
**Obmedzovanie
slobody prejavu
v radikalizujúcej sa
spoločnosti**

Obmedzovanie slobody prejavu v radikalizujúcej sa spoločnosti

Marek Káčer, Peter Šajmovič

leges

Vzor citace:

KÁČER, M., ŠAJMOVIČ, P. *Obmedzovanie slobody prejavu v radikalizujúcej sa spoločnosti*. Praha: Leges, 2021. 188 s.

Recenzenti:

doc. JUDr. Tomáš Sobek, Ph.D.

Mgr. Mgr. Michal Lipták, PhD.

Mgr. Peter Wilfling

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Káčer, Marek, 1983–

Obmedzovanie slobody prejavu v radikalizujúcej sa spoločnosti / Marek Káčer, Peter Šajmovič.

– Vydání první. – Praha : Leges, 2021. – 188 stran. – (Teoretik)

Obsahuje bibliografii a bibliografické odkazy

ISBN 978-80-7502-487-9 (brožováno)

* 342.727 * 316.4/.7:179.8 * 323.21 * 340.12 * 340.5 * 342 * (437.6) * (73) * (4) * (048.8)

– svoboda projevu – Slovensko

– svoboda projevu – Spojené státy americké

– svoboda projevu – Evropa

– nenávistné projevy

– politická kultura

– právní filozofie

– srovnávací právní věda

– ústavní právo

– monografie

342 – Ústavní právo. Správní právo [16]

Táto monografia bola publikovaná ako výstup grantového projektu s registrovým číslom APVV-17-0056 a názvom *Ústava liberálno-demokratického štátu a radikalizácia politickej kultúry*.

Vydalo Nakladatelství Leges, s. r. o., Lublaňská 4/61, Praha 2,
v roce 2021 jako svou 688. publikaci.

Vydání první

Edice Teoretik

Návrh obálky Michaela Vydrová

Redakce Mgr. Mária Pavláková

Sazba Gradis

Tisk Tiskárna PROTISK, s. r. o., České Budějovice

www.knihyleges.cz

© Marek Káčer, Peter Šajmovič, 2021

ISBN 978-80-7502-487-9

„Žádné slovo – aspoň v onom poněkud metaforickém smyslu, v jakém tu slovo ‚slovo‘ používám – neobsahuje jen to, co mu přisuzuje etymologický slovník. Každé v sobě obsahuje i osobu, která ho vyslovuje, situaci, v níž ho vyslovuje, a důvod, proč ho vyslovuje. Totéž slovo může jedno zářit velkou nadějí, podruhé vysílat jen paprsky smrti. Totéž slovo může být jednou pravdivé a jednou lživé, jednou oslňující a jednou šálivé, jednou může otevírat nádherné perspektivy a jednou může jen pokládat na zem kolejnice, vedoucí do celých souostroví koncentračních táborů. Totéž slovo může být jednou stavebním kamenem míru a jindy může každá jeho hláska dunět ozvěnou kulometů.“

Václav Havel, Slovo o slovu, 25. 7. 1989

PREDHOVOR

V októbri 2020 bol neprávoplatne odsúdený na 4 roky a 4 mesiace väzenia predseda Ľudovej strany Naše Slovensko za to, že v deň výročia založenia slovenského vojnového štátu na verejnej ceremónii pred stovkami divákov slávnostne odovzdal trom rodinám šeky v hodnote 1 488 eur. Vo februári 2021 dostal mesačný dištanc od verejnoprávneho rozhlasu moderátor Rudolf Rus za to, že na facebookovom profile svojej relácie uverejnil status komentujúci obvinenie kontroverzného speváka Marilyn Mansona z týrania svojej dlhoročnej partnerky. Status konštatoval, že Manson nie je bezproblémový partner, za čím nasledovala sarkastická otázka: „Božemôj, čo šokujúce sa ešte v roku 2021 dozvieme!?“

Tieto prípady môžu u niektorých ľudí vzbudzovať obavy, či snaha štátu a časti angažovanej spoločnosti o kultivovanú debatu a slušné vyjadrovanie sa na verejnosti nezašli príďaleko; či sa nám tu v mene ochrany liberálnej demokracie a politickej korektnosti postupne nerozmáha systém kontroly prejavov, ktorý sa nápadne podobá na cenzúru v totalitných štátoch. Isaiah Berlin vo svojej slávnej eseji povedal, že najväčším triumfom despotizmu je otrok úprimne presvedčený o vlastnej slobode.¹ Nežijeme dnes v takejto sofistikovanej forme otroctva? Čo je to za slobodu, ak si ju nerušene môžu užívať iba tí, ktorých názory konvenujú liberálnej elite? Keď ľuďom poviete, že žijú pod nadvládou „liberálneho fašizmu“, veľa z nich sa len uškrnie. Ale nie je najlepším dôkazom zákernosti súčasného spoločenského systému fakt, že snahy o identifikáciu jeho utlačovateľskej podstaty často končia pri oxymoronoch?

Nie, nie je. Základným cieľom tejto knihy je dokázať, že štátna represia voči nenávisťným prejavom a verejné protesty proti prejavom vulgárnym či hrubým sú všetko praktiky, ktoré sú zlučiteľné s ústavnou ochranou slobody prejavu. Je úplne v poriadku, ak má štát a občianska spoločnosť starosť o úroveň verejnej debaty. Potieranie verejne šírenej nenávisti a hrubosti nie je novinkou, novinkou je skôr rozsah, v akom sa nenávisť a hrubosť prejavuje v digitálnom svete. To vytvára optickú ilúziu, akoby sa dnes sloboda slova obmedzovala v historicky nevídaných proporciách.

¹ BERLIN, I. Two Concepts of Liberty. In: BERLIN, I. *Liberty (Incorporating Four Essays on Liberty)*. Oxford: Oxford University Press, 2002, s. 211.

Túto knihu koncipujeme ako dielo z právnej a politickej filozofie, ktoré miestami dopĺňame o teóriu ústavného práva a právnu komparatistiku. Našou ambíciou nie je robiť komentár či systematizáciu existujúcej judikatúry súdov,² skôr sa pokúšame formulovať sústavu argumentov, ktoré odôvodňujú, prečo je z hľadiska ľudských práv v poriadku, ak zákonodarca zakáže šírenie nenávisti, ak súdy tento zákaz dôsledne vynucujú a ak verejnosť protestuje proti sporným prejavom, ktoré nedosiahli intenzitu právneho deliktu.

Stalo sa pravidlom, že ak vrcholový súd vydá prelomový precedens týkajúci sa *hate speech*, menšina sudcov a sudkýň k nemu pridá svoje disentujúce stanovisko. Bolo by od nás preto trúfalé, ak by sme si mysleli, že táto kniha ponúka zaručené recepty, ako sa dopracovať k jednoznačne správnyim záverom. Uvedená téma navyše okrem diskusie vyvoláva aj vášne, čo vzájomný dialóg ešte viac komplikuje. Napriek týmto prekážkam dúfame, že aj čitatelia a čitateľky, čo nebudú súhlasiť s našimi závermi, nájdu v knihe miesta, ktoré im pomôžu osvetliť aspoň niektoré aspekty problematiky.

Prvú a tretiu kapitolu knihy spolu s úvodom a záverom napísal Marek Káčer, druhá kapitola je spoločným dielom Mareka Káčera a Petra Šajmoviča. Časť tretej kapitoly bola v miernej odlišnej verzii publikovaná ako konferenčný príspevok s názvom *Politická korektnosť a radikalizácia verejnej mienky*.³ Kniha vychádza ako výstup grantového projektu s registrovým číslom APVV-17-0056 a názvom *Ústava liberálno-demokratického štátu a radikalizácia politickej kultúry*. Ďakujeme recenzentom za cenné postrehy a komentáre, ktoré nám pomohli odstrániť aspoň tie najvážnejšie chyby v texte. Za nedostatky, ktoré v texte zostali, nesú zodpovednosť jeho autori.

M. K.

² Pozri napr. VOZÁR, J. a kol. *Sloboda prejavu v rozhodnutiach súdov*. Bratislava: VEDA, 2015. WILFLING, P. *Nenávistné prejavy a extrémizmus v rozhodnutiach Európskeho súdu pre ľudské práva*. Pezinok: Via Iuris, 2017.

³ KÁČER, M. *Politická korektnosť a radikalizácia verejnej mienky*. In: VYHNÁNEK, L. et al. (eds.). *Dny práva 2018, časť VIII*. Brno: Masarykova univerzita, 2019, s. 22 – 45.

OBSAH

Úvod	11
1 Teória slobody prejavu a problém šírenia nenávisti	17
<i>Prečo je sloboda prejavu ľudským právom?</i>	17
<i>Sloboda prejavu a princíp škody</i>	21
<i>Nie je prejav ako prejav</i>	23
1.1 Komunikácia posolstva	26
<i>Aké posolstvo sa komunikuje nenávisťným prejavom?</i>	26
<i>Prečo je posolstvo nenávisťného prejavu škodlivé?</i>	28
1.2 Odhaľovanie pravdy	35
<i>O tom, ako sloboda plodí pravdu</i>	35
<i>Pravda a dobro</i>	37
<i>Pravdovravnosť a úprimnosť</i>	39
<i>O tom, ako pravda plodí nenávisť</i>	41
<i>Načo diskutovať s rasistami?</i>	45
1.3 Argument z demokracie	49
<i>Relativizmus a hodnota rovnosti</i>	51
<i>Hlasy treba nielen počítať, ale aj počúvať</i>	53
<i>Hlasy konštruktívne a deštruktívne</i>	54
<i>Demokracia rýdza a liberálna</i>	57
<i>Otázka tolerancie</i>	58
<i>Sloboda prejavu ako výchova k tolerancii</i>	60
<i>Paradox tolerancie</i>	63
<i>Politické ideológie prvého a druhého rádu</i>	67
1.4 Argument z autonómie	69
<i>Autonómia rečníka alebo poslucháča?</i>	70
<i>Scanlonov argument</i>	72
<i>Autonómia a ostatné dobré</i>	73
<i>Autonómia ako ideálna a reálna charakteristika človeka</i>	75
1.5 Argument z nedôvery	78
<i>Nedôvera ako fakt: rozdiel medzi USA a Európou</i>	78
<i>Nedôvera ako argument</i>	80
<i>Rostas vs. Havran</i>	82
<i>Rozdiel medzi šírením nenávisti a morálnou kritikou</i>	85
2 Ústavnoprávna regulácia nenávisťných prejavov	91
2.1 Vymedzenie pojmu nenávisťných prejavov	92

<i>Nenávistný prejav ako mimoprávny pojem</i>	92
<i>Nenávistný prejav ako právny pojem</i>	96
<i>Úloha nenávisti</i>	101
2.2 Možno zo slobody prejavu odvodiť slobodu nenávistného prejavu?	105
<i>Rozsah slobody prejavu a intenzita jej ochrany</i>	105
<i>Význam historického a spoločenského kontextu</i>	107
2.3 Ústavnoprávna regulácia nenávistných prejavov v USA	110
<i>Podnecovanie k bezprostrednému protiprávnemu konaniu</i>	113
<i>Slovná potýčka či „bojové slová“</i>	116
<i>Skutočné hrozby</i>	118
<i>Dve veľké irónie</i>	120
2.4 Ústavnoprávna regulácia nenávistných prejavov v Európe	123
<i>Nemecká metóda</i>	123
<i>Štrasburské výsledky</i>	125
<i>Ústavný súd ČSFR: Kedy trestať propagáciu komunizmu?</i>	130
<i>Ústavný súd SR a jeho úzkosť z otvorených výpočtov</i>	134
3 Politická korektnosť a cancel culture	143
3.1 Politická korektnosť a jej vynucovanie právnymi prostriedkami	144
<i>Slovenská debata o politickej korektnosti</i>	144
<i>Kto by mal rozprávať politicky korektným jazykom?</i>	147
<i>Pre koho je politická korektnosť problémom?</i>	148
<i>Neférové generalizácie a ústavný zákaz diskriminácie</i>	151
<i>Zbytočne necitlivé prejavy a zákaz rúhania</i>	156
3.2 Politická korektnosť a jej vynucovanie mimoprávnymi prostriedkami	161
<i>Medzi represiou a diskusiou</i>	161
<i>Selekcia prejavov ako znak fungovania inštitúcií</i>	164
<i>Pozitívna sloboda prejavu</i>	166
<i>Spôsob hovorenia ako predmet politického zápasu</i>	169
<i>Lost in translation</i>	173
<i>Chceme jazyk slušný alebo spoločný?</i>	175
Záver	177
Literatúra	179

ÚVOD

Na počiatku demokracie bola sloboda slova a tá sloboda patrila každému a každej, ľud bol tou slobodou. Skrz slobodu slova povstala demokratická spoločnosť. V nej spočíval život človeka ako štátotvornej bytosti hľadajúcej pravdu, dobro a krásu. Tá sloboda svietila mu v tmách, keď vybral sa stýkať so svojimi blíznymi, keď si predsavzal brať na zodpovednosť svoju vládu, keď túžil prejsť svoju autonómiu – výsostný znak svojho človečenstva. A presne tá istá sloboda môže byť aj na jeho konci a na konci demokracie vôbec. Pretože tak ako jeden hľadá pravdu a dobro, druhý šíri lož a nenávisť a zatiaľ čo niekto túži po slobode, iný prahne po porobe.

Pár mesiacov pred pádom Berlínskeho múru udelili západonemeckí kníhkupci Václavovi Havlovi cenu za mier. Laureát sa vo svojej ďakovnej reči venoval slobode slova. Ako disident väznený za svoje prejavy sa však neznížil k jej patetickému ospevovaniu, o ktoré sme sa pokúsili pred chvíľou, ale namiesto toho vyzval publikum k opatrnosti a mravnej zodpovednosti. Podľa Havla totiž jedno a to isté slovo môže byť „*symbolom lepšieho sveta*“, no zároveň aj „*zaklínadlom prihlúpleho diktátora*“; to isté slovo „*môže otvárať nádherné perspektívy*“ a súčasne aj „*ukladať na zem kolájnice vedúce do celého súostrovia koncentračných táborov*“.⁴

Havel nevysťríhal len pred nenávisťným prejavom, oným „*neskutočne šialeným slovom*“, ktoré v určitej spoločenskej konštelácii dokáže sfanatizovať celé dav. Podobný účinok môžu mať aj výrazy zo slovníka liberálnej demokracie. V určitom kontexte sa totiž aj slovo sloboda premieňa na „*voľnosť rozopnutej košeľe pred popravou*“ a slovo rovnosť znamená „*rovnosť v rýchlosti, s ktorou padá na krk gilotína*“.⁵ Nie náhodou dnes obhajujú slobodu slova s najväčším krikom práve politickí radikáli, ktorí považujú liberálnu demokraciu za prejav morálneho úpadku.

Liberálne zmyšľajúci ľudia sa tak dostávajú do naoko paradoxného postavenia: sú to oni a ony, ktorí a ktoré musia trpezlivo dokazovať, že každá sloboda má svoje hranice a že spolu s ňou treba nieť aj určitú zodpovednosť. Bizarnosť súčasnej situácie nespočíva v tom, že to musia dokazovať antisystémovým živlom, ktoré sú notoricky známe tým, ako využívajú výhody politického pluralizmu len preto, aby ho neskôr zničili. O potrebe kultivovanej

⁴ HAVEL, V. Slovo o slovu. *Kritický sborník*. 1989, č. 4, s. 6 – 7. Dostupné na: http://scriptum.cz/soubory/scriptum/kriticky-sbornik/kriticky_sbornik_1989_04_zm_ocr.pdf

⁵ Ibidem.

verejnej diskusie dnes totiž musia presviedčať aj niektorých konzervatívco, ktorí by chceli nerušene šíriť napríklad aj slovo o skazonosnej podstate homosexuálnej orientácie či moslimského vierovyznania.

Tento postreh prináša hneď na začiatku do rýdzo právnej debaty až prištedrú dávku politiky: Od Aristotela spočívala podstata spravodlivosti v hľadaní zlatej strednej cesty, v umiernenosti stojacej v protiklade ku krajnostiam.⁶ Kde však ostáva správna miera, ak sa jedno politické spektrum pomaličky posúva smerom k okraju? Alebo máme postupnú radikalizáciu pravice považovať za zlú diagnózu, ktorá je – ironicky – skôr symptómom zdivočenej ľavice? Právnická obec by sa takýmto otázkam najradšej vyhla, aby si zachovala zdanie nestrannosti, no ani ona ich nemôže celkom ignorovať, pretože ak vyhodnotí ako nenávistný prejav nejaký príliš populárny názor, pri každom jeho potieraní dáva do stávk celú autoritu práva.

Politický rozmer debaty o hraniciach slobody prejavu pritom nie je žiadne novum. Federalistami ovládaný Kongres Spojených štátov v roku 1798 prijal zákon o protištátnej činnosti, ktorý zakazoval písanie a šírenie „*akéhokoľvek nepravdivého, škandalózneho alebo zlomyseľného článku proti vláde Spojených štátov, alebo proti ktorejkoľvek komore kongresu ... či proti prezidentovi ... s úmyslom tieto orgány očierniť ... alebo nimi opovrhovať...*“.⁷ Tento zákaz bol oficiálne odôvodnený ako obrana proti terorizmu, konkrétne proti jakobínskemu teroru, ktorý vraj z Francúzska mohol priplávať až k americkému pobrežiu. V skutočnosti však išlo o ochranu federalistického prezidenta Adamsa proti jeho kritikom a zároveň podporovateľom republikánskeho prezidentského kandidáta Jeffersona. A bol to práve tento politik, ktorý sa o zrušenie daného zákona zaslúžil, keď prezidentské voľby vyhral.⁸ Svoju prvú bitku na území Spojených štátov vyhrala sloboda prejavu v čisto politickom zápase.

Politický rozmer tejto slobody by nás však nemal až tak prekvapovať. Úroveň, témy a limity reči prednesenej na verejnom fóre sú v prvom rade starosťou každého občana a občianky a až v druhom rade, ak vôbec, starosťou

⁶ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. Praha: Petr Rezek 2009, s. 111, (1129a).

⁷ LEWIS, A. *Freedom for the Thought That We Hate: A Biography of the First Amendment*. New York: Basic Books, 2007, s. 11.

⁸ „*Súdy nespravili nič, aby zabránili tvrdým dôsledkom zákona o protištátnej činnosti z roku 1798. Ústavnosť tohto zákona nebola nikdy definitívne preskúmaná predtým, ako vypršala jeho platnosť, ako trestní sudcovia však členovia ústavného súdu tento zákon vynucovali bez náznaku nevôle. Bol to Madison, Jefferson a ich podporovatelia, ktorí proti zákonu protestovali z libertariánskych pozícií. Oni – politici, nie sudcovia – presvedčili vtedajšiu verejnosť a napokon aj históriu, že daný zákon porušoval náš záväzok k slobode.*“ Ibidem, s. 106.

právníkov a právničiek. Sú fóra, napríklad parlamentná rozprava alebo predvolebná televízna debata, pri ktorých je predmetom všeobecného záujmu, aby boli vecné, slušné a férové, pretože závery z nich plynúce spoluurčujú osud nás všetkých. Právnymi prostriedkami však možno zaručiť nanajvýš všeobecné rámce a minimálne požiadavky, nie požadovanú kvalitu verejnej diskusie. Kľúčové preto ostáva personálne obsadenie relevantných fór, ktoré je v princípe ovplyvniteľné každým a každou z nás.

Navyše v digitálnom svete sa môžu do verejnej diskusie zapojiť všetci s pripojením na internet. Vecnosť, slušnosť a férovosť vo verejnej debate sú teda kvality, ktoré sa dajú nielen požadovať od iných, ale ktoré sa dajú aj osobne praktikovať, napríklad pri natáčaní vlogu alebo podcastu alebo len pri diskutovaní pod statusom na sociálnej sieti. Práve toto bezprecedentné rozšírenie komunikačných prostriedkov je dôležitým impulzom, ktorý stavia reguláciu slobody slova do nového svetla.

História dokazuje, že nové technológie môžu kompletne premeniť paradigmu politického a sociálneho života. Vynález spriadacieho a parného stroja, ktorý odštartoval priemyselnú revolúciu, rozdelil spoločnosť na buržoáziu a proletariát, a tak prerýsoval topografiu všetkých budúcich sociálnych konfliktov.⁹ Podobné procesy môže spustiť aj revolúcia digitálna. Algoritmy sociálnych sietí uväzňujú človeka do úzko profilovaných virtuálnych skupín, ktoré mu poskytujú sociálnu oporu aj pri zastávaní tých najzvláštnějších názorov. Hoci príslušnosť k digitálnej sociálnej skupine nie je taká pevná a jej dopady nie sú také hlboké, ako má príslušnosť k socioekonomickej triede, predsa len ide o väzbu, ktorá mení ľudské správanie a zrejme aj zostruje spoločenské konflikty. Útok na Kapitol prívržencami bývalého prezidenta Donalda Trumpa, ktorí sa celé mesiace vzájomne utvrďovali v klamstve o sfalšovaných prezidentských voľbách, je toho desivým príkladom.

Našou ambíciou v tejto knihe je vytvoriť kompaktný systém argumentov, ktoré odôvodňujú, ***prečo je postihovanie šírenia nenávisti zlučiteľné s ochranou slobody prejavu, a to minimálne v krajinách, ktoré majú vlastnú historickú skúsenosť s genocídou alebo v nich pretrváva štrukturálna diskriminácia niektorých spoločenských skupín.*** Naším cieľom teda nie je dokázať, že postihovanie nenávisťných prejavov je tou najlepšou štátnou politikou na dosiahnutie vzájomného občianskeho porozumenia či na prevenciu násilných útokov motivovaných nenávisťou voči určitým sociálnym sku-

⁹ FÜLLÖP-MILLER, R. *Vúdcové, snílci a rebelové*. Praha: Nakladatelství Jos. R. Vilímek, 1935, s. 318 a nasl.

pinám, a to kdekoľvek na svete. Skôr budeme argumentovať len v prospech tvrdenia, že v určitých krajinách je uvedená politika *akceptovateľná* z pohľadu ľudskoprávných štandardov. Na druhej strane pôsobnosť našej hlavnej tézy chápeme širšie, pretože ju vzťahujeme nielen na hodnotenie štátnych politík, ale aj na hodnotenie občianskych postojov. S ochranou slobody slova je totiž zlučiteľné nielen to, aby štát postihoval tie najzávažnejšie prejavy nenávisti, ale aj to, aby občania a občianky, fyzické i právnické osoby odopreli svoju priazeň a protestovali proti každému, kto sa na verejnosti správa vulgárne, hrubo, zbytočne necitlivo či inak „politicky nekorektne“. Všeobecná vulgarizácia verejného priestoru a jeho presycovanie nenávisťou totiž ani zďaleka nie je len právnym problémom, ide o širšiu celospoločenskú otázku, ktorá sa dotýka všetkých.

Netreba príliš veľa dôvtipu, aby človek pochopil, prečo spolu s garanciami slobody prejavu prichádzajú vždy aj jej obmedzenia. Ak napríklad o svojom susedovi vedome šírim klamstvo, že týra svoju manželku, potom úmyselne poškodujem jeho reputáciu, čo ho môže bolieť tisícnásobne viac ako zlomený nos. A ak sloboda pohybu mojej päsťe končí tam, kde začína susedova tvár, prečo by nemala sloboda môjho slova končiť tam, kde začína jeho dobrá povesť? V prvej kapitole tejto knihy identifikujeme päť filozofických argumentov, prečo by prejavy mali mať benevolentnejšiu právnu úpravu ako ostatné druhy konania. Zároveň tým vysvetlíme, prečo je sloboda prejavu chránená ako špecifické ľudské právo, ktoré sa nedá automaticky odvodiť zo všeobecného princípu slobody ľudského konania. Táto sloboda totiž chráni **komunikáciu** ako osobitne významnú oblasť medziľudskej interakcie, je nevyhnutným predpokladom odhaľovania **pravdy** v spoločnosti a zároveň je aj hlavným prostriedkom realizácie **demokratickej** formy vlády. Okrem toho sloboda prejavu vyjadruje rešpekt k **autonómii** ľudí, teda k ich schopnosti samostatne rozlišovať medzi dobrom a zlom. Napokon táto sloboda je aj reflexiou dlhej a bohatej histórie omylov, ktoré verejné autority pri postihovaní prejavov robili a ktoré vyúsťujú do odôvodnenej **nedôvery** voči regulačným schopnostiam štátu. V prvej kapitole tejto knihy sa budeme snažiť dokázať, že žiadny z týchto piatich argumentov nepredstavuje konkluzívny dôvod, prečo by sme verejné šírenie nenávisti nemohli postihovať primeranou sankciou.

V druhej kapitole sa plynulo presunieme z oblasti právnej filozofie do oblasti ústavného práva. Postupne si priblížime ústavnoprávne poňatie šírenia nenávisti, ktoré odlíšime od jeho poňatia laického. Budeme uvažovať nad otázkou, či možno šírenie nenávisti klasifikovať ako konanie spadajúce pod

rozsah slobody prejavu a zároveň si vysvetlíme, prečo je dôležité pri tejto klasifikácii zobrať do úvahy historický a spoločenský kontext, v ktorom sa dané konanie odohralo. Následne obrátime pozornosť k ústavnej regulácii nenávisných prejavov v USA, ktorú dáme do kontrastu s reguláciou európskou. Podľa notoricky známeho vysvetlenia je americká úprava nenávisných prejavov oveľa benevolentnejšia ako tá európska práve preto, že Spojené štáty nemajú zažitú osobnú skúsenosť s holokaustom. Toto vysvetlenie však ignoruje fakt, že v USA pretrváva štrukturálny rasizmus, ktorý potieranie nenávisných prejavov odôvodňuje rovnako presvedčivo ako genocídna minulosť. Zhovievavosť amerického práva preto spočíva aj v hlbšie zakorenenej politickej filozofii, v dôsledku ktorej americkí sudcovia a sudkyne spoločne s americkou občianskou spoločnosťou dôverujú regulačným schopnostiam štátu oveľa menej, ako je to bežné v Európe. V rámci popisu striktniejšieho európskeho prístupu pridávame na konci kapitoly analýzu rozhodnutí domácich ústavných súdov: nález československého federálneho ústavného súdu, ktorý riešil otázku, kedy je ústavne prípustné trestať propagáciu komunizmu a nález slovenského ústavného súdu, ktorý odpovedal na otázku, či je ústavne prípustné vymedzovať obeť nenávisných prejavov pomocou otvorených výpočtov.

Ako sme povedali už predtým, zahlcovanie verejného priestoru nenávisťou a hrubosťou je celospoločenským problémom, do ktorého právo zasahuje len v obmedzenom rozsahu. V tretej kapitole preto formulujeme argumenty, ktoré pomáhajú utvárať politické a občianske postoje k tejto téme. Čoraz častejšie totiž zaznievajú hlasy, že snaha o kultivovanú verejnú diskusiu, teda „politická korektnosť“, sa utrhla z reťaze; že ľudia si dnes nemôžu poriadne verbálne uľaviť bez toho, aby čelili riziku prepustenia z práce či protestu na internete; že o dôležitých otázkach verejného záujmu sa nediskutuje slobodne, pretože vo verejnom priestore zúri diktatúra autocenzúry. V americkom diskurze sa v tejto súvislosti uchytil výraz „cancel culture“, ktorý má označovať ťaživú spoločenskú atmosféru, v ktorej ak niekto verejne vyjadrí nejaký nekonformný názor, tak bude „canceled“, teda „zrušený“ či „zrušená“, čo v závislosti od kontextu môže znamenať prepustenie z práce, ukončenie obchodnej spolupráce, stratu kontraktov či verejnej podpory, bojkot výrobkov či diel a pod. V tejto kapitole si vysvetlíme, prečo je tento naratív zavádzajúci, kde vznikol a aké politické ciele sledujú tí, ktorí ho živia. Z čisto právneho hľadiska je politická korektnosť prostou požiadavkou na používanie ústavnokonformného jazyka. Túto požiadavku musia spĺňať texty právnych predpisov či rozhodnutia úradných osôb, ale sprostredkovanie aj prejavy, v kto-

rých sú vyjadrené politické programy jednotlivých politických činiteľov. Z čisto občianskeho hľadiska je politická korektnosť apolitickou požiadavkou na slušnosť vo verejnom vystupovaní. Angažované protesty verejnosti proti hrubosti či neslušnosti síce môžu obmedzovať prístup k určitým komunikačným platformám, samy osebe však nepopierajú slobodu slova. Navyše takéto protesty plnia dôležitú regulačnú funkciu predovšetkým tam, kde ju neplní právo, teda najmä v USA. Ak si niekto myslí, že s nenávisťnými prejavmi si dokáže lepšie poradiť sama spoločnosť ako štát, potom by mal *cancel culture* odporúčať, nie zatracovať.

1 TEÓRIA SLOBODY PREJAVU A PROBLÉM ŠÍRENIA NENÁVISTI

Je trestanie nenávistných prejavov v súlade so slobodou prejavu? Stíhaní a trestaní šíritelia nenávisti sa radi stavajú do pozície mučeníkov, ktorí musia pykať za to, že zaslepenému ľudu zjavili nejaké lopotne utajované, no triumfálne pravdivé posolstvo. Zároveň obviňujú štát z toho, že nie je demokratický, pretože v demokracii sa predseda musí počítať – ale najmä počúvať – každý hlas, aj ten nevraživý. Spolu s týmto obvinením je namiesto otázky, či nám štát postihovaním nenávistných prejavov vlastne nedáva najavo, že sme len nesvojprávne stádo, ktoré si nevie vyhodnotiť, ktorý prejav je ten dobrý a ktorý zlý. A napokon kto nám zaručí, že štát dokáže spoľahlivo odlišiť vyjadrovanie nenávisti od legitímnej morálnej kritiky? Nie je poprava Sokrata, Krista či Giordana Bruna dostatočne presvedčivým dôkazom, že autority pri posudzovaní prejavov nedokážu oddeliť zrna od pliev?

Tieto otázky naznačujú, že problém postihovania nenávistných prejavov nedokážeme vyriešiť bez dostatočného teoretického zázemia. V tejto kapitole preto predstavíme všeobecnú teóriu odôvodňujúcu, prečo slobodu prejavu uznávame ako osobitné ľudské právo, ktoré sa nedá odvodiť od všeobecného princípu slobody ľudského konania. V úzkej nadväznosti na to sa budeme pýtať, ako do tejto teórie zapadajú nenávistné prejavy, presnejšie: (1.1) Aké posolstvo sa nenávistnými prejavmi komunikuje? (1.2) Ako veľmi toto posolstvo prispieva k odhaľovaniu pravdy? (1.3) Ako veľmi je potrebné počúvať ho a počítať s ním pri utváraní demokratickej vôle? (1.4) Ako veľmi postihovanie jeho šírenia popiera morálnu autonómiu ľudí? (1.5) A napokon ako veľmi možno dôverovať štátu, že ho vôbec dokáže odlišiť od legitímnych politických a morálnych prejavov? Odpovede na tieto otázky nás povedú k záveru, že postihovanie nenávistných prejavov nie je v neprekonateľnom rozpore so žiadnym z argumentov, pre ktoré máme slobodu prejavu zakotvenú v ústave či medzinárodných dohovorochoch. Postihovanie šírenia nenávisti je teda prípustné.

Prečo je sloboda prejavu ľudským právom?

Keď chce človek zostríť svoju požiadavku voči druhým, povie im, že „má na to právo“. Keď chce svoju požiadavku zostríť ešte viac, povie, že na to, čo žiada, „má ľudské právo“. Keďže ľudské práva sú prirodzené, neuznanie onej po-

žiadavky sa zvykne považovať nielen za vec odlišného názoru, ale aj za symp-tóm duševnej nevyspelosti, či dokonca morálnej skazenosti. Ak sa dnešná komunikácia medzi bežnými ľuďmi stále viac vyostruje, niet sa čo čudovať, že do nej prenikajú aj výrazy zo slovníka ľudských práv. Preto treba vysvetliť, na základe akých dôvodov sa z určitej požiadavky stáva ľudské právo. Prečo máme v ústave a medzinárodných dokumentoch zakotvenú slobodu prejavu, ale nemáme tam napríklad právo na chov domácich maznáčikov?

Na túto komplikovanú otázku existuje viacero odpovedí.¹⁰ Napríklad podľa Cranstona by sa určitá požiadavka mala stať ľudským právom iba vtedy, ak ju možno pripísať každému, ak jej korešpondujú splniteľné povinnosti druhých a ak má pre ľudský život prvoradú dôležitosť.¹¹ Prvé dve z týchto kritérií majú skôr formálnu povahu, takže cez ne dokáže prejsť prakticky akékoľvek subjektívne právo vyplývajúce z platného právneho poriadku. Podstatne užšie sito predstavuje kritérium prvoradej dôležitosti, no ani to nie je úzke dostatočne.

Cranston používa uvedené kritériá ako argumenty, pre ktoré odmieta zaradiť hospodárske a sociálne práva medzi ľudské práva. Napríklad právo na platenú dovolenku podľa jeho názoru nemôže byť ľudským právom, pretože dovolenka nie je vecou prvoradej dôležitosti, akou je napríklad rovnosť pred zákonom či sloboda prejavu.¹² Nemáme tu priestor na to, aby sme sa púšťali s Cranstonom do polemiky,¹³ preto si vystačíme s konštatovaním, že prvoradá dôležitosť je komplexnou kategóriou pozostávajúcou z biologických, sociologických, politických či historických faktorov.¹⁴

Dnes len málokto pochybuje o tom, že sloboda prejavu kritérium prvoradej dôležitosti spĺňa. K tejto slobode sa hlásia liberáli i konzervatívci, demokrati i fašisti, pravda, každý z nich s rôznymi motiváciami a výhradami. Otázka, prečo je sloboda prejavu ľudským právom, teda nie je relevantná

¹⁰ HAPLA, M. *Lidské práva bez metafyziky: legitimita v (post)moderní době*. Brno: Masarykova univerzita, Brno 2016.

¹¹ CRANSTON, M. *What are human rights?* New York: Basic Books, Inc., Publishers, 1962, s. 36 a nasl.

¹² Ibidem, s. 39.

¹³ Pozri bližšie CHARVET, J., KACZYNSKA-NAY, E. *The Liberal Project and Human Rights. Theory and Practice of a New World Order*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008, s. 98 a nasl.

¹⁴ Historickú podmienenosť obsahu katalógu ľudských práv výstižne zachytáva Donnelly, ktorý ľudské práva považuje za špecifický spôsob ochrany ľudskej dôstojnosti ohrozovanej nástrahami moderného byrokratického štátu a voľného trhu. DONNELLY, J. *Universal Human Rights in Theory and Practice*. 3rd ed. Ithaca – London: Cornell University Press, 2013, s. 87.

preto, že by túto slobodu niekto spochybňoval, ale preto, že odpovede na ňu nám pomáhajú určovať spôsoby, ako túto slobodu uplatňovať v konkrétnych prípadoch, najmä tých zložitých. Teóriu slobody prejavu jednoducho potrebujeme kvôli praxi.

Začnime konštatovaním, že určité ľudské konanie sa stáva „prejavom“, keď jeho prostredníctvom dochádza ku **komunikácii** medzi ľuďmi.¹⁵ Už Aristoteles si myslel, že komunikácia pomocou reči je to, čo vymaňuje človeka z ríše zvierat a robí z neho špecifickú „*politickú bytosť*“.¹⁶ Grécka *polis* bola totiž miestom, kde sa „*všetko rozhodovalo len pomocou slov a presvedčania*“,¹⁷ čím sa odlišovala napríklad od gréckej rodiny, v ktorej mali svoju váhu aj živočíšne pudy či násilie. Od antiky teda existovala predstava, že zo všetkých zvierat len človek disponuje rečou, pomocou ktorej dokáže komunikovať svoje predstavy o dobre, a tak sa dohodnúť s ostatnými, čo bude prospešné pre všetkých. Ak je reč odrazom ľudskej prirodzenosti, potom je len pochopiteľné, že v spoločnosti bude požívať osobitnú právnu ochranu.¹⁸

Tento argument však v mnohých prípadoch plní viac klasifikačnú ako justifikačnú funkciu, pretože vysvetľuje skôr to, čo robí z určitého konania prejav, ako to, prečo by takéto prejavy mali byť v spoločnosti voľne šírené. Navyše sloboda slova sa dá odôvodniť aj pomocou takých argumentov, ktoré neotvárajú kontroverznú otázku, čo je pre človeka prirodzené a čo nie. Asi najznámejší z nich je argument Johna Stuarta Milla, ktorý vo svojom klasickom diele obhajuje slobodu slova ako najlepší prostriedok na odhaľovanie **pravdy**. Umlčivaním slobodnej diskusie totiž okrádame ľudstvo, konkrétne: „*Ak je názor správny, ľudia sa okrádajú o možnosť napraviť chybu pravdou; ak je nesprávny – a to je nemenej dôležité –, strácajú jasné chápanie a lepšie uvedomenie si pravdy, ktorá sa rodí v konfrontácii s omylom.*“¹⁹

Podľa ďalšieho argumentu je neobmedzená diskusia nevyhnutným predpokladom **demokratického** procesu rozvažovania. Klasickým zástancom tohto názoru je Alexander Meiklejohn, podľa ktorého v demokratickej dis-

¹⁵ SCHAUER, F. *Free speech: a philosophical enquiry*. Cambridge: Cambridge University Press, 1982, s. 54.

¹⁶ ARISTOTELES. *Politika*. Bratislava: Kalligram, 2006, s. 29.

¹⁷ ARENDT, H. *The Human Condition*. Chicago – London: The University of Chicago Press, 1998, s. 26.

¹⁸ V klasických Aténach bola funkčným ekvivalentom slobody prejavu *isegoria* – právo každého občana vystúpiť na ľudovom sneme so svojím návrhom alebo námietkou. HANSEN, M. H. *The Athenian Democracy in the Age of Demosthenes: Structure, Principles, and Ideology*. Norman: University of Oklahoma Press, 1999, s. 306 – 307.

¹⁹ MILL, J. S. *O politickej slobode*. Bratislava: Kalligram, 2001, s. 32.

kusii musia mať priestor aj nerozumné, neférové či nebezpečné myšlienky: „Ak ľudia vládnu sami sebe, potom sú to oni – a nikto iný – kto musí rozhodnúť o tom, čo je nerozumné, neférové alebo nebezpečné. A to znamená, že nerozumné myšlienky musia byť vypočítané rovnako ako tie rozumné, neférové rovnako ako tie férové, nebezpečné tak isto ako tie bezpečné...”²⁰

Na prvý pohľad sa zdá, že zo zákazu vraždenia možno odvodiť aj zákaz podnecovania k vraždeniu. Obidva zákazy totiž chránia ľudský život: ten prvý priamo tým, že trestá zničenie danej hodnoty, ten druhý nepriamo tým, že trestá jej ohrožovanie. Problém však spočíva v tom, že medzi podnecovaním k vražde a spáchaním vraždy nie je priama súvislosť, keďže medzi nimi vždy stojí **autonómne** rozhodnutie adresáta prejavu. Ak sa teda štát rozhodne zakázať šírenie škodlivých myšlienok z obavy, že by sa ľudia mohli nimi inšpirovať, potom tým popiera ich autonómiu, schopnosť rozhodovať sa na základe vlastného vedomia a svedomia. Ako vraví zástanca tohto argumentu Thomas Scanlon: „Autonómna osoba nemôže prijať bez vlastného nezávislého posúdenia úsudok druhých o tom, čomu má veriť alebo čo by mala robiť.”²¹

Napokon slobodu prejavu možno obhajovať nielen odkazom na nejaké dôležité ľudské hodnoty, ale aj poukazom na prostý fakt, že štát nie je schopný efektívne regulovať taký komplexný fenomén, akým je medziľudská komunikácia. Pri letmom pohľade na históriu potláčania rôznych nekonvenčných názorov môžeme rýchlo dospieť k záveru, že štát (a pred ním cirkev) napáchal vynucovaním cenzúry viac škôd ako úžitku. Túto **nedôveru** voči štátnym orgánom nie je možné odstrániť ani vypracovaním podrobného a komplexného kódexu, pretože – ako hovorí Frederick Schauer –, tento kódex „môže byť len taký komplexný, aké je pochopenie toho najmenej učenlivého článku celej reťaze donucovacích orgánov. Skúsenosť nám totiž potvrdzuje, že niektoré veľmi komplexné zákonníky kolabujú, lebo bežní ľudia nie sú schopní udržať si v hlave všetky tie rôzne delenia, podmienky a výnimky”²²

Komunikácia nejakého posolstva, hľadanie pravdy, demokratická rozprava, autonómia poslucháčstva a nedôvera voči štátu – to je päť samostatných, ale vzájomne prepojených dôvodov objasňujúcich, prečo je sloboda prejavu taká dôležitá, že si zaslúži byť ľudským právom. Žiadny z týchto dôvodov by

²⁰ MEIKLEJOHN, A. *Free Speech and Its Relation to Self-Government*. New York: Harper & Brothers Publishers, 1948, s. 26.

²¹ SCANLON, T. A Theory of Freedom of Expression. *Philosophy & Public Affairs*. 1972, Vol. 1, no. 2, s. 216.

²² SCHAUER, F. *Free Speech: A Philosophical Enquiry*. Cambridge: Cambridge University Press, 1982, s. 85.

sám osebe nestačil na odôvodnenie slobody prejavu v celej jej šírke. Ľudské prejavy sú totiž príliš pestré na to, aby sa ich slobodné šírenie dalo vyčerpávajúco opodstatniť len jedným z nich. Na druhej strane každý z týchto dôvodov, azda okrem prvého a posledného, môže sám osebe postačovať na to, aby viedol k vyvrátiteľnej domnienke, že určitý prejav si zaslúži právnu ochranu.²³

Právna ochrana prejavu spočíva jednak v tom, že daný prejav nepodlieha (predbežnej) cenzúre a jednak v tom, že jeho vyslovenie či šírenie nemôže byť predmetom právneho postihu, či už v rámci trestného, administratívneho alebo civilného procesu.²⁴ Domnienku ochrany pred právnym postihom možno vyvrátiť, ak sa preukáže, že prejav zasahuje do nejakého legitímneho záujmu či spoločenskej hodnoty. Ľudské práva, medziiným ani sloboda prejavu, totiž nie sú tromfy, ktoré v hre o legitimitu výkonu štátnej moci automaticky prebývajú všetky ostatné karty.²⁵ Až na zopár výnimiek ľudské práva nie sú neobmedziteľné, za určitých okolností môže nad nimi prevážiť iný konkurenčný dôvod. Ako však zistiť, kedy má tento iný dôvod prednosť?

Sloboda prejavu a princíp škody

V právnej teórii sa diskutuje o tom, či je vzťah medzi slobodou prejavu a slobodou konania logickým vzťahom medzi špeciálnym a všeobecným.²⁶ Ak áno, potom možno slobodu prejavu obmedzovať podľa rovnakého vzorca ako slobodu iných druhov konania, napríklad podľa princípu škody, ktorý hovorí, že človek má mať dovolené všetko, čím nespôsobuje škodu druhému. Ak by platil tento logický vzťah, potom by do ústav a ľudskoprávných dokumentov stačilo zakotviť všeobecný princíp politickej slobody, ktorý by ľuďom garantoval, že môžu všetko, čo neškodí druhým. V menej individualistickom variante by sa dal tento princíp doplniť aj o ochranu ďalších legitímnych záujmov a hodnôt, podstatné však je, že v takomto všeobecnom režime slobody by garantovanie špecifickej slobody prejavu bolo zbytočné: Načo chrániť niečo čo už ochránené je?

²³ Ibidem, s. 133.

²⁴ Problém cenzúry zo strany súkromných osôb otvoríme v poslednej kapitole.

²⁵ Porovnaj DWORKIN, R. *Když se práva berou vážně*. Praha: Oikoymenh, 2001, s. 12. GLENDON, M. A. *Rights Talk. The Impoverishment Of Political Discourse*. New York: The Free Press, 1991, s. 40.

²⁶ SCHAUER, F. *Free Speech: A Philosophical Enquiry*. Cambridge: Cambridge University Press, 1982, s. 5 a nasl.

Slobodu prejavu však môžeme koncipovať aj ako samostatný princíp, ktorý je od všeobecného princípu slobody konania úplne nezávislý. Rozdiel medzi týmito princípmi sa bude manifestovať práve pri posudzovaní legitimacy zásahov do daných slobôd. Ak by sme pri posudzovaní legitimacy obmedzenia slobody konania vyšli z princípu škody, potom pri posudzovaní legitimacy obmedzenia slobody prejavu bude potrebné zvoliť prísnejší test. Nestačilo by preukázať iba to, že prejav škodí, ale aj to, že škodí veľmi. Ako hovorí Frederick Schauer: „*Ak štát nepotrebuje väčšiu legitimitu na obmedzovanie prejavu, ako potrebuje na obmedzovanie iných foriem správania, potom je princíp slobody prejavu iba ilúziou.*“²⁷ Súhlasí s ním aj poľský právny filozof Wojciech Sadurski, podľa ktorého úlohou slobody prejavu je „*izolovať sféru prejavov od právnych obmedzení založených na obyčajnom princípe škody*“.²⁸

Keď sa pozrieme do slovenskej ústavy, nenájdeme v nej žiadny článok, ktorý by plnil funkciu všeobecného princípu politickej slobody. Princíp *iura merea facultatis*, podľa ktorého každý môže všetko, čo nie je zakázané, nepredstavuje žiadne substantívne kritérium určujúce, čo môže štát legitímne zakázať. Lakonická fráza z článku 12, podľa ktorej „*ľudia sú slobodní*“, plní skôr len expresívnu funkciu. Právo na osobnú slobodu zakotvené v článku 17 je zasa len súhrnom procesných garancií proti nezákonnému zatknutiu, väzbe či umiestneniu v ústave zdravotnej starostlivosti. Máme teda rozumné dôvody predpokladať, že sloboda prejavu zakotvená v článku 26 ústavy je samostatným právnym princípom s vlastnou logikou a opodstatnením. Takýto záver bude zrejme platiť pre všetky ľudskoprávne katalógy, pretože aj tie z nich, ktoré všeobecný princíp politickej slobody obsahujú, spolu s ním zvyčajne zakotvujú osobitne aj slobodu prejavu.²⁹

Z uvedeného vyplýva, že legitimitu regulácie prejavov treba posudzovať prísnejšie ako legitimitu regulácie iných foriem správania. Dôvody tohto privilegovaného postavenia prejavov sme už identifikovali: komunikovanie posolstva, objavovanie pravdy, demokratická diskusia, autonómia poslucháčstva a v kombinácii s nimi aj nie vždy uspokojivá schopnosť štátu regulovať túto oblasť ľudského života. Tieto dôvody však hrajú svoju úlohu nielen pri formulovaní ľudskoprávnych katalógov, ale aj pri ich uplatňovaní v praxi.

²⁷ Ibidem, s. 8.

²⁸ SADURSKI, W. *Freedom of Speech and Its Limits*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1999, s. 69. Porovnaj SCANLON, T. A Theory of Freedom of Expression. *Philosophy and Public Affairs*. 1972, Vol. 1, no. 2, s. 204.

²⁹ Toto je príklad Deklarácie práv človeka a občana z roku 1789. Článok 4 zakotvuje všeobecný princíp slobody konania, zatiaľ čo článok 11 zakotvuje slobodu prejavu.

Formulácie ľudských práv sú totiž zvyčajne vágne, takže sudcovia a sudkyne sa pri ich aplikácii musia často spoliehať nielen na ne, ale aj na vecné dôvody ich prijatia. Ako si takéto spoliehanie máme predstavovať?

Nie je prejav ako prejav

V niektorých prípadoch sa môže stať sporným už to, či určité konanie možno charakterizovať ako prejav spadajúci pod pôsobnosť slobody prejavu. Len málokto bude pochybovať o tom, že podpis kúpnej zmluvy je určitým druhom prejavu. Aj napriek tomu však oprávnenie podpisovať zmluvy nevyplýva zo slobody prejavu, ale zo zmluvnej slobody, resp. zo spôsobilosti na právne úkony. Je to tak z toho dôvodu, že pre podpisovanie zmlúv zvyčajne nie je rozhodujúce komunikovanie nejakého posolstva, ale vyvolanie špecifických právnych účinkov s úmyslom realizovať nejaký ekonomický záujem. To však neznamená, že za určitých okolností sa zmluvné transakcie nemôžu chápať aj ako prejavy v rámci slobody slova.

Napríklad predseda krajne pravicovej Ľudovej strany Naše Slovensko (ĽSNS) Marián Kotleba bol odsúdený prvostupňovým súdom za to, že ako župan na slávnostnej ceremónii rozdal šeky sociálne znevýhodneným rodinám v hodnote 1 488 eur. Hoci sa Kotleba bránil, že propagácie extrémistickej ideológie sa nedá dopustiť darovaním nejakej sumy,³⁰ súd tento argument neuznal, pretože číslo 1488 je súčasťou medzinárodnej zrozumiteľnej nacistickej symboliky a existovalo mnoho indícií, že obžalovaný k nacizmu prechováva sympatie. Teda konanie, ktoré sa na povrchu javilo ako čisto ekonomická transakcia, sa nakoniec tematizovalo ako otázka slobody prejavu, pretože z jeho kontextu vyplynulo, že slúžilo skôr na komunikovanie určitého posolstva ako na realizáciu ekonomického cieľa v určitej zmluvnej forme. Na tomto príklade vidíme, ako nám vecné opodstatnenie slobody prejavu pomohlo vyriešiť prakticky problém, čo máme na účely uplatňovania tejto slobody vôbec považovať za prejav.

Aj keď obmedzenie slobody prejavu by sa malo posudzovať prísnejšie ako obmedzenie iných druhov konania, nemalo by z toho vyplývať, že každý prejav požíva rovnakú úroveň ochrany, a teda že všetky prejavy musia byť vždy chránené viac ako ostatné druhy konania. Prejavy sa totiž delia na hodnotné a menej hodnotné práve podľa toho, ako veľmi zapadajú do vecného opodstatnenia slobody prejavu, od čoho sa následne odvíja aj intenzita ich ochra-

³⁰ Spravodajská správa Denníka N z 12. 10. 2020 o 11.11. Dostupné na: <https://dennikn.sk/minuta/2084107>

ny. Prejavy novinárov sú chránené viac ako prejavy bežných ľudí, pretože noviny formujú verejnú mienku a podieľajú sa na kontrole verejnej moci. Karikatúra parodujúca vierolomnosť verejnej funkcionárky je hodnotnejšia ako karikatúra zosmiešňujúca telesnú vadu populárneho speváka, pretože v prvom prípade ide o konštruktívnu kritiku, zatiaľ čo v druhom prípade ide o zlomyselné vysmievanie sa. Šírenie slov vyjadrujúcich názory by malo byť voľnejšie ako šírenie slov vyjadrujúcich fakty, pretože udržateľnosť hodnotových súdov sa v zásade posudzuje ťažšie ako pravdivosť výrokov.

Ak sa teda spojí nízka hodnota prejavu spolu s jeho spoločenskou škodlivosťou, môže byť tento prejav zakázaný, aj keď vo všeobecnosti platí, že obmedzenia prejavov treba posudzovať prísne. Takúto konštrukciu formuloval Najvyšší súd Spojených štátov v roku 1942 vo veci **Chaplinsky vs. New Hampshire**:

„...je všeobecne známe, že právo na slobodu prejavu nie je absolútne vždy a za akýchkoľvek okolností. Existujú určité presne definované a úzko vymedzené triedy prejavov, ktorých prevencia a trestanie nikdy nevyvolávali ústavné problémy. Patria medzi ne oplzlé a obscénne, vulgárne, hanlivé a urážlivé slová či slovná potýčka (fighting words). Ide o slová, ktoré už samotným vyslovením spôsobujú ujmu alebo podnecujú k zrejmemu narušeniu občianskeho spolužitia. Niet pochybností o tom, že takéto prejavy neprinášajú žiadny podstatný vklad do osvetľovania myšlienok a pri odhaľovaní pravdy hrajú takú zanedbateľnú úlohu, že akýkoľvek prínos, ktorý z nich možno získať, je jednoznačne prevážený spoločenským záujmom na zachovaní poriadku a morálky.“³¹

Oným nízkym prejavom v tomto prípade boli slová „*bohom prekliaty vydierač*“ a „*prekliaty fašista*“, ktoré na rušnej ulici adresoval člen náboženskej skupiny svedkov Jehovových miestnemu maršalovi potom, čo ho tento upozornil, aby nepohoršoval verejnosť rozdávaním agitačných jehovistických letákov. V spojeneckej krajine počas druhej svetovej vojny mohlo označenie niekoho za „*fašistu*“ skutočne pôsobiť veľmi urážlivo, v každom prípade však dnes ide o výraz, ktorým sa v internetových diskusiách slobodne častuje takmer ktokoľvek, kto obhajuje nejaký zákaz, či už rozumný alebo nerozum-

³¹ Rozhodnutie Najvyššieho súdu Spojených štátov vo veci Chaplinsky vs. New Hampshire, 315 U.S. 568 z 9. marca 1942, body 571 – 572. Dostupné na: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/315/568/>

V tejto všeobecnej kapitole odkazujeme najmä na rozhodnutia amerického najvyššieho súdu, pretože jeho súdne doktríny týkajúce sa slobody prejavu sa zdajú byť prepracovanejšie ako tie európske. V druhej kapitole podrobíme prístup tohto súdu k nenávisťným prejavom podrobnejšej analýze a dáme ho do kontrastu so štrasburskou judikatúrou.

ný. Zatiaľ len toľkoto k bezprecedentnému obmedzovaniu slobodnej diskusie, aké vraj v súčasnosti zakúšame.³²

Rozhodnutie vo veci Chaplinsky je poučné z iného dôvodu. Ilustruje nám totiž, ako pomocou argumentov opodstatňujúcich slobodu slova možno určiť hodnotu konkrétneho prejavu a od nej následne odvodiť intenzitu jeho právnej ochrany. Dôvod, pre ktorý slovná potýčka nepožíva ochranu prvého dodatku ústavy Spojených štátov spočíva v tom, že takýto prejav neosvetľuje žiadnu myšlienku, ani neprispieva k odhaľovaniu pravdy, no namiesto toho narušuje občiansky zmier. Tento prejav má teda sám nízku hodnotu a navyše k tomu ešte aj ohrozuje hodnoty ostatné. Toto je základný vzorec argumentácie, ktorý budeme používať v tejto knihe na obhajobu jej ústrednej myšlienky, teda že **je prípustné, aby boli nenávistné prejavy vo verejnom priestore primerane obmedzované**.

Zaujímavosťou je, že sám Najvyšší súd Spojených štátov vykladá doktrínu slovnej potýčky veľmi reštriktívne a nenávistné prejavy pod ňu nezahrňa. Uvedený vzorec teda odmieta použiť na posvätenie reštrikcií namierených proti šíreniu neznášanlivosti, čo je v porovnaní s praxou ostatných liberálno-demokratických štátov anomáliou.³³ Na argumenty súdu sa však podrobnejšie pozrieme neskôr.

V nasledujúcich riadkoch budeme skúmať nenávistné prejavy vo svetle vecného opodstatnenia slobody slova. Konkrétne v časti 1.1 sa budeme pýtať, v čom spočíva poslanstvo komunikované v nenávistných prejavoch a prečo je jeho neobmedzené šírenie škodlivé. V tejto podkapitole budeme teda nakladať závažie na pravú miskú pomyselných váh. Vo zvyšných častiach tejto kapitoly budeme pridávať závažie na ľavú miskú váh: budeme rátať potenciálne a skutočné zisky, ktoré nám slobodné šírenie nenávisti prináša. Konkrétne v časti 1.2 sa budeme pýtať, ako veľmi prispieva nenávistný prejav k odhaľo-

³² Ochrana slobody slova v USA sa najmä v prvej polovici 20. storočia chápala pomerne reštriktívne: súdy umožňovali postihovanie prejavov propagujúcich socializmus, komunizmus, anarchizmus, feminizmus, rasizmus, obscénne prejavy a pod. Tieto reštrikcie vyvrcholili v ére mccarthismu: v zábavnom priemysle sa nemohli zamestnať ľudia vedení na zoznamoch osôb s nepohodlnými (ľavicovými) názormi, niektoré súkromné spoločnosti sa živili preverovaním antikomunistických postojov budúcich zamestnancov... Koncom päťdesiatych rokov však nastáva obrat v prospech široko koncipovanej slobody slova, ktorá pretrváva dodnes. Pozri BAKER, C. E. *Autonomy and Hate Speech*. In: HARE, I., WEINSTEIN, J. (eds.). *Extreme Speech and Democracy*. New York: Oxford University Press, 2009, s. 140 – 141. MICHAELS, J. *McCarthyism: The Realities, Delusions and Politics Behind the 1950s Red Scare*. New York – London: Routledge, 2017, s. 179.

³³ SADURSKI, W. *Freedom of Speech and Its Limits*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1999, s. 179.

vaniu pravdy. V časti 1.3 si položíme otázku, čím prispieva nenávistný prejav do procesu demokratickej rozpravy. V súvislosti s tým budeme skúmať aj to, či demokracia samu seba nekompromituje, ak takéto prejavy zakazuje. V časti 1.4 otvoríme problém autonómie: Je tolerancia nenávistného prejavu nevyhnutným dôsledkom rešpektu k autonómii tých, ktorí si ho vypočuli? Napokon v časti 1.5 budeme zisťovať, či sa dá štátnym orgánom zveriť taká delikátna úloha, akou je odlišovanie nenávistných prejavov od legítimnej morálnej či politickej kritiky. Možnože verbálnu nenávisť musíme tolerovať len preto, že štátne orgány by sa pri pokuse o jej stíhanie dopúšťali príliš veľa omylov.

1.1 Komunikácia posolstva

Aké posolstvo sa komunikuje nenávistným prejavom?

Ľudská reč je to, čo podľa Aristotela odlišuje človeka od zvierata. Vďaka nej dokáže človek rozlišovať medzi dobrom a zlom a medzi právom a bezprávím, pretože „reč slúži na to, aby naznačovala, čo je užitočné a čo škodlivé, a tak aj čo je spravodlivé a čo nespravodlivé“.³⁴ Vďaka reči sa dokážu ľudia spojiť do štátu, ktorý je „svojou prirodzenosťou pôvodnejší ako rodina alebo každý jednotlivec z nás“.³⁵ Život v štáte a záujem o veci verejné sú konečným určením človeka, pretože starosťou o veci súkromné, ako je nasýtenie hladu či plodenie potomstva, sa človek nijako nelíši od iných živočíšnych druhov. Reč ako typická forma prejavu je teda to, čo je človeku prirodzené.

Problém argumentu z prirodzenosti spočíva v tom, že sa ním dá odôvodniť takmer všetko. Konzervatívec vidí prirodzenosť v hierarchii a poriadku, klasický liberál ju vidí v spontánných silách trhu. Z faktu, že reč je človeku prirodzená, nevyplýva, že jej obmedzovanie je *apriori* zlé. Postreh, že človek používa reč, aby sa dorozumel so svojím blížnym, možno preto použiť častejšie len na klasifikáciu ľudského konania, nie aj na jeho justifikáciu. Ľudské konanie spadá do pôsobnosti slobody prejavu vtedy, keď je jeho hlavným účelom komunikácia nejakého posolstva. To však neznamená, že každé konanie, ktorým dochádza k takejto komunikácii, je automaticky aj oprávnené. Prejdime teda k otázke, čo je to za posolstvo, ktoré sa skrýva za nenávistnými prejavmi. Začnime najskôr s príkladmi:

³⁴ ARISTOTELES. *Politika*. Bratislava: Kalligram, 2006, s. 29.

³⁵ Ibidem.

Známy slovenský extrémista Marián Magát vo svojom blogu tvrdil, že „*plynové komory sú historický, logický a technický nezmysel*“.³⁶ Podľa jeho mienky používali nacisti v koncentračných táboroch Cyklón B len na chemickú dezinfekciu väzenského šatstva, aby ho zbavili vší prenášajúcich škvrnitý a brušný týfus, častú príčinu smrti väzňov. Magát teda prichádza k záveru, že tento jedovatý pesticíd používali nacisti v koncentračných táboroch len z čisto humanitárnych pohnútok.³⁷ Podobné posolstvo, len v „umeleckejšej“ forme, sa pokúsil zdieľať extrémistický spevák Rastislav Rogel v skladbe s názvom *Juden Mord*. Tu je výsledok jeho kreativity: „*Koľkých sme vás upálili, milión či šesť, kde je vlastne pravda, my nedáme sa zvišť. Žid vládne svetu, klameš zas ty pes, skončíš v peci tiež*“.³⁸ Okrem Židov sú častým terčom slovenských nenávistných prejavov aj Rómovia. Napríklad bývalý poslanec za ĽSNS Milan Mazurek bol právoplatne odsúdený za to, že v rozhlasovom vysielaní povedal aj tieto slová: „*150 miliónov eur sa ide použiť na domy pre ľudí z cigánskych komunit. To jest pre ľudí, ktorí nikdy pre náš národ, pre náš štát nič neurobili, práve naopak, rozhodli sa žiť asociálnym spôsobom života a vyciavajú náš sociálny systém. My, ktorí žijeme slušným životom a pracujeme, tak na nás štát úplne kašle, zatiaľ čo týmito asociálom dá zadarmo úplne všetko*“.³⁹

Nenávistné posolstvá však nemusia byť prejavované len pomocou slov. Už predtým sme uviedli, že takýmto prejavom môže byť aj verejné ceremoniálne darovanie šeku v hodnote 1 488 eur. Nacisti boli známi používaním pestrej grafickej symboliky, z ktorej najznámejší je znak hákového kríža. V prostredí Spojených štátov je univerzálne zrozumiteľným nenávistným symbolom napríklad verejné pálenie krížov obľúbené medzi členmi Ku Klux Klanu. Rituálnym pálením svätých kníh sa dá vyjadriť nenávisť k náboženstvám. Nenávisť môže byť dokonca aj spôsob obliekania sa či gestikulácia. Jednoducho tak, ako je v sociálnej psychológii samozrejmé, že komunikácia môže byť aj neverbálna, tak by v oblasti práva nemalo vyvolávať pochybnosti, že

³⁶ MAGÁT, M. Epidémia, o ktorej sa (radšej) mlčí by zmenila nielen dejiny [online]. *Kulturblog* [cit. 2020-04-27]. Dostupné na: <https://web.archive.org/web/20200427121159/https://www.kultur-blog.sk/epidemia-o-ktorej-sa-radsej-mlci-by-zmenila-nie-len-dejiny>

³⁷ Ibidem.

³⁸ OSVALDOVÁ, L. NAKA zadržala bratislavského extrémistu Rogela z kapely Krátky proces aj bubeníka Horkýze Slíže Viršika [online]. *Denník N* [cit. 2020-08-11]. Dostupné na: <https://dennikn.sk/1999489/naka-zadrzala-agresivneho-bratislavskeho-extremistu-rogela-z-kapely-kratky-proces-aj-bubenika-horkyze-slize-virsika>

³⁹ Spravodajská správa zverejnená 4. 12. 2017 o 12.48 na webe *medialne.trend.sk*. Dostupné na: <https://medialne.trend.sk/radia/vyroky-radiu-obzalovali-mazureka-pre-hanobenie-rasy>

neznášanlivosť sa dá vyjadriť aj inak ako len slovami. Dodajme, že na účely zdieľania nenávistného posolstva možno použiť prakticky akýkoľvek symbol. H. H. môže byť skratkou pre Hermanna Hesseho, Horné Hámre, Hilton Hotels, hip-hop ale aj Heil Hitler. Podstatné je, aby existovala určitá konvencia, ktorá umožňuje použitie daného symbolu práve na komunikáciu nenávistného odkazu. Na tento účel môžu nenávistné odkazy parazitovať aj na symboloch, ktoré mali pôvodne úplne iný význam, a mimo extrémistickej subkultúry sa s týmto pôvodným významom stále používajú.

Prečo je posolstvo nenávistného prejavu škodlivé?

Teraz je na mieste otázka, v čom spočíva škodlivosť takýchto prejavov. Ako prvá sa ponúka odpoveď, že nenávistné prejavy otvorene alebo skryto glorifikujú totalitné režimy, pre ktoré je charakteristické masové porušovanie ľudských práv určitej časti obyvateľstva. Ak by sa teda takýto režim podarilo nastoliť, z pohľadu liberálnej demokracie by šlo o celkom fatálny následok. Problém tohto argumentu vyzerá byť v tom, že kauzálna súvislosť medzi prejavom neznášanlivosti a nastolením totality je príliš riedka. Ak by nám na obmedzenie slobody slova stačila aj takáto vzdialená spojitosť medzi slovom a jeho škodlivým následkom, potom by sme okrem nenávistného prejavu museli zakázať aj celé spektrum iných prejavov. Predstavte si, že by ste poslali do väzenia vysielateľa reklamy na nový bavorák len preto, že používanie tohto vozidla prispieva ku globálnemu otepľovaniu, čo je z dlhodobého hľadiska následok ešte fatálnejší ako nastolenie diktatúry.

Podobne sa dá vyrovnat' s argumentom, podľa ktorého sú nenávistné prejavy zakázané, pretože podnecujú k násiliu voči príslušníkom určitých spoločenských skupín. Aj tu platí, že kauzálna súvislosť medzi prejavom a násilím je príliš vzdialená. To, k čomu takéto prejavy bezprostredne podnecujú, je nenávisť, nie nevyhnutne aj násilie. Prechovávanie nenávisti ako určitej vnútornej emócie však samo osebe nie je a nemôže byť trestným činom.⁴⁰ Naopak, ak by prejav priamo vyzýval na páchanie trestnej činnosti, bol by postihnuteľný ako klasické podnecovanie, takže na kriminalizáciu takéhoto správania nie je potrebná osobitná skutková podstata.⁴¹

⁴⁰ SADURSKI, W. *Freedom of Speech and Its Limits*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1999, s. 193, 205.

⁴¹ § 337 Trestného zákona znie: „Kto verejne podnecuje na trestný čin alebo verejne vyzýva na hromadné neplnenie dôležitej povinnosti uloženej zákonom alebo na jeho základe, alebo na závažné porušovanie verejného poriadku, potrestá sa odňatím slobody až na dva roky.“

Na odôvodnenie zákazu nenávistných prejavov nepostačí ani fakt, že tieto prejavy urážajú ľudí, proti ktorým sú namierené. Vrcholové súdy na oboch stranách Atlantiku totiž priznávajú ochranu aj urážlivým či šokujúcim prejavom. Ako povedal Najvyšší súd USA: „*Skutočnosť, že spoločnosť môže považovať prejav za urážlivý, nie je dostatočným dôvodom na jeho potlačenie.*“⁴² Podobne k tomu pristupuje Európsky súd pre ľudské práva, podľa ktorého sa sloboda prejavu „*vzťahuje nielen na ‚informácie‘ a ‚myšlienky‘, ktoré sú prijímané priaznivo, ... ale aj na tie, ktoré urážajú, šokujú alebo vyrušujú štát či akúkoľvek časť obyvateľstva*“.⁴³ Na veci nič nemení ani fakt, že urážlivé prejavy sa zvyčajne dajú vyjadriť aj menej útočným štýlom, pretože často je to práve provokatívny spôsob vyjadrenia, ktorý púta pozornosť verejnosti a rozviruje spoločenskú diskusiu. Navyše, ak by malo byť šírenie prejavu závislé iba od miery, v ktorej tento prejav niekoho uráža, potom prejavy by museli byť obmedzované podľa miery precitlivenosti osôb, ktorých sa dotýkajú. Urážlivosť prejavu sama osebe sa teda na prvý pohľad nejaví ako vhodné kritérium na posúdenie jeho legálnosti.

Problematický je aj návrh, podľa ktorého nenávistné prejavy by mali byť zakázané, pretože ide o formu ohovárania.⁴⁴ Ohováranie je totiž namierené proti povesti konkrétnej individualizovanej osoby, zatiaľ čo nenávistné prejavy sú obvykle namierené proti skupine osôb. Navyše ohovárania sa možno dopustiť len šírením nepravdy, zatiaľ čo pri nenávistných prejavoch nemusí byť otázka pravdy vôbec tematizovaná. Keď člen Ku Klux Klanu zapáli na pozemku Afroamerickej rodiny kríž alebo keď neonacista pochoduje s vlajkou Tretej ríše v židovskej štvrti mesta, nejde o konanie, ktorému by bolo zmysluplné prisudzovať hodnotu pravdy alebo nepravdy. V čom teda spočíva škodlivosť nenávistných prejavov, keď nie nevyhnutne v glorifikácii totality, v podnecovaní násilia či v urážaní alebo ohováraní určitých osôb?

V prvom rade ujma plynúca z nenávistných prejavov nemusí byť len otázkou zajtrajška, nejde tu len o špekuláciu, či rozsievanie nenávisti môže niekedy v budúcnosti poviesť k násilným útokom, alebo nebodaj k nastoleniu dik-

⁴² Rozhodnutie Najvyššieho súdu USA vo veci FCC vs. Pacifica Foundation 438 U.S. 726 z 3. júla 1978. Dostupné na: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/438/726>

⁴³ Rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva (ESLP) vo veci Handyside vs. the United Kingdom č. sťažnosti 5493/72 bod 49 zo 7. decembra 1976. Dostupné na: <https://hudoc.echr.coe.int>

⁴⁴ § 373 ods. 1 Trestného zákona: „*Kto o inom oznámi nepravdivý údaj, ktorý je spôsobilý značnou mierou ohroziť jeho vážnosť u spoluobčanov, poškodiť ho v zamestnaní, v podnikaní, narušiť jeho rodinné vzťahy alebo spôsobiť mu inú vážnu ujmu, potrestá sa odňatím slobody až na dva roky.*“

tatúry. Škody sú znášané už teraz, v prítomnosti, pretože **nenávistné prejavy rozleptávajú spoločenskú súdržnosť, sťažujú pokojné občianske spolužitie a znehodnocujú verejný poriadok**. Existencia občianskeho spolužitia a verejného poriadku totiž nie je len o absencii faktických násilných a verbálnych útokov, ale aj o bazálnej istote, že s človekom nebude zaobchádzané ponižujúcim spôsobom. Novozélandský právny filozof Jeremy Waldron vidí pointu nenávistných prejavov práve v zneistení príslušníkov zraniteľných menšín týkajúcom sa ich postavenia ako plnoprávných členov spoločnosti:

*„Ich cieľom je poprieť implicitné uistenie, ktoré spoločnosť ponúka členom zraniteľných skupín, že sú v nej akceptovaní s rovnakou samozrejmosťou ako ostatní jej členovia. Ich cieľom je podkopať toto uistenie, spochybniť ho a znivočiť ho pomocou viditeľných znakov nenávisti, vylúčenia a pohrdania. A presne takto to začína: to, čo bolo implicitne zaručené, je teraz viditeľne spochybené, takže ak si chce príslušník menšiny napláňovať vybavovanie svojich záležitostí alebo len rodinnú prechádzku vo verejnom parku, zrazu sa musí zapodievať úvahami s úplne novým súborom premenných.“*⁴⁵

Ono zneistenie spôsobené nenávistným prejavom vyvoláva v mysli obe celý sled nepríjemných otázok: Prečo som dnes stretol ten krivý pohľad? Čo poviem svojim deťom, keď budú na nás na ulici pokrikovať hanlivé výrazy? Obslúžia ma v obchode či na pošte? Vybavia na úrade moju žiadosť s rovnakou starostlivosťou ako žiadosti ostatných? Poskytne mi sused, pocestný, policajt či lekár potrebnú pomoc, keď ju budem potrebovať? Budú mať moje deti férovú šancu dostať sa na slušnú školu či do slušného zamestnania? Ako vraví Waldron: *„Bdelý policajný zbor a justičná moc môžu stále vedieť ochrániť ľudí pred útokmi alebo vylúčením, no tí aj napriek tomu už viac nepožívajú výhody plynúce zo všeobecne rozšíreného uistenia, že sa im takéto veci diať nebudú; uistenia udržiavaného a užívaného ako všeobecné dobro poskytované všetkým zo strany každého.“*⁴⁶ Ujma plynúca z nenávistných prejavov je teda reálna, je znášaná v prítomnom čase a konkrétnymi ľuďmi, ktorí už viac nedokážu požívať výhody z pokojného občianskeho spolunažívania tak ako ostatní.

⁴⁵ WALDRON, J. *The Harm in Hate Speech*. Cambridge (Mass.) – London: Harvard University Press, 2012, s. 88. Porovnaj BOLLINGER, L. C. *The Tolerant Society*. New York – Oxford: Oxford University Press, 1988, s. 68 – 71. Autor popisuje spoločenskú ujmu nenávistného prejavu zo známeho amerického prípadu Skokie, v ktorom išlo o povolenie pochodu členov extrémistickej strany v tradičných nacistických uniformách v uliciach židovskej štvrte jedného chicagského predmestia. K tomuto prípadu sa vraciame v podkapitole 1.3.

⁴⁶ WALDRON, J. *The Harm in Hate Speech*. Cambridge (Mass.) – London: Harvard University Press, 2012, s. 85.

Táto ujma je navyše znásobená faktom, že nenávistné posolstvo páchatelia komunikujú nielen svojim obetiam, ale aj svojim sympatizantom, „*akoby na seba zavíjali vlci v tichu pokoja slušnej spoločnosti*“.⁴⁷ Nejde teda len o zneistenie príslušníkov historicky znevýhodnených či zraniteľných skupín, ale aj o uistenie tých, ktorí ich nenávidia, že vo so svojej nenávisti nie sú sami, že ich verbálne i neverbálne akty nenávisti budú mať uznanie a podporu a že možno jedného dňa sa im spoločne podarí nahradiť ideál pokojného občianskeho spolužitia konfliktnou víziou sveta, v ktorej silnejší ubližujú slabším len preto, že môžu. Tento signál je pre komunikačné spoločenstvo nenávisti taký dôležitý, že jeho členovia ho vysielajú aj za cenu, že mu väčšinová spoločnosť nemusí rozumieť. Sprievodným znakom zákazu nenávistných prejavov je totiž ich mutácia z explicitnej do implicitnej podoby, ktorej nemusia rozumieť všetci. Preto majú napríklad neonacisti záľubu v rôznych skratkách, číslach, módných značkách či iných symboloch, ktorými si dávajú najavo svoju spolupatričnosť.⁴⁸ Zopakujme však ešte raz, že škodlivosť nenávistných prejavov nespočíva v nejakom hypotetickom nastolení totality, ale v aktuálnom zneistení obetí týchto prejavov: tie totiž strácajú každodennú istotu, že s nimi bude zaobchádzané ako s plnoprávnymi členmi spoločnosti.

Aby Waldron lepšie vysvetlil, ako individuálne prejavy nenávisti poškodzujú všeobecné dobro pokojného občianskeho spolužitia, používa analógiu so znečisťovaním životného prostredia. Predstavte si vlastníka automobilu, ako argumentuje, že štát nemá právo prikázať mu, aby podstupoval pravidelné emisné kontroly, pokiaľ mu zároveň nepreukáže priamu kauzálnu súvislosť medzi vznikom pľúcneho ochorenia konkrétneho človeka a zvýšenou úrovňou emisií škodlivých plynov pochádzajúcich práve z jeho auta: „*Vo vzťahu k environmentálnym reguláciám by bol takýto spôsob argumentácie nezodpovedný; namiesto toho zisťujeme, že nepatrné dopady miliónov čínov – z ktorých je každý sám osebe zjavne zanedbateľný – môžu mať rozsiahly toxický účinok, ktorý dokonca aj v masovom meradle dokáže účinkovať ako druh zákerného pomaly pôsobiaceho jedu.*“⁴⁹ Ak teda budeme chápať ujmu spôsobenú šírením nenávisti ako určitý typ environmentálnej škody, umožní nám to postihovať individuálne prejavy nenávisti, aj keď nemáme priamy

⁴⁷ Ibidem, s. 94.

⁴⁸ Historik Jakub Drábik hovorí o tom, že antifašisti vyhrali povojnovú bitku o symboly a slová, takže neofašisti sa museli prispôbiť podmienkam kapitulácie. Pozri bližšie DRÁBIK, J. *Fašizmus*. Bratislava: Premedia, 2019, s. 511.

⁴⁹ Ibidem, s. 97.

dôkaz o tom, že spôsobujú zneistenie konkrétneho príslušníka zraniteľnej menšiny.

Uvedená koncepcia škodlivosti nenávistného prejavu môže vyvolávať pochybnosti: Ak nebolo správne zakázať prejav z dôvodu, že niekoho uráža, prečo by sme ho mali zakázať z dôvodu, že niekoho zneisťuje? Je to preto, že toto zneistenie sa týka rovného plnoprávného členstva v spoločnosti, ide o faktický spoločenský status, ktorý má objektivizovateľnú povahu. Zákaz nenávistných prejavov teda nepredpokladá, že budeme musieť „robiť rozhodnutia o zákonnosti a nezákonnosti určitých rečových aktov na základe analýzy emócií, ktoré v tom-ktorom prípade pocitovali dotknuté obete. Namiesto toho len identifikujeme kategórie a spôsoby vyjadrovania, ktoré podľa doterajšej skúsenosti môžu mať vplyv na dôstojnosť príslušníkov zraniteľných menšín“.⁵⁰

Brian Leiter kritizuje Waldrona za to, že škodu spôsobenú nenávistnými prejavmi uchopuje príliš filozoficky. Šírenie nenávisti podľa Leitera spôsobuje svojim obetiam v prvom rade psychickú ujmu – duševný nepokoj, stratu sebaúcty, obavu o vlastnú bezpečnosť či budúcnosť – takže rámcovať tieto javy v dignitaristických kategóriách pôsobí takmer „komicky abstraktné“.⁵¹ Funkcia výrazov, ako je „uistenie o plnoprávnom postavení v spoločnosti“, však spočíva v objektivizovaní škody, ktorej výskyt je nezávislý od subjektívnych pocitov konkrétnych jednotlivcov. Nacistický pochod v židovskej štvrti mesta v krajine s vlastnou históriou holokaustu vyvoláva typ škody, ktorý netreba potvrdzovať svedeckou výpoveďou obyvateľov danej štvrte. Preto Waldron kladie dôraz na „kategórie a spôsoby vyjadrovania“ a „zraniteľné menšiny“. Variácie týchto premenných sa totiž dajú medzi sebou párovať tak, aby človek prišiel ku kombináciám, ktoré spôsobujú danú škodu nezávisle od pocitov konkrétnej obete. Ide o operáciu, ktorá spadá skôr do oboru hermeneutiky ako psychológie, hoci treba uznať, že ak má viesť k udržateľným záverom, interpret či interpretka musí mať určitú vnímavosť voči historickým a spoločenským reáliám, zrejme aj empatiu. Veď už len otázka, kto sú to zraniteľné skupiny, môže vyvolávať vážne výkladové spory. Leiter sa snaží takýto spor aj navrhnuť: predstavme si, že vplyvný kongresman na-

⁵⁰ WALDRON, J. *The Harm in Hate Speech*. Cambridge (Mass.) – London: Harvard University Press, 2012, s. 113. Waldron pritom pod dôstojnosťou nemyslí kantovský koncept absolútnej hodnoty ľudskej bytosti, ale len faktický spoločenský status garantujúci človeku rešpekt zo strany druhých (Ibidem, s. 5, 106).

⁵¹ LEITER, B. Review of Jeremy Waldron, *The Harm in Hate Speech* [online]. *Notre Dame Philosophical Reviews* [cit. 2012-07-29]. Dostupné na: <https://ndpr.nd.edu/news/the-harm-in-hate-speech>

vrhne zákon zrušujúci *Medicare* (bezplatnú zdravotnú starostlivosť) pre chudobných dôchodcov v USA, v dôsledku čoho začne u nich prevládať zneistenie o ich plnoprávnom postavení v spoločnosti.⁵² Máme kongresmanov návrh považovať za nenávistný prejav? Ak by v americkej spoločnosti existovala nevraživosť medzi uvedenou skupinou ľudí a zvyškom spoločnosti, ak by americká história pamätala na konflikty medzi nimi, ak by *Medicare* ostal dostupný pre ľudí v podobnej situácii a ak by nešlo o prejav v podobe oficiálneho návrhu legislatívneho aktu, mohli by sme o ňom začať uvažovať aj ako o implicitnom šírení nenávisti. V celom komplexe týchto faktorov je subjektívny pocit ohrozenia či pocit urážky len jedným sklíčkom v mozaike, a to tiež nie nevyhnutným.

Dodajme, že na účely trestného konania vo všeobecnosti nie je nevyhnutné, aby bola obeť trestného činu individualizovaná v konkrétnej osobe. Veď predsa nikto nedokáže ukázať prstom na konkrétnu obeť trestného činu nedovoleného ozbrojovania, skrátene dane a poistného či poškodzovania životného prostredia. Ak sme teda predtým spomenuli, že nenávistné prejavy nie sú formou ohovárania, pretože v nich absentuje útok na individualizované osoby, potom táto námietka sama osebe nestačí na spochybnenie ich trestnoprávnej postihnuteľnosti. Ujma spôsobená nenávistným prejavom je pritom podobná tej spôsobenej ohováraním, pretože je celkom možné, že jednotlivcovi pripisujeme individuálne vlastnosti aj na základe jeho príslušnosti ku skupinám, ku ktorým patrí. Z tohto predpokladu vychádzalo aj jedno z mála rozhodnutí, v ktorom Najvyšší súd Spojených štátov v minulosti potvrdil ústavnosť zákazu rasistických nenávistných prejavov. Vo veci ***Beauharnais vs. Illinois*** z roku 1952 sudca Frankfurter vytvoril koncept skupinového ohovárania na základe tejto úvahy:

„Nespadá do našej kompetencie posúdiť, či sa mýlia sociálni vedci, ktorí tvrdia, že postavenie jednotlivca v spoločnosti je závislé aj od postavenia rasovej či náboženskej skupiny, ktorej je členom. Bolo by však čistým dogmatizmom, úplne sa vymykajúcim našej právomoci posudzovať právne akty členských štátov, ak by sme zákonodarcovi štátu Illinois odopreli možnosť dospieť k odôvodnenému presvedčeniu, že pracovné a vzdelávacie príležitosti človeka aj spolu s jemu prisudzovanou dôstojnosťou môžu závisieť nielen od jeho vlastných zásluh, ale aj od povesti rasovej a náboženskej skupiny, ku ktorej nevďojak patrí. Za týchto okolností jednoducho nemôžeme tvrdiť, že prejav, ktorý trestne stíhame, keď priamo útočí na jednotlivcov, sa nedá postihovať, keď je namierený

⁵² Ibidem.

*proti skupinám, s postavením a vážnosťou ktorých môže byť daný jednotlivec nerozlučne spojený.*⁵³

Ak nenávistný prejav koncipujeme ako ohováranie spoločenskej skupiny, potom jeho škodlivosť bude spočívať v ujme na kolektívnej reputácii obete útoku. V kontexte právneho systému, v ktorom sa trestné právo považuje za súčasť verejného práva, dáva dokonca väčší zmysel, ak sa trestá v prvom rade ohováranie spoločenských skupín a až v druhom rade, ak vôbec, aj ohováranie jednotlivcov. Na rozdiel od spoločenskej skupiny sa totiž jednotlivec môže proti takýmto útokom brániť aj prostriedkami súkromného práva, napríklad žalobou na náhradu nemajetkovej ujmy. Navyše ohováranie jednotlivca sa javí byť predovšetkým útokom na súkromný záujem, zatiaľ čo ohováranie spoločenskej skupiny sa zdá byť skôr útokom na verejný záujem, ktorý by mal štát chrániť z vlastnej iniciatívy. V každom prípade koncepcia nenávistného prejavu ako ohovárania skupiny nedokáže riadne reflektovať implicitné formy šírenia nenávisti ako ani skutočnosť, že nenávistné posolstvá vytvárajú komunikačné spoločenstvá nenávisti, o ktorých sme už hovorili.

V druhej kapitole si bližšie ukážeme, že fenomén nenávistných prejavov je veľmi rôznorodý, takže by bolo veľmi domýšľavé navrhovať definície, ktoré *vyčerpávajúco* zachytávajú *všetky* ich charakteristické znaky. To určite platí aj o vymedzení škody, ktorú tieto prejavy spôsobujú. V tejto časti sme sa sústredili na *typické* šírenie nenávisti voči zraniteľným či marginalizovaným skupinám spoločnosti. Pri analýze štrasburskej judikatúry v druhej kapitole si ukážeme, že nenávistné prejavy môžu smerovať aj proti príslušníkom dominantnej väčšiny. Na ich zneistenie je však dôvodné vyžadovať vyšší stupeň závažnosti nenávistného prejavu, nestačí skupinové ohováranie, treba podnecovanie k násiliu alebo vzbudzovanie dôvodných obáv z jeho prepuknutia. Bez ohľadu na tieto nuansy by sme však teraz mali mať jasnejšiu predstavu o tom, v čom spočíva škodlivosť nenávistných prejavov. V nasledujúcich častiach tejto kapitoly sa bližšie pozrieme na ich potenciálne spoločenské prínosy. Budeme preto skúmať, ako veľmi zapadá šírenie nenávisti do vecného opodstatnenia slobody prejavu.

⁵³ Rozhodnutie Najvyššieho súdu Spojených štátov vo veci *Beauharnais vs. Illinois* 343 U.S. 250 z 27. apríla 1952. Dostupné na: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/343/250>

1.2 Odhaľovanie pravdy

O tom, ako sloboda plodí pravdu

Extrémisti sa radi štylizujú do pozície martýrov, ktorých názory sú umlčované len preto, že sú pravdivé. Demokratické inštitúcie a väčšinová verejná mienka akoby sa báli vypočuť si krutú pravdu, ktorá by ľuďom konečne otvorila oči. V tomto naratíve sa pred nami odohráva takmer až grécka tragédia, v ktorej hrdina umiera bolestivou smrťou len preto, že sa odvážil tyranovi povedať pravdu do očí. Čo je to však za skazený spoločenský systém, ak dokáže prežiť iba za tú cenu, že udržiava ľudí v klamstve? A ak súčasný spoločenský systém skazený nie je, tak prečo nedovolí slobodne šíriť všetky prejavy, aby sa pravda sama vyplavila na povrch?

Slobodu slova ako nevyhnutný prostriedok pre odhaľovanie pravdy obhajoval už John Stuart Mill vo svojom klasickom diele o politickej slobode. Podľa Milla je sloboda slova potrebná nielen preto, že v množine umlčaných prejavov sa vždy nájdú aj také, ktoré sú pravdivé a ktoré nás vyvádzajú z populárnych omylov, ale aj preto, že slobodné šírenie nepravdivých názorov nám pomáha udržiavať, brániť a spresňovať názory pravdivé. V spoločnosti jednoducho musí prevládať „úplná sloboda protirečenia“, pretože „za nijakých iných podmienok nemôže mať bytosť s ľudskými schopnosťami nijakú racionálnu istotu o správnosti svojho myslenia“. ⁵⁴

Podľa Milla môžu ohrozovať slobodnú diskusiu nielen zákazy a tresty, ale aj všeobecná spoločenská atmosféra, v ktorej si ľudia zvykli na stereotypné myslenie a konformné názory. Tyranii verejnej mienky sa totiž dokáže vzoprieť len hrstka tých, ktorí vďaka svojmu bohatstvu nie sú odkázaní na vládne prijatie zo strany svojho spoločenského prostredia. ⁵⁵ V Millových liberálnych očiach je však takýto stav neakceptovateľný, pretože spoločnosť sa takto oberá o „otvorené, smelé a logicky dôsledné intelekt“, ale najmä v nej chýba „čestná a hlboká diskusia o odlišných názoroch“. ⁵⁶

Millove argumenty mali vplyv na Olivera Wendella Holmesa, sudcu Najvyššieho súdu Spojených štátov, ktorý pomocou svojich výrečných odlišných stanovísk presvedčil väčšinu svojich kolegov, aby zmenili svoj laxný prístup k ochrane slobody slova zakotvenej v prvom dodatku americkej ústavy. Mismochodom na začiatku 20. storočia bol sám Holmes presvedčený, že tento

⁵⁴ MILL, J. S. *O politickej slobode*. Bratislava: Kalligram, 2001, s. 35.

⁵⁵ Ibidem, s. 52 – 53.

⁵⁶ Ibidem, s. 54 – 55.

dodatok zakazuje len predbežnú cenzúru, no nevyklučuje následné postihy za prejavy, ktoré boli v rozpore s vágne vymedzeným verejným blahom.⁵⁷ V priebehu prvej svetovej vojny však toto presvedčenie zmenil, vďaka čomu sa v Spojených štátoch postupom času sformoval ústavný systém s azda najústretovejším prístupom k slobode slova na svete. V jednom zo svojich dissentov Holmes argumentoval takto:

„Ale keď si ľudia uvedomia, že čas vyvrátil mnohé z ich rozporuplných názorov, môžu dospieť k presvedčeniu, ktoré bude ešte pevnejšie ako sú základné princípy ich vlastného správania, totiž že konečné dobro, po ktorom všetci tak túžime, sa dá najlepšie dosiahnuť na voľnom trhu myšlienok – že najlepším testom pravdivosti je schopnosť myšlienky získať uznanie v prostredí trhovej konkurencie a že táto pravda je jediným základom, na ktorom môžu ľudia bezpečne stavať napĺňanie svojich túžob. V každom prípade toto je teória našej ústavy. Ide o experiment, pretože sám život je experiment. Každý rok, ak nie každý deň, musíme vsádzať našu záchranu na nejaké proroctvo založené na nedokonalom poznaní. Takýto experiment je súčasťou nášho systému a myslím, že musíme byť navždy podozrievaví voči všetkým pokusom o kontrolu vyjadrovania názorov, ktoré sa nám protivia či javia byť skazonosné, ibaže by tieto názory provokovali k priamemu zásahu do naliehavých a zákonných záujmov tak bezprostredne, že ich okamžitá kontrola by bola nevyhnutná na záchranu krajiny.“⁵⁸

Niektorí autori si všímajú, že kladenie slobody slova ako nevyhnutnej podmienky odhaľovania pravdy čiastočne vychádza z rovnakej inšpirácie ako zásada kontradiktórnosti súdneho procesu.⁵⁹ Je ňou najmä skepsa voči nekonečným filozofickým špekuláciám o podstate pravdy. Keďže táto otázka sa nedá uspokojivo zodpovedať, z pragmatického hľadiska je lepšie sústrediť sa na proces hľadania pravdy a navrhnúť ho tak, aby v dlhšom časovom ho-

⁵⁷ LEWIS, A. *Freedom for the Thought That We Hate: A Biography of the First Amendment*. New York: Basic Books, 2007, s. 24 – 25. BOLLINGER, L. C. *The Tolerant Society*. New York – Oxford: Oxford University Press, 1988, s. 15 – 18.

⁵⁸ Odlišné stanovisko sudcu Holmesa k rozhodnutiu Najvyššieho súdu USA vo veci *Abrams vs. United States* 250 U.S. 616 z 10. decembra 1919, s. 630. Dostupné na: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/250/616/>

Pre zaujímavosť len dodajme, že v danom prípade väčšina súdu potvrdila 20-ročné tresty pre piatich ruských prisťahovalcov, ktorí na sklonku prvej svetovej vojny vytlačili a rozšírovali letáky obviňujúce prezidenta Wilsona z pokrytectva a zbabelosti, pretože americkej verejnosti otvorene nepriznal, že poslal do Ruska vojenské jednotky, aby pomohli česko-slovenským legionárom v boji proti bolševikom.

⁵⁹ SCHAUER, F. *Free speech: a philosophical enquiry*. Cambridge: Cambridge University Press, 1982, s. 16.

rizonte viedol k tým najoptimálnejším výsledkom. V súdnom konaní slúži tomuto účelu zásada *audiatur et altera pars*, podľa ktorej pred rozhodnutím treba vždy vypočuť aj druhú stranu, ďalej zásada rovnosti zbraní, právo strán iniciatívne predkladať dôkazy a vyjadrovať sa k dôkazom protistrany, krížové výsluchy svedkov a pod. Ak takýto proceduralistický prístup aplikujeme na celú spoločnosť, pridáme k záveru, že účastníci verejných diskusií budú mať najväčšiu šancu dopracovať sa k pravde, ak im bude umožnené ju hľadať v procese, v ktorom má každý rovnaké právo slobodne vyjadrovať svoje názory a reagovať na názory ostatných.

Tento „voľný trh myšlienok“, ako hovorí sudca Holmes, pripomína staršiu predstavu ekonomických liberálov o neviditeľnej ruke trhu, podľa ktorej všeobecné dobro spoločnosti, resp. optimálna distribúcia statkov, sa najľahšie dosiahne tak, že každý jednotlivec bude slobodne nasledovať svoje vlastné egoistické záujmy.⁶⁰ To by v princípe mohlo znamenať, že i keď sa niekto zapojí do verejnej diskusie len preto, aby v nej klamal alebo zavádzal, aj tak v konečnom dôsledku len prispeje k odhaleniu pravdy, pretože v tvrdej konkurencii s ostatnými jeho prejav jednoducho neuspeje. Tento optimizmus však zrejme nebudú zdieľať tí, čo na blahodarné účinky onej neviditeľnej ruky neveria. Prirovnanie slobody slova k voľnému trhu môže tejto slobode viac uškodiť, ako pomôcť, čo si o malú chvíľku ukážeme.

Pravda a dobro

Už v úvode tejto kapitoly sme spomenuli, že sloboda prejavu je opodstatnená celou paletou dôvodov a že žiadny z nich nedokáže túto slobodu odôvodniť v celej jej šírke. Hoci argument o odhaľovaní pravdy v slobodnej diskusii znie honosne, v skutočnosti má prekvapivo malý dosah.⁶¹ Totiž debaty o veciach, ktoré nás trápia najviac, ktoré hýbu spoločenských dianím, ktoré vyhrávajú voľby, vyvolávajú vášne, ničia priateľstvá, ba aj rozpútávajú vojny, tieto všetky spory nie sú o tom, čo je pravda a čo lož, ale o tom, čo je dobro a čo zlo. Tie najdôležitejšie debaty teda nie sú o otázkach faktu, ale o otázkach názoru (*opinion*), o hodnotových súdoch sčasti založených na subjektívnych preferenciách. V západnej právnej kultúre pritom prevažuje súdny úzus, podľa

⁶⁰ SMITH, A. *The Theory of Moral Sentiments*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004, s. 215 – 216.

⁶¹ Porovnaj SADURSKI, W. *Freedom of Speech and Its Limits*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1999, s. 9.

ktorého názorom nemožno pripisovať hodnotu pravdivosti, pretože na účely súdneho konania sú príliš subjektívne a prakticky sa nedajú overiť.⁶²

Iste, hranica medzi faktami a názormi nie je taká kategorická, ako sa to na prvý pohľad javí. Je to najmä z toho dôvodu, že aj pri nezausatom popise faktov je potrebné najskôr zvážiť, ktoré fakty do popisu zahrnúť, čo môže byť vecou názoru.⁶³ Na druhej strane aj názory by mali byť zdôvodnené a mali by sa opierať o fakty, v opačnom prípade by sme ich nevedeli rozoznať od výplodov fantázie či blúznenia. Preto keď názor zasahuje do oprávnených záujmov jednotlivcov či spoločnosti, štátne orgány môžu jeho šírenie postihovať, ak mu chýba „dostatočný faktický podklad“. ⁶⁴ Aj napriek týmto nuansám je však rozdiel medzi faktami a názormi pre spoločnosť veľmi dôležitý, pretože keď diskutujeme o faktoch, zaoberáme sa predstavou, ako svet skutočne vyzerá, zatiaľ čo keď diskutujeme o názoroch, v konečnom dôsledku sa väčšinou zaoberáme predstavou, ako by svet mal vyzeráť a ako by sme sa v ňom mali správať. Ak by nám toto rozlíšenie chýbalo, pravdepodobne by sme mali oslabený zmysel pre zodpovednosť za vlastné konanie a za spoločenské inštitúcie, ktoré rešpektujeme.⁶⁵ Tak či onak, odhaľovanie pravdy stále ostáva len

⁶² Pozri napr. rozhodnutie Najvyššieho súdu USA vo veci Gertz vs. Robert Welch, Inc. 418 U.U. 323 z 25. júna 1974, s. 339 – 340, ako aj rozhodnutie ESEP vo veci Lingens vs. Austria č. sťažnosti 9815/82 bod 46 z 8. júla 1986. Pre korektnosť uvedme, že John Stuart Mill pracoval s oveľa širšou koncepciou pravdy ako dnešné súdy. Podľa jeho mienky je možné hľadať pravdu aj v debate o viere v Boha, o posmrtnom živote či o morálnych učeniach, čo sú všetko otázky, na ktoré sa podľa dnešného súdneho úzu dajú poskytnúť len subjektívne odpovede stojace mimo pravdy a nepravdy. Ak je však pointou Millovho argumentu, aby aj v takýchto debatách zaznievali čo najrozličnejšie názory, pretože takáto diverzita povedie ku kvalitnejšiemu diskusnému záveru, potom ide o argument z demokracie, nie argument z pravdy.

⁶³ Porovnaj FINNIS, J. *Natural Law and Natural Rights*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 2011, s. 4 a nasl.

⁶⁴ Pozri napr. rozhodnutie ESEP vo veci Feldek vs. Slovakia č. sťažnosti 29032/95 body 75 a 76 z 8. júla 1986.

⁶⁵ Filozof Karl Popper upozorňuje, že archaická kmeňová spoločnosť sa líši od tej našej práve v tom, že v nej ľudia nedokázali rozlišovať medzi tým, čo sa nevyhnutne deje podľa zákonov prírody a tým, čo sa má diať podľa spoločenských pravidiel. Absencia tohto rozlíšenia podľa Poppera viedla k tomu, že ľudia v archaickej spoločnosti si ani neuvedomovali, že nesú osobnú zodpovednosť za svoje zvyky, rituály či inštitúcie, pretože to všetko podľa nich existovalo s rovnakou nevyhnutnosťou ako, povedzme, zákon gravitácie či zotrvačnosti. Skutočnú diskusiu o veciach verejného záujmu priniesli až sofisti, ktorí si ako prví uvedomili, že otázka, ako sa máme správať, nie je otázkou faktu, ale otázkou názoru. Ako vravel Protagoras: „Mierou všetkých vecí je človek.“ Pozri bližšie POPPER, K. *Otvorená spoločnosť a její nepřítel I: Uhrnutí Platónem*. Praha: Oikomenh, 1994, s. 60 a nasl.

malým zlomkom zo všetkých druhov rečových praktík, ktoré sloboda prejavu pokrýva.

Navyše neplatí ani romantický predpoklad, že reč vyslovená s ambíciou hovoriť pravdu treba automaticky privilegovať pred ostatnými typmi prejavov alebo pred inými spoločenskými hodnotami. Áno, ak prejav zasahuje do dobrej povesti druhého, môže sa jeho autor vyvinúť dôkazom, že hovoril pravdu. Takáto obhajoba však nie je prípustná, ak prejav neprimerane zasahuje do súkromia, napríklad odkrýva zdravotný stav či detaily z rodinného alebo intímneho života, ktoré nie sú relevantné pre diskusiu o veciach verejných. Právnu ochranu okrem toho požíva aj celý rad ďalších tajomstiev: obchodné, listové, daňové, bankové, služobné... tieto všetky majú prednosť pred slobodným šírením pravdy. Toto sú indicie naznačujúce, že pravda sama osebe neoslobodzuje a výraz „pravdivý“ nie je synonymom pre „oprávnený“. A bezpochyby to platí aj opačne: šírenie nepravdy samo osebe nie je hriechom, inak by sme museli pokutovať každého, kto hovorí svojim deťom, že vianočné darčeky nosí Ježiško.

Pravdovravnosť a úprimnosť

Keďže vzhľadom na pestrosť našich rečových aktivít hrá pravda relatívne marginálnu úlohu, mali by sme hľadať vysvetlenie, prečo má táto hodnota v tradícii myslenia o slobode slova také čestné miesto. Možno je to preto, že vyznávanie pravdy nesúvisí s preferovaním určitého typu diskusie, diskusie o faktoch, ale skôr s preferovaním určitého morálneho postoja k slovám adresovaným druhým ľuďom. ***Hovorenie pravdy nemusí znamenať, že človek popisuje svet taký, aký v skutočnosti je, ale že vo svojom prejave vyjadruje to, čo si skutočne myslí.*** Nemusí teda ísť o epistemologický problém korešpondencie slov s realitou, ale o etický problém súladu slov s vlastnými myšlienkami. Pravda sa dá teda chápať ako technický termín pre to, čo bežne označujeme ako úprimnosť.⁶⁶ Človek hovorí „pravdivo“, ak sa v diskusii správa poctivo a s rešpektom k druhým; nesnaží sa so svojimi poslucháčmi manipulovať, ale berie ich ako rovnocenných partnerov. Ak má mať pravda vplyv na reguláciu prejavov, tak potom najmä preto, že z etického hľadiska je dôle-

⁶⁶ Človeka možno oklamať aj hovorením pravdy. Predstavme si, že niekomu zlomyseľne poviem, že si nemusí brať dáždňík, pretože vonku neprší, hoci si myslím, že leje ako z krhly, pričom zhodou okolností vonku skutočne prestalo pršať. Dotyčnému som technicky povedal pravdu, hoci z etického hľadiska som ho oklamal. Podstata klamania teda nespočíva v hovorení nepravdy, ale v neúprimnosti. Na túto súvislosť ma upozornil Tomáš Sobek, za čo mu ďakujem.

žité, aby právo – či už v podobe zákonníkov alebo rozsudkov – dávalo prednosť úprimnosti pred falšou. Stále však platí, že úprimnosť nemusí stačiť.

Pri komplikovanejších témach je totiž okrem úprimnosti potrebná aj určitá miera odbornej kompetencie či aspoň intelektuálnej poctivosti. V dnešnej dobe, v ktorej ľudia zdieľajú na sociálnych sieťach správy od výmyslu sveta, je to vidieť viac ako kedykoľvek predtým. Najväčšia slabina argumentu z pravdy totiž spočíva práve v jeho implicitnom predpoklade, že ľudia sú vo všeobecnosti schopní rozlišovať medzi pravdou a klamstvom a že inklinujú skôr k šíreniu toho prvého ako druhého.⁶⁷ Tento predpoklad je však, diplomaticky povedané, príliš optimistický, pretože štúdie skúmajúce šírenie správ na internete indikujú presný opak: „*Nepravda sa šíri podstatne ďalej, rýchlejšie, hlbšie a širšie ako pravda, a to vo všetkých kategóriách informácií.*“⁶⁸ Argument z pravdy preto pôsobí presvedčivejšie, keď sa obmedzuje len na určité špecifické spoločenské prostredie, napríklad na výskumné univerzity⁶⁹ či spravodajské redakcie novín, kde sa pri odhaľovaní pravdy zvyčajne uplatňuje určitá metóda a zachováva určitý stavovský kódex. Napokon skutočnosť, že človek pri overovaní určitého tvrdenia dodržiaval náležitú mieru starostlivosti, môže byť silným kontextuálnym dôkazom jeho úprimnosti či pravdivosti.⁷⁰

Odhaľovanie pravdy však nie je len o úprimnosti, poctivosti a kompetentnosti, ale aj o zdrojoch. Ak nám sloboda slova prináša podobné výhody ako voľný trh, potom nám s veľkou pravdepodobnosťou generuje aj podobnú formu nespravodlivosti. Totiž nie každý má rovnaké príležitosti uplatniť sa na slobodnom trhu myšlienok, pretože len niektorí majú prístup do médií. So-

⁶⁷ Porovnaj SCHAUER, F. *Free speech: a philosophical enquiry*. Cambridge: Cambridge University Press, 1982, s. 25, 33.

⁶⁸ SOROUGH, V., DEB, R., SINAN, A. The spread of true and false news [online]. *Science*. 2018, Vol. 359, issue 6380, s. 1146 – 1151 [cit. 2018-03-09]. Dostupné na: <https://science.sciencemag.org/content/359/6380/1146.full>

⁶⁹ Porovnaj SADURSKI, W. *Freedom of Speech and Its Limits*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1999, s. 184.

⁷⁰ Porovnaj VOZÁR, J. a kol. *Sloboda prejavu v rozhodnutiach súdov*. Bratislava: VEDA, 2015, s. 67. Sudca českého ústavného súdu Vojtěch Šimíček na tomto mieste píše, že šírenie difamačného prejavu nemôže byť legitímne okrem iného, „*ak sa nepreukáže, že boli podniknuté dostupné kroky k overeniu pravdivosti informácie, a to v miere a intenzite, v ktorej bolo overenie informácie prístupné a definitívne*“. Aj Najvyšší súd Spojených štátov pripúšťa, že ohovárania sa môže dopustiť nielen ten, kto urobil difamačné tvrdenie s vedomosťou, že je nepravdivé, ale aj ten, kto sa vôbec nestaral o to, či je tvrdenie pravdivé alebo nepravdivé. Toto zavinenie však dokazuje žalobca. Pozri bližšie New York Times Co. vs. Sullivan 376 U.S. 254 (1964) z 9. marca 1964. Dostupné na: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/376/254/>

ciálne siete a internet vo všeobecnosti síce takmer každému poskytujú nominálny priestor na vyjadrenie vlastných názorov, zároveň však tieto technológie prehľbujú nerovnosti, pretože ponúkajú možnosť akcelerovať šírenie určitého prejavu ako platenú reklamu. Na voľnom trhu myšlienok tak nakoniec nemusí prevážiť dopyt po myšlienkach, ktoré sú najpochvejšie odôvodnené, ale po tých, ktorých šírenie je najlepšie zaplatené. Nerovnakosť príležitostí sa navyše prejavuje aj v otázke zdrojov potrebných na overovanie jednotlivých tvrdení. Ako vraví Sadurski, nie každý jednotlivec má dostatočné „stimuly a zdroje na dôkladné preskúmanie opodstatnenosti útokov na reputáciu každej súkromnej osoby“, ⁷¹ a o to zjavnejší bude tento nedostatok pri komplexných témach, ktorých preskúmanie si vyžaduje spoločné úsilie celých generácií vedkýň a vedcov. Toto všetko naznačuje, že ak sa rozhodneme slobodný trh myšlienok neregulovať, pravda sa môže veľmi ľahko dostať na druhú koľaj.

Ak aplikujeme tieto všeobecné postrehy o slabých miestach argumentu z pravdy na problematiku nenávistných prejavov, dostaneme sa k nasledujúcemu záveru: ***Nenávistné prejavy nemajú ambíciu odhaľovať pravdu. Ale aj keby túto ambíciu mali, pravda nie je jedinou a ani tou najdôležitejšou hodnotou, ktorú musí právo chrániť. Ale aj keby takouto hodnotou pravda bola, sloboda prejavu nemusí byť najlepším prostriedkom jej garancie.*** Pozrime sa na túto kaskádu bližšie.

O tom, ako pravda plodí nenávisť

„Sloboda slova je nádherná vec a veľmi silná a efektívna zbraň,“ píše Magát, ⁷² podľa ktorého plynové komory v koncentračných táboroch neslúžili na masové popravy väzňov, ale na odvšivenie ich šatstva. Magát svoje príspevky do verejnej diskusie o holokauste chápe ako službu verejnosti. Podľa vlastných slov miluje odkrývanie dejín a má ambíciu konkurovať „moderným historikom“ poplatným demokratickému režimu. Magát vie, že provokuje, a dokonca sa priznáva, že ho to baví, pretože reagovať na jeho články stojí jeho

⁷¹ SADURSKI, W. *Freedom of Speech and Its Limits*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1999, s. 10.

⁷² MAGÁT, M. V Denníku N hasia požiar benzínom. Alebo: Ako sami používajú dezinformácie skrz najatých „profesionálov“ [online]. *Kulturblog* [cit. 2020-04-29]. Dostupné na: <https://web.archive.org/web/20200525203058/https://www.kultur-blog.sk/v-denniku-n-hasia-poziar-benzinom-alebo-ako-sami-pouzivaju-dezinformacie-skrz-najatych-profesionalov>

oponentov „úsilie, ale i povest' a peniaze“. ⁷³ A oponenti skutočne reagujú: etnologička Monika Vrzgulová potvrdzuje, že Cyklón B sa používal na vraždenie najmä v táboroch Auschwitz-Birkenau a v Majdanku. Historička Denisa Nešťáková dodáva, že o epidémii týfusu sa nikdy nemlčalo, v táboroch existovali aj dezinfekčné miestnosti, no tie boli zriadené inde a na iný účel ako plynové komory. Historik Jakub Drábik konštatuje, že v súčasnosti existuje o danej problematike toľko dostupných prameňov, že ich popieranie či ignorácia nie sú prejavom neznalosti, ale zlomyseľnosti. Pridáva sa aj predstaviteľ židovskej obce Richard Duda s konštatovaním, že autor kontroverzného blogu je so svojím historickým bádáním desaťročia pozadu, keďže jeho argumenty sú len „veľmi kostrbatým prekladom téz, ktoré v iných krajinách už zapadli prachom“. ⁷⁴

Zástancovia argumentu z pravdy by túto verbálnu konfrontáciu pravdepodobne charakterizovali len ako neškodnú výmenu názorov o otázke historických faktov. Aj keď Magátov blog o holokauste mohol niekoho uviesť do omylu, vzhľadom na jeho masívnu verejnú kritiku ide iba o zanedbateľné riziko. Naopak, táto diskusia mohla niektorým ľuďom pomôcť zorientovať sa v problematike a vzbudiť záujem o hlbšie štúdium historických prameňov. V tomto svetle je trestné postihovanie popierania holokaustu nielen zbytočné, ale aj škodlivé, pretože oberá ľudí o intelektuálne stimuly.

No takéto rámcovanie uvedenej diskusie je buď naivným nepochopením, alebo úmyselnou dezinterpretáciou toho, čo sa stalo. Magátov prejav neodhaľoval historickú pravdu, ale zneisťoval ľudí židovského vierovyznania či národnosti v ich presvedčení, že môžu byť plnoprávnymi členmi slovenskej či inej spoločnosti. Zároveň uisťoval prívržencov antisemitizmu, že vo svojej nenávisti nie sú sami a že majú medzi sebou reprezentanta, ktorý má odvahu šíriť ich názory, aj keď mu za to hrozí trestné stíhanie. Koncentračné tábory a holokaust ako predmety historického skúmania sú teda len zástupnou témou. Prečo? V prvom rade preto, že pracovnou metódou všetkých popieračov holokaustu je svojvoľná selekcia historických prameňov, ktorá zákonite vyúsťuje do vopred stanoveného záveru: holokaust sa nestal. V druhom rade preto, že tento záver robí z obetí holokaustu klamárov a zároveň strojcov celosvetového sprisahania, ktorého úspech zašiel tak ďaleko, že sa mu podarilo

⁷³ Ibidem.

⁷⁴ OSVALDOVÁ, L. Magát spochybnil plynové komory v koncentračných táboroch, píše o tom na Kulturblogu [online]. *Denník N* [cit. 2020-04-28]. Dostupné na: <https://dennikn.sk/1873490/magat-spochybnil-plynovy-komory-v-koncentracnych-taboroch-pise-o-tom-na-kulturblogu>

prepísať všetky učebnice dejepisu. Obeť si tak namiesto ľútosti a pomoci koleduje o nenávisť a odvetu.

Iste, k historickým prameňom sa nedá pristupovať celkom nezaujato, pretože na začiatku každého zberu dát musíme mať aspoň hrubú predstavu o tom, čo v nich chceme hľadať.⁷⁵ Táto predstava teda slúži ako filter prepúšťajúci do procesu spracovania iba také dáta, ktoré sú relevantné pre tému výskumu. Selekcia na základe tematickej relevancie však neznamená, že dáta pre výskum si môžeme svojvoľne vyberať podľa toho, ako veľmi zapadajú do nami preferovaného historického záveru. Cieľom každého historického výskumu je totiž overovať pravdivosť výrokov o minulých udalostiach. Ak teda niekto svojím záujmom o históriu sleduje iba potvrdenie svojho vopred vytvoreného názoru, nerobí historický výskum, ale politiku. Sám Magát si dobre uvedomuje, že o tému holokaustu sa môžu ľudia zaujímať nielen z historických, ale aj z politických dôvodov.⁷⁶ Zaujímavosťou však je, že tento výsostne politický záujem pripisuje svojim oponentom, teda profesionálnym historikom a historičkám plateným demokratickým režimom, aby v diskusii o holokauste obhajovali záujmy svojho chlebobarcu. Demokrati – „*rozumej skupina zastupujúca záujmy finančníkov a sionistov*“⁷⁷ – totiž potrebujú tému holokaustu na živienie demokratického systému, ktorý vraj okrem iného „*likviduje genetické dedičstvo domorodých národov*“.⁷⁸ Takouto projekciou, obviňovaním oponentov z vlastných chýb, sa Magát nepriamo priznáva k tomu, že svojou účasťou v diskusii o historickej téme sleduje čisto politické ciele: nejde mu o pravdu, ale v konečnom dôsledku o zvrhnutie demokracie.⁷⁹

Manipulatívne zaobchádzanie s faktami, neférové generalizácie cudzopasie na spoločenských predsudkoch voči menšinám, šírenie neoverených

⁷⁵ FAY, B. *Současná filosofie sociálních věd: Multikulturní přístup*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2002, s. 93 a nasl.

⁷⁶ MAGÁT, M. Vrba-Wetzlerova správa – sofistifikovaný podvod? A čo ostatní svedkovia? [online]. *Kulturblog* [cit. 2020-04-28]. Dostupné na: <https://web.archive.org/web/20200610021722/https://www.kultur-blog.sk/vrba-wetzlerova-sprava-sofistikovany-podvod-a-co-ostatni-svedkovia>

⁷⁷ MAGÁT, M. Keď niekto nedokáže stráviť fakty. Alebo: Z čoho vlastne žije demokracia? [online]. *Kulturblog* [cit. 2020-04-27]. Dostupné na: <https://web.archive.org/web/20200621084627/https://www.kultur-blog.sk/ked-nieкто-nedokaze-stravit-fakty-alebo-z-coho-vlastne-zije-demokracia>

⁷⁸ Ibidem.

⁷⁹ Mimochodom liberálna demokracia má svoje autonómne legitimizačné zdroje: je to teória spoločenskej zmluvy, deľba moci a ľudské práva. Holokaust slúži maximálne ako historické memento, odstrašujúci príklad, ktorý demonštruje, ako ďaleko môže spoločnosť zísť, ak sa od demokracie odvráti.

správ či rovno klamstiev – to všetko sú symptomatické prejavy neonacistickej lásky k pravde. Slovenskí pravicoví extrémisti rámcujú svoje verejné vystúpenia ako príspevky k riešeniu pálčivých spoločenských problémov, predovšetkým problému kriminality a problému distributívnej nespravodlivosti. Pri selekcii faktov, o ktoré svoje vystúpenia opierajú, však postupujú podobnou metódou ako popierači holokaustu: vyberajú si a zdôrazňujú iba tie, ktoré potvrdzujú ich názor, že kriminalita a nespravodlivosť je spôsobovaná príslušnosťou k určitej – v tomto prípade etnickej – skupine. Preto z úst slovenských pravicových radikálov neustále počúvame o „*cigánskej kriminalite*“ a „*cigánskych asociáloch*“ či o „*zvýhodňovaní nielen cigánskych príživníkov*“.⁸⁰ Na našu námietku, že takýto spôsob formulácie spoločenských problémov je rasistický, reagujú radikáli protinámietkou, že si zakrývame oči pred pravdou. V čom má táto pravda spočívať?

Rasistický politológ Štefan Surmánek tvrdí, že rómska kriminalita nie je mýtom ani predsudkom, ale reálnym spoločenským problémom, ktorý sa prejavuje vo forme páchania konkrétnej trestnej činnosti.⁸¹ V niektorých lokalitách Slovenska skutočne môže existovať pozitívna korelácia medzi určitým typom trestnej činnosti (úžera, krádeže poľnohospodárskych plodín...) a rómskou etnicitou jej páchatelov, to však samo osebe nie je dostatočným dôvodom na konštatovanie, že tu existuje etnický podmienená rómska kriminalita. Pre páchanie daného typu kriminality je totiž rozhodujúca zlá sociálna situácia páchatelov, ich chudoba. Pripísaná rómska etnicita páchatelov danú kriminalitu zviditeľňuje, pretože funguje ako segregačný faktor, ktorý koncentruje chudobu na jedno miesto. Zrozumiteľne to vysvetľuje antropológ Alexander Mušinka: „*Je rozdiel byť chudobný Neróm a chudobný Róm. Chudoba sa správa inak, keď je rozptýlená a keď je koncentrovaná. Problém s rómskou chudobou na Slovensku je v tom, že je to jediná chudoba, ktorú si koncentrujeme. Chudobných Nerómov nechávame žiť medzi sebou, zatiaľ čo rómskych chudobných vytláčame do osád. Nasťahujte do jednej bytovky v Bratislave všetkých bratislavských neplatičov a tá bude vyzeráť ako Luník IX. Pri tom tam nebude ani jeden Róm.*“⁸² Pri vysvetľovaní, prečo slovenskí pravicoví

⁸⁰ BENČÍK, J. Kotlebove cigánstva o Rómoch [online]. *Blog na Denníku N* [cit. 2020-06-29]. Dostupné na: <https://dennikn.sk/blog/1948461/kotlebove-ciganstva-o-romoch>

⁸¹ SURMÁNEK, Š. ES Naše Slovensko má riešenia na potlačanie cigánskej kriminality [online]. *Prehľad správ* [cit. 2019-04-06]. Dostupné na: <http://www.prehladsprav.sk/s-surmanek-ls-nase-slovensko-ma-riesenia-na-potlacanie-ciganskej-kriminality/2658>

⁸² MAJCHRÁK, J. Neexistuje kriminalita etnickej skupiny [online]. *Týždeň* [cit. 2009-08-17]. Dostupné na: <https://www.tyzden.sk/casopis/5135/neexistuje-kriminalita-etnickej-skupiny>

ví radikáli ignorujú tento dôležitý fakt, máme na výber dve možnosti: buď im chýbajú kľúčové znalosti zo sociológie, alebo sa jednoduchými heslami o rómskej kriminalite len pokúšajú priživiť na negatívnych spoločenských predsudkoch. Nech už je to akokoľvek, vyzerá to tak, že v diskusii o rómskej menšine na Slovensku to nie je pravda, ale zavádzanie, ktoré plodí nenávisť.

Načo diskutovať s rasistami?

Základným posolstvom rasizmu ako špecifickej politickej ideológie je téza, podľa ktorej určitý jednotlivec nemôže mať plnoprávne spoločenské postavenie, pretože je príslušníkom nedostatočne kultúrne či biologicky vyvinutej rasy, čo sa prejavuje protispoločenským spôsobom jeho správania. O takýchto teóriách sa diskutovalo približne pred sto rokmi. Dnes vieme konštatovať, že na vedeckých fórach tieto teórie neprispeli k posunu poznania, zatiaľ čo na fórach politických prispeli len ku krvilačnosti mnohých násilných konfliktov, najmä druhej svetovej vojny. Preto rasizmus dnes nie je súčasťou serióznej vedeckej ani spoločenskej diskusie. Preto sa dnes v nedelných politických reláciách ne bavíme o tom, či existuje akási „*mentalita romica*“, ktorá by odôvodňovala represívnejšiu trestnú politiku cielenú špecificky proti príslušníkom rómskeho etnika.⁸³

A čo by sme si od takej diskusie vôbec sľubovali? Že by riešením „cigánskej kriminality“ bolo napríklad sprevádzkovanie inteligentných pracovných táborov? Takéto riešenia sme tu už však mali a ich spoločenské dôsledky boli také ohavné, že kovaní rasisti ich existenciu radšej dodnes vytrvalo popierajú. Nezabúdajme, že autori nenávisťných prejavov dosahujú svoj politický cieľ už v okamihu, keď sa o ich názoroch v spoločnosti verejne diskutuje; oni nepotrebujú, aby väčšina spoločnosti s nimi aj súhlasila. Ide im o zneistenie príslušníkov napadnutej spoločenskej skupiny a zároveň vyslanie signálu ostatným, že nenávidieť túto skupinu je normálne, že rasová nenávisť je pocit, za ktorý sa netreba hanbiť. Lenže vcíťme sa do postavenia obete: Ako by ste sa cítili, ak by sa verejne v televízii, rozhlase alebo na internete diskutovalo o tom, či vy osobne ste kriminálnik alebo príživník len preto, že patríte k určitej rase? Pritom najbizarnejšie sú tie detaily, ktoré treba riešiť, keď sa má rasová teória uplatniť v praxi. Tá prvá otázka totiž vždy musí znieť: Čo

⁸³ PRUŠOVÁ, V. Policiajti využili pojem „*mentalita romica*“, aby odôvodnili, že Rómom sa nedá veriť [online]. *Denník N* [cit. 2017-09-21]. Dostupné na: <https://dennikn.sk/885577/policajti-vyuzili-pojem-mentalita-romica-aby-odovodnili-ze-romom-sa-neda-verit>

robí z človeka príslušníka určitej rasy? A ako sa vyrovnáť s nepopierateľným faktom, že rasy sa od nepamäti medzi sebou spontánne zmiešavali?

Rasistom ako prvé zvyčajne napadne, že očividný rozdiel medzi jednotlivými rasami spočíva vo farbe pleti. Lenže medzi bielou a čiernou farbou pokožky existuje pestrá škála odtieňov. Keď občania štátu Virgínia v polovici 19. storočia opisovali výzory svojich otrokov na úteku, „poznali minimálne 61 rôznych spôsobov, ako opísať odtieň pleti tých, ktorých držali v zajatí“.⁸⁴ Praktickú otázku prisudzovania rasy či etnicity nevyriešime, ani keď kritérium farby nahradíme za kritérium rodokmeňa. Ani pri rodokmeni totiž neplatí kategorické buď/alebo. V spomínanej Virgínii na začiatku 18. storočia sa za Afroameričana považoval človek, ktorý mal aspoň jedného afrického prastarého rodiča, no o dve storočia neskôr bol Afroameričanom každý, v koho krvnom obehú kolovala aspoň jedna kvapka africkej krvi (*one-drop rule*).⁸⁵ Uvažovanie o takýchto detailoch poukazuje na donebavolajúcu absurdnosť inštitucionalizovaného rasizmu: Predstavte si, že vás štátny aparát a spolu s ním aj väčšina spoločnosti odmietnu považovať za plnoprávnou osobu len preto, že niekde v úradných záznamoch sa dá vyhľadať údaj, ktorý preukazuje, že jeden z tridsaťdva vašich prapraprastarých rodičov pochádzal z Afriky. Alebo že nemôžete pôsobiť v štátnej službe či vlastniť nehnuteľný majetok alebo mať licenciu na podnikanie, pretože ste „štvrtinkový“ či „osminkový“ Žid.⁸⁶ Takéto opatrenia sú tak ďaleko za čiarou, že už len otváranie diskusie o ich užitočnosti spôsobuje ťažko napravitelné spoločenské škody.

Diskusia o pozitívach otroctva alebo inej rasovej praktiky by nás azda mohla priviesť k nejakým zaujímavým zisteniam, ale v porovnaní s útokom na dôstojnosť ľudí, ktorých sa tieto praktiky dotýkajú, by išlo o celkom zanedbateľný prínos.⁸⁷ Ak tento záver neplatí pre všetky krajiny, zrejme by mal platiť aspoň pre tie, ktorých ťaží história či prítomnosť rasovej neznášanlivosti. Napokon aj samotné diskusie o rase mávajú svoje histórie. Ako sme sa pýtali pred chvíľou: Načo sa neustále vracáť k popieračom holokaustu, ak sú ich argumenty už desaťročia vyvrátené? Načo sa vracáť ku skúmaniu rasových teórií, keď žiadna z nich sa nepotvrdila a všetky pokusy o nastolenie

⁸⁴ ROTHMAN, J. D. *Notorious in the Neighborhood: Sex and Families Across the Color Line in Virginia, 1787 – 1861*. Chapel Hill – London: The University of North Carolina Press, 2003, s. 202.

⁸⁵ Ibidem, s. 206.

⁸⁶ SCHLEUNES, K. A. (ed.) *Legislating the Holocaust: The Bernhard Loesener Memoirs and Supporting Documents*. Colorado – Oxford: Westview Press, 2001, s. 40 a nasl.

⁸⁷ SCHAUER, F. *Free speech: a philosophical enquiry*. Cambridge: Cambridge University Press, 1982, s. 29.

spoločenského poriadku na ich základe skončili katastrofou? Waldron vidí úžitok v diskusii o rase s rasistami takto:

„Možno niekedy v minulosti sme potrebovali mať veľkú celonárodnú debatu o rase – o tom, či existujú rôzne druhy ľudských bytostí, nižšie a vyššie línie ľudského rodokmeňu zoradené do hierarchií podľa schopností, zodpovednosti a autority – a ak áno, tak aké dôsledky z toho mali plynúť pre spravodlivosť morálku a verejné politiky. Možno sme kedysi v minulosti nedokázali adekvátne debatovať o verejných politikách vo všeobecnosti – a azda o imigračnej a kultúrnej politike osobitne – bez toho, aby sme otvorili otázku rasy v uvedenom zmysle. Toto však nie je naša situácia, v ktorej sa nachádzame dnes. Bolo by pochabé tvrdiť, že naše politické spoločenstvo musí práve teraz prechádzať takouto debatou – životne dôležitou a neutíchajúcou debatou, ktorá je rozhodujúca pre legitimitu našich verejných politik. Bolo by pochabé tvrdiť, že na trhu myšlienok musíme znášať škaredé invectívy hanobiace rasu len kvôli tomu, že je dôležité, aby sme sa do debát takéhoto druhu neustále zapájali. V skutočnosti je to tak, že fundamentálna debata o rase sa skončila – vyhrali sme ju, hotovo. Na samom okraji síce existujú disenterie, zopár bláznov, ktorí tvrdia, že veria, že ľudia s africkým pôvodom sú podradným živočíšnym druhom; no s premisou, že táto otázka už nevyvoláva vážne spory, sme sa ako spoločnosť po vyše polstoročí posunuli ďalej.“⁸⁸

Možno sa medzi nami nájdú vášniví milovníci poznania, pre ktorých je mizivá šanca, že v diskusii nájdú zrnko pravdy oveľa dôležitejšia ako praktická istota, že diskusia prispeje k devastácii priestoru pre pokojné občianske spolužitie. Lenže aj ľudia s takouto slabosťou by mali seriózne zvážiť, či je slobodná verejná diskusia, do ktorej sa môže zapojiť každý bez ohľadu na svoje morálne či odborné predpoklady, tým najlepším miestom pre kritické posudzovanie rasizmu. Ako vraví Schauer, *„dejiny nám, bohužiaľ, ukázali, že ľudia majú oveľa väčšiu tendenciu uveriť v počestnosť utláčania určitých rás alebo náboženstiev, ako by pravdepodobne prijali iné pochybné a nemenej očividne nesprávne názory“*.⁸⁹ S týmto skeptickým záverom súhlasí aj sociálna psychológia. Napríklad sociálny experiment Andreja Findora potvrdil, že *„Slováci morálne prísnejšie posudzujú a trestajú tie isté činy, ak ich vykonali*

⁸⁸ WALDRON, J. *The Harm in Hate Speech*. Cambridge (Mass.) – London: Harvard University Press, 2012, s. 195.

⁸⁹ SCHAUER, F. *Free speech: a philosophical enquiry*. Cambridge: Cambridge University Press, 1982, s. 28.

Rómovia, ako keď ich vykonali Slováci alebo Maďari“.⁹⁰ Napríklad podľa väčšiny Slovákov si nezamestnaný Róm môže za svoju zlú sociálnu situáciu sám, zatiaľ čo nezamestnaný Slovák je obeťou externých faktorov.⁹¹ Podobný výskum v USA zas potvrdil, že ak je páchateľom masovej strelby moslim, tento čin si dáva väčšina respondentov do súvislosti s jeho vierovyznaním, zatiaľ čo ak je páchateľom kresťan, príčinou je najmä jeho duševná choroba.⁹² Tieto inklinácie sa v súčasnosti najviditeľnejšie manifestujú na sociálnych sieťach, ktoré slúžia svojim užívateľom skôr na seba potvrdzovanie ich pôvodných názorov ako na odhaľovanie pravdy. Príspevky na sociálnych sieťach neprechádzajú žiadnym recenzným či editorským procesom, čo z nich robí ideálny prostriedok na šírenie prejavov, ktoré by v štandardných médiách nikdy nedostali priestor. Niet sa preto čo čudovať, že na Facebooku majú osoby šíriace dezinformácie, vulgárne či nenávistné prejavy väčší dosah ako osoby, pre ktoré je pravdovravnosť a slušnosť normou.⁹³ Aj vo svetovom meradle zašla situácia tak ďaleko, že niektoré obchodné spoločnosti prestali na sociálnej sieti Facebook inzerovať, aby ju prinútili k zmene svojej politiky ústretovosti.⁹⁴ Žiaduca zmena je však pomalá a len čiastková, takže nenávisť a klamstvá majú na Facebooku stále zelenú.⁹⁵ Papier znesie všetko, zvyklo sa v minulosti

⁹⁰ HORÁK, O. Na Rómov sú Slováci prísnejší ako na iný [online]. *Denník N* [cit. 2015-03-11]. Dostupné na: <https://dennikn.sk/280078/moralne-prehresky-romov-trestame-ovela-prisnejšie-vlastne-hovori-sociolog-findor>

⁹¹ Andrej Findor tento výskum písomne spracoval vo svojej habilitačnej práci FINDOR, A. *Morality in prejudice: A group-centred approach to moral judgment*. Habilitation thesis. Bratislava: FSEV UK, 2017. Popis metodológie výskumu možno nájsť v FINDOR, A. *Detecting and reducing intergroup bias: Using vignettes in experimental research. A textbook*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2017, s. 19 – 34. Dostupné na: https://fses.uniba.sk/fileadmin/fsev/uesmv/dokumenty_2017_2018/Textbook_30_1.pdf

⁹² MERCIER, B., SHARIFF, A. F., NORRIS, A. Muslim Mass Shooters Are Perceived as Less Mentally Ill and More Motivated by Religion. *Psychology of Violence*. 2018, vol. 8. no. 6, s. 772 – 781. Dostupné na: <https://www.apa.org/pubs/journals/features/vio-vio0000217.pdf/>

⁹³ Na webovej stránke <https://blbec.online/report/interactions> si možno vytvoriť tabuľku interakcií vybraných facebookových profilov. Od začiatku roku 2020 do konca októbra 2020 mal najväčší počet interakcií kontroverzný poslanec Ľuboš Blaha, ktorého príspevky mali vyše 900-tisíc zdieľaní. Nasledoval bývalý poslanec neonacistickej strany LSNS Milan Uhrík s vyše pól miliónom zdieľaní. Silný ťah na bránu má aj jeho spolustraník Milan Mazurek, už raz právoplatne odsúdený za šírenie rasizmu, s vyše 340-tisíc zdieľaniami.

⁹⁴ Pozri <https://www.stophateforprofit.org/>

⁹⁵ HERN, A. How hate speech campaigners found Facebook's weak spot [online]. *The Guardian* [cit. 2020-06-29]. Dostupné na: <https://www.theguardian.com/technology/2020/jun/29/how-hate-speech-campaigners-found-facebooks-weak-spot>

hovoríť. Dnes nám sociálne siete každý deň poskytujú nový a nový dôkaz, že to nebola tak celkom pravda...

Keď sa nejaký neonacista ponosuje, ako ho liberálna demokracia prenasleduje len kvôli tomu, že chce ľuďom zvestovať nepohodlnú pravdu o určitej rase či etniku, predstava, ktorú sa takto snaží vykresliť, nie je scénou z antickej tragédie, ale z tretotriednej ochotníckej frašky. Väčšinou to totiž nie je pravda, ale zavádzanie, pomocou ktorého pravcoví radikáli šíria nenávisť. Navyše aj keby nenávisťné prejavy rozvírovali verejnú diskusiu, ktorá by následne pomohla niektorým poblúdencom urobiť si jasno napríklad v otázke, či sa holokaust stal, stále by to bol príliš malý prínos v porovnaní so škodami, ktoré tieto prejavy spôsobujú na pokojnom občianskom spolužití a dôstojnosti tých, proti ktorým sú mierené. A napokon aj keby pravda bola tou najdôležitejšou spoločenskou hodnotou – čo bezpečne nie je – slobodná diskusia každého s každým by určite nebola tou najistejšou cestou k nej. Možno v dobe J. S. Milla, vo viktoriánskej ére, keď sa za najhoršie zneužitie slobody slova považovalo popieranie existencie Boha či posmrtného života, mohla slobodná diskusia skutočne otvárať ľudskému poznaniu nové horizonty. Avšak dnes, v ére digitálnych technológií, ktoré z každého človeka s prístupom k internetu spravili žurnalistu a celebritu; v dobe, pre ktorú sa v moderných slovníkoch našiel prívlastok „*postfaktická*“,⁹⁶ v takejto epoche neobmedzená sloboda prejavu pravde skôr ubližuje ako pomáha.

Takýto skľučujúci záver nás však stavia pred nové otázky: Ak ľuďom neveríme, že v slobodnej diskusii dokážu hľadať pravdu, ako im môžeme veriť, že sú schopní sami sebe si vládnuť? Možno občanov trestať za šírenie neznámych na internete a zároveň so všetkou vážnosťou tvrdiť, že tí istí občania tvoria ľud, ktorý je suverénnym vládcom?

1.3 Argument z demokracie

Z doterajšej analýzy vyplýva, že šírenie nenávisťných prejavov sa nedá presvedčivo odôvodniť odkazom na hodnotu pravdy. Ako sme však povedali predtým, argument z pravdy dokáže odôvodniť šírenie iba malého zlomku zo všetkých druhov prejavov. Navyše slová, ktoré sú z politického hľadiska najdôležitejšie, s pravdou bezprostredne nesúvisia. Hodnotové súdy o tom,

⁹⁶ Cambridgeský slovník definuje prívlastok „*postfaktický*“ ako „*vzťahujúci sa na situáciu, v ktorej sú ľudia náchylnejší akceptovať argument na základe svojich emócií a presvedčení ako na základe faktov*“. Dostupné na: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/post-factual>

čo to znamená viesť dobrý život, aké ciele by mala dosahovať vláda, aký druh umenia je hodný našej pozornosti, ako sa správať k našim priateľom a nepriateľom, to všetko sú podľa prevažujúceho súdneho úzu iba názory – prejavy, ktorých prvoradou ambíciou nie je odkrývanie pravdy. Ak teda tvrdíme, že slobodná diskusia nie je najlepším prostriedkom na odhaľovanie pravdy, neznamená to, že nemôže slúžiť ako prostriedok na realizáciu iných, azda ešte významnejších hodnôt. Takouto by mohla byť hodnota rovnosti, teda základná axióma, na ktorej stojí demokratická forma vlády.

Napätie medzi pravdou a rovnosťou existuje od samých počiatkov demokracie. Pôsobivo ho vystihol klasický filozof Platón, ktorý odmietal aténsku demokraciu ako úpadkovú formu vlády práve preto, že dávala moc do rúk prostým ľuďom. Podľa jeho aristokratického zmýšľania sa obyčajní Aténčania nevyznali v náročnom a vznešenom umení vládnutia, pretože nemali naň intelektuálne ani morálne predpoklady.⁹⁷ Tak ako námornú loď nemôžu riadiť jej pasažieri na základe väčšinového hlasovania, ale iba skúsený kormidelník, tak nemôžu štátne záležitosti riešiť občania na sneme, ale iba vy-zretý štátnik – kráľ filozof. Totiž iba pravý milovník múdrosti dokáže previesť svoj národ cez vlnobitie historického diania bez toho, aby tragicky stroskotal. Uprednostnením hodnoty pravdy pred rovnosťou sa Platónovi podarilo obhájiť vládu poručníkov pred vládou väčšiny, čím založil jednu z tradícií európskeho právneho myslenia.⁹⁸

Platónovi sa podaril tento kúsok azda aj preto, že svoje myšlienky kompo-
noval vo forme dialógu; nepísal teda len štátovedu, ale aj divadlo.⁹⁹ V každom prípade moderná teória demokracie jeho sugestívne prirovnanie štátnika ku kormidelníkovi odmieta. Kormidelník pri riadení lode sa totiž nachádza v inej epistemickej situácii ako politik či politička pri riadení štátu. Zatiaľ čo ten prvý si osvojil všeobecne zdieľanú techniku navigácie, pomocou ktorej dokáže dostať svoje plavidlo do vopred určenej destinácie s presnosťou na metre, tí druhí žiadnu takúto techniku nemajú. Čo je však podstatnejšie: pri riadení štátu neexistuje žiadna všeobecne zdieľaná predstava o konečnej destinácii, pretože *to, kam by sme sa ako politické spoločenstvo mali dostať, nie je vecou faktu, ale vecou názoru.*

⁹⁷ PLATÓN. Štát. In: PLATÓN. *Dialógy*. 2. zväzok. Bratislava: Tatran, 1990, s. 316 – 317.

⁹⁸ DAHL, R. *Demokracie a její kritici*. Praha: Victoria Publishing, 1995, s. 51 a nasl.

⁹⁹ Pozri bližšie POPPER, K. *Otevřená společnost a její nepřítel I: Uhrnutí Platónem*. Praha: Oikymenh, 1994, s. 95.

Relativizmus a hodnota rovnosti

Súvislosť medzi teóriou vládnutia a teóriou poznania vysvetľuje právny teoretik Hans Kelsen. Autokracia ako vláda jedného, či už ide o dedičnú monarchiu alebo diktatúru jednotlivca,¹⁰⁰ vychádza z tzv. filozofického absolutizmu, teda predstavy, že existuje jedna absolútna realita. Súčasťou tejto reality sú aj hodnoty, ktoré je možné spoznávať rovnako ako fakty, takže osobitne nadaný jednotlivec dokáže aj v politicky kontroverzných otázkach získať absolútnu pravdu a na jej základe aj nárok na absolútnu autoritu. Napríklad taký Hitler vládol v Tretej ríši neobmedzenou rukou, pretože podľa súdobej právnej doktríny dokázal jeho génus rozpoznať, čo si žiada panujúci právny cit; pretože „*duša rasy*“ prichádzala k najväčšej dokonalosti práve vo vodcovom svedomí.¹⁰¹ Naopak, demokracia ako vláda všetkých sa opiera o tzv. filozofický relativizmus, t. j. predstavu, že poznanie je vždy podmienené poznávajúcim subjektom, teda že pravda je vždy iba relatívna. Namiesto objektívnej poznateľnosti sveta ponúka táto teória len predpoklad, že všetci ľudia – ako poznávajúce subjekty – sú si rovní. No a ak v politických či hodnotových otázkach nikto nemá viac pravdy ako druhý, potom by nemal mať ani vopred dané právo vládnuť nad ostatnými. Preto slobodu možno obmedzovať iba pri zachovaní princípu rovnosti, čo sa dá podľa Kelsena najlepšie garantovať vládou jednoduchej väčšiny rešpektujúcou práva menšín.¹⁰²

Najmä v konzervatívnych kruhoch je relativizmus v hodnotových otázkach vnímaný ako morálny poklesok. Relativizmus však nie je synonymom nemorálnosti. Ako v pohnutých časoch 20. storočia napísal Schumpeter: „*Zotrvať neohrozene pri vlastných presvedčeniach aj potom, čo si uvedomíme ich relatívnu platnosť, to je to, čo odlišuje civilizovaného človeka od barbara.*“¹⁰³ Kelsen z relativizmu odvodzuje rešpekt k hodnotám rovnosti a tolerancie, na ktorých zakladá svoju preferenciu demokracie a ľudských práv.¹⁰⁴ Naopak, k absolútnej pravde sa stavia podozrievavo, pretože túžba po konečných odpovediach a konečných riešeniach mámi ľudí k totalitnej moci. Nie

¹⁰⁰ KELSEN, H. Foundations of Democracy. *Ethics*. 1955, vol. 66, no. 1, s. 2.

¹⁰¹ KNAPP, V. *Problém nacistické právní filosofie*. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2002, s. 55.

¹⁰² KELSEN, H. Foundations of Democracy. *Ethics*. 1955, vol. 66, no. 1, s. 16 a nasl.

¹⁰³ SCHUMPETER, J. A. *Capitalism, Socialism, and Democracy*. London – New York: Routledge, 1994, s. 243.

¹⁰⁴ Pozri bližšie INVERNIZZI-ACCETTI, C. Reconciling legal positivism and human rights: Hans Kelsen's argument from relativism. *Journal of Human rights*. 2018, vol. 17, no. 2, s. 225.

je však postihovanie nenávisťných prejavov symptómom onoho filozofického absolutizmu, pred úskaliaми ktorého Kelsen varuje?

Pokiaľ sme nenávisťné prejavy chápali ako príspevky do diskusie odhaľujúcej pravdu, zákaz ich šírenia sa dal odôvodniť pomocou kaskády argumentov predstavenej v predchádzajúcej podkapitole. Čo však, ak nenávisťné prejavy koncipujeme ako hodnotové súde? Nemá šírenie nenávisti rovnakú hodnotu ako šírenie ľudskosti? Ak zakážeme jedno, ale povolíme druhé, nesporeneveríme sa princípu rovnosti a tolerance? Ak nenávisťné prejavy víria skôr politickú ako akademickú diskusiu, nevedie ich trestanie k faktickému vylúčeniu z politickej komunity? A súčasne k neférovému zvýhodňovaniu aktuálnych držiteľov politickej moci?

Demokratické odôvodnenie slobody prejavu ako prvý rozpracoval Alexander Meiklejohn, ktorý vychádzal z modelu tradičného zhromaždenia obyvateľov obce v Novom Anglicku:

*„Blaho komunity vyžaduje, aby tí, ktorí rozhodujú o problémoch, im aj náležite rozumeli. Ľudia jednoducho musia vedieť, o čom hlasujú. A toto zasa vyžaduje, aby boli na schôdzi podľa časových možností úplne a férovo prezentované všetky fakty a záujmy súvisiace s daným problémom. Fakty a záujmy pritom musia byť uvedené spôsobom, ktorý umožní starostlivé zváženie a porovnanie všetkých alternatív konania.“*¹⁰⁵

Ak obmedzíme rozpravu o politických záležitostiach z iných ako technicko-logistických dôvodov, napríklad preto, že sa nám nejaký politický záujem javí ako nehodný nasledovania, potom vystavíme ľudí riziku, že pri hlasovaní neprijmú to najmärdrejšie rozhodnutie.¹⁰⁶ Takáto voľba fráz však naznačuje, že Meiklejohn ostáva pod vplyvom Platónovej koncepcie politiky ako kormidelníctva. Hoci si na rozdiel od aténskeho filozofa myslí, že vládnuť majú všetci, všeobecnú participáciu považuje za lepšiu len preto, že je istejšou cestou k politickej múdrosti ako nejaká aristokratická výchova rodených filozofických talentov. Ľud je však suverénom nie preto, že jeho rozhodnutia sú najmärdrejšie, ale preto, že zo všetkých vládcov sveta má iba on večné a neodňateľné právo robiť hlúposti.

Do utvárania demokratickej vôle politického spoločenstva treba teda započítať aj tie hlasy, ktoré kvalitu výsledného rozhodnutia znižujú. Určitá forma vlády je demokratická nie preto, že prijíma najmärdrejšie rozhodnutia,

¹⁰⁵ MEIKLEJOHN, A. *Free Speech and Its Relation to Self-Government*. New York: Harper & Brothers Publishers, 1948, s. 25.

¹⁰⁶ V citovanom odseku Meiklejohn použil frázy ako „wise decisions“, „wise voters“, „they must know“, „wisely measured“ či „gain wisdom in action“. Ibidem.

ale preto, že tie rozhodnutia prijímajú všetci. Demokraciu v jej čistej podobe (bez spojenia s liberalizmom či právnym štátom) totiž definuje skôr proces ako jej výsledok.¹⁰⁷

Hlasy treba nielen počítať, ale aj počúvať

Vôľa politického spoločenstva sa pritom utvára nielen pri hlasovaní o určitom návrhu zákona alebo vo voľbách do orgánov verejnej moci, ale aj (a najmä) vo verejnej diskusii, ktorá týmto hlasovaniam predchádza. Demokratický proces totiž nie je len o *agregácii* rôznorodých pohľadov, hodnôt či záujmov, ale aj o *deliberácii*, v ktorej sa tieto pohľady, hodnoty či záujmy vzájomne vážia, hodnotia a hľadajú sa medzi nimi kompromisy. Ako si myslí Ronald Dworkin, v demokracii musí byť hlas každého a každej nielen zarátaný, ale aj vypočutý:

*„Férová demokracia vyžaduje, ... aby mal každý občan svoj hlas nielen vo voľbách, ale aj vo verejnej diskusii: rozhodnutie väčšiny nie je férové, pokiaľ každý a každá nemá férovú príležitosť vyjadriť jeho či jej postoje alebo názory alebo obavy alebo preferencie alebo domnienky alebo predsudky alebo ideály, a to nielen v nádeji, že ovplyvní ostatných (hoci je táto nádej kľúčová), ale aj ako prosté potvrdenie jeho či jej spoločenského postavenia zodpovedného aktéra či aktérky v kontraste s postavením pasívnej obete kolektívnych rozhodnutí. Väčšina nemá právo vnucovať svoju vôľu nikomu, kto má zakázané pozdvihnúť svoj hlas na protest, ako protiargument či námietku predtým, než je rozhodnutie prijaté.“*¹⁰⁸

Ako presvedčený liberál je Dworkin proti tomu, aby boli príslušníci menších diskriminovaní alebo vystavovaní inému ponižujúcemu zaobchádzaniu. Ak už však raz takéto konanie zakážeme, mali by sme to urobiť v procese umožňujúcom vypočuť si každého, aj toho, kto má z diskriminácie a ponižovania druhých vyslovenú radosť. Pravoverným fašistom teda môžeme na základe zákona uložiť trest odňatia slobody, ak ubližujú menšinám, nemôžeme ich však posielat do basy iba za to, že proti takémuto zákonu protestujú. Ten zákon totiž možno voči nim vynucovať práve preto, že platí v systéme vládnutia, ktorý im ho dovoľuje kritizovať.

¹⁰⁷ Pozri bližšie COLOTKA, P., KÁČER, M., BERDISOVÁ, L. *Právna filozofia dvadsiateho storočia*. Praha: Leges, 2016, s. 188 a nasl.

¹⁰⁸ DWORKIN, R. Foreword. In: HARE, I., WEINSTEIN, J. (eds.). *Extreme Speech and Democracy*. New York: Oxford University Press, 2009, s. VII.

Dworkinovu pointu objašňuje londýnsky profesor Eric Heinze, ktorý tvrdí, že verejná diskusia je ešte podstatnejším prvkom demokracie ako hlasovanie vo voľbách. Právo voliť totiž nie je nič iné ako len „*príležitostná formalizovaná procedúra pre uplatnenie ešte základnejšej výsady, konkrétne prerogatívy vyjadrovať sa vo verejnom diskurze*“.¹⁰⁹ Podľa Heinzeho je verejné vyjadrovanie názorov to, čo konštituuje občianstvo v demokratickom štáte. V opačnom prípade by občianstvo bolo iba vedľajším produktom úradnej evidencie právneho statusu obyvateľstva a jeho obsah by sa z veľkej časti vyčerpál obyčajnou skutočnosťou, že väčšina ľudí nosí v peňaženke okrem hotovosti či kreditky aj občiansky preukaz.¹¹⁰ Heinze pokračuje vo svojej analýze ďalej: sloboda prejavu nie je ľudským právom, ale občianskou *prerogatívou*. Ľudské práva totiž možno medzi sebou vzájomne vyvažovať alebo ich podriaďiť verejným záujmom, no prerogatíva – ako tradičné privilégium pôvodne patriace suverénnemu kráľovi¹¹¹ – leží mimo oblasti právneho poriadku, mimo právomoci súdov a parlamentu. Heinze z toho vyvodzuje, že „*občianska prerogatíva vyjadrovať sa vo verejnom diskurze, ktorá pripúšťa vyjadrovanie opačných názorov, nemôže byť legitímne obmedzovaná v záujme ochrany demokracie, pretože ona sama je základom demokracie*“.¹¹²

Hlasy konštruktívne a deštruktívne

Hoci argument z demokracie dokáže odôvodniť slobodné šírenie nenávistných prejavov lepšie ako argument z pravdy, predsa len aj on trpí vážnymi nedostatkami. V prvom rade sa môžeme pýtať, do akej miery je adekvátne chápať nenávistné prejavy ako príspevky do verejnej diskusie o zákonoch chrániacich príslušníkov menšín pred diskrimináciou či priamymi útokmi. Keď vám niekto verejne vulgárne vynadá len kvôli farbe vašej pleti alebo náboženskému vyznaniu vašich starých rodičov, jeho prejav nemusí mať ambíciu meniť zákony, postačí, keď vás zneistí vo vašom presvedčení, že ste plnoprávnym členom alebo členkou spoločnosti. Nenávistný prejav teda nemusí byť mienený ako protest proti platným zákonom. Dworkin tento argument anticipuje, keď tvrdí, že zákony nie sú ovplyvňované len formálnymi

¹⁰⁹ HEINZE, E. *Hate Speech and Democratic Citizenship*. Oxford: Oxford University Press, 2016, s. 5.

¹¹⁰ Ibidem, s. 46.

¹¹¹ Pozri bližšie KYSELA, J. *Ústava mezi právem a politikou: Úvod do ústavní teorie*. Praha: Leges, 2014, s. 187 – 188.

¹¹² HEINZE, E. *Hate Speech and Democratic Citizenship*. Oxford: Oxford University Press, 2016, s. 47.

politickými prejavmi, ale aj celkovým „morálnym a kultúrnym prostredím“ formovaným sumou všetkých verejných prejavov.¹¹³ Ale veď presne toto prostredie je bezprostredným terčom šíriteľov nenávisti: je to toto prostredie, v ktorom sa majú obeť nenávisti cítiť menejcenne, v ideálnom prípade až tak veľmi, že si zbalia kufre a odídu do inej krajiny bez toho, aby sa museli oficiálne meniť platné zákony. Funkciou šírenia nenávisti je teda deformácia priestoru pre pokojné občianskej spolužitie, nie prispievanie do verejnej diskusie o zákonoch. Ide o deštrukciu, nie konštrukciu.

Druhým problémom argumentu z demokracie je jeho predpoklad, že zákazom nenávistných prejavov dochádza k automatickému vylúčeniu ich autorov z politického spoločenstva. Tento predpoklad neplatí nevyhnutne, pretože protest proti aktuálne platným zákonom sa dá vyjadriť aj inak ako len šírením nenávisti. Prejav sa totiž môže stať nenávistným už len kvôli svojej forme, nie obsahu.¹¹⁴ Je iné keď povieť, že príslušníci určitejšej menšiny sú od prírody imbecilní, ako keď povieť, že títo príslušníci dosahujú v nejakom type testu inteligencie v priemere nižšie skóre ako príslušníci väčšiny. Prvý spôsob vyjadrenia indikuje, že primárnym úmyslom autora je šírenie neznašanlivosti, zatiaľ čo druhý spôsob vyjadrenia umožňuje otvoriť serióznú debatu napríklad o validite rôznych druhov intelligenčných testov a o okolnostiach, ktoré ovplyvňujú výkonnostné skóre testovaných osôb. Ak teda občania a občianky chcú verejne diskutovať o spoločenských problémoch, ak chcú spochybňovať rozumnosť platných zákonov a namiesto nich navrhnúť zákony lepšie, nič im nebráni v tom, aby svoje politické prejavy formulovali spôsobom, ktorým nevzbudzujú nenávisť. Čo však v prípade, ak je nenávistný samotný obsah prejavu, ak sa nenávisť skrýva v samotnej podstate komunikovanej myšlienky?

Dworkin je presvedčený, že súčasťou morálneho prostredia uvedomelej demokratickej spoločnosti môže byť aj explicitný rasizmus či antisemitizmus. Aj keby bola hodnota takýchto prejavov nízka, stále to neospravedľuje ich postihovanie. Hra na rozlišovanie medzi nízkym a hodnotným prejavom je totiž podľa neho príliš nebezpečná, pretože „by ponechávala priestor iba pre celkom zbytočnú ochranu myšlienok, preferencií či predsudkov, ktoré tí pri

¹¹³ DWORKIN, R. Foreword. In: HARE, I., WEINSTEIN, J. (eds.). *Extreme Speech and Democracy*. New York: Oxford University Press, 2009, s. VIII.

¹¹⁴ WALDRON, J. *The Harm in Hate Speech*. Cambridge (Mass.) – London: Harvard University Press, 2012, s. 183 a nasl.

moci sami schvaľujú alebo prinajmenšom sa ich neboja“.¹¹⁵ Toto je však zavádzajúci obraz, ktorý nezodpovedá bežnej ústavnoprávnej realite v demokratických štátoch. Veľmi výpovedná v tejto veci je už naša domáca slovenská skúsenosť: slovenský parlament schválil extrémistickú novelu Trestného zákona koncom októbra 2016¹¹⁶ a ani nie o mesiac neskôr sa vtedajší premiér ovládajúci väčšinu poslancov toho istého parlamentu vyjadril, že niektoré médiá sú „špinavé protislovenské prostitútky“.¹¹⁷ ***Teda aj napriek tomu, že príslušné štátne orgány môžu postihovať prejavy, ktoré sú nízke a škodlivé, stále tu ostáva obrovský priestor pre slobodnú cirkuláciu prejavov, ktoré štátne orgány neschvaľujú alebo sa ich obávajú.*** Ako je to možné?

Dworkin je známy svojou koncepciou ľudských práv ako tromfov, najvyšších kariet, ktoré dokážu prebiť aj konkurujúce verejné záujmy či väčšinovú vôľu. Preto sa pri koncipovaní zmysluplnej ochrany slobody prejavu dostal na šikmú plochu: ak začneme robiť zo slobody prejavu výnimky v prospech ochrany verejných záujmov, nakoniec nám z nej nič nezostane. Vo všeobecnosti však platí, že absolutizovanie ľudských práv je pre verejnú diskusiu zameranú na riešenie medziľudských konfliktov skôr kontraproduktívne. Presvedčivo o tom hovorí konzervatívna právna filozofka Mary Ann Glendonová, ktorá si na začiatku 90. rokov minulého storočia všimla, že k takejto absolutizácii dochádza najmä v amerických politických debatách. Keď chcete niekoho presvedčiť, že vaša požiadavka je správna, jednoducho ju označíte za ľudské právo. Problém tejto argumentácie však spočíva v tom, že „*uzatvára akúkoľvek ďalšiu komunikáciu s ľuďmi, ktorých pohľady sa líšia od toho nášho. Pretože vo svojej jednoduchej americkej podobe je jazyk práv jazykom bez kompromisov. Víťaz berie všetko, porazený sa musí porúčať. Diskusii je koniec*“.¹¹⁸ Glendonová pritom zdôrazňuje, že problematický nie je samotný jazyk ľudských práv, ale iba jeho americký dialekt, ktorý je vo svojej jednoduchosti ako „*kniha slov a fráz bez gramatiky a syntaxe*“.¹¹⁹ Ak teda chceme z ľudských práv spraviť funkčný jazyk, v ktorom je možné viesť verejné diskusie a riešiť medziľudské konflikty, budeme musieť akceptovať, že drvivá

¹¹⁵ DWORKIN, R. Foreword. In: HARE, I., WEINSTEIN, J. (eds.). *Extreme Speech and Democracy*. New York: Oxford University Press, 2009, s. 9.

¹¹⁶ Zákon č. 316/2016 Z. z. prijatý 25. októbra 2016.

¹¹⁷ TÓDOVÁ, M. Fico novinárom: Ste špinavé protislovenské prostitútky [online]. *Denník N* [cit. 2016-11-23]. Dostupné na: <https://dennikn.sk/614939/fico-novinarom-ste-spinave-protislovenske-prostitutky>

¹¹⁸ GLENDON, M. A. *Rights Talk. The Impoverishment Of Political Discourse*. New York: The Free Press, 1991, s. 9.

¹¹⁹ Ibidem, s. 14.

väčšina ľudských práv nemá absolútnu povahu, že tieto práva možno vyvažovať nielen medzi sebou, ale aj s konkurujúcimi verejnými záujmami a že dokážu poskytnúť svojim nositeľom zmysluplnú ochranu, aj keď z nich existuje celý rad výnimiek. Zákaz šírenia explicitného rasizmu a podobných neprístojností teda apriori neredukuje slobodu prejavu na nástroj ochrany iba konformných, pohodlných či tuctových názorov nespôsobilých stimulovať politickú debatu a róznu zmenu zákonov.¹²⁰

Demokracia rýdza a liberálna

Hoci je Heinzeho koncepcia slobody prejavu sofistikovanejšia ako tá Dworčinova, ani ona nedokáže adekvátne reflektovať bežnú ústavnoprávnu realitu v súčasných demokraciách. Predpokladajme, že sloboda prejavu je občianskou prerogatívou, ktorej obmedzovanie oslabuje demokratický charakter štátu. V takom prípade však budeme musieť pripustiť, že štát, ktorý zakazuje verejné podnecovanie ľudí k páchaniu genocídy, je menej demokratický ako štát, v ktorom takýto zákaz neplatí. Vyplýva však z toho, že daný zákaz nemá morálne opodstatnenie a že daný štát je menej legitímny? Nevyplýva. Heinzeho argument totiž plní skôr klasifikačnú ako justifikačnú funkciu: odpovedá skôr na otázku, ktoré štáty sa najviac približujú ideálnemu typu (čistej) demokracie, ako na otázku, aké zákony by sme mali prijať, dodržiavať a vynucovať. Iste, tie otázky sa do určitej miery prekrývajú, ale jedna druhú nevyčerpáva. Legitimita zákonov a štátu je skrátka komplexný pojem, ktorý súvisí nielen s pôvodom a procesom výkonu moci, ale aj s jej účelom a limitmi.¹²¹ Trefne to vystihuje Schumpeter, ktorý nás stavia pred nasledujúcu dilemu:

„Skúsme sa prepraviť do imaginárnej krajiny, ktorá demokratickým spôsobom zavedie perzekúciu kresťanov, upáľovanie čarodejníc a vraždenie Židov. Určite by sme takéto praktiky nemali schvaľovať len na základe toho, že boli zavedené podľa pravidiel demokratickej procedúry. Ale kľúčová je nasledujúca otázka: Dali by sme prednosť demokratickej ústave, ktorá generuje takéto výsledky, pred nedemokratickou ústavou, ktorá by sa takýmto výsledkom vyhla?“¹²²

Táto otázka nás napokon privádza k poslednej námietke: Keď sa slobodné šírenie nenávisťi zvykne obhajovať povahou demokracie, väčšinou sa má

¹²⁰ K problematike šikmej plochy sa vrátíme v kapitole 1.5.

¹²¹ PROCHÁZKA, R., KÁČER, M. *Teória práva*. 2. vydanie. Bratislava: C. H. Beck, 2019, s. 10 a nasl.

¹²² SCHUMPETER, J. A. *Capitalism, Socialism and Democracy*. London – New York: Routledge, 2003, s. 242.

na myslí demokracia v príliš reduktívnom chápaní. Ide o ideálno-typickú demokraciu, pre ktorú je určujúca nie vecná kvalita prijatých zákonov, ale výlučne len fakt, či tieto zákony boli schválené väčšinou vybratou vo všeobecných a rovných voľbách, ktorým predchádzala slobodná verejná diskusia. Takýto koncept demokracie má však len akademické uplatnenie, pretože v podobe reálnej inštitucionálnej praxe sa nikde na svete neuplatňuje. Prevažujúcim typom vlády ľudu v súčasnosti nie je demokracia čistá, ale liberálna, pre ktorú je charakteristické spojenie vlády väčšiny s myšlienkou delby moci a najmä s rešpektom k ľudským právam. V terminológii slovenského ústavného práva sa o takejto štátnej forme hovorí ako o „demokratickom a právnom štáte“. V takomto štáte sa človek teoreticky ani nemôže dostať do situácie, v ktorej by musel riešiť Schumpeterovu dilemu, pretože tu je definíčne dôležitá nielen demokratickosť procedúry prijímania zákonov, ale rovnako aj fakt, že tieto zákony neprotirečia ľudským právam. A hoci v praxi medzi týmito požiadavkami vzniká určité napätie, v demokratickom a právnom štáte je neprípustné, aby sa jedna z nich plnila za cenu úplnej ignorácie tej druhej.

Ak teda odôvodňujeme nejaké opatrenie, inštitúciu, pravidlo či politiku odkazom na demokraciu, mali by sme v rámci tohto argumentu zohľadniť, že demokracia je nielen o počúvaní a počítaní hlasov, ale aj o rešpekte k ľudským právam. V takejto perspektíve však nemusí byť úplne samozrejmé, že nerušená sloboda šírenia nenávisti vyplýva priamo z podstaty demokracie. Asi sa zhodneme, že je nedemokratické, ak sa niekto trestá len za šírenie určitého typu politického názoru, lenže čo ak je nedemokratické samotné posolstvo takéhoto prejavu? Hoci šírenie nenávisti samo osebe nie je explicitnou výzvou na porušovanie ľudských práv, jeho faktickým a zamýšľaným účinkom je, že dotknutým osobám užívanie ľudských práv sťažuje. Totiž tým, že zneisťuje príslušníkov určitých skupín v otázke, či sú plnoprávnymi členmi spoločnosti, ich jednak odrádza od toho, aby tieto práva bez obáv a v celej šírke užívali a jednak povzbudzuje ostatných, aby im v užívaní týchto práv kládli prekážky. Podobne ako pojem legitimacy, aj pojem demokracie je príliš komplexný na to, aby z neho sloboda šírenia nenávisti vyplývala jednoznačne.

Otázka tolerancie

Dosiaľ sme sa zaoberali najmä tvrdením, že slobodné šírenie nenávisťných prejavov je nevyhnutným (hoci nežiaducim) dôsledkom demokracie. Ten-

to argument je typom priameho dôkazu: Keďže v demokracii tvoria politiku všetci a šírenie nenávisti je politickým prejavom, takýto prejav je správne nezakázať. Slobodné šírenie nenávisti sa však dá obhajovať aj pomocou dôkazu sporom: Ak by sme pripustili, aby sa postihovali nenávistné prejavy, potom by sme z politickej komunity prakticky vylúčili časť občanov, čo je nezlučiteľné s demokraciou, v ktorej vládnu všetci. Z povahy demokratickej formy teda vyplýva, že šírenie neznášanlivosti nemožno zakázať.

Oba spôsoby dokazovania – aj priamy aj nepriamy – sú v podstate len odlišným spôsobom prezentácie jednej a tej istej myšlienkovvej reťaze. Nepriamy dôkaz sporom však problematizuje otázku, ktorú sme zatiaľ ešte neanalyzovali: otázku tolerancie.

Ako vraví Kelsen: „*Ak demokracia prestane byť tolerantná, prestane byť demokraciou.*“¹²³ Kelsen uznáva, že každý štát má právo trestať pokusy o násilné zvrhnutie vlády, avšak to neznamena, že demokracia má právo potláčať aj „*mierumilovné vyjadrovanie antidemokratických myšlienok*“. Hoci je niekedy ťažké od seba tieto dve veci oddeliť, demokracia stojí a padá na našej schopnosti túto hranicu nájsť: „*Nech už tá hranica vedie kadekoľvek, je celkom možné, že jej hľadanie bude vždy predstavovať určité riziko. Podstúpenie tohto rizika je však podstatou a prednosťou demokracie a ak by ho demokracia neu niesla, nebola by hodná obrany.*“¹²⁴

Pri testovaní Kelsenovej viery v demokraciu nachvíľku zostúpime zo sveta vznešených myšlienok naspäť na zem medzi ľudí z mäsa a kostí, s dobrými i zlými charaktermi: Na jar roku 1977 Frank Collin požiadal chicagskú mestskú štvrť Skokie o povolenie na demonštráciu. Pochod sa mal uskutočniť pred mestským úradom medzi 15.00 a 15.30 hod. s odhadovanou účasťou 30 až 50 ľudí. Témou protestu mala byť sloboda slova: Collin protestoval proti mestskému nariadeniu, podľa ktorého organizátor zhromaždenia musí mať svoje podujatie poistené proti prípadným škodám v hodnote 350 000 dolárov. Demonštranti sa zaviazali, že nebudú distribuovať žiadne propagačné materiály, že nebudú mať neznášanlivé poznámky na etnické či náboženské skupiny a že ani nebudú blokovať dopravu. Problém Collinovej žiadosti však spočíval v dvoch veciach: po prvé, účastníci protestu mali mať oblečenú nacistickú uniformu s hákovým krížom na ľavom ramene a na odznak u pripnutom na kravate; po druhé, Skokie bola štvrťou, kde žilo približne 40-tisíc

¹²³ KELSEN, H. What is Justice? In: KELSEN, H. *What is Justice? Justice, Law, and Politics in the Mirror of Science*. Berkeley – Los Angeles – London: University of California Press, 1957, s. 24.

¹²⁴ Ibidem.

osôb so židovským vierovyznaním, z ktorých päť až sedemtisíc tvorili priami preživší z koncentračných táborov.¹²⁵ Pre dotvorenie celkového obrazu len doplníme, že počas toho, ako sa prípad posúval z jedného súdu na druhý, mnohí židovskí obyvatelia Skokie dostávali anonymné telefonáty s vyhrážkami a antisemitskými poznámkami a taktiež bol zaznamenaný zvýšený počet útokov na synagógy.¹²⁶

Právnicki zastupujúci štvrť Skokie sa spoliehali na doktrínu slovnej potýčky (*fighting words*), ktorú najvyšší súd stanovil vo veci Chaplinsky a podľa ktorej prejav nepožíva ochranu prvého dodatku ústavy, ak je vyslovený ako priama osobná urážka provokujúca k násilnostiam. Najvyšší súd štátu Illinois však tento argument odmietol, pretože vystavovanie hákového kríža v aktuálnom prípade nebolo myslené ako osobná urážka, ale ako „symbolický politický prejav“. Súd nepochyboval o tom, že hákový kríž môže odpudzovať občanov židovského vierovyznania a vyvolávať trýznivé spomienky u tých, ktorí prežili nacistické prenasledovanie, avšak tieto pocity nie sú dostatočným dôvodom na to, aby sa sporná demonštrácia zakázala. Osobitne, ak demonštranti dali vopred vedieť o svojom plánovanom podujatí, čím umožnili každému, koho sa ich prejav mohol dotknúť, aby sa mu vyhli: „*Rečník, ktorý dá vopred vedieť o svojom prejave, predsa nemôže byť braný na zodpovednosť za konfrontáciu s tými, ktorí sa slobodne rozhodnú ho počúvať.*“¹²⁷ Ak by mala nevraživosť publika obstať ako dôvod pre zakázanie určitého prejavu, potom by sme okrem pochodu neonacistov v Skokie museli zakázať napríklad aj demonštráciu za rovnoprávnosť Afroameričanov v niektorých južanských mestách USA.¹²⁸

Sloboda prejavu ako výchova k tolerancii

Inšpirovaný týmto prípadom navrhol Lee C. Bollinger svojskú teóriu, podľa ktorej sloboda prejavu je opodstatnená ako forma praktickej výchovy občanov k tolerancii. Bollinger vychádza z predpokladu, že netolerantnosť vyvolaná prejavmi, ktoré považujeme za škodlivé či poburujúce, je odrazom všeobecnej tendencie ľudskej mysle, ktorá ovplyvňuje aj naše nediskurzív-

¹²⁵ Rozhodnutie Najvyššieho súdu štátu Illinois 69 III. 2d 605 (1978) z 27. januára 1978. Dostupné na: <https://law.justia.com/cases/illinois/supreme-court/1978/49769-6.html>

¹²⁶ BOLLINGER, L. C. *The Tolerant Society*. New York – Oxford: Oxford University Press, 1988, s. 68, 70.

¹²⁷ Rozhodnutie Najvyššieho súdu štátu Illinois 69 III. 2d 605 (1978) z 27. januára 1978.

¹²⁸ Porovnaj BOLLINGER, L. C. *The Tolerant Society*. New York – Oxford: Oxford University Press, 1988, s. 130.

ne správanie. Rozdielnosť presvedčení a preferencií, ktoré ľudia v pluralitnej spoločnosti zastávajú, sa totiž neodráža len v ich komunikácii, ale aj v ostatných formách ich spoločenskej interakcie. Ak sme netolerantní v diskusii, pravdepodobne budeme netolerantní aj mimo nej. Bollinger preto navrhuje, aby sme sa na široko koncipovanú slobodu prejavu pozerali ako na prostriedok, pomocou ktorého sa ľudia učia kontrolovať svoju vlastnú neznášanlivosť: *„Účel ochrany slobody prejavu môže rozumne spočívať nielen v tom, že ‚chránime‘ určitú kategóriu osobitne významnej ľudskej činnosti, ale aj v tom, že sa podriadujeme režimu mimoriadneho sebaovládania, v ktorom dokážeme mierniť a kontrolovať svoje reakcie vyprovokované správaním, ktoré považujeme za zlé.“*¹²⁹

Bollinger si myslí, že široká garancia slobody prejavu vytvára ideálnu intelektuálnu klímu pre rozkvet etiky tolerance.¹³⁰ Ak sa naučíme byť tolerantní v diskusii, budeme tolerantní aj v živote. V tomto zmysle je tolerancia extrémistických prejavov veľmi poučnou lekciou: toleranciou extrémizmu jednak nechávame šíriť odstrašujúci príklad, ako ďaleko až ľudská netolerantnosť dokáže zájsť, ak ju neovládame a jednak sa precvičujeme v samotnom umení tohto ovládania, ktorého pestovanie nás od extrémistov tak veľmi odlišuje: *„Extrémistický prejav je veľmi často odrazom netolerantnej mysle v jej najhoršej podobe a ako taký nám ilustruje to, čo leží v nás samých a čo sme sa zaviazali prostredníctvom inštitútu slobody slova prekonať.“*¹³¹

Bollingerova obhajoba slobody prejavu je odvážnym myšlienkovým experimentom: Čo ak slobodu slova máme nielen preto, aby sme mohli nerušene odhaľovať pravdu či počúvať čo najširšie spektrum názorov na otázky verejného záujmu, ale aj preto, aby sme sa sami stali lepšími ľuďmi – takými, ktorí dokážu krotiť svoje tyranské inštinkty vedúce k netolerancii všetkého cudzieho? A prečo by sme v záujme tejto výchovnej misie nemohli pripustiť, aby sa o priazeň občanov v politickej súťaži uchádzali okrem konzervatívcov, liberálov a socialistov aj neskrývaní fašisti, rasisti či antisemiti?

Právnicki vychovaní v európskej právnej kultúre môžu nadobudnúť dojem, že Bollingerova teória je len silenou racionalizáciou americkej slobody prejavu, ktorá je – v porovnaní s európskymi štandardmi – taká abnormálne široká, že sa nedá odôvodniť iba štandardnými argumentmi z pravdy a z demokracie. Veď uvážme: Ako by mohlo k odhalieniu pravdy či prehĺbeniu demokracie prispieť nerušené šírenie explicitného antisemitizmu v židovskej

¹²⁹ Ibidem, s. 120.

¹³⁰ Ibidem, s. 124.

¹³¹ Ibidem, s. 126.

štvrti? Ak máme šírenie neznášanlivosti poňať ako zamýšľaný účinok rozumných pravidiel, zrejme to nepôjde bez myšlienkového akrobacie, v ktorej spojíme dve na prvý pohľad nespojitelné veci – kategorický jazyk ľudských práv s akútnou potrebou občianskej výchovy k cnosti.¹³² Takéto spojenie však dvíha oboje nielen európskym, ale aj americkým právnikom. Napríklad Pierre Schlag z Univerzity v Colorade Bollingerovu teóriu spochybnil jedinou sugestívnou otázkou: „*Viete si predstaviť, ako hovoríte židovským preživším z koncentračných táborov, že hlavným (jediným?) dôvodom, prečo musia mať nacisti povolené svoje pochody, je to, aby sa Židia spolu so zvyškom spoločenstva mohli naučiť cnosti tolerancie?*“¹³³

Schlag tvrdí, že Bollinger si vybral „*terapeutický model*“ slobody slova, pretože na jeho základe dokázal rozlíšiť extrémistický prejav od tých ostatných bez toho, aby sa schýlil k explicitnej politickej argumentácii.¹³⁴ Ak slobodu slova potrebujeme ako liek na chorobný nedostatok tolerancie v spoločnosti, potom nemusíme určité prejavy zakazovať na základe subjektívnych politických kritérií. Takáto politická neutralita pritom hrá svoju rolu, pretože podľa americkej doktríny treba reštrikcie slobody prejavu posudzovať tým prísnejšie, čím viac znevýhodňujú len jednu stranu určitej spoločenskej kontroverzie (*viewpoint neutrality*).¹³⁵ Lenže v čom presne spočíva oná politika či ideológia, na základe ktorej sa dá odlišiť nenávistný prejav od tých ostatných? A akých politických hráčov postihovanie takéhoto prejavu znevýhodňuje?

Poľský teoretik Wojciech Sadurski ilustruje, ako kategorické poňatie politickej neutrality môže viesť k úplnej morálnej slepote. Terčom jeho kritiky sú práve súdne rozhodnutia vo veci Skokie, najmä skutočnosť, že boli založené na doktríne nevraživého publika (*hostile audiences*). Táto doktrína totiž pôvodne vznikla, aby chránila slobodu prejavu ľudskoprávnym demonštrantom, ktorí na začiatku šesťdesiatych rokov dvadsiateho storočia protestovali na juhu Spojených štátov za rovnoprávnosť Afroameričanov.

„*Doktrína ‚nevraživého publika‘ bola asociovaná s pozitívnym hodnotením sporného prejavu, a teda aj s negatívnym hodnotením vyvolanej nevraživosti.*

¹³² Tieto dve veci dáva do protikladu napr. známy škótsky právny filozof Alasdair McIntyre. MACINTYRE, A. *After Virtue: A Study in Moral Theory*. 3rd ed., Notre Dame: University of Notre Dame Press, 2007, s. 71 et passim.

¹³³ SCHLAG, P. Freedom of Speech as Therapy. *UCLA Law Review*. 1986, Vol. 34, s. 279.

¹³⁴ Ibidem, s. 274.

¹³⁵ Napríklad ak by sme v debata o interrupciách zakázali šírenie pro-choice názoru, išlo by o spornejšiu reštrikciu, ako keby sme zakázali celú debatu o tejto téme. Pozri bližšie SADURSKI, W. *Freedom of Speech and Its Limits*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1999, s. 135 a nasl.

*Táto asociácia sa vytratila až neskôr, čo napokon viedlo k použitiu uvedenej doktríny v takzvaných prípadoch zo Skokie, v ktorých nevraživosť židovských preživších z koncentračných táborov nesmela ovplyvniť právo neonacistov pochodovať so svastikami cez židovské predmestie Chicaga. Odhliadnuc od všetkých argumentov podporujúcich politickú neutralitu, určite sme schopní rozlišovať medzi bielymi bigotnými fanatikmi, ktorí netolerujú ľudskoprávných demonštrantov a židovskými občanmi Skokie, ktorí netolerujú nadšených podporovateľov plynových komôr a koncentračných táborov.*¹³⁶

Aj keď obmedzenie slobody prejavu by nemalo znevýhodňovať vybranú politickú ideológiu, perspektívu či svetonázor, to neznamená, že neonacistický protest musí za každých okolností požívať rovnakú právnu ochranu ako protest ľudskoprávny. Kritérium, na základe ktorého má neonacizmus menej výhodné postavenie ako iné ideológie, pritom nie je svojvoľné ani protirečivé. Návod na jeho teoretické zdôvodnenie ponúkol rakúsko-britský filozof Karl Raimund Popper vo svojom známom paradoxe tolerancie.

Paradox tolerancie

Popper si všimol, že niektoré kategórie politického myslenia majú paradoxnú povahu: keď ich aplikujeme do ich najkrajnejších dôsledkov, dopracujeme sa k výsledku, ktorý je v rozpore s ich počiatočnými predpokladmi. V politickej filozofii je najznámejší paradox slobody, ktorý hovorí, že neobmedzená sloboda zákonite vedie k porobe, pretože silnejším nič nebráni v tom, aby zotročovali slabších. Paradox demokracie zasa ráta s možnosťou, že vláda väčšiny sa premení na vládu tyrana, pretože na takúto premenu stačí, keď si ju väčšina odhlasuje.¹³⁷ Paradox tolerancie formuluje Popper takto:

„...ak nebudeme ochotní brániť tolerantnú spoločnosť proti netolerantným ľuďom, potom budú tolerantní ľudia zničení a s nimi i tolerancia. – Touto formuláciou nechcem napríklad povedať, že by sme mali vždy potlačiť netolerantné filozofie; pokiaľ im môžeme čeliť racionálnou argumentáciou a držať ich na uzde pomocou verejnej mienky, bolo by potlačenie zaiste krajne nemúdre. Mali by sme si však podržať právo ich v prípade nevyhnutnosti potlačiť dokonca i silou; môže sa totiž ľahko ukázať, že nie sú ochotné sa s nami stretnúť na úrovni racionálnej argumentácie, ale že budú odsudzovať všetku argumentáciu; môžu zakázať svojim stúpencom, aby racionálnu argumentáciu počúvali, pretože je

¹³⁶ Ibidem, s. 198.

¹³⁷ POPPER, K. *Otvorená spoločnosť a její nepřítelé I: Uchránutí Plátónem*. Praha: Oikoymenth, 1994, s. 251.

*klamlivá, a naučiť ich odpovedať na argumenty päsťami a pištolami. Mali by sme teda v mene tolerance požadovať právo netolerovať netolerantných. Mali by sme prehlásiť, že každé hnutie hlásajúce netoleranciu sa stavia mimo zákona, a mali by sme považovať podnecovanie k netolerancii a prenasledovaniu za protizákonné, rovnako ako by sme mali považovať za trestný prečin podnecovania k vražde, únosu alebo k obnoveniu obchodu s otrokmi“.*¹³⁸

Popper koncipuje paradox tolerance ako obhajobu štátnej represie voči ľuďom, ktorí prejavujú svoju netoleranciu najmä „*päsťami a pištolami*“. Štát však môže použiť represiu aj proti verbálnej netolerancii, no iba v prípade, ak v boji s ňou zlyhala racionálna argumentácia. Postihovanie nenávistných prejavov prostriedkami trestného práva teda nie je univerzálnym receptom pre každú krajinu. Okolnosti, za ktorých takéto represívne postihy prípustné sú, však Popper vymedzuje len v nejasných náznakoch: ide o situáciu, v ktorej nenávisť nemožno „*udržať na uzde pomocou verejnej mienky*“ a racionálnych argumentov. Skúsme sa zamyslieť nad tým, či sa v takejto neutešenej situácii nachádza napríklad aj súčasná slovenská spoločnosť.

Po prvé, zastávanie extrémistických názorov nie je na Slovensku žiadnou okrajovou záležitosťou. Už druhé volebné obdobie majú extrémisti svoje zastúpenie aj v slovenskom parlamente, v ktorom ich reprezentuje strana ĽSNS so stabilnou podporou okolo 8 %. Predseda tejto strany bol pritom odsúdený za založenie, podporu a propagáciu extrémistického hnutia,¹³⁹ zatiaľ čo druhý najpopulárnejší (dnes bývalý) člen tejto strany bol právoplatne odsúdený za hanobenie rasy.¹⁴⁰ ĽSNS je zároveň veľmi aktívna na Facebooku, pričom príspevky jej vrcholných predstaviteľov majú dlhodobo jeden z najvyšších počtov interakcií.¹⁴¹ Hoci extrémisti v parlamente nemajú dostatočný počet mandátov, aby mohli presadzovať svoje politiky, už samotným faktom, že sa v ňom nachádzajú, obmedzujú možnosti vytvárania funkčnej parlamentnej väčšiny a konštruktívnej parlamentnej opozície. Navyše svojimi verejnými vystúpeniami extrémisti prispievajú k radikalizácii mainstreamového poli-

¹³⁸ Ibidem, s. 251 – 252.

¹³⁹ MIKUŠOVIČ, D. Po pätnástich rokoch padol trest, sudkyňa Sabová to Kotlebovi zrákala za celú kariéru (odôvodnenie rozsudku) [online]. *Denník N* [cit. 2020-10-13]. Dostupné na: <https://dennikn.sk/2085719/po-patnastich-rokoch-padol-trest-sudkyna-sabova-to-kotlebovi-zrataka-za-celu-karieru-odovodnenie-rozsudku>

¹⁴⁰ MIKUŠOVIČ, D. Mazurek v parlamente končí, súd mu potvrdil vinu za rasistické reči v rádiu [online]. *Denník N* [cit. 2019-09-03]. Dostupné na <https://dennikn.sk/1571676/mazurek-v-parlamente-konci-sud-mu-potvrdil-vinu-za-rasisticke-rci-v-radiu>

¹⁴¹ Počty interakcií možno sledovať na stránke <https://blbec.online>

tického diskurzu, a tak nepriamo vplývajú na prijímané zákony, ako aj verejnú mienku.

Po druhé, slovenská spoločnosť má vlastnú a zatiaľ nie úplne spracovanú skúsenosť s totalitnými režimami a azda kvôli tomu jej chýba silnejšie zvnútorňovanie hodnôt liberálnej demokracie. Nedávny výskum verejnej mienky od *think tanku* GLOBSEC prišiel k nasledujúcim záverom: Iba 49 % obyvateľov Slovenska preferuje liberálnu demokraciu, zatiaľ čo až 38 % by si radšej vybralo systém autoritárskeho vládnutia. V priemere až 64 % obyvateľstva je ochotných vymeniť určité základné práva a slobody za zlepšenie svojej finančnej situácie, zvýšenie bezpečnosti či ochranu tradičných hodnôt. Polovica Slovákov a Sloveniek si myslí, že životný štýl západných spoločností ohrozuje ich identitu a hodnoty. Navyše k tomu v regióne strednej a východnej Európy má slovenské obyvateľstvo najväčšiu tendenciu veriť v konšpiračné teórie: napríklad až 51 % ľudí verí, že Židia ovládajú vlády a svetové inštitúcie a až 60 % ľudí verí, že o svetových udalostiach rozhodujú tajné spolky usilujúce sa o totalitnú svetovládnu.¹⁴²

Vo svetle týchto zistení môžeme asi len ťažko hovoriť o tom, že šírenie nenávisti na Slovensku máme plne pod kontrolou a že tento typ prejavu má šancu oslaviť iba zanedbateľnú časť spoločnosti. Kritika, pohoršenie a výsmech, s ktorými sa nenávistné prejavy stretávajú, jednoducho nie sú dostatočnou zárukou proti ich celospoločenskému škodlivému vplyvu. Verejná mienka nie je dostatočne jednotná a silná, aby neznášanlivosť vytesnila na okraj; je to skôr naopak: neznášanlivosť postupne formuje verejnú mienku.¹⁴³ Extrémisti majú ambíciu a vďaka slabo regulovaným sociálnym sieťam aj reálnu schopnosť meniť myslenie a správanie ľudí.¹⁴⁴ Slovenská spoločnosť v druhej dekáde tretieho tisícročia sa jednoducho nachádza v stave, ktorý odôvodňuje použitie štátnej represie aj proti čisto verbálnej netolerancii.

Treba však spresniť, že ak štátu priznáme právo zasiahnuť voči šíreniu nenávisti aj trestnoprávnou represiou, neznamená to, že takýto zásah odporúčame ako jediný alebo hlavný prostriedok boja proti netolerancii. V diskusii o nenávistných prejavoch často zaznieva názor, že ak je šírenie nenávisti

¹⁴² HAJDU, D., KLINGOVÁ, K. *Voices of Central and Eastern Europe: Slovensko*. Democracy & Resilience Programme, GLOBSEC. Dostupné na: https://www.globsec.org/wp-content/uploads/2020/09/Voices-of-Central-and-Eastern-Europe_Slovensko.pdf

¹⁴³ Pozri aj Správa ECRI o Slovenskej republike (Šiesty monitorovací cyklus), s. 16 – 22. Dostupné na: <https://rm.coe.int/ecri-6th-report-on-the-slovak-republic/1680a0a08a>

¹⁴⁴ Pozri aj BÚTOROVÁ, Z., GYÁRFÁŠOVÁ, O. Názorový a hodnotový profil slovenskej verejnosti v čase vzostupu extrémizmu. In: BÚTOROVÁ, Z., MESEŽNIKOV, G. (eds.). *Zaostrené na extrémizmus. Výskumná štúdia*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2017, s. 17.

prejavom hlúposti, potom by sa malo proti nej bojovať rozumom, nie silou. Takto formulovaná námietka však vychádza z falošnej dilemy, v ktorej sa rozum a sila kladú ako vzájomne vylučujúce sa alternatívy. V skutočnosti je to však tak, že **štátna represia chápaná ako prostriedok ultima ratio postihuje len malý zlomok nenávistných prejavov, pričom hlavné bremeno boja proti nenávisti ostáva na pleciach spoločnosti**: keď matka nájde v zásuvke svojho syna ukrytú vľajku Tretej ríše, asi nebude hneď volať kriminálku; podobne učiteľka dejepisu, ktorá natrafila v eseji svojej študentky na spochybňovanie holokaustu; alebo pracovný kolektív, keď na pracovnej porade jeden z jeho členov utrúsi protirómsku poznámku; alebo návštevník pohostinstva, keď z krčmovej vravy začuje hnevливý výpad proti sexuálnym menšinám; alebo kamarátka, keď sa nezasmeje na nevydarenom čiernom vtipе o moslimoch... tu všade sa odpor proti neznášanlivosti prejavuje v podobe argumentácie, kritiky, protestu, rozhorčenia či vylúčenia z komunity. Napokon v niektorých kruhoch sa považuje za problém skôr fakt, že časť spoločnosti reaguje na nenávisť príliš angažovane. V tejto súvislosti sa hovorí o novej „kultúre vymazávania“ (*cancel culture*), ktorá je vraj symptómom radikalizácie ľavej časti politického spektra. Tomuto problému sa budeme osobitne venovať v poslednej kapitole tejto knihy, teraz nám len stačí konštatovanie, že trestné stíhanie tých najzávažnejších prípadov šírenia nenávisti vôbec nevylučuje netrestné a mimoprávne spôsoby boja proti neznášanlivosti. Okrem toho štát takouto represívnou politikou dáva verejnosti vedieť, na koho strane v tomto spore stojí.

Táto pripomienka nás vracia naspäť k problematike politickej neutrality. Ak sa štát rozhodne postihovať prejavy typické len pre jednu časť názorového či politického spektra, oslabí tým férovosť politickej súťaže, pretože jedného súťažiacého výrazne znevýhodní na úkor tých ostatných. Už predtým sme sa pýtali, prečo by spolu s konzervatívcami, liberálmi a socialistami nemohli za rovnakých podmienok súťažiť aj neskrývaní fašisti, rasisti či antisemiti. Prečo štát do súťaže medzi týmito ideológiami vôbec zasahuje, ak jeden z jeho ústavných kánonov znie, že sa neviaže na žiadnu politickú či náboženskú ideológiu? Ako reakciu na tieto znepokojivé otázky sme ponúkli Popperov paradox tolerancie, lenže táto odpoveď nemusí uspokojiť každého. Určitá forma netolerancie či antagonizmu je totiž charakteristická pre všetky politické ideológie, a to už len z toho dôvodu, že úplné presadenie jednej z nich vylučuje úplné presadenie tých ostatných. V čom teda spočíva kritérium rozlišujúce medzi prípustnými a neprípustnými ideológiami?

Politické ideológie prvého a druhého rádu

Konzervativizmus, socializmus a liberalizmus sú **ideológie prvého rádu**, to znamená, že v demokratickej súťaži sa vymedzujú voči sebe navzájom a ich konečným cieľom je presadiť čo najviac politik z vlastného ideologického spektra, no pri zachovaní systémových pravidiel hry. Zástancovia týchto ideológií teda akceptujú fakt, že politický boj sa odohráva na základe demokratických pravidiel a pri zachovaní základných práv a slobôd. Súčasťou týchto pravidiel je pritom aj požiadavka politickej neutrality, ktorá zakazuje štátnym inštitúciám zvyhodňovať alebo znevýhodňovať jednu ideológiu pred druhou. Na rozdiel od toho fašizmus sa v politickom zápase vymedzuje nielen voči konkurenčným ideológiám, ale aj proti systémovému rámcu, v ktorom tento zápas prebieha. Fašistom teda nejde (len) o zmenu politiky, ale (aj) o zmenu politického systému.¹⁴⁵ Ich ultimátnym protivníkom preto nie sú liberáli, konzervatívci či socialisti, ale zástancovia a zástankyne demokracie a ľudských práv.¹⁴⁶ V tomto zmysle je fašizmus **ideológiou druhého rádu**, voči ktorej demokratické inštitúcie nemajú žiadnu povinnosť zachovávať politickú neutralitu. Keď súťažia medzi sebou prvorádové ideológie, demokratické inštitúcie by mali byť nadstranícke, pretože im to káže elementárna férovosť. Keď však medzi sebou zápasia ideológie druhorádové, demokracia nadstranícka byť nemusí, pretože v tomto zápase je jednou zo zúčastnených strán. Požiadavka, aby demokracia zostala politicky neutrálna nielen vtedy, keď sa o verejnú moc uchádzajú socialisti, liberáli či konzervatívci, ale aj vtedy, keď sa o ňu usilujú fašisti, znie priam až absurdne. Je to podobné, ako keby sme od hokejového trénera slovenskej reprezentácie žiada-

¹⁴⁵ Ak fašisti hrajú podľa demokratických pravidiel hry, je to len súčasť ich dočasnej stratégie, pretože legálne uchopenie moci je menej riskantná cesta k politickému úspechu. Pochopil to Hitler, ktorého mníchovský puč z roku 1923 skončil fiaskom a pochopil to aj Kotleba, ktorého strana Slovenská pospolitosť bola v roku 2006 rozpustená len preto, že sa k nepriateľstvu voči demokracii hlásila otvorene vo svojich stanovách. Fašistická nevraživosť voči inštitúciám demokratického a právneho štátu však stále ostáva pod povrchom a potichu čaká na svoju príležitosť.

¹⁴⁶ V rámci terminologického spresnenia je vhodné uviesť, že liberalizmus možno chápať nielen ako prvorádovú, ale aj ako druhorádovú ideológiu. V tomto druhom význame sa liberalizmus prekrýva s teóriou demokracie a ľudských práv. Bližšie k tejto dvojznačnosti pozri CÍBIK, M. *Liberáli a tí druhí*. Bratislava: AKAdemia, 2017, s. 22 – 25. O tom, že ľudské práva sú ideologickým konceptom spojeným s liberalizmom pozri bližšie DUFEK, P. *Lidská práva, ideologie a veřejné ospravedlnění: co obnáší brát pluralismus vážne*. *Právnick*. 2018, roč. 158, č. 1, s. 50 – 70.

li, aby počas derby s Českou republikou nenadřžal ani jednmu mužstvu len preto, že v minulosti sa hokeju venoval ako rozhodca.

Nenávistný prejav je však škodlivý aj bez toho, aby bol šírený ako súčasť politického zápasu či snahy o zmenu demokratického politického systému. V časti 1.1 sme uviedli, že škodlivosť nenávistného prejavu nemusí spočívať v tom, že priamo zvyšuje riziko nastolenia diktatúry, ale v tom, že zneisťuje príslušníkov určitých spoločenských skupín o ich plnoprávnom postavení v spoločnosti. Šírením rasizmu či antisemitizmu nedochádza k nominálnej zmene demokratického politického systému, mení sa však jeho atmosféra. Takéto prejavy neničia demokratické inštitúcie, ničia však demokratické hodnoty. Rasizmus a antisemitizmus sú druhorádové ideológie, pretože rôznym kategóriám osôb priznávajú tak veľmi odlišný spoločenský status, že prakticky všetkých ľudí rozdeľujú na nadľudí a podľudí. Rasisti a antisemiti môžu chcieť presadiť svoje nenávistné ideológie ako špecifické štátne politiky, napr. v podobe inštitúcie otroctva alebo židovského kódexu,¹⁴⁷ tieto ideológie však ostávajú protidemokratické, aj keď ich faktickí zástancovia žiadne takéto ambície nemajú.

Ak však budeme tvrdiť, že neprípustnou druhorádovou ideológiou je každá ideológia, ktorá hrubo popiera princíp rovnosti, potom vymedzenie nenávistného prejavu nebezpečne otvoríme. Princíp rovnosti je totiž veľmi vážny a bez ďalšej konkretizácie aj čisto formálny.¹⁴⁸ V praxi tak často vznikajú spory o to, či určitá politika oslabuje alebo posilňuje rovnosť a ak oslabuje, tak v akej miere. Je porušením princípu rovnosti, ak príslušníci sexuálnych menšín nemôžu uzatvárať manželstvo? Je porušením tohto princípu, ak ľudské plody v prvom trimestri požívajú nižšiu mieru ochrany ako ľudské plody staršie? Tieto otázky nám naznačujú, že hranica medzi prvorádovými a druhorádovými ideológiami ani zďaleka nie je taká ostrá, ako to vyzeralo na prvý pohľad. Klasifikácia jednotlivých politických strán podľa uvedeného kritéria teda nie je triviálnou úlohou a nesúvisí to len s tým, že moderné fašistické strany sa snažia profilovať ako strany prvého rádu. Ako tento problém vyriešiť?

Ľudia sa odlišujú svojimi schopnosťami, príležitosťami, životnými pomermi či preferenciami, pričom niektoré z týchto odlišností sú také zásadné, že odôvodňujú odlišné zaobchádzanie. Rovnaké pravidlo uplatňované na nerovnaké subjekty totiž môže nerovnosť ešte viac prehľbovať. Ak princíp

¹⁴⁷ Nariadenie č. 198/1941 Sl. Z. o právnom postavení Židov z 9. septembra 1941.

¹⁴⁸ Kelsen, H. *General Theory of Law and State*. New Brunswick – London: Transaction Publishers, 2006, s. 439 – 440.

rovnosti situujeme do takto tematizovaného problému, potom jeho hlavná funkcia spočíva v alokácii dôkazného bremena: dokazovať musí nie ten, kto tvrdí, že s ľuďmi by sa malo zaobchádzať rovnako, ale ten, kto tvrdí, že by sa s nimi malo zaobchádzať odlišne. *Neprípustné druhorádové ideológie sú typicky také, ktoré rôznym kategóriám osôb pripisujú diametrálne odlišné právne statusy (nadľudia vs. podľudia), no ktoré zároveň odmietajú dané dôkazné bremeno niesť alebo ktoré ako dôkaz ponúkajú klamstvá, polopravdy či úplné fabulácie.* Takéto správanie je flagrantným odmietnutím základných pravidiel hry. Takéto správanie je prejavom netolerancie, ktorú nie sme povinní a povinné tolerovať.

1.4 Argument z autonómie

Pridaním argumentu z demokracie k argumentu z pravdy sme vecné opodstatnenie slobody slova výrazne rozšírili, no stále sme ho úplne nevyčerpali. Utváranie demokratickej vôle spoločenstva a rozširovanie ľudského poznania sú veľmi dôležité procesy, ľudská komunikácia sa však neobmedzuje iba na takéto vážne záležitosti. Ľudia potrebujú svoje starosti nielen riešiť, ale niekedy na ne aj zabudnúť, potrebujú sa rozptýliť, mať nezáväzný rozhovor s priateľmi, zavtipkovať si, vypočuť si útechu, vychutnať si umenie... Toto všetko sú komunikačné aktivity, ktoré sú pre človeka zmysluplné aj bez toho, aby mali aj nejaký kognitívny či politický rozmer. Ak by sme slobodné šírenie prejavov garantovali iba v rámci akademickej a politickej diskusie, komunikácia medzi ľuďmi by bola veľmi chudobná čo do obsahu aj formy.

Zdvorilostná konverzácia môže ľudí zbližovať i odcudziť, rozprávky môžu pobaviť i poučiť, poézia rozveseľuje aj zarmucuje, hudobné noty dokonca nesú význam, ktorý sa ani nedá tlmočiť do slov... Neinformatívne a nepolitické prejavy sú skrátka také rôznorodé, že sa len veľmi ťažko vprátávajú pod jednu spoločnú kategóriu. A rovnako ťažká je aj identifikácia spoločenskej hodnoty, k zvelaďovaniu ktorej tieto prejavy prispievajú. Tomuto problému by sme sa vyhli, ak by sme za osobitné dobro hodné ústavnoprávnej ochrany považovali samotnú komunikáciu. V časti 1.1 sme sa aj pokúsili takýto argument formulovať, upozornili sme však, že v mnohých prípadoch plní skôr klasifikačnú ako justifikačnú funkciu. Ak je prvoradým účelom ľudského konania komunikovať nejaké posolstvo, s veľkou pravdepodobnosťou pôjde o konanie spadajúce do pôsobnosti slobody prejavu. To však automaticky nemusí znamenať, že táto sloboda dané konanie aj chráni.

Ako ďalší argument, ktorý dokáže odôvodniť slobodné šírenie prejavov v celej ich rozmanitosti, možno koncipovať autonómiu človeka: prejavy si zaslúžia osobitnú právnu ochranu, pretože sú manifestáciou autonómie ľudských bytostí, ich schopnosti rozlišovať a vyberať si medzi dobrom a zlom. Takéto tvrdenie si však žiada konkretizáciu: Má sloboda prejavu vyplývať z autonómie rečníka alebo poslucháča? Obidve interpretácie dávajú zmysel, no len jedna z nich znie presvedčivo.

Autonómia rečníka alebo poslucháča?

Niektorí autori sú presvedčení, že sloboda prejavu požíva osobitnú ústavnú ochranu, pretože umožňuje ľuďom vyjadrovať ich názory na to, čo je dobré a zlé.¹⁴⁹ Ak štát zakáže šírenie určitých názorov, dotkne sa to osobitne tých, ktorí takéto názory zastávajú. Takýmto opatrením akoby im štát dával najavo, že ich príspevky do diskusie nie sú dostatočne hodnotné, aby stáli za vy počutie. Okrem slobody prejavu im tak upiera aj trochu z ich autonómie, nehovoriac o ponížujúcom pociťe vylúčenia z politickej komunity.

Problém tohto argumentu spočíva v tom, že dokazuje príliš veľa. Človek totiž vyjadruje svoje názory na dobro a zlo nielen prostredníctvom komunikácie, ale aj prostredníctvom iných foriem konania. Ak by teda štát nesmel zakázať napríklad šírenie rasizmu, pretože by to obmedzovalo autonómiu rasistického rečníka, potom by nesmel zakázať ani rasovú diskrimináciu, pretože by to obmedzovalo autonómiu rasistického diskriminátora. Argument z autonómie teda neodôvodňuje zakotvenie slobody prejavu ako špecifického ľudského práva. Ak je autonómia človeka dobrom hodným osobitného zreteľa, potom je prakticky jedno, či sa toto dobro manifestuje prostredníctvom komunikatívneho konania alebo inak. Aby sme autonómii urobili zádosť, postačí, keď v ústavách a medzinárodných dohovoroch zakotvíme všeobecný princíp slobody konania, pretože z takéhoto princípu sloboda prejavu vyplynie implicitne. Ako sme však spomenuli už na začiatku tejto kapitoly, sloboda prejavu je samostatným ľudským právom práve preto, že svojim nositeľom a nositeľkám poskytuje väčšiu úroveň ochrany ako všeobecný princíp slobody konania. Ak štát uznáva slobodu prejavu, potom musí mať na postihovanie verbálneho či komunikatívneho konania vážnejšie dôvody ako

¹⁴⁹ Pozri BAKER, C. E. *Autonomy and Hate Speech*. In: HARE, I., WEINSTEIN, J. (eds.). *Extreme Speech and Democracy*. New York: Oxford University Press, 2009, s. 142.

na postihovanie ostatných druhov konania.¹⁵⁰ Z toho teda vyplýva, že autonómia rečníka nie je dobrým dôvodom, pre ktorý by mala mať sloboda hovorenia zvýhodnené postavenie oproti slobode konania. Takéto postavenie sa dá oveľa lepšie odôvodniť autonómiou poslucháča. Uvažujme nad nasledujúcim porovnaním:

Keď americký buldog zaútočí na okoloidúceho človeka, pretože od svojho pána dostal útočný povel „Trhaj!“, za protiprávne následky tohto útoku bude niesť zodpovednosť pán, nie buldog. Keď na príslušníka rómskeho etnika zaútočí neonacista, pretože uveril rasistickej ideológii šírenej vrcholnými predstaviteľmi neonacistickej strany, za ujmu na zdraví či smrť napadnutej obeť sa bude zodpovedať on, nie neonacistickí pohlavári. Totiž neonacisti na rozdiel od bojových plemien psov majú schopnosť rozlišovať medzi dobrom a zlom a zároveň sa dokážu slobodne rozhodnúť buď pre jedno, alebo druhé. A práve takáto autonómia, ktorá patrí všetkým dospelým a duševne zdravým ľuďom, je argumentom, ktorý opodstatňuje slobodné šírenie myšlienok, a to aj tých škodlivých, dokonca aj obhajobu genocídy.

Autonómiu poslucháča ako argument v prospech slobody slova koncipoval už Immanuel Kant, podľa ktorého z právneho hľadiska môže človek vykonať všetko, čo neubližuje druhým, teda napríklad aj „komunikovať myšlienky, rozprávať o čomkoľvek, sľúbiť niečo, či už pravdivo a čestne, alebo klamlivo a nečestne, pretože záleží výlučne len na druhých, či takému sľubu uveria alebo nie“.¹⁵¹ Človek ako poslucháč nesie zodpovednosť za posúdenie toho, či mu druhí hovoria pravdu, a preto pozitívne právo ľuďom nezakazuje klamať. Tento záver je však silno podmienený Kantovým presvedčením, že pozitívne právo ako forma donucovacej moci zasahuje iba do externej sféry medziludskej interakcie.¹⁵² Právo dokáže regulovať iba to, ako sa ľudia správajú, nie to,

¹⁵⁰ Porovnaj SADURSKI, W. *Freedom of Speech and Its Limits*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1999, s. 18 – 19. SCHAUER, F. *Free speech: a philosophical enquiry*. Cambridge: Cambridge University Press, 1982, s. 51 a nasl.

¹⁵¹ KANT, I. *The Metaphysics of Morals*. Cambridge: Cambridge University Press, 1991, s. 63.

¹⁵² Ibidem, s. 14. Pozitívne právo nie je záležitosťou výlučne len externého fóra. Napríklad pri právnej kvalifikácii je často potrebné zobrať do úvahy aj vnútorné psychické kategórie ako motívy či úmysly konajúceho. Pozri bližšie DEL VECCHIO, G. *The Formal Bases of Law*. Boston: The Boston Book Company, 1914, s. 135 – 146. Nehovoriac o tom, že právo so svojím špecifickým normatívnym jazykom má sugestívny vplyv na mysle svojich subjektov. Pozri bližšie ROSS, A. *On Law and Justice*. New Jersey: The Lawbook Exchange, 2012, s. 54 – 55.

čo si myslia, a preto nie je úlohou štátu, aby prostredníctvom násilia rozhodoval spory o tom, v čo majú ľudia veriť.¹⁵³

Scanlonov argument

Prepracovanú verziu argumentu z autonómie ponúka Thomas Scanlon, morálny a politický filozof z Harvardovej univerzity. Scanlon slobodu prejavu neobhajuje ako špecifické ľudské právo, ale ako súčasť politickej teórie legitimacy, ktorej ústredná otázka znie, za akých okolností sa môžu občania podriaďiť štátnej moci bez toho, aby prestali byť autonómnymi aktérmi.¹⁵⁴ Aby sme dokázali na túto otázku odpovedať, potrebujeme si najskôr bližšie špecifikovať koncept ľudskej autonómie. Scanlon ide na to takto:

*„Človek musí sám seba vnímať ako suveréna, ktorý rozhoduje o tom, čomu má veriť a ktorý váži dôvody za a proti určitému konaniu. Pri riešení týchto úloh musí uplatňovať vlastné kánony racionality a musí uznať, že je potrebné, aby podľa týchto kánonov svoje názory a rozhodnutia aj obhajoval. ... Autonómna osoba bez nezávislého zváženia nemôže akceptovať úsudky druhých o tom, čomu má veriť a čo má konať. Ak sa však o úsudok druhých oprie, musí byť pripravená predložiť nezávislé dôvody, prečo si myslí, že tento úsudok je pravdepodobne správny a zároveň musí zvážiť jeho dôkaznú silu a porovnať ju s protichodnými dôkazmi.“*¹⁵⁵

Scanlon si myslí, že požiadavky takejto koncepcie autonómie sú „extrémne slabé“.¹⁵⁶ Aj autonómna osoba totiž môže dospieť k záveru, že štát má právo jej ukladať povinnosti pod hrozbou sankcie. Kľúčové však je, že je to stále ona, ktorá sa rozhoduje o tom, či bude tieto povinnosti plniť. Je to stále ona, ktorá posudzuje, či je správne zákony dodržiavať alebo porušovať. Aby takéto posudzovanie vôbec mohlo prebiehať, občania a občianky si nemôžu myslieť, že podliehajú záväzku považovať za správne všetko, čo štát oficiálne uzákoní v podobe právnych predpisov. Vyžadovanie poslušnosti voči týmto predpisom zároveň nikdy nemôže zájsť tak ďaleko, aby vylučovalo diskusiu o ich správnosti.¹⁵⁷ Teda ak si majú občania a občianky uchovať autonómiu

¹⁵³ Na druhej strane morálka či prirodzený zákon upravuje aj internú sféru medziľudskej interakcie, a preto môže stanovovať aj povinnosť pravdivosti. KANT, I. *Základy metafyziky mravov*. Bratislava: Kalligram, 2004, s. 57 – 58.

¹⁵⁴ SCANLON, T. A Theory of Freedom of Expression. *Philosophy and Public Affairs*. 1972, vol. 1, no. 2, s. 225.

¹⁵⁵ Ibidem, s. 215, 216.

¹⁵⁶ Ibidem, s. 216.

¹⁵⁷ Ibidem, s. 217.

aspoň v minimálnej miere, štát musí rešpektovať ich slobodu prejavu. Lenže ako máme túto slobodu pre daný účel vymedziť?

Podľa Scanlona je jednoduchšie zistiť, v čom spočíva porušenie slobody prejavu ako to, v čom spočíva podstata konania, ktoré je touto slobodou chránené. Funkciou slobody slova preto nie je vymedzenie druhu prejavov, ktoré môžu ľudia beztréstne šíriť, ale vymedzenie druhu škôd, ktoré štát nesmie použiť ako legitímny dôvod na jej obmedzenie. Štát nesmie zakázať určitý prejav len preto, že pod jeho vplyvom si ľudia môžu vytvoriť klamlivé presvedčenie, zastávanie ktorého ich môže viesť k spôsobeniu nejakej škody.¹⁵⁸ **Štát nesmie zakázať prejav len preto, že obsahuje dôvody vedúce k zastávaniu nesprávneho názoru, pod vplyvom ktorého môže človek spáchať niečo zlé.** Ak má radikálny komunista prejav obhajujúci rabovanie bánk, nemal by byť zodpovedný za škodu, ktorú spôsobí jeho poslucháčka či poslucháč, keď sa o takéto rabovanie pokúsi. Zodpovedný by však bol, ak by im vyzradil kód od bankového trezora, alebo ak by na bankovú lúpež využil ich duševnú nezrelosť, alebo ak by mu im prikázal pod hrozbou nejakej osobnej ujmy.¹⁵⁹

Takýto sofistikovaný argument sa nedá vyvrátiť jednoduchým poukazom na paradox autonómie, ktorý je odrazom paradoxu slobody. Scanlon si je dobre vedomý toho, že aj autonómia musí mať svoje spravodlivé hranice, inak by silnejší zotročili slabších. Scanlon však neobhajuje autonómiu rečníka, ale autonómiu poslucháča a tá sa *bezprostredne* nemanifestuje pri výbere správania (čo poviem a čo nie), ale pri posudzovaní dôvodov (čo považujem za platné a čo nie). Scanlonova teória teda nepopiera, že autonómia jedného končí tam, kde začína autonómia druhého, len navrhuje, aby ľudia museli na to prísť vlastnou hlavou. Lenže čo v prípade, ak na to niektorí jednotlivci vlastnou hlavou prísť nedokážu?

Autonómia a ostatné dobré

Scanlon nevysvetľuje, prečo by sme pri uvažovaní o ústavných inštitúciách mali dať prednosť autonómii pred inými spoločenskými hodnotami. Aj voči nemu možno teda vzniesť námietku, ktorú Robert Dahl formuluje proti teórii anarchizmu: „*Prečo by mali šťastie, spravodlivosť, osobná sloboda, rovnosť, bezpečnosť a všetky ostatné hodnoty ustupovať najvyššej hodnote – autonó-*

¹⁵⁸ Ibidem, s. 213.

¹⁵⁹ Ibidem, s. 212 – 213.

*mii?*¹⁶⁰ Hodnotové otázky nás dokážu tak veľmi kváriť práve preto, že nami vyznávané hodnoty sú vo vzájomnom napätí a nám často neostáva iné, ako len voliť jedny na úkor druhých: cenu na úkor kvality, prácu na úkor rodiny, súkromie na úkor publicity, bezpečnosť na úkor slobody, ekonomický rast na úkor životného prostredia... V ústavnom práve sa však hodnotové dilemy – zrkadlené v kolíziách ústavných princípov – majú riešiť trochu inak. Ideálnym riešením takýchto kolízií nie je uprednostnenie jedného princípu na úkor druhého, ale nastolenie spravodlivej rovnováhy medzi nimi.¹⁶¹ V optike ústavného práva teda žiaden princíp nemá apriórnu prednosť pred inými princípmi.

Takúto prednosť nemá ani umiernená verzia autonómie. Iste, je žiaduce, aby ľudia dodržiavali zákony nielen zo strachu pred trestom, ale aj z *vlastného* presvedčenia, že tak si to žiada spravodlivosť. To však neznamená, že štát má kategorickú povinnosť byť ľahostajný voči tomu, či a ako sa v spoločnosti takéto presvedčenie formuje. Ak sa na verejnosti šíria dezinformácie, polopравdy a klamstvá ako súčasť premyslenej propagandistickej kampane namierenej proti demokratickým základom štátu, štát sa nemusí len nečinne prizerať. Rešpekt k autonómii občanov a občianok by ho mal odrádzať od toho, aby trestal akúkoľvek podobu nesúhlasu s platnými zákonmi či politickým zriadením, to však neznamená, že musí ponechať bez trestu aj prejavy, ktoré útočia na osobitne dôležité (druhorádové) ústavné hodnoty obzvlášť závažným spôsobom. Kategorický rešpekt k autonómii by mohol viesť napríklad k tomu, že štát sa zriekne postihovania propagácie rasizmu a genocídy, čo by bolo flagrantným porušením princípu rovnosti. Prečo by sme však mali obetovať jednu hodnotu v prospech druhej, keď môžeme voliť aj kompromisnejšie riešenia?

Scanlonov argument z autonómie znie presvedčivo, ak predpokladáme, že spoločnosť sa dokáže s problematickými prejavmi vyrovnávať buď len tak, že ich zakáže, alebo len tak, že ich zdiskredituje v racionálnej diskusii. Ako sme však uviedli predtým, tieto dve riešenia sa nemusia vzájomne vylučovať. Dobré nastavené zákazy nemusia otupovať kritické myslenie. Ak trestnoprávna represia postihuje len najzávažnejšie prípady nenávistných prejavov – teda nenávisť šírenú nie z hlúposti, ale zo zlomyseľnosti, nie v úzkom kruhu, ale s veľkým spoločenským dosahom, nie ojedinele, ale opakovane – potom občanom stále zostane dostatok intelektuálnych impulzov na kritické

¹⁶⁰ DAHL, R. *Demokracie a její kritici*. Praha: Victoria Publishing, 1995, s. 47.

¹⁶¹ WINTNER, J. Alexyho vázící formule. *Právnický*. 2016, roč. 155, č. 3, s. 261 – 284.

prehodnocovanie rasizmu, antisemitizmu, šovinizmu, sexizmu a iných nenávistných ideológií. Predstava, že kriminalizáciou nenávistných prejavov budú občianky a občania rešpektovať hodnotu rovnosti len zo strachu pred trestom za opačný názor, je značne zveličená. Takáto predstava nám zároveň odкрýva napätie, ktoré sa skrýva medzi jednotlivými myšlienkami vo vnútri Scanlonovho argumentu: na jednej strane predpokladáme, že človek je suverénom, ktorý dokáže zvažovať argumenty za a proti, ktorý si dokáže obhájiť svoje názory a rozhodnutia, ktorý dokáže odôvodniť, prečo svoj úsudok v určitých prípadoch podriaďuje autoritám, či už prirodzeným alebo formálnym, ktorý dokonca dokáže tieto authority konfrontovať s protichodnými dôkazmi, na druhej strane sa však obávame, že ak štát začne postihovať určité typy prejavov, táto jeho kapacita zrazu zmizne akoby šmahom čarovného prútika.

Autonómia ako ideálna a reálna charakteristika človeka

Toto vnútorné napätie vzniká v dôsledku toho, že autonómiu chápeme raz ako ideálnu charakteristiku a druhý raz ako charakteristiku reálnu. Ide o metodologický problém, ktorý celkom bežne vyvstáva pri formulovaní definícií reálnych entít. Zoberme si ako príklad definíciu človeka: keď uvažujeme nad tým, čím sa človek odlišuje od zvierat, napríklad od vyšších primátov, ako prvé nám zvyčajne napadne, že človek má určité výnimočné vlastnosti – schopnosť abstraktného myslenia, slobodnú vôľu či schopnosť niesť morálnu zodpovednosť za vlastné rozhodnutia. Proti tomuto návrhu však možno pohoťovo poukázať na skutočnosť, že napríklad deti, duševne postihnuté osoby alebo ľudia v kóme danými vlastnosťami nedisponujú, hoci ich považujeme za ľudí. Tento rozpor vznikol, pretože návrh definície sme koncipovali ako ideálnu charakteristiku, teda ako vlastnosť patriacu ideálnemu reprezentantovi ľudského druhu, zatiaľ čo pri námietke sme s uvedenou vlastnosťou pracovali ako s reálnou charakteristikou, ktorá pravdivo popisuje každého existujúceho príslušníka či príslušníčku daného druhu. Tento spor pritom nemá jasného víťaza. Pri popise sveta totiž potrebujeme aj idealizácie, inak sa nám naše poznanie rozpadne do nekonečného súboru nesúrodo vnímaných jednotlivín, na druhej strane však idealizácie nemôžu byť príliš utrhnuté od reality, pretože namiesto deskripcie budú plniť čisto preskriptívnu funkciu.

S týmto metodologickým problémom sa musí vyrovnávať aj zákonodarcu uvažujúci o primeraných obmedzeniach slobody prejavu. Je určite správne, ak vychádza z predpokladu, ktorý Scanlon koncipuje ako autonómiu jednotlivca: človek je schopný osvojovať si názory a presvedčenia na základe vlast-

nej úvahy, dostupné alternatívy správania dokáže hodnotiť podľa vlastných kritérií, autoritám sa nepodriaduje mechanicky, ale uvážene – nie ako pes poslúchajúci svojho pána, ale ako občan vedomý si omylnosti expertov i inštitúcií. Táto idealizujúca charakteristika však popisuje len optimálnu kapacitu, teda to, čo je schopný dosiahnuť ideálny reprezentant ľudského druhu, nie to, čo v skutočnosti dosahujú všetci ľudia vo všetkých situáciách. Totiž nie každý mal to šťastie, že ho príroda obdarila dostatočným umom a spoločnosť dostatočným vzdelaním, aby získal imunitu voči manipuláciám, klamstvu či zavádzaniu. Dokonca aj kriticky rozmyšľajúci človek sa bežne dostáva do situácií, v ktorých ho jeho autonómny úsudok zrádza.¹⁶² Od zákonodarcu by preto nebolo príliš prezieravé, ak by pri tvorbe zákonov s takýmito faktami nepočítal.

Aj Scanlon uznáva, že existujú situácie, v ktorých je schopnosť ľudí robiť racionálne rozhodnutia objektívne oslabená.¹⁶³ Pri vysvetľovaní tejto výnimky si pomáha slávnym príkladom sudcu Holmesa, ktorý povedal, že ani ten najvoľnejší režim slobody prejavu by neposkytoval ochranu človeku, ktorý by v divadle plnom ľudí zakríčal „Horí!“ spôsobiac tak falošný poplach.¹⁶⁴ Podobný príklad uviedol aj J. S. Mill, podľa ktorého názor, že „*obchodníci s obilím moria hladom chudobných*“ by mal byť nedotknuteľný, ak sa šíri tlačou, no „*právom môže podliehať trestu, ak sa prednáša rozbúrenému davu pred domom obchodníka s obilím*“.¹⁶⁵ Zopakujme ešte raz, že opodstatnenosť takýchto výnimiek je založená najmä na fakte, že problematické prejavy sú vyslovené v situácii, ktorá oslabuje poslucháčom schopnosť ich kritického úsudku. Veľmi reštriktívne chápanie takejto výnimky – ako naznačujú uvedené príklady – však nie je pojmovou nevyhnutnosťou.¹⁶⁶

Dnes napríklad môžeme uvažovať nad tým, či našu schopnosť kritického posúdenia určitého prejavu neoslabuje už samotný fakt, že sme sa s týmto prejavom stretli na sociálnej sieti. V podkapitole 1.2 sme spomenuli, že na

¹⁶² V oblasti metaetiky formuloval Tomáš Sobek odvážnu hypotézu, podľa ktorej ľudia nemajú charakter vrozený, ale len situačný. Ľudia nie sú dobrí alebo zlí od narodenia, takými sa stávajú len vďaka situáciám, do ktorých sa náhodou dostanú. Situácie teda nevyplývajú len na autonómiu úsudku, ale sprostredkovane aj na autonómiu konania. Pozri bližšie SOBEK, T. *Nemorální právo*. Praha: Ústav státu a práva AV ČR, 2010, s. 71 – 76.

¹⁶³ SCANLON, T. A Theory of Freedom of Expression. *Philosophy and Public Affairs*. 1972, vol. 1, no. 2, s. 220.

¹⁶⁴ Rozhodnutie Najvyššieho súdu USA vo veci Schenck vs. United States 249 U.S. 47 (1919) z 3. marca 1919, s. 53. Dostupné na: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/249/47>

¹⁶⁵ MILL, J. S. *O politickej slobode*. Bratislava: Kalligram, 2001, s. 83.

¹⁶⁶ Porovnaj MELZER, F. *Metodologie nalézání práva*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2011, s. 149 – 151.

sociálnych sieťach sa klamstvo šíri rýchlejšie a s väčším dosahom ako pravda. Experimenty zo sociálnej psychológie pritom potvrdzujú, že vnímanie prítomnosti druhých samo osebe znižuje ochotu jednotlivcov overovať si jednotlivé tvrdenia.¹⁶⁷ Najpravdepodobnejším vysvetlením tejto inklinácie je to, že človek situovaný do vnímavého sociálneho prostredia inštinktívne očakáva, že negatívne dopady jeho menej ostražitého správania budú rovnomerne znášať všetci členovia danej skupiny.¹⁶⁸

Z uvedeného vyplýva, že o čo menej sú používatelia sociálnych sietí schopní kriticky vyhodnocovať jednotlivé informácie, o to menej možno slobodu prejavu na týchto sieťach obhajovať argumentom z autonómie. To, samozrejme, neznamená, že by mal štát postihovať každý nenávistný prejav zverejnený na sociálnej sieti, ktorý sa dá dokázateľne pripísať konkrétnej deliktuálnej spôsobilej osobe. O trestných postihoch však možno uvažovať, ak takáto osoba systematicky zneužíva architektúru sociálnych sietí na šírenie nenávistného posolstva, napr. zakladá sociálne skupiny či profily zamerané na takúto agendu, nenávisť šíri opakovane alebo takéto šírenie koordinuje s viacerými ľuďmi, finančne ho podporuje a pod.

Treba priznať, že falošný požiarly poplach v divadle oslabuje autonómny úsudok poslucháča vo väčšej miere ako napríklad protirómsky facebookový status zverejnený na verejnom profile pravicového extrémistu. Nenavrhuje sa však, aby sa tieto prejavy postihovali rovnakým trestom. Ak sa výnimky líšia v miere svojej dôvodnosti, mali by sa líšiť aj v miere svojej trestuhodnosti. Ak teda za falošný poplach v divadle hrozí niekoľkoročné väzenie, môže za protirómsky status na Facebooku hroziť povinná verejnoprospešná sociálna práca v rómskej osade.

Sú však štátne orgány vôbec schopné robiť takéto nuansované rozdiely medzi jednotlivými kategóriami prípadov a na ich základe vymerať spravodlivé tresty? Nespočíva najväčšia slabina tejto teórie v príliš optimistickom predpoklade, že si ju štátne orgány dokážu osvojiť?

¹⁶⁷ JUN, Y., MENG, R., VENKATARAMANI, J. G. Perceived social presence reduces fact-checking. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*. 2017, vol 114, issue 23, s. 5976 – 5981. Dostupné na: <https://www.pnas.org/content/114/23/5976>

¹⁶⁸ Ibidem, s. 5981.

1.5 Argument z nedôvery

Doterajšie argumenty vychádzali z predpokladu, že správanie spadajúce do pôsobnosti slobody prejavu je pre jednotlivcov a spoločnosti osobitne dôležité, a preto mu treba poskytnúť väčšiu mieru ochrany ako iným druhom správania. Argument v prospech slobody prejavu však možno koncipovať aj inak: možno nejde o to, že medziľudská komunikácia je osobitne hodnotnou ľudskou aktivitou, ale o to, že jej štátna regulácia je osobitným príkladom pestrej série ľudských zlyhaní. Zárodok takéhoto obráteného pohľadu na slobodu slova sme si mohli všimnúť už u Scanlona, keď uvažoval nad tým, ako túto slobodu vôbec vymedziť. Tento morálny filozof nám odporučil, aby sme sa nesústredili na otázku, v čom spočíva podstata konaní, ktoré sú slobodou slova chránené, ale v čom spočíva podstata štátnej regulácie, ktorú táto sloboda nepripúšťa. Je totiž oveľa ľahšie identifikovať excesy, ktorými štát do tejto slobody zasahuje ako definovať správanie, ktoré je príkladom jej riadneho uplatňovania.

Sokrata, Krista či Galilea potrestali za šírenie názorov, ktoré neskôr získali všeobecné uznanie. S odstupom času vieme povedať, že cenzori, či už štátni alebo cirkevní, nikdy nemali príliš dobrý odhad na to, ktorý z prejavov dať na index a ktorý nie. Zdá sa, že authority sa pri regulovaní komunikácie zvyknú myliť častejšie ako pri regulovaní ostatných druhov ľudskej činnosti. Uprednostnenie slobodnej diskusie každého s každou pred cenzorskými procedúrami štátu možno teda založiť ani nie tak na dôkaze, že bežní ľudia sú predsa len schopní nachádzať pravdu, ako skôr na dôkaze, že štát toho schopný určite nie je.¹⁶⁹

Nedôvera ako fakt: rozdiel medzi USA a Európou

Nedôvera voči regulačným schopnostiam štátu je aj kultúrne podmienenou záležitosťou, čím sa dá vysvetliť rozdiel medzi americkou a európskou koncepciou slobody slova. Notorické vysvetlenie, prečo Spojené štáty povoľujú šírenie nenávistných prejavov zatiaľ čo tie európske nie, tkvie v ich odlišnej historickej skúsenosti. Traumatický zážitok z holokaustu spôsobil, že povojnová európska verejnosť na rozdiel od tej americkej sa nedokáže pozeráť na pochody mladíkov v nacistických uniformách bez pocitu trápnoty a viny. Faktom však ostáva, že aj americké dejiny majú svoje čierne dni. Spomienky

¹⁶⁹ SCHAUER, F. *Free speech: a philosophical enquiry*. Cambridge: Cambridge University Press, 1982, s. 34.

na vyvražďovanie pôvodného severoamerického obyvateľstva či na zotročovanie toho afroamerického síce nemusia byť také trýznivé, no štrukturálny rasizmus v Spojených štátoch urputne pretrváva dodnes.¹⁷⁰ Stále teda ostáva tak trochu záhadou, prečo americké právo nepostihuje napríklad verejné pálenie krížov rovnako, ako to európske postihuje verejné vystavovanie svasťky.¹⁷¹ Ako alternatívne vysvetlenie sa ponúka kultúrne zakódovaná nedôvera voči regulačným schopnostiam štátu. Nedôverčivosť voči vláde sa totiž v Amerike považuje za oveľa dôležitejšiu občiansku cnosť ako v kontinentálnej Európe.

Americký politický systém je postavený na premise, že štátu sa treba obávať, pretože je náchylný svoju moc zneužívať. Ako vraví Madison, vládu potrebujeme preto, lebo ľudia nie sú anjeli. Lenže tí istí ľudia pôsobia aj vo vláde, takže nám neostáva iné, ako sa mať na pozore aj pred ňou.¹⁷² Americká ústava bola protikladom vtedajšieho európskeho absolutizmu. Vychádzala z predpokladu, že ľudia majú určité prirodzené práva ešte v predštátnom stave. Funkciou týchto práv bolo vytvorenie priestoru, do ktorého štátna moc nesmela zasahovať. Okrem práv moc štátu oslabovala aj dômyselná delba moci na horizontálnej i vertikálnej úrovni. Naopak, kontinentálny politický systém je zväčša dedičom osvietenského absolutizmu. Štát nie je nevyhnutným zlom, pred ktorým sa treba mať na pozore, ale skôr prirodzeným organizmom, ktorý dokáže spoločnosť posúvať dopredu. Ľudské práva sa tu chápu skôr ako ústavné záruky, ktorými štát vyjadruje svoje záväzky voči spoločnosti.¹⁷³ Ich funkcia teda nespočíva v tom, že chránia jednotlivcov pred štátom, naopak, sú to programové ciele, ktoré musí štát aktívne naplňovať, aby jednotlivcom umožnil ich plnohodnotné užívanie. V Spojených štátoch sú preto ťažiskové politické a občianske práva, zatiaľ čo v tých európskych sú rovnako dôležité aj práva sociálne a hospodárske.¹⁷⁴ Americký ľudskoprávny dialekt je individualistickejší, v Európe sa jazyk ľudských práv spája aj s po-

¹⁷⁰ Pozri napr. BEDNÁR, P. Amerika nestaví chodníky. Ještě by po nich chodili černí [online]. [cit. 2020-06-10]. Dostupné na: <https://finmag.penize.cz/kaleidoskop/417277-amerika-nestavi-chodniky-jeste-by-po-nich-chodili-cerni/>

¹⁷¹ Porovnaj Pozri BAKER, C. E. *Autonomy and Hate Speech*. In: HARE, I., WEINSTEIN, J. (eds.). *Extreme Speech and Democracy*. New York: Oxford University Press, 2009, s. 157. WALDRON, J. *The Harm in Hate Speech*. Cambridge (Mass.) – London: Harvard University Press, 2012, s. 102.

¹⁷² HAMILTON, A., MADISON, J., JAY, J. *Listy federalistov*. Bratislava: Kalligram, 2002, s. 403.

¹⁷³ OSIATYŇSKI, W. *Human Rights and Their Limits*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009, s. 5 – 6.

¹⁷⁴ Ibidem, s. 121.

vinnosťami a zodpovednosťou.¹⁷⁵ Kľúčovou hodnotou amerického systému je autonómia, naopak v Európe je to dôstojnosť.¹⁷⁶

Ak si tieto dve ústavnopolitické tradície postavíme vedľa seba v takejto idealizovanej podobe, ich porovnanie nám vnúti myšlienku, že ľudia žijúci v severnej Amerike dôverujú štátu výrazne menej ako ľudia z kontinentálnej Európy. A to je možno aj vysvetlenie faktu, prečo sa tí prví v porovnaní s tými druhými tak veľmi zdráhajú zveriť štátnej moci právomoc zakazovať nenávistné prejavy. Nám však v tejto kapitole nejde prioritne o explanáciu, ale o justifikáciu. Nesnažíme sa formulovať príčiny, prečo sa ľudia správajú tak, ako sa fakticky správajú, snažíme sa formulovať dôvody, ako by sa správať mali.

Nedôvera ako argument

Najlepšiu analýzu argumentu z nedôvery ponúka Frederick Schauer. Sloboda slova sa dá podľa neho obhajovať nielen poukazom na pozitíva, ktoré nám prináša komunikácia, ale aj poukazom na negatíva, ktoré nám prináša jej regulácia.¹⁷⁷ V porovnaní s iným ľudským správaním si komunikácia možno zaslúži zvýšenú ochranu, aj keby nemala zvýšenú spoločenskú hodnotu. Stačí len preukázať, že štát ju nedokáže regulovať tak dobre ako iné druhy správania, alebo že pokusy o jej reguláciu vyvolávajú špecifické problémy, ktoré pri úprave iných druhov správania prítomné nie sú.¹⁷⁸ Schauer uvádza tri dôvody, pre ktoré je regulácia prejavov taká rozporuplná:

a) Prvým z nich je zvýšené riziko zaujatosti štátnych orgánov, ktoré o postihovaní jednotlivých prejavov rozhodujú. Toto riziko je obzvlášť veľké pri obmedzovaní politických prejavov vo verejnom záujme, napr. z dôvodu ochrany bezpečnosti štátu či štátneho zriadenia. Nech už totiž systém regulácie politických prejavov nastavíme akokoľvek, vždy bude dávať moc do rúk tých, ktorí sú danými prejavmi ohrození najviac: „...úradníci, zákonodarcovia, prednostovia, prokurátori, všetci tí, ktorí právo vytvárajú a vynucujú, majú osobný záujem na zachovaní existujúcej štátnej štruktúry“.¹⁷⁹ Preto sa

¹⁷⁵ GLENDON, M. A. *Rights Talk. The Impoverishment Of Political Discourse*. New York: The Free Press, 1991, s. 37 et passim.

¹⁷⁶ GLENDON, M. A. *A World Made New: Eleanor Roosevelt and the Universal Declaration of Human Rights*. New York: Random House, 2001, s. 227 – 228.

¹⁷⁷ SCHAUER, F.: *Free speech: a philosophical enquiry*. Cambridge: Cambridge University Press, 1982, s. 80 a nasl.

¹⁷⁸ Ibidem, s. 81.

¹⁷⁹ Ibidem, s. 82.

podľa Schauera regulácia politických prejavov dostáva do napätia so zásadou prirodzenej spravodlivosti *nemo iudex in sua causa* – nikto nesmie byť sudcom vo vlastnom prípade.¹⁸⁰ Obavu zo zaujatosti štátnych orgánov možno tematizovať aj pri zákaze šírenia nenávisti. Ako sme si povedali už predtým, identifikovanie nenávisťných prejavov môže byť veľmi náročné nielen preto, že nenávisťné posolstvo sa často skrýva v naoko konformných znakoch, ale aj preto, že podstata tohto posolstva tkvie v útoku na hodnotu rovnosti, ktorá je veľmi vážna a má rôznorodé praktické implikácie. Ak je odlíšenie extrémizmu od štandardnej politickej kritiky netriviálnou úlohou, potom zaujatosť orgánov, ktoré sú takouto úlohou poverené, len zvyšuje riziko nesprávnych záverov.

b) Druhý dôvod, ktorý môže oprávňovať nedôveru voči štátnej regulácii prejavov, vidí Schauer v túžbe ľudí po jednomyselnosti, v ich inštinkte potláčať všetko, s čím nesúhlasia. Voči tejto hrozbe sú prejavy osobitne zraniteľné, pretože tie sa zvyčajne robia s úmyslom, aby si ich druhí vypočuli. Preto sa prejavom nedá vyhnúť tak ľahko ako nekomunikatívnomu správaniu, čo vedie k vyššiemu riziku ich postihovania: *„Ak sú niektoré z týchto dohadov správne, ak je impulz ku konformite prejavov obzvlášť veľký, ak je nutkanie k netolerancii väčšie pri komunikatívnom ako nekomunikatívnom správaní, potom právomoc takéto správanie potláčať môže byť nadužívaná ... a princíp slobody slova môže byť potrebný len preto, aby túto tendenciu k nadmernej regulácii brzdil.“*¹⁸¹

c) Pri posudzovaní zákonnej úpravy prejavov má osobitné opodstatnenie aj argument šikmej plochy. Schauer uznáva, že vo väčšine prípadov tento argument vedie k neplatným alebo zjavne zveličeným záverom, no pripúšťa, že v otázke regulácie prejavov môže byť jeho uplatnenie korektné.¹⁸² Možnože medziludská komunikácia je príliš komplexná na to, aby sme ju dokázali terminologicky uchopiť tak adekvátne ako iné druhy ľudského správania.¹⁸³ Možnože termíny ako „neznášateľný prejav“, „šírenie nenávisti“ či „extrémizmus“ sú príliš vážne na to, aby sme na ich základe dokázali postihovať očividne škodlivé ľudské správanie bez rizika, že postihneme aj správanie celkom neškodné. Do úvahy prichádza aj alternatíva, že síce dokážeme vytvoriť pojmovú schému schopnú zachytiť rozdiely medzi neprípustnými a prípustnými prejavmi, no táto schéma bude taká komplikovaná, že si ju štát-

¹⁸⁰ Ibidem.

¹⁸¹ Ibidem, s. 83.

¹⁸² Ibidem, s. 83.

¹⁸³ Ibidem, s. 84.

ne orgány nebudú vedieť osvojiť: „...definícia predmetu regulácie môže byť len taká komplexná, aké je pochopenie toho najmenej učiteľného článku celej reťaze donucovacích orgánov. Skúsenosť nám totiž potvrdzuje, že niektoré veľmi komplexné zákonníky kolabujú, lebo bežní ľudia nie sú schopní udržať si v hlave všetky tie rôzne delenia, podmienky a výnimky.“¹⁸⁴

Rostas vs. Havran

Schauer o svojej teórii hovorí, že má ponúkať skôr impulzy na zamyslenie ako jednoznačné závery.¹⁸⁵ Skúsme sa teda zamyslieť, ako sa dá jeho argument z nedôvery aplikovať na slovenskú prax uplatňovania § 423 Trestného zákona, ktorý zakotvuje trestný čin hanobenia národa, rasy a presvedčenia v nasledujúcom znení:

„Kto verejne hanobí niektorý národ, jeho jazyk, niektorú rasu alebo etnickú skupinu, alebo skupinu osôb alebo jednotlivca pre ich skutočnú alebo domnelú príslušnosť k niektorej rase, národu, národnosti, etnickej skupine, pre ich skutočný alebo domnelý pôvod, farbu pleti, náboženské vyznanie alebo preto, že sú bez vyznania, potrestá sa odňatím slobody na jeden rok až tri roky.“¹⁸⁶

Príslušné slovenské orgány podradili pod tento paragraf nasledujúce dva prejavy, ktoré boli zverejnené v slovenských periodikách:

Rostas

„To, čo nájdeme v historických spisoch od najväčších slovenských dejateľov, by si dnes bez sociálnej a mediálnej smrti nemohol dovoliť napísať nikto. ... Bolo by to trestom za to, čomu verili štúrovcia a stále tomu veria aj celé generácie po nich – sile slovanského ducha zbaveného všetkých príživníkov a utláčateľov, kvôli ktorým musí žiť. Ak precitneme a pochopíme, že iní profitujú na úkor našich schopností, môže nás čakať sláva budúcnosti. ... Aby sme lepšie pochopili našu prítomnosť, priblížme si teda opäť to, čo

Havran

„Ešte stále ho niektorí obhajujú tým, že pomáha bezdomovcom a feťákom, že má vlastne dobré srdce – zobral si ich k sebe domov a tam sa z nich určite stanú noví ľudia. ... Kufa skončil už predtým, svojimi apokalyptickými blábolmi o Turkoch na poníkoch v Istanbulskej dohovore a ešte predtým, hlúpostami o gendrovej diktatúre a potom, keď prišiel v sukni s bábikou z Dráčka preoblečenou za nejaký pohanský totem a v parlamente to držal fašistom ako miništrant. Tak to zase nie. Je nejaké odtiaľ potiaľ,

¹⁸⁴ Ibidem, s. 85.

¹⁸⁵ Ibidem.

¹⁸⁶ § 423 ods. 1 zákona 300/2005 Z. z.

o rovnakých problémoch, ako máme dnes, písali v minulosti. ...

„Aby mohli zemianstvo svoj ľud lepšie zdieľať a aby tak čím viac vyťažilo v svoj prospech z jeho úbohej kože, využilo v tomto úpadku Židov, ktorým prenajímali jeho majetky. Mukám a utrpeniu ľudu nebolo konca-kraja. Tento cudzí národ, nespojený nijakým putom s našim národom, národ, ktorý zo zásady zavrhoval kresťanstvo, a preto nepoznal lásku k blížnemu, hrozným spôsobom šafáril medzi našimi kmeňmi. Bezohľadne vyciavali v svoj prospech a v prospech zemianstva úbohý ľud a snažil sa ho mnohorakým spôsobom zviazať a morálne rozložiť, nemilosrdne a s podporou zemianstva ho pripravoval o majetok. Odtiaľ pramení hlboká antipatia našich kmeňov voči tomuto Bohom zabudnutému národu.“ Ludovít Štúr, 1851 ...

Ak ešte stále dokážeme vzdávať hold tým, o ktorých nás a naše deti učíme ako o buditeloch národa, nemali by sme nechať usnúť myšlienky, ktorými nás burcovali proti porobe. To, čo sa dnes deje na Slovensku a vo svete je triumfálnym vyvrcholením toho, o čom píše štúrovi – o skazonosnom zle rozsievajúcom nenávisť syna k otcovi.¹⁸⁷

poznáme množstvo vzdelaných, láskavých a starostlivých katolíkov, ktorí sa hanbili rovnako, ako sa hanbili všetci, ktorí to videli. ... Cirkevné kruhy sa síce môžu cítiť spokojné s tým, že prenechali komunikáciu týchto názorov okrajovým bláznom, no jedného dňa sa stanú okrajoví blázni cirkevnými predstaviteľmi a na volanie po dedičstve Marcela Strýka a iných osvietených katolíkov už bude neskoro. ... Nejde teda o nás, muž v sukni s bábikou bojujúci proti gendrovej neukotvenosti je skečom z Monty Python, no vidíme, že jeho degradovanie mariánskej úcty, ktorá zohrala v dejinách stredoveku emancipačnú úlohu, na Barbie spektakel, je problémom aj pre tých, ktorí roky zápasia s takým obrazom slovenského katolicizmu, aký mu zanechal tlstý antisemita Tiso a ktorý dnes buduje aj Kuffa. ... Jeho spojenie s fašistami je obklopené hnedým smradom a Ježiško by mu za to naložil. To, že ho už vtedy jeho zamestnávateľ nepoučil, žiaľ, udržiava časť verejnosti v predstave, že katolicizmus je už u nás taký, že nikdy nevytvoril priestor pre nepochybniteľnú a kultivovanú pričítanosť, že prelátom vyhovujú čo najdebilnejší veriaci s čo najdebilnejším panteónom bôžikov, bábik a fakiel, že je to iba nočné predstavenie pre slabomyseľných.¹⁸⁸

¹⁸⁷ ROSTAS, T. Klin židov medzi Slovanmi. Zem a Vek. Máj 2017. Fotokópia výťažku. Dostupné na: <https://www.facebook.com/pavelsibyla/post-s/449098622109175/>

¹⁸⁸ HAVRAN, M. Pošlite Kuffu do cirkusu [online]. SME [cit. 2018-06-27]. Dostupné na: <https://komentare.sme.sk/c/20858569/poslite-kuffu-do-cirkusu.html/>

Príslušné orgány obidva prejavy pôvodne kvalifikovali ako prečin podľa § 423 Trestného zákona, no zatiaľ čo autor prvého úryvku Tibor Eliot Rostas bol odsúdený prvostupňovým súdom,¹⁸⁹ stíhanie autora druhého úryvku Michala Havrana dospelo len do štádia obvinenia, ktoré bolo neskôr zrušené.¹⁹⁰ Rostas sa proti stíhaniu a obžalobe bránil, že len citoval národných dejateľov, Havran proti obvineniu zasa namietal, že jeho text sa nevysmieval z náboženského presvedčenia, ale len kritizoval konkrétneho predstaviteľa katolíckej cirkvi. Pýtajme sa teda, či sa dá štátnym orgánom dôverovať natoľko, že dokážu takéto nie celkom jednoduché otázky riešiť na pravidelnej báze a bez vysokého rizika chybovosti.

Podme najskôr k otázke zaujatosti: Nenávistné prejavy často komunikujú rôzne politické preferencie, s ktorými môžu štátni funkcionári a úradníci súhlasiť aj nesúhlasiť. Úradná osoba vyznávajúca ortodoxnejšiu verziu katolíckeho konzervativizmu by mohla inklinovať k myšlienke, že Rostasov článok bol len popularizačnou kapitolkou z dejín slovenského národného myslenia, zatiaľ čo Havranov pamflet bol učebnicovým príkladom výsmechu a pohrdania katolíckou vierou. Riziko zaujatosti sa dá teoreticky znížiť privolaním súdneho znalca. Paradoxom však je, že v uvedených prípadoch privolaní znalci pochybnosti o zaujatosti procesu skôr zvýšili. Na Rostasov článok vyhotovila znalecký posudok profesorka Jana Plichtová, psychologička známa svojou liberálnou orientáciou,¹⁹¹ zatiaľ čo Havranov text odborne posúdil doktor Vojtech Kárpáty, historik s jasným konzervatívnym profilom.¹⁹² Dá sa teda omylnosť štátnych orgánov vyplývajúca z ľudskej zaujatosti nejako vyλύčiť?

Nie nedá, to by však nemal byť konkluzívny dôvod proti postihovaniu nenávistných prejavov. V prvom rade je dôležité odlišovať medzi jednotlivými druhmi zaujatosti. Ak sú štátne orgány a spolu s nimi aj znalci a znalkyne z príslušných odborov zaujatí v prospech demokratického politického sys-

¹⁸⁹ OSVALDOVÁ, L. Rostas je vinný z hanobenia rasy a národa, Harabina vykázali z miestnosti [online]. *Denník N* [cit. 2019-12-16]. Dostupné na: <https://dennikn.sk/1688183/rosta-j-vinn-y-z-hanoben-ia-rasy-a-naroda-harabina-vykazali-z-miestnosti>

¹⁹⁰ KOVÁČ, P. Zrušili obvinenie Havrana, do prípadu zasiahla Generálna prokuratúra [online]. *SME* [cit. 2020-09-22]. Dostupné na: <https://domov.sme.sk/c/22493434/obvinenie-havrana-zrusili-do-pripadu-zasiahla-generalna-prokuratura.html>

¹⁹¹ REŽO, J. Klin židov medzi Slovanmi a jeden znalecký posudok... [online]. *Zem a vek* [cit. 2018-06-23]. Dostupné na: <https://zemavek.sk/klin-zidov-medzi-slovanmi-a-jeden-znalecky-posudok>

¹⁹² SUDOR, K. Michal Havran: Kuffa nám nadáva, a keď sa ohradíme, stíhajú nás [online]. *Denník N* [cit. 2020-05-14]. Dostupné na: <https://dennikn.sk/1893466/michal-havran-kuffa-nam-nadava-a-ke-d-sa-ohradime-stihaju-nas>

tému a jeho hodnôt, nie v prospech niektorej z prvorádových politických ideológií, nedá sa to považovať za negatívum osebe. Ak sa dnes niektoré extrémistické kruhy sťažujú, že na Slovensku vládne „liberálny fašizmus“, pod oným liberalizmom majú na mysli druhorádovú politickú ideológiu, ktorá sa prekrýva s teóriou demokracie a ľudských práv. Štát však nemá povinnosť byť ľahostajný voči vlastným konštitutívnym hodnotám a princípom. Nepripustná je len jeho prvorádová zaujatosť, ktorá zvýhodňuje alebo znevýhodňuje jednu prvorádovú politickú ideológiu na úkor či v prospech druhej.¹⁹³ Dodajme, že demokratické a právne štáty, teda liberálne demokracie, sa snažia vplyv takejto zaujatosti minimalizovať garanciami nezávislosti súdnej moci, budovaním vysoko profesionalizovanej a apolitickej štátnej služby či rozširovaním zoznamu znalcov a znalkýň so špecializáciou na extrémizmus. Z toho vyplýva, že zaujatosť ako faktor zvyšujúci riziko omylu pri stíhaní nenávistných prejavov nemožno hodnotiť izolovane od celkového nastavenia systému inštitúcií vynucujúcich právo. Existujú krajiny, v ktorých sa stíhanie nenávistných prejavov bežne používa na perzekúciu menšín, no hlavná príčina tohto problému nemusí spočívať v zle nastavenom trestnom zákonníku, ale v slabej delbe moci a v zle fungujúcom systéme štátnej služby.¹⁹⁴

Rozdiel medzi šírením nenávisťi a morálnou kritikou

Prejdime k otázke šikmej plochy: Je možné formulovať relatívne jasné kritériá, na základe ktorých sa dá odlišiť Rostasov prejav od toho Havranovho? Pozrime sa na ne ešte raz: Rostas explicitne schvaľuje citáty národných dejateľov, ktoré – jeho slovami – hovoria o „*príživníkoch a utláčateľoch*“, kvôli ktorým neostáva „*slovanskému duchu*“ nič iné, než „*žiť*“. V daných citátoch napríklad Ľudovít Štúr explicitne hovorí o „*Židoch*“, o cudzom národe, ktorý „*bezohľadne vyciavala v svoj prospech úbohý ľud*“ a snažil sa ho rôznymi

¹⁹³ Z uvedeného, samozrejme, nevyplýva, že osobám s liberálnou inklináciou môžeme ich zaujatosť prepačovať. Aj liberáli a liberálky, s profesorským titulom či bez neho, môžu trpieť neprípustnou zaujatosťou, napríklad keď sa nevedia oslobodiť od antipatií ku konkrétnym osobám s konzervatívnym zmýšľaním. Práve skutočnosť, že liberalizmus možno koncipovať ako druhorádovú, ale aj ako prvorádovú ideológiu, by mala viesť znalcov a znalkyne s liberálnou orientáciou k prísnejšiemu posudzovaniu vlastnej zaujatosti.

¹⁹⁴ Edwin Baker v roku 2006 ako príklad takejto krajiny uviedol Etiópiu. Pozri BAKER, C. E. *Autonomy and Hate Speech*. In: HARE, I., WEINSTEIN, J. (eds.). *Extreme Speech and Democracy*. New York: Oxford University Press, 2009, s. 154. Pre túto krajinu bolo v danom čase charakteristické masívne porušovanie ľudských práv a politické násilie. Pozri bližšie výročnú správu Human Rights Watch. Dostupné na: <https://www.hrw.org/world-report/2006/country-chapters/ethiopia>

spôsobmi „*morálne rozložiť*“ a „*pripraviť o majetok*“. Rostas – opäť vlastnými slovami – vyzýva svojich čitateľov, aby nenechali „*usnúť myšlienky*“, ktoré nás kedysi „*burcovali proti porobe*“, pretože to, „*čo sa dnes deje na Slovensku a vo svete, je triumfálnym vyvrcholením toho, o čom píšu štúrovci – o skazonom zle rozsievajúcom nenávisť syna k otcovi*“. Na druhej strane Havran útočí na farára Kuffu: ten je podľa jeho vlastných slov „*okrajový blázon*“, ktorého kázne sú plné „*blábolov*“ a „*hlúpostí*“ určených pre „*slabomyselných*“. Pannu Máriu, dôležitý katolícky symbol, označuje za „*bábiku z Dráčka*“ a „*pohanský totem*“, ¹⁹⁵ pričom čitateľom podsúva predstavu, že katolíckym prelátom vyhovujú „*čo najdebilnejší veriaci s čo najdebilnejším panteónom bôžikov, bábik a fakiel*“.

Základným kritériom rozlišovania medzi nenávisťným prejavom a legítimnou kritikou je **rozumne pričítateľný úmysel autora** prejavu. Čo bolo autorovým hlavným posolstvom? Zneistenie príslušníkov určitej spoločenskej skupiny v otázke ich plnoprávneho postavenia v spoločnosti alebo odôvodnená morálna kritika konkrétného ľudského správania či postoja? Pokúsme sa zhodnotiť dané úryvky cez optiku tohto kritéria: Vo svete podľa Rostasa sú Židia príživníci, ktorí majú na svedomí majetkové vykorisťovanie Slovanov a Slovákov, ale taktiež aj oslabovanie spoločenských väzieb medzi nimi. Ak ste sa teda narodili ako Žid či Židovka alebo vyznávate židovskú vieru, podľa Rostasa ste zodpovedný za nevraživosť medzi Slovanmi, ako aj ich materiálnu mizériu, a to bez ohľadu na to, ako ste sa vo svojom živote skutočne správali. Rostasov prejav je teda príkladom číreho antisemitizmu. Na tomto hodnotení nič nemení ani fakt, že Rostas svoje posolstvo koncipoval ako výber citátov iných autorov. Hlavným účelom jeho článku totiž nebolo poskytnúť historickú informáciu, ale vyjadriť politickú agitáciu. Antisemitizmus iných autorov nielen citoval, ale aj schvaľoval: „*...nemali by sme nechať usnúť myšlienky, ktorými nás burcovali proti porobe*“. Citáty teda nepoužíval ako evidenciu historickej skutočnosti, ale ako stále aktuálne argumenty z autority. Veta, aby sme nenechali „*usnúť*“ citované myšlienky, nie je výzvou na to, aby sme na tieto myšlienky nezabudli, ale výzvou na to, aby sme si ich osvojili, prípadne, aby sme sa nimi nechali inšpirovať k činom („*burcovali*“). Ak by Rostas informoval o provokatívnych názoroch druhých ľudí nezúčastne-

¹⁹⁵ Havran tu odkazuje na sošku, s ktorou prišiel farár Kuffa do parlamentu sledovať hlasovanie o sprísnení interrupčného zákona. Soška však v skutočnosti nesymbolizovala Pannu Máriu, ale Pražské Jezuliatko. Pozri bližšie BENČÍK, J. O „bábike z Dráčka“ [online]. *Blog na Denníku N* [cit. 2020-05-31]. Dostupné na: <https://dennikn.sk/blog/1909755/o-babike-z-dracika>

ne, s odstupom, rýdzo spravodajským štýlom, trestnej zodpovednosti by sa pravdepodobne vyhol. Potvrdzuje to aj precedens **Jersild vs. Dánsko** z roku 1994, v ktorom štrasburský súd konštatoval porušenie slobody prejavu novinára Jersilda. Ten dostal pokutu za to, že odvysielal interview s mladými rasistami, hoci sa od ich rasistických názorov („*neger nie je ľudská bytosť...*“) dištancoval.¹⁹⁶

Vo svete podľa Havrana sa stávate bláznom, ktorý hovorí samé bláboly a hlúposti určené pre slabomyseľných nie preto, že vyznávate katolícku vieru, ale preto, že sa prikláňate k jej ortodoxnej interpretácii. Táto ortodoxia sa prejavuje napríklad tak, že Istanbulský dohovor označujete za genderovú diktatúru, že si uctievanie svätých zamieňate za obradné vystavovanie ich nevydarených napodobnenín a že pri presadzovaní katolíckych hodnôt spolupracujete s pravicovými extrémistami. Vo svete podľa Havrana to môžete schytať aj ako cirkevný hodnostár, ktorý sa nijako nepričinil o to, aby uvedenú ortodoxiu zastavil. Takéto nekonanie je zlyhaním, pretože namiesto toho, aby ste vytvárali priestor pre množstvo vzdelaných, láskavých, starostlivých a osvietených katolíkov, nechávate hlasno kričať „*okrajových bláznov*“, čím len utvrdzujete časť verejnosti v predstave, že „*prelátom vyhovujú čo najdebilnejší veriaci*“. Havran teda neútočí na skupinu ľudí, ale na konkrétneho jednotlivca, a to nie kvôli jeho neosobnej pasívnej príslušnosti ku skupine katolíckych veriacych, ale kvôli jeho osobnému aktívnemu vyznávaniu katolíckej ortodoxie. Havranov prejav je teda veľmi ostrou – azda zbytočne ostrou – kritikou jasne pomenovaného správania a postoja jednotlivca, a to z hodnotových pozícií, ktoré sú zlučiteľné nielen so sekulárnym štátom, ale napokon aj s katolíckou vieroukou. Takúto kvalifikáciu potvrdzuje aj precedens **Klein vs. Slovenská republika** z roku 2006, v ktorom štrasburský súd konštatoval porušenie slobody prejavu novinára Kleina. Ten dostal pokutu 15 000 slovenských korún za to, že kritizoval arcibiskupa Sokola za spoluprácu s ŠTB aj týmito slovami: „*Vôbec nechápem, prečo slušní katolíci nevystúpia z organizácie, na čele ktorej je taká obluda.*“ Súd potvrdil, že urážka arcibiskupa nebola urážkou celej cirkvi, pričom sporný článok „*prehnane nezasahoval do práv veriacych vyjadriť a prejavovať svoje náboženstvo ani neočierňoval obsah ich náboženskej viery*“.¹⁹⁷

Rozdiel medzi Rostasom a Havranom teda tkvie v **predmete, dôvode, motíve a metóde** útoku. Rostas útočil na spoločenskú skupinu kvôli jej národ-

¹⁹⁶ Pozri bližšie WILFLING, P. *Nenávistné prejavy a extrémizmus v rozhodnutiach Európskeho súdu pre ľudské práva*. Pezinok: Via Iuris, 2017, s. 121 – 122.

¹⁹⁷ Ibidem, s. 48.

nosti či viere, pretože chcel, aby sa jej príslušníci necítili ako plnoprávni členovia spoločnosti. Metódou jeho útoku bola neférová generalizácia: vinu za páchanie morálne pochybných skutkov nepripísal konkrétnemu jednotlivcovi, ale všetkým členom jeho sociálnej skupiny, ktorú si manipulatívne vybral podľa toho, či je zaťažená nelichotivými spoločenskými predsudkami. Ľudské zlo vo svojom prejave teda nevykreslil ako výsledok slobodného rozhodnutia morálne zodpovedného aktéra, ale ako definičný znak zraniteľnej či historicky znevýhodnenej spoločenskej skupiny. Na rozdiel od neho Havran útočil na konkrétnu osobu kvôli jej jasne pomenovanému správaniu, pretože chcel, aby toto správanie prehodnotila a zmenila. Hlavnou metódou jeho útoku bol apel na morálnu zodpovednosť jednotlivca utvorený z hodnotovej perspektívy, s ktorou sám tento jednotlivec mohol rozumne súhlasiť.

Iste, v niektorých prípadoch sa uvedené pojmové rozdiely dajú zmysluplne relativizovať, pretože spoločenskú skupinu možno napadnúť aj útokom na jej typického reprezentanta, vieru možno vymedziť aj popisom konkrétného správania, ktoré je pre ňu charakteristické a človeka možno zneistiť v otázke jeho plnoprávneho spoločenského statusu aj výzvou na zmenu jeho správania či postoja. Navyše v niektorých prípadoch možno viesť dobromyseľný spor o to, či je určitá generalizácia férová, alebo či je určitý apel morálny. V kontexte porovnávaných prípadov možno napríklad tvrdiť, že Havranov útok na Kuffu bol útokom na všetkých ortodoxných katolíkov, že jeho prirovnanie Panny Márie k bábike z hračkárstva mohlo príslušníkov tejto skupiny nepriemerane zneistiť a že jeho výzva, aby si vybrali radšej dedičstvo „*osvietených katolíkov*“, bola v skutočnosti apelom na vzdanie sa pravej viery.

Aj napriek tomu však Havranov pamflet nebol bezdôvodnou a samoúčelnou urážkou veriacich, ale vyprovokovaným príspevkom do verejnej diskusie o úlohe katolíckej cirkvi v slovenských dejinách a v súčasnosti. Navyše k tomu ortodoxní katolíci ako potenciálne obete Havranovho útoku nie sú marginalizovanou menšinou v slovenskej spoločnosti. Skôr ide o menšinu, ktorá má pomerne veľký vplyv a relatívne exkluzívny prístup k mocenským elitám. Napríklad verejné vystupovanie farára Kuffu v nemalej miere prispelo k tomu, že Slovenská republika odmietla ratifikovať Dohovor Rady Európy o predchádzaní násiliu na ženách a domácejmu násiliu z dôvodu jeho údajného rozporu s katolíckou vieroukou. Kuffove verejné pôsobenie a poňatie katolíckej viery má teda celkom zjavné presahy do politického života, ktorých dôsledky znášajú všetci, nielen veriaci. V tomto kontexte možno konštatovať, že zneistenie, ktoré azda pocítili niektorí ortodoxní katolíci pri čítaní Havranovej kritiky, sa netýkalo ich plnoprávneho postavenia v slovenskej spoloč-

nosti, skôr len ich postavenia privilegovaného. To vytvára kontrast s Rostasovým článkom, v závere ktorého sa píše o „skazonosnom zle“ v súvislosti s menšinou, ktorej príslušníci boli v minulosti zo slovenského územia deportovaní do koncentračných táborov, a to za asistencie štátnej moci.

V každom prípade, ak má príslušný štátny orgán dôvodné pochybnosti o tom, či Havran vo svojom prejave vyjadril morálnu kritiku alebo náboženskú nenávisť, neznamená to, že zákonite musí mať dobré dôvody vznášať takéto pochybnosti aj pri Rostasovi. Miera neistoty a riziko omylu môžu kolísať z prípadu na prípad, pričom spôsob, akým sa majú rozhodovať prípady hraničné, nemusí kopírovať spôsob, akým sa majú rozhodovať prípady tradičné. Ak teda existujú dôvodné pochybnosti, nech sú v prospech stíhaného. Odkaz na túto dôležitú procesnú zásadu nám pripomína, že negatívne dôsledky ľudskej omylnosti dokážeme zohľadniť nielen vo fáze tvorby pravidiel, keď uvažujeme nad tým, či nenávistné prejavy vôbec postihovať, ale aj vo fáze aplikácie pravidiel, keď príslušným orgánom prikážeme, aby v konkrétnom prípade uprednostnili slobodu prejavu, ak je riziko ich omylu príliš vysoké.

Zdá sa teda, že je v ľudských silách formulovať teóriu zachytávajúcu rozdiel medzi šírením nenávisti a legitímnou morálnou kritikou. Táto teória nemá podobu počítačového algoritmu, v hraničných prípadoch môže viesť k nesprávnym záverom, no ich negatívny dopad na slobodu prejavu zmierňuje procesná zásada *in dubio pro reo*. Schauerov argument zo šikmej plochy však neproblematizuje iba to, či sme schopní takúto teóriu koncipovať, ale aj to, či sú štátne orgány schopné si ju osvojiť. Možnože je táto teória príliš komplexná na to, aby ju dokázali rutinne používať aj tie najspodnejšie články reťaze donucovacích orgánov.

Aj táto námietka poukazuje na dôležitý fakt, ktorý sme spomenuli už predtým: ***udržateľnosť represie proti šíreniu nenávisti nezávisí iba od textácie príslušných pravidiel, ale aj od celkovej úrovne inštitucionálneho prostredia, v ktorom sa tieto pravidlá majú aplikovať.*** Ohrozenie slobody prejavu plynúce z rizika, že štátne orgány príjmu nesprávne rozhodnutie, možno zmenšiť efektívnymi garanciami nezávislosti súdnej moci, profesionalizáciou štátnej služby či procesnými predpismi favorizujúcimi slobodu na úkor represie. Negatívny vplyv prozaického faktoru ľudskej omylnosti možno zmenšiť aj špecializáciou príslušných orgánov a systematickou starostlivosťou o vzdelávanie ich osadenstva. Niektoré politiky sa skrátka nedajú úspešne realizovať, ak sa zveria do rúk neškoleným ľuďom. Prax bez teórie je skôr pokusom, ako plánom niečo dosiahnuť.

2 ÚSTAVNOPRÁVNÁ REGULÁCIA NENÁVISTNÝCH PREJAVOV

Pojem nenávistných prejavov sa dáva do kontextu predovšetkým s flagrantným porušovaním základných ľudských práv a slobôd počas druhej svetovej vojny. Práve táto katastrofa naplno vyjaviť, ako ďaleko dokáže zájsť nenávisť voči určitým minoritným (marginalizovaným) skupinám spoločnosti. Preto sa od konca druhej svetovej vojny postupne prijímali právne normy, ktoré problém šírenia nenávisti riešia. Z hľadiska objektívneho práva sú tak nenávistné prejavy regulované konkrétne normami medzinárodnoprávnymi,¹⁹⁸ regionálnymi,¹⁹⁹ ústavnoprávnymi²⁰⁰ a zákonnými.²⁰¹

V tejto kapitole sa plynulo presunieme z oblasti právnej filozofie a teórie do oblasti ústavného práva. Najskôr sa pokúsime priblížiť, ako chápu koncept nenávistných prejavov laici a ako právnici (2.1). Budeme uvažovať o návrhu filozofa Alexandra Browna, ktorý uchopuje laický či mimoprávny koncept nenávistných prejavov na základe rodinných podobností, nie na základe nevyhnutných definičných znakov. V súvislosti s tým si položíme otázku, či

¹⁹⁸ Podľa článku 20 ods. 2 Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach platí: „Akékoľvek národná, rasová alebo náboženská nenávisť, ktorá predstavuje podnecovanie k diskriminácii, nepriateľstvu alebo násiliu, musí byť zakázaná zákonom.“ Článok 4 Medzinárodného dohovoru o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie zasa hovorí: „Zmluvné štáty odsudzujú všetku propagandu a všetky organizácie, ktoré sú založené na myšlienkach alebo teóriách o nadradenosti rasy alebo skupiny osôb jednej farby pleti alebo etnického pôvodu alebo ktoré sa pokúšajú ospravedlňovať alebo povzbudzovať akúkoľvek formu rasovej nenávisti a diskriminácie, a zaväzujú sa, že prijmu bezodkladné a pozitívne opatrenia na odstránenie akéhokoľvek podnecovania k rasovej diskriminácii alebo činov rasovej diskriminácie...“

¹⁹⁹ Napríklad článok 13 ods. 5 Amerického dohovoru o ľudských právach výslovne ustanovuje: „Akékoľvek obhajovanie národnej, rasovej alebo náboženskej nenávisti, ktoré predstavuje podnecovanie k nezákonnému násiliu alebo akékoľvek iné podobné nezákonné konanie proti akejkoľvek osobe alebo skupine osôb z akéhokoľvek dôvodu vrátane rasy, farby pleti, náboženstva, jazyka, alebo národného pôvodu sa považuje za trestné činy postihnuteľný podľa zákona.“

²⁰⁰ Napríklad v článku 16 ods. 1 ústavy Juhoafrickej republiky sa zaručuje právo na slobodu prejavu, avšak v odseku 2 tohto článku sa explicitne stanovuje, že právo v odseku 1 sa nevzťahuje na propagáciu vojny, podnecovanie bezprostredného násillia, obhajobu nenávisti založenú na rase, etnickom pôvode, pohlaví alebo náboženstve, ktorá predstavuje podnecovanie k spôsobeniu ujmy.

²⁰¹ Napríklad § 130 nemeckého trestného zákona alebo tzv. „Gayssotov zákon“ prijatý vo Francúzku v roku 1990.

je takéto uchopenie vhodné aj na účely právnej regulácie. Následne otvoríme ústavnoprávnu analýzu nenávistných prejavov (2.2). V prvom rade sa budeme zaoberať pojmovým rozdielom medzi rozsahom slobody prejavu a intenzitou ochrany, ktorú táto sloboda prejavom poskytuje. V tejto súvislosti sa budeme pýtať, či a kedy možno šírenie nenávisti kvalifikovať ako prejav spadajúci pod slobodu prejavu. V druhom rade budeme uvažovať nad významom historického a spoločenského kontextu pre ústavnoprávnu kvalifikáciu nenávistných prejavov. Ďalej prejdeme k podrobnejšiemu popisu a vysvetleniu ústavnej úpravy nenávistných prejavov v USA (2.3). V tejto časti si budeme všimnúť jednotlivé súdne doktríny, pomocou ktorých Najvyšší súd Spojených štátov klasifikuje šírenie nenávisti a budeme hľadať ich slabé a silné stránky. Napokon obrátíme našu pozornosť na ústavnoprávnu reguláciu nenávistných prejavov v Európe (2.4). Stručne popíšeme jej metódu, ktorá má počiatky v nemeckom ústavnom diskurze a zároveň aj výsledky, ktoré posväcuje svojou autoritou Európsky súd pre ľudské práva v Štrasburgu. V závere sa pozrieme, ako sa s nenávistnými prejavmi vysporiadal Ústavný súd ČSFR a Ústavný súd SR. V rámci analýzy ich nálezov si položíme otázku, kedy je ústavne prípustné trestať propagáciu komunizmu a či je ústavne prípustné vymedzovať obeť nenávistných prejavov pomocou otvorených výpočtov.

2.1 Vymedzenie pojmu nenávistných prejavov

Nenávistný prejav ako mimoprávny pojem

Anglický filozof Alexander Brown je presvedčený, že popri právnom pojme nenávistných prejavov existuje aj ich mimoprávny pojem, ktorý je nezávislý od uznania zo strany štátu.²⁰² Keď štát na seba preberá rozhodovanie o tom, čo sa smie a nesmie povedať, vytvára tak určité právne kategórie prejavov, napríklad aj právnu kategóriu nenávistných prejavov. Mimoprávny koncept nenávistných prejavov však existuje bez ohľadu na štátnu reguláciu: ľudia dokážu identifikovať určitý prejav ako nenávistný aj bez ingerencie štátnej moci. To neznamena, že štátna regulácia nemá vplyv na to, čo ľudia považujú za nenávistný prejav, skôr ide o to, že koncept nenávistného prejavu dokáže pretrvať aj bez štátnej regulácie, „pretože odráža zmysel obyčajných ľudí pre to, čo je akceptovateľným a neakceptovateľným prejavom vo vzťahu ku skupinám alebo triedam osôb identifikovaných podľa určitých chránených charakteristík

²⁰² BROWN, A. What is Hate Speech? Part 1: The Myth of Hate. *Law and Philosophy*. 2017, Vol. 36, č. 4, s. 428.

založených na morálnych hodnotách a princípoch, ktoré zastávajú obyčajní ľudia“.²⁰³ Nenávistné prejavy v bežnom (mimoprávnom) význame predstavujú skupinu škodlivých javov (incidentov) v ľudskej spoločnosti, ktorých výskyt možno pozorovať už aj v najstarších multietnických spoločnostiach starovekého sveta, ako boli napr. staroveký Egypt či Rím.²⁰⁴

Brown tvrdí, že význam mimoprávneho konceptu nenávistných prejavov nedokážeme vymedziť určením významu jeho jednotlivých častí. Inšpirovaný neskorou filozofiou jazyka Ludwiga Wittgensteina dospieva k záveru, že výraz „nenávistný prejav“ je mnohoznačným idiómom pokrývajúcim celú rodinu významov, pre ktoré neexistuje žiadna vyčerpávajúca definícia. Navyše pri analýze tohto výrazu nejde len o sémantiku, ale aj pragmatiku. Mimoprávny koncept nenávistného prejavu zahŕňa nielen rodinu významov, ale aj **rodinu rôznych účelov**. Pomocou neho totiž dokážeme identifikovať formy prejavov, ktoré napríklad rozdeľujú spoločnosť, oslabujú ľudové poňatie rovnosti či podkopávajú demokraciu. Tento koncept ďalej zahŕňa **rodinu rôznych typov reči** vrátane nadávok alebo slov vyjadrujúcich morálnu podradenosť či negatívne stereotypy o ľuďoch. Nenávistné prejavy zahŕňajú aj **rodinu typov rečových aktov**, ako je napríklad urážanie, pohŕdanie, ponižovanie, vyhrážanie sa, prenasledovanie, podnecovanie k diskriminácii alebo násiliu atď. Napokon daný výraz zahŕňa aj **rodinu skupinových charakteristík**, ako je napríklad rasa, etnicita, národnosť, náboženstvo, sexuálna orientácia či rodová identita.²⁰⁵ Brown si myslí, že aj keby sme túto komplexnosť zachytili v jednej definícii, v ktorej by boli vyrátané znaky uvedené v disjunktiívnom vzťahu, táto definícia by nebola vyčerpávajúca, pretože výpočet daných znakov je len demonštratívny. Nehovoriac o tom, že široko rozvetvená disjunkcia zrejme nie je najvhodnejším prostriedkom na zachytenie *esencie* určitého konceptu prítomnej v každom jednom prípade jeho použitia.²⁰⁶ V skratke: mimoprávny pojem nenávistného prejavu sa nedá definovať, dá sa len priblížiť.

Brownove úvahy o „ľudovom“ chápaní nenávistných prejavov nám umožňujú tematizovať šírenie nenávisti nielen ako právny problém s čisto právnymi riešeniami. Tomuto širšiemu spoločenskému hľadisku sa budeme venovať v poslednej, tretej kapitole tejto knihy. Na tomto mieste nás však bude zaují-

²⁰³ Ibidem.

²⁰⁴ Ibidem, s. 427.

²⁰⁵ BROWN, A. What is Hate Speech? Part 2: Family Resemblances. *Law and Philosophy*. 2017, Vol. 36, č. 5, s. 600.

²⁰⁶ Ibidem, s. 595.

mať predovšetkým právny koncept nenávistných prejavov. Brown ponecháva otvorené, či je aj toto špecifické právne poňatie založené na rodinných podobnostiach, v každom prípade však uznáva, že pri aplikácii právnych pojmov „*potrebujeme ašpirovať na jasné hranice a jeden jednoznačný význam*“.²⁰⁷ Ak sa šírením nenávisti môžeme dopustiť porušenia právnych pravidiel, potom je kľúčové, aby takéto konanie bolo konceptualizované pomocou dostatočne špecifických pojmov, pretože len takto si môžu ľudia vytvoriť rozumnú predstavu o svojej právnej zodpovednosti.²⁰⁸ Stále však ide len o aspiráciu, ktorá sa nedá naplniť na sto percent. Je to tak jednak z toho dôvodu, že právne pravidlá vrátane legálnych definícií sú vyjadrené v prirodzenom jazyku, ktorý sa nedá v úplnosti prepísať do logického kalkulu a jednak z toho dôvodu, že formulácia i aplikácia týchto pravidiel sa odohráva v prostredí, pre ktoré je typické napätie medzi stabilitou a dynamikou²⁰⁹ či medzi formálnou a materiálnou spravodlivosťou.²¹⁰

V každom prípade na účely (ústavno)právnej regulácie nenávistných prejavov nie je tak veľmi podstatné, aký má tento koncept význam v jeho mimoprávnom chápaní. Frederick Schauer napríklad v súvislosti s vymedzením pojmu prejav ako jedného z dvoch základných prvkov slobody prejavu tvrdí, že pri definovaní prejavu sa nepokúšame iba niečo opísať. Skôr sa snažíme vyčleniť kategórie činností a venovať takto vymedzeným činnostiam osobitný stupeň ochrany. V tomto zmysle slova je potom prejav funkčný pojem, ktorý je vymedzený pomocou hlbšej teórie slobody prejavu, a nie pomocou toho, čo toto slovo znamená v bežnom (mimoprávnom) význame. Sloboda prejavu nie je definovaná tým, čo je, ale čo vlastne robí.²¹¹ V predchádzajúcej kapitole sme sa pokúsili ukázať, ako by takáto teória mohla vyzeráť. V kontexte tejto teórie sme zároveň v stručnosti vymedzili samotný pojem nenávistného prejavu. Ide o prejav, ktorý spôsobuje špecifickú škodu jednotlivcom i spoločnosti, hoci sám väčšinou nemá príliš veľkú hodnotu.

V tejto kapitole sa pokúsime právny koncept nenávistného prejavu vymedziť podrobnejšie, a to predovšetkým z pohľadu medzinárodného a ústavného práva. Hneď na začiatku treba uviesť, že formulácie noriem medzinárod-

²⁰⁷ Ibidem, s. 602.

²⁰⁸ Ibidem, s. 603.

²⁰⁹ Pozri napr. FRANK, J. *Law & Modern Mind*. New Brunswick – Londn: Transaction Publishers, 2009, s. 312 a nasl.

²¹⁰ Pozri napr. RADBRUCH, G. *Zákonné nepráv a nadzákonné právo*. In: RADBRUCH, G. *O napětí mezi účely práva*. Praha: Wolters Kluwer, 2012.

²¹¹ SCHAUER, F. *Free speech: a philosophical enquiry*. Cambridge: Cambridge University Press, 1982, s. 91.

ného a ústavného práva sú špecifické svojou vágnosťou a mnohoznačnosťou. Multilaterálne medzinárodné zmluvy o ľudských právach, ako aj ústavné dokumenty sú často výsledkom hodnotových a politických kompromisov prijatých po tvrdých rokovaniach. Vágný a mnohoznačný jazyk je pritom overeným prostriedkom, ako tento kompromis dosiahnuť, pretože každá z rokujúcich strán si môže do jeho interpretácie projektovať svoju vlastnú pozíciu. Preto sú multilaterálne zmluvy o ľudských právach a ústavné listiny príkladom toho, čomu John Rawls hovorí prekrývajúci sa konsenzus: rokujúce strany sú schopné nájsť zhodu na určitých všeobecných princípoch, avšak každá z iných dôvodov.²¹² To má, prirodzene, vplyv aj na vymedzenie právneho konceptu nenávistných prejavov: toto vymedzenie väčšinou nenachádzame priamo v znení príslušných dokumentov, ale až v praxi ich autoritatívneho uplatňovania zo strany príslušných inštitúcií. Sloboda prejavu a v rámci nej aj regulácia nenávistných prejavov má teda z veľkej časti podobu súdneho zvykového či precedentného práva, a to bez ohľadu na to, či sa nachádzame na pôde anglo-amerikej alebo kontinentálnej právnej kultúry.

Slovenský filozof Marian Kuna vyčíta Alexandrovi Brownovi, že jeho chápanie nenávistného prejavu ako konceptu, ktorý je založený na rodinných podobnostiach, oslabuje právnu istotu adresátov práva. Kuna to hodnotí ako nedostatok, ktorý musíme brať vážne osobitne v trestnom práve, pretože pri jeho aplikácii štát represívne zasahuje do slobody ľudí.²¹³ Už predtým sme však spomenuli, že Brown sa explicitne prihovára za to, aby bol právny koncept nenávistných prejavov primerane špecifikovaný, pretože ľudia musia mať šancu vytvoriť si adekvátnu predstavu o svojej právnej zodpovednosti. Kunova kritika je však neférová aj z iného dôvodu: Totiž, ak sa rozhodneme prirodzený jazyk popisovať pomocou Wittgensteinovho konceptu rodinnej podobnosti, automaticky to neznamena, že sa hlásime k voľnej aplikácii právnych pravidiel, ktoré sú v tomto jazyku vyjadrené. Fenomén viazanosti (právnymi) pravidlami sa nijako nemení, mení sa iba náš popis tohto fenoménu. V tomto popise nehrá svoju úlohu (len) deduktívne usudzovanie, ale (aj) usudzovanie na základe podobnosti. Ak sa teda rozhodneme nasledovať určité pravidlo, priestor našej voľnej úvahy obmedzujú nielen explicitne vymedzené definície termínov, v ktorých je toto pravidlo vyjadrené, ale aj sé-

²¹² RAWLS, J. *Spravodlivosť ako férovosť*. Bratislava: Kalligram, 2007, s. 63 a nasl. Porovnaj DONNELLY, J. *Universal Human Rights in Theory and Practice*. 3rd ed. Ithaca – London: Cornell University Press, 2013, s. 58.

²¹³ KUNA, M. Kritika Brownej koncepcie nenávistného prejavu. *Filozofia*. 2020, roč. 75, č. 2, s. 77 – 90.

ria prípadov, v ktorých bolo toto pravidlo v minulosti aplikované.²¹⁴ Teda aj právny koncept nenávistných prejavov dostáva svoju špecifickú právnu podobu nielen vďaka legálnym či učebnicovým definíciám, v ktorých sú vyrátané jeho nevyhnutné, resp. typické znaky, ale aj vďaka neustálemu rozrastaniu rodiny právnych prípadov, v ktorých príslušné štátne orgány nenávistné prejavy sankcionovali, alebo naopak, ponechali napospas mimoprávnej regulácii. Ak sa teda napríklad Európsky súd pre ľudské práva (ďalej aj ESLP alebo štrasburský súd) zdráha vo svojej judikatúre formulovať univerzálu a jednotnú definíciu nenávistných prejavov, automaticky to neznamená, že nám vo svojom *case law* neponúka návod, čo máme za nenávistný prejav považovať.

Napokon nenávistné prejavy nie sú autoritatívne jednotne definované ani v oblasti právnej regulácie. Nenávistné prejavy sú pojem zahŕňajúci široké spektrum negatívnych prejavov, ktoré siahajú od nenávisti k podnecovaniu, od urážlivého prejavu k hanobeniu, ako aj k extrémnym formám predsudkov a zaujatosti.²¹⁵ Dá sa však povedať, že existencia rôznych druhov a definícií nenávistných prejavov je z hľadiska právnej regulácie nenávistných prejavov potrebná, pretože sa tým vlastne – ako naznačil Brown – reflektuje rozmanité spektrum príbuzných či podobných škodlivých javov vyskytujúcich sa v spoločnosti. Rôznorodosť jednotlivých druhov nenávistných prejavov možno pozorovať aj v trestnom práve. Veď sa len zamyslime: Čo má spoločné slávnostné odovzdanie šeku v hodnote 1 488 eur na výročie vzniku slovenského fašistického štátu napríklad s verejným vystúpením v rádiu, ktorého súčasťou bola aktívne zastávaná myšlienka, že Rómovia sú príživníci či kriminálnici? Nenávistné prejavy ako právny pojem nie sú pojmom homogénnym, ale heterogénnym. Aj napriek tomu sa však tento pojem pokúsime priblížiť.

Nenávistný prejav ako právny pojem

Azda najčastejšie sa možno stretnúť s takým druhom základnej definície nenávistného prejavu, podľa ktorej ide o prejav urážajúci, ponižujúci, difamujúci, negatívne stereotypizujúci alebo podnecujúci k nenávisti, diskriminácii alebo násiliu voči ľuďom na základe ich rasy, etnickej príslušnosti, národnosti, náboženstva, sexuálnej orientácie, zdravotného postihnutia, rodovej

²¹⁴ Pozri bližšie KÁČER, M. *Na okraji krajnej núdze: O prepisovaní zákonov počas ich aplikácie*. Praha: Leges, 2015, s. 72 a nasl.

²¹⁵ MCGONAGLE, T. The Council of Europe against online hate speech: Conundrums and challenges. Expert Paper. s. 3. In: James B. Jacobs and Kimberly Potter, *Hate Crimes: Criminal Law and Identity Politics*. New York: Oxford University Press, 1998, s. 11.

identity a pod.²¹⁶ Alebo podobne podľa ďalšej definície nenávistný prejav predstavuje znevažovanie reputácie určitej sociálnej skupiny, stereotypizáciu takejto skupiny na základe konkrétnych národných, rasových alebo náboženských charakteristík, sprevádzaných podnecovaním k nepriateľstvu, násiliu a diskriminácii takejto skupiny. Nenávistné prejavy tak ohrozujú práva etnických, náboženských alebo národnostných skupín v zjavnom rozpore so zásadou rovnosti v dôstojnosti všetkých ľudí.²¹⁷ Výbor ministrov Rady Európy v dokumente nazvanom ako *Odporúčanie č. R (97) 20* taktiež uviedol, že pod pojmom nenávistné prejavy sa rozumejú všetky formy vyjadrenia, ktoré rozširujú, podnecujú, podporujú alebo ospravedlňujú rasovú nenávisť, xenofóbiu, antisemitizmus či iné formy diskriminácie a nenávisti založené na neznášanlivosti vrátane neznášanlivosti prejavujúcej sa agresívnym nacionalizmom a etnocentrizmom, diskrimináciou a nevraživosťou voči menšinám, migrantom a ľuďom imigračného pôvodu.²¹⁸ Neskôr však ďalší orgán Rady Európy – Európsky súd pre ľudské práva vo svojom dokumente nazvanom *Factsheet – Hate speech* uviedol, že v zásade neexistuje všeobecne akceptovaná definícia nenávistných prejavov.²¹⁹ Niektorí autori sa preto domnievajú, že ústredným problémom nenávistných prejavov je to, že vlastne nikto ani poriadne nevie, čo možno za nenávistné prejavy považovať. Nenávistným prejavom vraj chýbajú akékoľvek objektívne kritériá. Tomuto stavu určite nepomáha ani fakt, že tá istá organizácia používa v rôznych dokumentoch rôzne vymedzenia, pričom niektoré incidenty označuje ako nenávistné prejavy, no zároveň pripúšťa, že sa na ne oficiálna definícia nenávistných prejavov nemusí vzťahovať.²²⁰ Táto kritika je dôvodná, pokiaľ je jej pointou, aby sudcovia a sudkyne ESLP pri rozhodovaní jednotlivých prípadov mali v zornom poli aj hodnotu právnej istoty. Na druhej strane však túto kritiku

²¹⁶ BROWN, A. What is Hate Speech? Part 1: The Myth of Hate. *Law and Philosophy*. 2017, Vol. 36, č. 4, s. 419 – 420.

²¹⁷ MARCELLI, F. Repression of Hate Speech: Its Foundations in International and European laws. In: *Hate Crime and Hate Speech in Europe: Comprehensive Analysis of International Law Principles, EU-wide Study and National Assessments*. Dostupné na: <https://ec.europa.eu/migrant-integration/librarydoc/hate-crime-and-hate-speech-in-europe-comprehensive-analysis-of-international-law-principles-eu-wide-study-and-national-assessments/>

²¹⁸ Odporúčanie Výboru ministrov Rady Európy č. R (97) 20.

²¹⁹ Európsky súd pre ľudské práva. *Factsheet – Hate speech*. 2012, s. 1. Dostupné na: <https://www.refworld.org/docid/4f39419d2.html>

²²⁰ KISKA, R. Hate Speech: A Comparison Between The European Court of Human Rights and the United States Supreme Court Jurisprudence. *Regent University Law Review*. Vol. 25, s. 110 – 111. Dostupné na: https://www.regent.edu/acad/schlaw/student_life/student-torgs/lawreview/docs/issues/v25n1/04Kiskavol.25.1.pdf/

možno hodnotiť aj ako príliš skeptickú, a to práve z dôvodu, o ktorom sme už hovorili: unifikovaná definícia nenávistných prejavov je iba nedosiahnuteľným ideálom, pričom prácu so súdnymi precedensmi možno oveľa vhodnejšie charakterizovať skôr ako hľadanie rodinných podobností medzi jednotlivými prípadmi než ako dedukovanie nevyhnutne platných záverov z vopred daných premís. Dodajme, že ESLP ako medzinárodný súdny orgán s obligatórnou jurisdikciou pre 47 štátov otvorene pripúšťa, že ľudskoprávne otázky môžu mať rôzne odpovede (doktrína *margin of appreciation*). Úlohou tohto súdu teda nie je poskytnúť návod na najlepšie možné riešenie problému šírenia nenávisti, jeho úlohou je skôr vyčiarknuť zo súboru fakticky presadzovaných riešení iba tie, ktoré sú zjavne nesprávne.

Podľa nášho názoru vcelku výstižnú definíciu nenávistných prejavov podáva napríklad český autor Štěpán Výborný, ktorý vo svojej práci definuje nenávistný prejav ako „*taký prejav, ktorý v sebe obsahuje prvky nenávisti voči skupine, ku ktorej patrí objekt prejavu, alebo z tejto nenávisti vychádza. Nenávistné prvky takéhoto prejavu sú pritom založené na negatívnych predsudkoch toho, kto takýto prejav robí voči určitým skupinám spoločnosti, ktoré vo svojich vyjadreniach uráža, napáda, ponižuje, vyzýva k obmedzeniu ich práv alebo násilným činom voči nim, či inak pošliapava ich ľudskú dôstojnosť. Vyslovené slová nedopadajú iba na konkrétneho adresáta, ale zasahujú celú skupinu, ku ktorej sa obeť identifikuje (alebo ku ktorej obeť bola možno aj chybné identifikovaná).*“²²¹ Výborný aj v nadväznosti na historický kontext (predovšetkým perzekúcia židovskej menšiny počas druhej svetovej vojny a iné podobné udalosti 20. storočia) správne identifikoval, že nenávistné prejavy smerujú voči určitým minoritným (marginalizovaným) skupinám danej spoločnosti. Výborný v jeho definícii ďalej takisto poznamenáva, že aj pokiaľ je cieľom nenávistného prejavu len určitý konkrétny jednotlivec, ktorý je príslušníkom takejto marginalizovanej skupiny, tak nenávistný prejav nezasahuje len tohto jednotlivca, ale v zásade celú skupinu. Americký psychológ Gordon Allport napríklad vo svojej známej práci *O povahe predsudkov* definuje predsudok ako antipatiu založenú na chybnom a strnulom zovšeobecnení, ktorá môže byť namierená proti skupine ako celku alebo proti jednotlivcovi práve preto, že je členom takejto skupiny.²²² Výborného definíciu nenávistných prejavov však možno spresniť ešte v tom zmysle, že marginalizovaným skupinám spoločnosti, resp. jednotlivcom, ktorí sú príslušníkmi takýchto skupín, sa pri-

²²¹ VÝBORNÝ, Š. *Nenávistný internet versus právo*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2013, s. 22.

²²² ALLPORT, G. W. *The Nature of Prejudice*. 25th Anniversary Edition. New York: Basic Books, 1979, s. 9.

znáva ochrana pred nenávistnými prejavmi na základe určitých chránených znakov vymedzených v ústavách daných štátov či v príslušných medzinárodných alebo regionálnych dokumentoch týkajúcich sa ochrany základných ľudských práv a slobôd.²²³ **Podstatným znakom nenávistných prejavov, ktorý možno vyvodiť z uvedených definícií, je predovšetkým to, že nenávistné prejavy zvyčajne útočia na určité marginalizované skupiny spoločnosti, resp. na konkrétnych jednotlivcov z dôvodu ich skutočnej alebo domnanej príslušnosti k týmto skupinám, a to na základe vymedzených chránených znakov.**

Ďalším podstatným znakom sú škodlivé následky nenávistných prejavov, o ktorých sme hovorili aj v predchádzajúcej kapitole. Príliš zhovievavý prístup k verejne prednášaným nenávistným prejavom napríklad o imigrantoch môže prispieť k vytvoreniu a posilneniu dojmu, že sa na nich vzťahujú odlišné normy správania. To môže mať závažné následky pre každého jednotlivca patriaceho k príslušnej skupine. Skutočnosť, že je možné vybudovať si takéto postoje, niekedy až s katastrofálnymi následkami pre celé skupiny obyvateľstva, jasne potvrdzujú aj európske dejiny.²²⁴ Nenávistné prejavy teda škodia tým, že zneisťujú príslušníkov určitých skupín o ich plnoprávnom spoločenskom statuse v príslušnej spoločnosti, a tak im sťažujú uplatnenie ich základných práv. Toto zneistenie sa môže prejavovať v rovine psychológie v podobe

²²³ Napríklad podľa článku 12 ods. 2 prvej Ústavy SR: „Základné práva a slobody sa zaručujú na území Slovenskej republiky všetkým bez ohľadu na pohlavie, rasu, farbu pleti, jazyk, vieru a náboženstvo, politické, či iné zmysľanie, národný alebo sociálny pôvod, príslušnosť k národnosti alebo etnickej skupine, majetok, rod alebo iné postavenie. Nikoho nemožno z týchto dôvodov poškodzovať, zvýhodňovať alebo znevýhodňovať.“ Možno výstižnejším je v tomto smere ešte napríklad článok 1 dodatkového protokolu č. 12 k Dohovoru, ktorý v odseku 1 stanovuje, že: „Užívanie všetkých práv ustanovených zákonom sa zabezpečuje bez diskriminácie z akéhokoľvek dôvodu, ako je pohlavie, rasa, farba pleti, jazyk, náboženstvo, politické a iné presvedčenie, národný alebo sociálny pôvod, príslušnosť k národnostnej menšine, majetok, rodové alebo iné postavenie.“ V odseku 2 tohto článku je zasa stanovené, že: „Nikto nesmie byť diskriminovaný akýmkoľvek verejným orgánom z akýchkoľvek dôvodov, najmä ako sú dôvody uvedené v odseku 1.“ Pomerne rozsiahli výpočet chránených znakov je obsiahnutý aj v článku 2 ods. 1 dodatkového protokolu k Dohovoru o počítačovej kriminalite Rady Európy (angl. *Additional Protocol to the Convention on Cybercrime*), kde: „Rasistickým a xenofóbnym materiálom sa rozumie akýkoľvek písomný materiál, akéhokoľvek obrazové alebo iné znázornenie myšlienok alebo teórií, ktoré obhajuje, podporuje alebo podnecuje nenávisť, diskrimináciu alebo násilie proti ktorémukoľvek jednotlivcovi alebo skupine jednotlivcov z dôvodu rasy, farby pleti, pôvodu alebo národnej či etnickej príslušnosti, ako aj náboženstva, pokiaľ sa použije ako zámienka pre ktorýkoľvek z týchto faktorov.“

²²⁴ Porovnaj JAKHELLN, H. *Freedom of Speech and the Prohibition of Racial Discrimination*. Stockholm Institute for Scandinavian Law 1957 – 2009, s. 102 – 103.

zníženia sebaúcty, potlačania sebarealizácie či strachu zo spoločenskej interakcie a pod.²²⁵ Tieto psychické manifestácie však nie sú podstatné, pretože nenávistné prejavy útočia v prvom rade na objektívne ľudské hodnoty. Podstatné preto podľa nášho názoru je, že nenávistné prejavy priamo zasahujú predovšetkým do ústavnej chránenej objektívnej hodnoty ľudskej dôstojnosti členov minoritných skupín spoločnosti a rovnako tak sú aj v priamom rozpore aj s ústavnej chránenou hodnotou rovnosti, ako aj z nej vyplývajúcej zásady zákazu diskriminácie na základe vymedzených chránených znakov, ako sú pohlavie, rasa, farba pleti, sexuálna orientácia, náboženské vyznanie a pod. Sme preto toho názoru, že škodlivé následky nenávistných prejavov spočívajú primárne v ich priamom rozpore s týmito uvedenými objektívnymi hodnotami, pretože do týchto hodnôt zasahujú v zásade vždy, aj keď sa napr. jednotlivец vôbec ani nedozvie, že bol proti nemu nenávistný prejav urobený. ***Výrazné pnutie nenávistných prejavov s objektívnymi hodnotami ľudskej dôstojnosti, rovnosti a zákazom diskriminácie je teda ďalším charakteristickým znakom nenávistných prejavov.***

Na základe kombinácie uvedených znakov niektorí autori navrhujú, aby sme nenávistný prejav postihovali iba jednosmerne, teda keď útočí príslušník väčšiny na príslušníkov menšiny, a nie aj naopak.²²⁶ Na prvý pohľad sa zdá, že takýto ***asymetrický model represie nenávistných prejavov*** je v rozpore s princípom rovnosti, pretože šírenie nenávisti popiera hodnotu ľudskej dôstojnosti, ktorá patrí každému človeku bez ohľadu na to, či je príslušníkom menšiny alebo väčšiny. Ak však škodlivosť nenávistných prejavov spočíva najmä v tom, že zneisťujú osoby v otázke ich plnoprávneho spoločenského statusu v príslušnej spoločnosti, potom je evidentné, že toto zneistenie možno oveľa ľahšie dosiahnuť u príslušníka historicky znevýhodnenej menšiny ako u ostatných. Ak Róm vo vysielaní nejakého slovenského rádia verejne vysloví názor, že „slovenskí gadžovia sú príživníci a kriminálnici“, vo väčšinovom nerómskom poslucháčstve vyvolá skôr hnev, možno pobavenie, zrejme však nie zneistenie či obavy. Je to z toho dôvodu, že rómska menšina v slovenskej spoločnosti nemá k dispozícii príležitosti ani zdroje, s využitím ktorých by dokázala oslabiť faktický spoločenský status príslušníkov nerómskej väčšiny. Aj v tomto prípade teda platí známa maxima rovnoprávnosti, podľa ktorej ak uplatňujeme rovnaké pravidlo voči ľuďom nachádzajúcim sa

²²⁵ MCGONAGLE, T. *The Council of Europe against online hate speech: Conundrums and challenges*. Expert Paper, s. 4 – 5.

²²⁶ SADURSKI, W. *Freedom of Speech and Its Limits*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1999, s. 111 a nasl.

v nerovnakej situácii, v konečnom dôsledku môžeme nerovnosť medzi nimi ešte zväčšiť. Iste, rasizmus je morálne opovrhnutiahodný postoj bez ohľadu na to, či ho zastáva príslušník či príslušníčka menšiny alebo väčšiny. Spoločenská škodlivosť, a teda aj trestuhodnosť verejného šírenia rasistických prejavov sa však odlišuje podľa toho, či ide prejav smerom od väčšiny k menšine alebo naopak. Z uvedeného však zároveň vyplýva, že asymetrický model represie nenávistných prejavov má svoje opodstatnenie iba vtedy, ak nenávistné poslanstvo nie je priamo spojené s násilím, či už vo forme podnecovania, provokovania alebo vyhrážania sa. Tento typ nenávistných prejavov má totiž rovnako škodlivý účinok bez ohľadu na to, či je jeho obeťou príslušník menšiny alebo väčšiny.

Úloha nenávisti

Na prvý pohľad sa zdá, že vymedzenie pojmu nenávistných prejavov nebude kompletne bez vysvetlenia pojmu nenávisti. Už spomínaný Alexander Brown však tvrdí, že táto predstava je len „*mýtom nenávisti*“.²²⁷ Prejavy nie sú nenávistné preto, že ich nenávidíme, ani preto, že sú nenávisťou motivované a dokonca ani preto, že nenávisť vzbudzujú. Niektoré nenávistné prejavy môžu adorovať totalitné zriadenie bez toho, aby vyvolávali pocit nenávisti. Iné môžu byť necitlivé voči marginalizovaným skupinám len preto, že ich autor je voči menšinám ľahostajný. Alebo len preto, že bol odmalička vychovávaný v predsudkoch, o ktorých spoločenskej škodlivosti nemá ani potuchy. Ďalšie nenávistné prejavy môžu zasa slúžiť len ako prostriedok „vypúšťania pary“ či pútania pozornosti. Skrátka, psychologické podhubie spojené so šírením nenávisti je oveľa rozmanitejšie, ako by sa na prvý pohľad zdalo, a preto nenávisť nie je nevyhnutným komponentom nenávistných prejavov. Navyše, ak by sme aj nenávistné prejavy chápali ako prostriedok vyjadrovania nenávisti, potom snahou o ich reguláciu by sme sa podľa Browna v podstate pokúšali regulovať ľudské emócie, čo je oblasť mimo pôsobnosti práva.²²⁸

Brownove argumenty dávajú zmysel len preto, že sme zložený výraz „nenávistný prejav“ rozložili na jeho časti „nenávisť“ a „prejav“. Takýto spôsob analýzy však niekedy vedie ku klamlivým záverom.²²⁹ Fenomén nenávistných prejavov sa nachádza v prvom rade v doméne medziludskej komuniká-

²²⁷ BROWN, A. What is Hate Speech? Part 1: The Myth of Hate. *Law and Philosophy*. 2017, Vol. 36, č. 4, s. 446 a nasl.

²²⁸ Ibidem, s. 455.

²²⁹ „Slová vďačia za svoj význam svojej role vo vetách. Krátke vety sa učíme ako celky, slová, ktoré tvoria ich zložky, sa učíme z ich použitia v týchto vetách, a z takto naučených slov následne

cie, nie v doméne psychológie: ich charakteristickým znakom je komunikácia nenávistného posolstva, nie vyjadrovanie či vzbudzovanie nenávistných pocitov.²³⁰ To však automaticky neznamená, že by nám poznatky psychológie nemohli osvetliť aspoň niektoré z aspektov šírenia nenávisti. Brown má pravdu v tom, že nenávisť ako emócia nie je nevyhnutným pojmovým znakom nenávistných prejavov, stále je však znakom, ktorý je výraznou rozpoznávacou črtou mnohých členov ich košatej rodiny.

Samotné emócie sú v psychológii definované ako psychické procesy, ktoré pomáhajú človeku hodnotiť a triediť rôzne skutočnosti, situácie a udalosti či ľudské správanie; sú zvláštnymi modalitami prežívania.²³¹ Akým špecifickým druhom emócie je však nenávisť? V literatúre sa spomína, že nenávisť môže byť špecifickou emocionálnou reakciou na konkrétnu negatívnu udalosť, no častejšie ide o dlhodobý sentiment založený na zovšeobecnení smerom od konkrétnej udalosti k povahe osoby či celej skupiny osôb. Nenávisť sa prekrýva s celou plejádou iných pocitov – s pohrdaním, znechutením či rozhorčením – jej špecifickým znakom je však to, že vyvoláva stabilnú potrebu pripisovať objektu nenávisti škodlivé úmysly, čo môže viesť nenávidiacu myseľ k pocitom bezmocnosti a napokon až k agresii: „*Emocionálnym cieľom spojeným s nenávisťou je zničiť nenávidený cieľ, či už fyzicky, sociálne alebo symbolicky.*“²³² Skutočnosť, že nenávisť predstavuje akúsi dlhodobú negatívnu emóciu a že jej špecifickou črtou je aj to, že môže byť tiež zameraná voči skupinám a nielen voči jednotlivcovi, rozoznal napríklad aj Aristoteles. Aristoteles poukázal konkrétne na to, že hnev sa zvyčajne pociťuje iba voči jednotlivcom, zatiaľ čo nenávisť sa môže pociťovať aj voči celým skupinám ľudí.²³³ Človek, ktorý prepadne hnevu, sa často ospravedlní za jeho výbuch a ľutuje aj objekt jeho útoku, ale po prejavení nenávisti málokedy nasleduje pokánie. Hnev je teda skôr okamžitá a krátkotrvajúca emócia, zatiaľ čo nenávisť je trvalou dispozíciou k verbálnej či neverbálnej agresii voči konkrétnej

budujeme ďalšie vety.“ QUINE, W. V. O. *Hledání pravdy*. Praha: Herrmann a synové, 1994, s. 45.

²³⁰ Porovnaj PROVAZNÍK, J. „Pravé“ verbální trestné činy z nenávisti. *Časopis pro právní vědu a praxi*. 2020, roč. 28, č. 4, s. 667.

²³¹ HAVRENTOVÁ, D., DIANIŠKA, G. a kol. *Psychológia pre právnikov*. Bratislava: IURA EDITION, 2010, s. 61.

²³² FISCHER, A. et al. Why We Hate. *Emotion Review*. 2018, Vol. 10, No. 4, s. 317. Dostupné na: <https://www.semanticscholar.org/paper/Why-We-Hate-Fischer-Halperin/e5edbd4a6271-a14f1037a0b3f1109d0292d3e153>

²³³ ARISTOTELÉS. *Rétorika*. Praha: Petr Rezek, 2010, s. 102 (1382a).

osobe alebo skupine osôb.²³⁴ Zopakujme ešte raz, že aj keď nechápeme nenávisť ako nevyhnutný pojmový znak nenávistných prejavov, stále ho považujeme za znak, ktorý nám o týchto prejavoch dokáže veľa povedať. Napríklad o ich ničivej potencii, ktorá sa naplno prejavila v kataklizmatických udalostiach 20. storočia, akými boli predovšetkým holokaust, ale aj rasová politika apartheidu v JAR alebo v USA či vojna v Bosne a Hercegovine alebo genocída v Rwande.

V odbornej literatúre sa možno tiež stretnúť s názorom, že výraz nenávistný prejav možno chápať ako súčasť širšieho pojmu trestné činy z nenávisti (*hate crime*), pod ktorý možno vedľa nenávistných prejavov zaradiť aj násilie z nenávisti (*hate violence*).²³⁵ Hoci sa nenávistné prejavy a trestné činy z nenávisti ako termíny často zamieňajú, aj tak ich treba rozlišovať. Obidva pojmy sú síce manifestáciou neznášanlivosti a predsudkov, ale väčšina zločinov z nenávisti nezahŕňa uplatňovanie slobody prejavu. Keď neonacista udrie do tváre Róma len kvôli jeho etnicite, takýmto konaním nevyjadruje žiadny názor, jeho konanie má násilný, nie komunikatívny charakter. Nenávistné prejavy a zločiny z nenávisti sú však funkčne prepojené a v princípe ich možno naniest na jednu škálu podľa miery ich spoločenskej závažnosti. Napríklad Gordon Allport tvrdí, že akýkoľvek negatívny postoj má tendenciu sa určitým spôsobom a na určitom mieste prejavovať v činoch. Málokto si necháva svoje negatívne postoje (predsudky, antipatie) iba pre seba. Čím je potom takýto negatívny postoj intenzívnejší, tým je pravdepodobnejšie, že vyústi aj do nepriateľského konania (teda konania fyzického či verbálneho).²³⁶ Allport rozlišuje podľa miery závažnosti medzi jednotlivými druhmi takýchto nepriateľských konaní. Na tento účel vytvoril aj tzv. päťbodovú stupnicu, ktorá zahŕňa nepriateľské konania od tých najmenej závažných až po tie najzávažnejšie. (i) Na najnižšom stupni sa nachádzajú slovné urážky (*angl. antilocution*), ktorých podstata spočíva vo verbálnych prednesoch negatívnych postojov, pričom podľa Allporta mnoho ľudí nikdy neprekročí tento mierny stupeň. (ii) Ak je však predsudok intenzívnejší, vedie to jednotlivca ku konaniu, ktorým sa vyhýba členom skupiny (*angl. avoidance*), voči ktorej zastáva negatívne postoje. Avšak tu treba zároveň tiež dodať, že jednotlivec, ktorý sa takto vyhýba, ešte nespôsobuje priamo ujmu takejto skupine, resp.

²³⁴ ALLPORT, G. W. *The Nature of Prejudice*. 25th Anniversary Edition. New York: Basic Books, 1979, s. 363.

²³⁵ VÝBORNÝ, Š. *Nenávistný internet versus právo*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2013, s. 17.

²³⁶ ALLPORT, G. W. *The Nature of Prejudice*. 25th Anniversary Edition. New York: Basic Books, 1979, s. 14.

jej členom. (iii) Tretí stupeň predstavuje diskriminácia, kde už aktívne konanie zaujatej osoby priamo smeruje ku škodlivým následkom, ktoré spočívajú podľa Allporta konkrétne v tom, že na základe takéhoto diskriminačného konania zaujatej osoby sú členovia príslušnej skupiny vylúčení z určitých druhov zamestnania, z možností vzdelávania, rôznych rekreačných aktivít či z uplatňovania politických práv, sociálnych výhod a pod. (iv) Štvrtý stupeň predstavuje samotný fyzický útok, pretože predovšetkým v podmienkach zvýšeného emocionálneho napätia v rámci daných spoločenských vzťahov môžu negatívne postoje viesť až k násilným činom voči daným skupinám, resp. ich členom. (v) Na úplnom vrchole tejto stupnice sa napokon nachádza akt vyhladzovania celých skupín, ktorý predstavuje konečný stupeň násilného prejavu predsudkov, pričom Allport pod tento pojem konkrétne zaraďuje lynčovanie, pogromy či nacistický program genocídy.²³⁷ Allport napokon dodáva, že táto päťbodová stupnica nie je matematicky skonštruovaná a jej hlavným účelom je upozorniť na enormný rozsah aktivít, ktoré môžu vyplývať z predsudkov či iných podobných negatívnych postojov. Zatiaľ čo veľa ľudí by sa nikdy neposunulo od prvého stupňa – slovných urážok k druhému stupňu – vyhýbaniu sa alebo od vyhýbania sa po aktívnu diskrimináciu alebo na ešte vyššiu úroveň, tak stále platí, že umiestnenie na jednej úrovni uľahčuje prechod na vyššiu úroveň. Bolo to práve Hitlerovo prejavovanie urážok voči Židom (prvý stupeň), ktoré viedlo Nemcov k tomu, aby sa vyhýbali svojim židovským susedom a bývalým priateľom (druhý stupeň). To potom uľahčilo prijatie tzv. Norimberských zákonov založených na diskriminácii (tretí stupeň), ktoré čiastočne legitimizovali pálenie synagóg a pouličné násilné útoky proti Židom (štvrtý stupeň). Posledným krokom v tomto desivom postupe boli napokon pece v Osvienčime (piaty stupeň).²³⁸ Dodajme, že v zmysle uvedenej Allportovej stupnice by sme vedeli nenávistné prejavy zaradiť do prvého stupňa (slovné urážky) a trestné činy z nenávisti v súčasnom chápaní by azda najlepšie vystihoval štvrtý stupeň (fyzický útok).

²³⁷ Ibidem, s. 14 – 15.

²³⁸ Ibidem, s. 15.

2.2 Možno zo slobody prejavu odvodiť slobodu nenávisťného prejavu?

Rozsah slobody prejavu a intenzita jej ochrany

Nenávisťné prejavy majú ústavnoprávny rozmer, pretože spadajú pod rozsah ústavného práva na slobodu prejavu, ktorá je sama osebe nepochybne ústavnoprávnym pojmom. Ústavný súd Českej republiky vo svojom rozhodnutí III. ÚS 359/96 výslovne potvrdil, že sloboda prejavu nie je filozofickou, ale ústavnoprávnou kategóriou, a preto podlieha ústavným obmedzeniam, ako aj obvyklým metódam právnej interpretácie.²³⁹ Vo svetle tohto poznatku sa zdá, akoby jedinou otázkou, ktorú nenávisťné prejavy v rámci ústavného práva vyvolávali, bolo, či tieto prejavy podliehajú ústavným obmedzeniam slobody prejavu alebo nie. Nie je to však celkom tak.

Totíž spor môže nastať už v otázke, či nenávisťné prejavy skutočne spadajú pod rozsah slobody prejavu. Právničkám a právnikom socializovaným v európskej právnej kultúre sa môže tento problém javiť ako umelý, no v prostredí Spojených štátov vyznieva autenticky. Ako inak rozlišovať medzi legálnym a nelegálnym prejavom v systéme písanej ústavy, ktorej text nepozná žiadnu výnimku zo slobody prejavu?²⁴⁰ Logickým prípustným riešením je odoprieť povahu prejavu všetkým tým komunikatívnym konaniam, ktorých právne postihovanie považujeme za spoločensky žiaduce. Čím je ochrana prejavu absolútnejšia, tým je samotné ponímanie prejavov reštriktívnejšie. Túto súvislosť si všíma český autor Michal Bartoň:

„Pri diskusiách o medziach ústavne zaručených práv je pozornosť odbornej literatúry a právnej praxe zameraná väčšinou na otázku prípustných medzí toho ktorého ústavne zaručeného práva, menej už na otázku, akú oblasť či sféru určité ústavne zaručené právo pokrýva. Tu je reč o právach relatívnych, teda o právach pripúšťajúcich obmedzenie, resp. možnosť vyvažovania s inými kolíznymi právami či verejnými statkami. Naopak u práv absolútnych, u ktorých zásahy do sféry regulovanej vôbec prípustné nie sú (napr. zákaz mučenia, zákaz otroctva), bude naopak diskusia o rozsahu regulovanej sféry veľmi dôležitá. Otázka regulovanej sféry slobody prejavu a snaha nájsť určitú deliacu hranicu

²³⁹ Nález Ústavného súdu Českej republiky III. ÚS 359/96 z 10. júla 1997. Dostupné na: <http://nalus.usoud.cz/>.

²⁴⁰ „Kongres neschválil **žiadny zákon**, ktorý by zavádzal nejaké náboženstvo alebo zakazoval jeho slobodné vyznávanie alebo obmedzoval slobodu prejavu alebo tlače alebo obmedzoval právo ľudí pokojne sa zhromažďovať alebo právo žiadať od vlády nápravu krívd.“

*medzi prejavom v zmysle aktivity spadajúcej pod režim ústavnej regulácie slobody prejavu a inými aktivitami jednotlivca, ktoré pod režim slobody prejavu nespádajú, je značne diskutovaná v právnej vede USA.*²⁴¹

K rozdielu medzi americkým a európskym prístupom sa dostaneme o chvíľku, teraz však chceme zdôrazniť, že právna kvalifikácia nenávistných prejavov je vždy dvoj kroková: v prvom kroku sa pýtame, či je dané konanie vôbec prejavom, zatiaľ čo v druhom kroku sa pýtame, či nad ochranou, ktorú tomuto konaniu poskytuje sloboda prejavu, neprevažuje nejaká iná ústavná hodnota. Jedna otázka sa nedá nahradiť druhou a v princípe nemožno vymeniť ani ich poradie. Pomocou prvej otázky tematizujeme rozsah slobody prejavu, pomocou tej druhej intenzitu jej ochrany v konfrontácii s inými ústavnými hodnotami. Aj keď sú tieto dve otázky oddelené, odpovede na ne sa môžu v praxi funkčne prepájať. V prípade silne uprednostňovaných druhov prejavov, ako je napríklad politický prejav, budú mať príslušné súdne orgány tendenciu si skôr zvoliť široké definičné pokrytie a zároveň prísny test ústavnosti štátnych zásahov. Naopak, pri menej favorizovaných druhoch prejavov, ako sú napríklad aj nenávistné prejavy, by sa súdy mohli rozhodnúť pre užšie definičné pokrytie, resp. vôbec takúto komunikáciu nepočítať ako prejav v ústavnom zmysle slova.²⁴² Prílišné zmiešavanie uvedených dvoch otázok však môže vytvárať pojmový zmätok:²⁴³ jedna vec je zistiť, či je určité konanie prejavom, druhá vec je zhodnotiť, či je určitý prejav natoľko škodlivý, že si nezaslúži ústavnú ochranu. Ak by sme nejakému konaniu odmietli priznať charakter prejavu len preto, že sa nám nepáči posolstvo, ktoré sa ním komunikuje, obrali by sme sa o možnosť vykonať transparentné vyvažovanie medzi protichodne stojacimi ústavnými záujmami, a tak by sme oslabili celkovú presvedčivosť našej právnej kvalifikácie.²⁴⁴ Ani zďaleka však nemusí ísť len o metodologický nedostatok. Ako sme uviedli v prvej kapitole, na právny postih prejavu potrebuje štátna moc pádnejší argument ako na právny postih

²⁴¹ BARTOŇ, M. Rozlíšení projevu od jiného jednání v kontextu dogmatiky svobody projevu. *Právní rozhledy*. 2014, č. 9, s. 2.

²⁴² BRUGGER, W. The Treatment of Hate Speech in German Constitutional Law (Part I). *German Law Journal*. 2002, Vol. 4, no. 1, s. 3.

²⁴³ Porovnaj LEWIS, A. *Freedom for the Thought That We Hate: A Biography of the First Amendment*. New York: Basic Books, 2009, s. 42, 62. SCHAUER, F. The Politics and Incentives of First Amendment Coverage. *William & Mary Law Review*. 2014 – 2015, Vol. 56, 4, s. 1617 a nasl. GLENDON, M. A. *Rights Talk. The Impoverishment Of Political Discourse*. New York: The Free Press, 1991, s. 42.

²⁴⁴ Porovnaj SCHAUER, F. *Free speech: A philosophical enquiry*. Cambridge: Cambridge University Press, 1982, s. 89 a nasl.

iných foriem konania, takže ak odmietneme určité konanie kvalifikovať ako prejav, hoci jeho podstata spočíva v komunikovaní nejakého posolstva, znižujeme úroveň jeho právnej ochrany. Takýto postup teda popiera účel zakotvenia slobody prejavu ako samostatného ľudského práva.²⁴⁵

Význam historického a spoločenského kontextu

Nie všetky aspekty právnej kvalifikácie nenávisťných prejavov sa však dajú formalizovať. Komunikatívne konanie človeka je vysoko komplexný fenomén a pri jeho hodnotení treba zobrať do úvahy nielen sémantiku, ale aj pragmatiku, treba si všímať nielen obsah prejavu, ale aj kontext jeho vyslovenia či šírenia. Pekne to možno ilustrovať na spôsobe, akým sa štrasburský súd vyrovnáva s problémom popierania genocídy.

Vo veci *Witzsch vs. Spolková republika Nemecko* súd odobril trojmesačné väzenie uložené nemeckému občanovi za to, že v súkromnom liste adresovanom známemu profesorovi histórie argumentoval, že Hitler nebol osobne zodpovedný ani za jednu židovskú obeť počas druhej svetovej vojny. Profesor autora listu udal a nemecké súdy ho následne odsúdili za trestný čin znevažovania dôstojnosti zosnulého. Štrasburský súd neskôr odmietol sťažnosť autora listu ako neprijateľnú, konštatujúc, že „*sťažovateľ nepoprel ani holokaust ako taký, ani existenciu plynových komôr. Avšak poprel rovnako dôležitú a preukázanú okolnosť holokaustu, pretože považuje za nepravdivé a historicky neudržateľné, že Hitler a NSDAP plánovali, iniciovali a organizovali hromadné zabíjanie Židov. ... Súd konštatuje, že názory vyjadrené sťažovateľom boli v rozpore s textom a duchom Dohovoru. ... Skutočnosť, že boli urobené v súkromnom liste a nie pred väčším publikom je irelevantná*“.²⁴⁶

V kontraste s tým vo veci *Perinçek vs. Švajčiarsko* ESLP konštatoval porušenie práva na slobodu prejavu, ktorého sa dopustilo Švajčiarsko, keď jeho orgány uložili sériu peňažných pokút tureckému doktorovi práv a predsedovi Tureckej strany pracujúcich za to, že vo Švajčiarsku usporiadal sériu tlačových konferencií, na ktorých tvrdil, že obvinenia z „arménskej genocídy“ sú medzinárodným klamstvom. O zásah do slobody prejavu išlo v tomto prípade preto, že podľa štrasburského súdu sťažovateľ vo svojom prejave nenazval Arménov klamármi, „*nepoužil voči nim urážlivé výrazy, ani sa ich nesnažil*

²⁴⁵ Tu je relevantné uviesť, že napríklad aj podľa čl. 13 ods. 4 prvej vety Ústavy SR: „*Pri obmedzovaní základných práv a slobôd sa musí dbať na ich podstatu a zmysel.*“

²⁴⁶ Rozhodnutie ESLP vo veci *Witzsch vs. Spolková republika Nemecko* č. sťažnosti 7485/03 z 13. decembra 2005. Citované podľa WILFLING, P. *Nenávisťné prejavy a extrémizmus v rozhodnutiach Európskeho súdu pre ľudské práva*. Pezinok: Via Iuris, 2017, s. 59 – 60.

stereotypizovať“, pričom „ospravedlňovanie genocídy nespočíva v tvrdeniach, že konkrétna udalosť nepredstavuje genocídu, ale vo vyhláseniach, ktoré vyjadrujú hodnotový úsudok o tejto udalosti, relativizujú závažnosť tejto udalosti alebo ju prezentujú ako správnu“. Kľúčový však bol kontext. Zatiaľ čo pri tradičnom popieraní holokaustu sa automaticky predpokladá, že ide o formu podnecovania k nenávisti, v tomto prípade je tento predpoklad mylný, „keďže sťažovateľ hovoril [v turečtine] vo Švajčiarsku o udalostiach, ktoré sa stali na území Osmanskej ríše pred deväťdesiatimi rokmi“. Súd tento argument podrobnejšie vysvetlil takto:

„Dôvod, kvôli ktorému je popieranie holokaustu trestným činom, podľa Súdu nespočíva až tak veľmi v tom, že ide o jednoznačne preukázaný historický fakt, ale v tom, že vzhľadom na historický kontext v dotknutých štátoch – prípady skúmané bývalou Komisiou a Súdom sa zatiaľ zaoberali Rakúskom, Belgickom, Nemeckom a Francúzskom ... – treba jeho popieranie, aj keď sa tvári ako nestranný historický výskum, vždy považovať za vyjadrenie antidemokratickej ideológie a antisemitizmu. Popieranie holokaustu je preto dvojnásobne nebezpečné najmä v štátoch, ktoré zažili nacistické hrôzy a ktoré teda možno považovať za osobitne morálne zodpovedné za to, aby sa dištancovali od masových zverstiev, ktorých sa dopustili alebo ktoré podnecovali, okrem iného aj tým, že zakážu ich popieranie. Naproti tomu nebolo dokázané, že existuje priame spojenie medzi Švajčiarskom a udalosťami, ku ktorým došlo v Osmanskej ríši v roku 1915 a v nasledujúcich rokoch. Jediné takéto spojenie môže pochádzať z prítomnosti arménskej komunity na švajčiarskej pôde, ale aj to je slabé. Potvrdzujú to tvrdenia švajčiarskej vlády, ktoré jasne vyjadrujú myšlienku, že sťažovateľom vyvolaný spor bol mimo švajčiarskeho politického života...“²⁴⁷

V tejto súvislosti považujeme za nesporné, že **historické dedičstvo slovenskej spoločnosti umožňuje štátnej moci presadzovať represívnu politiku voči popieraniu holokaustu**. Pri posudzovaní, či v Slovenskej republike existuje naliehavá spoločenská potreba chrániť židovskú menšinu aj prostredníctvom špecifickej skutkovej podstaty trestného činu popierania holokaustu, totiž treba zobrať do úvahy, že slovenská štátna moc sa v minulosti na holokauste aktívne podieľala.²⁴⁸ Ak by však na Slovensku v súčasnosti niekto po-

²⁴⁷ Rozhodnutie Veľkej komory ESLP vo veci Perinçek vs. Švajčiarsko č. sťažnosti 27510/08 zo dňa 15. októbra 2015. Citované podľa WILFLING, P. *Nenávistné prejavy a extrémizmus v rozhodnutiach Európskeho súdu pre ľudské práva*. Pezinok: Via Iuris, 2017, s. 63 – 67.

²⁴⁸ Pozri napr. ŠKVARNA, D a kol. *LEXIKÓN SLOVENSKÝCH DEJÍN*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá. 3. vydanie, 2006, s. 357 – 358.

pieral napríklad genocídu Ujgurov páchanú zo strany Čínskej ľudovej republiky,²⁴⁹ s trestnoprávnou odozvou by sa zrejme nestretol.

Väčší dôraz na posudzovanie kontextu pri hodnotení nenávistných prejavov žiadajú od svojich súdnych autorít aj niektorí americkí teoretici. Napríklad Michel Rosenfeld dáva do kontrastu rozhodnutie vo veci *Collin vs. Smith*²⁵⁰ a rozhodnutie vo veci *R.A.V. vs. City of St. Paul*.²⁵¹ Prvý rozsudok je vyústením známeho prípadu Skokie, v ktorom odvolací súd dospel k záveru, že skupina ľudí oblečených v nacistických uniformách môže zorganizovať pochod cez židovské predmestie, ktoré obývali aj preživší z koncentračných táborov. V druhom prípade Najvyšší súd Spojených štátov vyhlásil za protiústavné nariadenie mesta St. Paul, na základe ktorého bol stíhaný týnedžer za to, že zapálil kríž na súkromnom a oplotenom dvore, ktorý bol vo vlastníctve afroamerickej rodiny. Hoci európske súdy by obmedzenie slobody prejavu v obidvoch prípadoch takmer určite posvätili, Rosenfeld sa prihovára za to, aby sme si medzi nimi všimli podstatné kontextuálne rozdiely. Americké rozhodnutie vo veci *R.A.V.* sa nedá porovnávať s prípadom Skokie práve kvôli všadeprítomnému rasizmu a dlhej histórii útlaku afroamerického obyvateľstva USA, ako aj kvôli asociáciám, ktoré pálenie krížov v tomto obyvateľstve vyvoláva. Podľa Rosenfelda však hlavný rozdiel nespočíva v zhubnosti príslušných symbolov, ale v ich faktickom a emocionálnom dopade. Preživší holokaustu v Skokie pripustili, že plánovaný neonacistický pochod by ich mohol vyprovokovať k násilnej reakcii práve kvôli ich trýznivým spomienkam na koncentračné tábory. V kontraste s tým však pálenie kríža vyvoláva obavy, ktoré sa netýkajú minulosti, ale prítomnosti. A navyše, tie sa neopierajú o udalosti, ktoré sa stali ďaleko za oceánom, ale o udalosti, ktoré sú trvalou súčasťou rasového napätia v Spojených štátov od ich založenia.²⁵² Rosenfeldova úvaha nám jasnejšie odкрýva, že pri posudzovaní škodlivosti nenávistných prejavov ani tak nejde o históriu ako skôr o súčasnosť. Zároveň nám tak potvrdzuje, že tradičné historické vysvetlenie rozdielu medzi ame-

²⁴⁹ WINTOUR, P. ICC asks for more evidence on Uighur genocide claims. *The Guardian* [online]. [cit. 2020-12-11]. Dostupné na: <https://www.theguardian.com/world/2020/dec/11/international-criminal-icc-china-uighur-genocide-claims>

²⁵⁰ Rozhodnutie Odvolacieho súdu Spojených štátov pre siedmy obvod vo veci *Collin vs. Smith* 578 F.2d 1197 z 22. mája 1978. Dostupné na: <https://law.justia.com/cases/federal/appellate-courts/F2/578/1197/448646/>

²⁵¹ Rozhodnutie Najvyššieho súdu Spojených štátov vo veci *R.A.V. vs. St. Paul* 505 U.S. 377 z 22. júna 1992. Dostupné na: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/505/377/>

²⁵² ROSENFELD, M. Hate Speech in Constitutional Jurisprudence: A Comparative Analysis. *Cardozo Law Review*. 2003, Vol. 24, s. 1539 – 1540.

rickým a európskym prístupom k trestaniu šírenia nenávisti nie je úplne dostatočné.

Spojené štáty na rozdiel od Európy skutočne nemajú bezprostrednú skúsenosť s tým, ako môže šírenie čisto verbálnej nenávisti prerásť do rozsiahlych perzekúcií menšín či rovno do genocídy.²⁵³ Aj vo svetle štrasburského rozhodnutia *Perinçek vs. Švajčiarsko* možno tento postreh použiť ako solídny argument, prečo v USA neexistuje naliehavá spoločenská potreba trestať nenávistné prejavy, zatiaľ čo napríklad v Nemecku takáto potreba existuje. V prvej kapitole sme však voči tomuto populárnemu historickému vysvetleniu vzniesli námietku. Aj Spojené štáty totiž majú vlastnú historickú skúsenosť s etnickým či rasovým násilím, nehovoriac o pretrvávajúcej štrukturálnej diskriminácii historicky znevýhodnených menšín. Áno, inštitút otroctva zrejme nie je takým nehoráznym zločinom ako koncentračné tábory a spomienky naň nie sú u Američanov také čerstvé ako spomienky Európanov na holokaust, to však neznamená, že americká spoločnosť nemá silné spoločenské impulzy na vylúčenie verbálnej nenávisti spod ústavnej ochrany, obzvlášť ak v nej rasové napätie viditeľne pretrváva dodnes. Preto sme v podkapitole 1.5 ono všeobecne zdieľané historické vysvetlenie doplnili o návrh, podľa ktorého nenávistné prejavy sú v Spojených štátoch chránené aj kvôli tomu, že Američania majú oveľa väčšiu skepsu voči regulačným schopnostiam štátu. Problematika prejavov je príliš komplikovaná a štátne orgány sú príliš zaujaté na to, aby im Američania s kludným svedomím zdôverili právomoc stíhať čisto verbálnu nenávisť.

2.3 Ústavnoprávna regulácia nenávistných prejavov v USA

Keď Medzinárodný trestný tribunál pre Rwandu potvrdil 30-ročné väzenie pre Ferdinanda Nahimana za to, že ako spoluzakladateľ a šéfredaktor rádia RTLM bol zodpovedný za vysielanie intenzívnej nenávistnej kampane proti tutsijskej menšine pred a počas smutne známej genocídy, americký sudca Theodor Meron pripojil k verdiktu súdu svoje odlišné stanovisko. Meron bol presvedčený, že Nahimana niesol zodpovednosť *iba* za šírenie nenávistného prejavu, teda za spáchanie skutku, ktorý nebol trestným činom z pohľadu štatútu príslušného tribunálu, ani podľa medzinárodného obyčajového práva. Spomedzi všetkých dôvodov v prospech ochrany šírenia nenávisti ame-

²⁵³ ABRAMS, F. Hate Speech: The Present Implications of a Historical Dilemma. *Vill. L. Rev.* 1992, Vol. 37, 4, s. 12. Dostupné na: <https://digitalcommons.law.villanova.edu/vlr/vol37/iss4/2>

rický sudca považoval za najväznejší ten, že v novovznikajúcich demokraciách je to práve garancia beztrestnosti nenávistných prejavov, ktorá prispieva k vytvoreniu skutočnej politickej opozície. V takýchto demokraciách majú totiž vlády sklon k neprimeranej represii, pričom nenávistné prejavy, medzi nimi osobitne aj príklad rádia RTLM, používajú ako zámienku na potláčanie legitímnej politickej kritiky. Sudca Meron napokon pripustil, že nenávistný prejav možno trestať, iba ak predstavuje „*skutočné bezprostredné podnecovanie*“ k násiliu.²⁵⁴ Len dodajme, že rwandská genocída si vyžiadala určite viac ako pol milióna obetí, pričom v dotknutom rádiu toho času zaznela aj explicitná výzva na páchanie etnicky podmieneného násillia: „*Len sa pozrite na výšku osoby a na jej fyzický vzhľad. Pozrite sa na jej drobný nos a zlomite ho.*“²⁵⁵

Tento príklad nám naznačuje, že americký prístup k nenávistným prejavom je naozajstným kultúrnym kódom, ktorý sa manifestuje nielen v pozitívnom práve USA, ale aj v dominantných hodnotových postojoch, ktoré americkí právnici a právničky zastávajú kdekolvek vo svete. Niet sa preto čo čudovať, že USA uplatnili výhradu k ustanoveniu článku 20 ods. 2 Medzinárodného paktu občianskych a politických práv, ako aj k článku 4 Medzinárodného dohovoru o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie, ktoré zaväzujú zmluvné strany, aby postihovali nenávistné prejavy a ktoré sme si citovali v úvode tejto kapitoly. USA taktiež odmietli ratifikovať aj dodatkový protokol k Dohovoru Rady Európy o boji proti počítačovej kriminalite, ktorý sa týka postihovania nenávistných prejavov xenofóbneho a rasistického charakteru šírených prostredníctvom počítačových systémov.

Pozrime sa však na samotný text prvého dodatku k americkej ústave: „*Kongres neschváli žiadny zákon, ktorý by zavádzal nejaké náboženstvo alebo zakazoval jeho slobodné vyznávanie, alebo obmedzoval slobodu prejavu alebo tlače, alebo obmedzoval právo ľudí pokojne sa zhromažďovať, alebo právo žiadať od vlády nápravu krívd.*“

²⁵⁴ Rozhodnutie Medzinárodného trestného tribunálu pre Rwandu vo veci Ferdinand Nahimana et al. vs. The Prosecutor case no ICTR-99-52-A z 28. novembra 2007, Partly dissenting opinion of judge Meron, 9 a nasl. (s. 378 a nasl.). Dostupné na: <https://www.refworld.org/cases,ICTR,48b5271d2.html>

²⁵⁵ Rozhodnutie Medzinárodného trestného tribunálu pre Rwandu vo veci Ferdinand Nahimana et al. z 3. decembra 2003 case no. ICTR-99-52-T, 396 (s. 135). Dostupné na: <https://www.refworld.org/cases,ICTR,404468bc2.html>

V porovnaní s ústavnými listinami európskych štátov či s ľudskoprávnymi dohovormi je americká úprava slobody prejavu špecifická tým, že neobsahuje žiadne limity, teda dôvody ani spôsoby jej legitímneho obmedzenia.²⁵⁶ Pri striktne textualistickej interpretácii by to znamenalo, že táto sloboda je absolútna, podobne ako napríklad zákaz mučenia. Takýto záver je však neudržateľný, pretože by znemožňoval obmedzovanie slobody prejavu aj v prípadoch, v ktorých to nikto nikdy nenamietal, napr. pri svojvoľnom porušení listového tajomstva. Text prvého dodatku tak predstavuje interpretačný problém ešte predtým, než sa vôbec začne aplikovať na konkrétne prípady. Ako jeho riešenie sa ponúka návrh, podľa ktorého prvý dodatok zakazuje len predbežnú cenzúru, teda systém apriórneho licencovania prejavov, no nie ich následné či aposteriórne postihovanie.²⁵⁷ Takéto trestanie prejavov však má odstrašujúci efekt (*chilling effect*), takže fakticky pôsobí rovnako reštriktívne ako predbežná cenzúra. Ako ďalšie riešenie možno ponúknuť, že prvý dodatok zakazuje obmedzovanie slobody prejavu iba kongresu, nie však členským štátom federácie. Aj tento záver je však problematický, pretože ľudskoprávnu klauzulu chápe primárne ako vyjadrenie vertikálnej delby moci, ktorá k ochrane dotknutých práv nijako neprispieva. Iným riešením by mohlo byť, ak by sme komunikatívne konania, ktoré sú v hrubom rozpore s inými ústavnými hodnotami, nepovažovali za „prejav“ v zmysle prvého dodatku. Už predtým sme však tvrdili, že takýto výkladový manéver je intelektuálne nepoctivý a v rozpore so samotným účelom slobody prejavu. Americkým sudkyňiam a sudcom napokon teda neostáva iné, len slobodu prejavu koncipovať ako relatívne ľudské právo, hoci jej oficiálne vyjadrenie v texte ústavy je absolútne. Sú to teda americké súdy na čele s Najvyšším súdom Spojených štátov, ktoré vo svojej rozhodovacej činnosti formulujú dôvody, spôsoby a podmienky, za ktorých je prípustné slobodu prejavu obmedziť.

Pri ústavnoprávnej kvalifikácii nenávistných prejavov prichádzajú do úvahy tri ustálené súdne doktríny, ktoré umožňujú obmedziť slobodu prejavu: **a)** podnecovanie k bezprostrednému protiprávnemu konaniu (*incitement to imminent lawless action*), **b)** doktrína slovnej potýčky či doslovne „bojových

²⁵⁶ „Americká ústava šetrí slovami. Nenájdeme v nej žiadnu zmienku o Bohu a ani jedno slovo o demokracii. Priestor slobody slova vymedzuje výhradne negatívne, hovorí, čo vláda nikdy nesmie urobiť.“ HERCZEG, J. Hranice svobody projevu nejen ve světle judikatury Spolkového ústavního soudu. *Trestněprávní revue*. 12/2009, s. 367 – 368.

²⁵⁷ LEWIS, A. *Freedom for the Thought That We Hate: A Biography of the First Amendment*. New York: Basic Books, 2009, s. 5 nasl.

slov“ (*fighting words*) a c) doktrína „skutočných hrozieb“ (*true threats*).²⁵⁸ Podme sa na ne pozrieť bližšie.

Podnecovanie k bezprostrednému protiprávnemu konaniu

Doktrína podnecovania k bezprostrednému protiprávnemu konaniu má svoj pôvod v doktríne známej ako **test zjavného a prítomného nebezpečenstva** (*clear and present danger test*), ktorý formuloval sudca Oliver Wendell Holmes v rozhodnutí **Schenck vs. USA** z roku 1919. Holmes bol presvedčený, že sloboda prejavu napriek formulácii prvého dodatku nie je absolútnym právom, pretože ani ten najvoľnejší režim slobody prejavu neposkytuje ochranu človeku, ktorý v divadle plnom ľudí zakričí „Horí!“ spôsobiac tak falošný poplach. Preto sa podľa neho pri posudzovaní ústavnosti zásahov do tejto slobody vždy treba pýtať, či dotknuté slová boli „*použité v takých okolnostiach a či sú takej povahy, že vytvárajú zjavné a prítomné nebezpečenstvo, že spôsobia podstatné zlo, ktorému má Kongres právo zabrániť. Ide o otázku blízkosti a stupňa*“.²⁵⁹ Aby sme mali lepší obraz, Najvyšší súd USA na základe tohto testu odobril odsúdenie generálneho tajomníka Socialistickej strany za to, že sa podieľal na výrobe a distribúcii letákov, ktoré prirovnávali povolávanie amerických mladíkov do Veľkej vojny „*k despotizmu v jeho najhoršej podobe, k obľudnému zločinu proti ľudskosti, ktorý je v záujme iba hrstky ľudí z Wall Street*“.²⁶⁰ Holmes teda prirovnal falošný požiarne poplach v divadle ku kritike rozhodnutia prezidenta Woodrowa Wilsona vstúpiť do prvej svetovej vojny. Schenck bol stíhaný na základe zákona o špionáži z roku 1917 spolu so stovkami ďalších ľudí, ktorých pacifistické prejavy považoval najvyšší súd dlhé roky za „zjavné a prítomné nebezpečenstvo“. Vo svojich počiatkoch teda daný test ústavnosti neslúžil na ochranu slobody slova, ale skôr na jej potlačanie.²⁶¹

Doktrína zjavného a trvajúceho nebezpečenstva je pekným príkladom toho, aký vplyv na dlhodobý vývoj ústavného práva môžu mať kvalitne vyargumentované odlišné stanoviská. Jedným z takýchto stanovísk bol aj dissent

²⁵⁸ BEAUSOLEIL, E. L. Free, Hateful, and Posted: Rethinking First Amendment Protection of Hate Speech in a Social Media World. *Boston College Law Review*. 2019, Vol. 60, 7, s. 2104. Dostupné na: <https://lawdigitalcommons.bc.edu/bclr/vol60/iss7/6>

²⁵⁹ Rozhodnutie Najvyššieho súdu USA vo veci Schenck vs. United States 249 U.S. 47 (1919) z 3. marca 1919, s. 53. Dostupné na: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/249/47>

²⁶⁰ Ibidem.

²⁶¹ Pozri bližšie LEWIS, A. *Freedom for the Thought That We Hate: A Biography of the First Amendment*. New York: Basic Books, 2009, s. 25 a nasl.

sudcu Loisa Brandeisa vo veci *Whitney vs. California* z roku 1927,²⁶² ku ktorému sa pripojil aj sudca Holmes. Anita Whitney bola odsúdená na 14 rokov väzenia za členstvo v zločineckom syndikáte, pretože pomáhala so založením Komunistickej strany pracujúcich. Anita sa bránila, že účasťou na ustanovujúcom sneme strany nemienila založiť „*nástroj terorizmu a násilia*“, no porota jej obhajobu neuznala, pretože na tomto sneme bez protestu ostala aj po tom, čo sa snemovníci oficiálne prihlásili k myšlienke svetovej proletárskej revolúcie a explicitne vylúčili, že strana bude zápasíť o politickú moc aj v legálnych voľbách. Najvyšší súd potvrdil ústavnosť zákona, na základe ktorého bola Anita odsúdená v presvedčení, že ochranu prvého dodatku nepoživajú výrok, ktoré „*ohrozujú verejné blaho, ktoré majú tendenciu podnecovať k zločinu, narušovať verejný poriadok alebo podlamovať základy usporiadanej vlády a hroziť jej zvrhnutím nezákonnými prostriedkami*“.²⁶³ Sudca Brandeis nesúhlasil s týmto dôvodom, pretože neprešiel testom zjavného a prítomného nebezpečenstva. Podľa jeho názoru sa obžalovaná nepodieľala na podnecovaní ani sprisahaní, pretože organizácia, ktorú pomáhala zakladať, ohrozovala verejný poriadok len veľmi vzdialene, ak vôbec. Brandeis pritom zdôraznil, že Otcovia zakladatelia boli nebojácní ľudia, ktorí si mysleli, že „*sloboda je tajomstvom šťastia a odvaha je tajomstvom slobody*“. Autori ústavy teda rozumeli tomu, že „*všetky ľudské inštitúcie podliehajú určitým rizikám*“, zároveň však verili, že „*poriadok nemožno udržať iba pomocou strachu pred trestom*“. Strach vo všeobecnosti nie je príliš dobrý radcom, ak uvažujeme o reštriktívnych opatreniach štátu:

„*Strach z vážneho nebezpečenstva sám osebe nestačí ako dôvod na potlačenie slobody prejavu či zhromažďovania. Kedysi sa ľudia báli čarodejníc a upalovali ženy. Funkciou reči je však oslobodzovať ľudí z jarma ich iracionálnych obáv. ... Dokonca aj obhajoba porušenia zákona, nech je akokoľvek morálne zavrhnuteľná, nie je dôvodom na odopretie slobody prejavu tam, kde táto obhajoba nenapĺňa znaky podnecovania a kde niet indície, že na jej základe bude niekto bezprostredne konať. Musíme pamätať na veľký rozdiel medzi obhajobou a podnecovaním, medzi prípravou a pokusom či medzi spoločením sa a sprisahaním. Aby sme dokázali, že existuje zjavné a prítomné nebezpečenstvo, musíme preukázať, že treba očakávať bezprostredné a vážne násilie alebo*

²⁶² Rozhodnutie Najvyššieho súdu USA vo veci *Whitney vs. California* 274 U.S. 357 (1927) zo 16. mája 1927. Dostupné na: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/274/357/>

²⁶³ Ibidem, p. 372.

jeho obhajobu, alebo že minulé konanie dotknutej osoby poskytuje dôvod domnievať sa, že táto osoba takúto obhajobu zvažovala.“²⁶⁴

Brandeis teda použil test zjavného a prítomného nebezpečenstva nie ako odôvodnenie, prečo sloboda prejavu nie je absolútna, ale ako odôvodnenie, prečo výnimky z tejto slobody treba vykladať veľmi reštriktívne. Takto vytvoril inštitucionálny základ, o ktorý sa mohol v roku 1969 oprieť najvyšší súd, keď v precedense **Brandenburg vs. Ohio** posvätil šírenie explicitnej nenávisti. Clarence Brandenburg, vodca organizácie Ku Klux Klan v štáte Ohio, na zjazde svojich prívržencov povedal nasledujúce slová: „Nie sme pomstychtivou organizáciou, ale ak náš prezident, náš kongres či náš najvyšší súd budú pokračovať v potláčaní bielej kaukazskej rasy, je možné, že nejakú odvetu bude treba urobiť. ... Osobne som presvedčený, že neger by sa mal vrátiť do Afriky a Žid do Izraela.“²⁶⁵ Hoci sa tohto podujatia zúčastnili iba prívrženci Ku Klux Klanu, z jeho priebehu bol urobený a odvysielaný televízny záznam. Medzi zaistenými dôkazmi boli aj artefakty, ktoré sa na tomto zázname objavili, menovite „pištoľ, puška, brokovnica, strelivo, biblia a červená kukla, ktorú mal rečník na hlave“. Za uvedený prejav bol Brandenburg potrestaný podľa zákona o zločineckých syndikátoch podobne ako Anita Whitney desaťročia pred ním v štáte Kalifornia. V tomto prípade však Najvyšší súd Spojených štátov prehlásil, že daný zákon je protiústavný a precedens Whitney prekonaný. Podľa jeho názoru sa totiž medzičasom ustálilo, že „sloboda prejavu a tlače neumožňuje štátu zakázať obhajobu použitia sily alebo porušenia zákona okrem prípadov, v ktorých je takáto obhajoba zameraná na podnecovanie či vyvolanie bezprostredného protiprávneho konania a zároveň je pravdepodobné, že toto konanie skutočne podnieti alebo vyvolá“.²⁶⁶

Význam tohto precedensu spočíva v tom, že Najvyšší súd USA tu rozlíšil medzi prejavom obhajujúcim násilie len v čisto abstraktnej rovine a výzvou k bezprostrednému protiprávnemu konaniu (*imminent lawless action*). Zatiaľ čo prvá kategória prejavov požíva ústavnú ochranu, tá druhá nie. V porovnaní s doktrínou zjavného a prítomného nebezpečenstva je doktrína bezprostredného protiprávneho konania prísnejšia, pretože okrem vysokej pravdepodobnosti výskytu protiprávneho konania sa vyžaduje aj preukáza-

²⁶⁴ Ibidem, p. 376 a nasl.

²⁶⁵ Rozhodnutie Najvyššieho súdu USA vo veci *Brandenburg vs. Ohio* 395 U.S. 444 (1969) z 9. júna 1969. Dostupné na: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/395/444>

²⁶⁶ Ibidem.

nie úmyslu rečníka, že takéto konanie skutočne chcel vykonať.²⁶⁷ Ak by Anita Whitney zakladala komunistickú stranu o polstoročie neskôr, do väzenia by nešla.

Slovná potýčka či „bojové slová“

Súdnu doktrínu slovnej potýčky či „bojových slov“ sme si predstavili už v úvode prvej kapitoly. Najvyšší súd v roku 1942 vo veci **Chaplinsky vs. New Hampshire** potvrdil, že existujú „určité presne definované a úzko vymedzené triedy prejavov“, ktoré nie sú chránené prvým dodatkom, pretože „už samotným vyslovením spôsobujú ujmu alebo podnecujú k zrejmemu narušeniu občianskeho spoluzitia“, pričom samy osebe nie sú žiadnym prínosom do diskusie.²⁶⁸ V danom prípade išlo o slová „prekliaty fašista“, ktoré na rušnej ulici vyslovil podráždený jehovista do očí miestnemu maršalovi, ktorý ho upozornil, aby nepohoršoval verejnosť rozdávaním agitačných letákov. V precedense **Cohen vs. California** z roku 1971 Najvyšší súd USA odmietol označiť za bojové slová výraz „*Fuck the Draft*“ svietiaci na bunde obžalovaného, ktorý sa nachádzal v priestoroch súdu.²⁶⁹ Účelom slovnej potýčky je totiž bezprostredná provokácia k násilnému útoku, takže tento typ rečovej aktivity musí byť namierený proti konkrétnemu jednotlivcovi a z povahy veci sa môže odohrať iba z očí do očí.

Na doktrínu slovnej potýčky či „bojových slov“ sa spoliehali právnici židovskej štvrte Skokie, keď chceli zastaviť plánovaný pochod neonacistov. Právnici sa domnievali, že verejné vystavovanie hákového kríža pred očami osôb, ktoré prežili hrôzy koncentračných táborov, možno chápať ako osobnú urážku provokujúcu k bezprostredným násilnostiam. Obyvatelia štvrte dokonca pripustili, že by sa k násilným činom s najväčšou pravdepodobnosťou znížili. Podľa Najvyššieho súdu štátu Illinois však bolo vystavovanie hákového kríža v danom kontexte skôr „symbolickým politickým prejavom“. Navyše o slovnú potýčku nemohlo ísť ani preto, že neonacisti svoj zámer pochodovať mestom vopred ohlásili: „*Rečník, ktorý dá vopred vedieť o svojom prejave,*

²⁶⁷ LEWIS, A. *Freedom for the Thought That We Hate: A Biography of the First Amendment*. New York: Basic Books, 2009, s. 124.

²⁶⁸ Rozhodnutie Najvyššieho súdu Spojených štátov vo veci *Chaplinsky vs. New Hampshire* 315 U.S. 568 z 9. marca 1942, s. 571 – 572. Dostupné na: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/315/568>

²⁶⁹ Rozhodnutie Najvyššieho súdu Spojených štátov vo veci *Cohen vs. California* 403 U.S. 15 (1971) zo 7. júna 1971. Dostupné na: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/403/15/>

*predsa nemôže byť braný na zodpovednosť za konfrontáciu s tými, ktorí sa slobodne rozhodnú ho počúvať.*²⁷⁰

V súvislosti s nenávistnými prejavmi bola doktrína slovnej potýčky tematizovaná aj v precedense **R.A.V. vs. City of St. Paul** z roku 1992.²⁷¹ Najvyšší súd v ňom posudzoval ústavnosť nariadenia mesta St. Paul, na základe ktorého bol stíhaný mladík za to, že na ohradenom súkromnom pozemku patriacom afroamerickej rodine zapálil kríž. Príslušná časť nariadenia znela takto: „Kto umiestni na verejnom alebo súkromnom majetku symbol, objekt, nápis, charakterizáciu alebo grafity, okrem iného aj horiaci kríž alebo nacistický hákový kríž, s vedomosťou alebo v dôvodnej domnienke, že tým vzbudí u druhých hnev, poplach alebo rozhorčenie na základe rasy, farby pleti, vierovyznania, náboženstva alebo rodu, dopustí sa výtržníctva a bude vinný z priestupku.“ Hlavný argument právneho zástupcu mladíka znel, že takto formulované ustanovenie je príliš široké, no Najvyšší súd štátu Michigan tento argument odmietol, pretože v danom prípade boli ustanovenia vykladané veľmi úzko, konkrétne podľa ustálenej doktríny slovnej potýčky. Najvyšší súd USA sa však s názorom nižšieho súdu nestotožnil. Vrcholová súdna inštancia, ktorej verdikt odôvodňoval konzervatívny sudca Antonin Scalia, trvala na tom, že dotknuté ustanovenie je protiústavné, aj keď sa vykladá reštriktívne. To, či z množiny všetkých slovných potýčok mestské nariadenie zakazovalo iba niektoré, a to na základe ich ideologického obsahu, nie na základe spôsobu a kontextu ich prednesu. Prvý dodatok však neumožňuje štátnej moci favorizovať či postihovať prejavy len podľa toho, či sa jej páčia alebo nepáčia posolstvá, ktoré sú pomocou nich šírené. Dôvod, pre ktorý slovná potýčka nepožíva ústavnú ochranu, spočíva v jej neverbálnom rozmere, často ide o pokrikovanie spojené s bojovým gestami, ktorého prvoradým účelom nie je zdieľať nejakú myšlienku, ale provokovať k násiliu. Z tohto dôvodu možno používanie bojových slov zakázať rovnako ako napríklad prevádzku automobilu s hlučne znejúcim ampliónom: nejde o obsah posolstva, ale o neprípustnú formu jeho šírenia.²⁷²

²⁷⁰ Rozhodnutie Najvyššieho súdu štátu Illinois 69 III. 2d 605 (1978) z 27. januára 1978. Dostupné na: <https://law.justia.com/cases/illinois/supreme-court/1978/49769-6.html>

²⁷¹ Rozhodnutie Najvyššieho súdu Spojených štátov vo veci R.A.V. vs. St. Paul 505 U.S. 377 z 22. júna 1992. Dostupné na: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/505/377/>

²⁷² Ibidem. Porovnaj BEAUSOLEIL, E, L. Free, Hateful, and Posted: Rethinking First Amendment Protection of Hate Speech in a Social Media World. *Boston College Law Review*. 2019, Vol. 60, 7, s. 2119. Dostupné na: <https://lawdigitalcommons.bc.edu/bclr/vol60/iss7/6>

Scalia pritom uznáva, že za určitých okolností, možno postihovať prejavy aj na základe ich obsahového vymedzenia. Federálna vláda napríklad môže povoliť všetky obscénne vystúpenia okrem tých, v ktorých účinkujú neplnoleté osoby, a to z dôvodu ich osobitnej zraniteľnosti. Alebo môže regulovať cenový marketing len v určitej oblasti hospodárstva, pretože len v nej existuje vysoké riziko podvodov. Podľa Scaliu však neexistuje podobný rozumný dôvod, prečo by mala byť slovná potýčka zakázaná, iba ak sa dotýka menšín vyrátaných v nariadení mesta St. Paul. Nezmyselnosť tohto opatrenia sa jasne ukáže vo svetle argumentu z opaku: *„Prejavy obsahujúce urážlivé invectívy, nech sú akokoľvek mrzké či závažné, sú v zmysle nariadenia prípustné, pokiaľ sa netýkajú jednej zo špecificky znevýhodnených tém. Ľudia, ktorí chcú použiť slovnú potýčku v súvislosti s inými myšlienkami – napríklad chcú vyjadriť nevraživosť na základe politickej príslušnosti, príslušnosti k odborom či homosexuálnej orientácie – v nariadení podchytení nie sú.“*²⁷³ Navyše ide o neodôvodnenú diskrimináciu nielen na základe obsahu, ale aj na základe názorov (*viewpoint discrimination*). Napríklad v kontroverznej otázke týkajúcej sa vierovyznania by demonštranti z jedného tábora mohli niesť cedulu s nápisom *„Antikatolícki bigoti sú nedonosenci“*, zatiaľ čo demonštranti z druhého tábora by nemohli to isté povedať o *„pápežencoch“*, pretože podľa sporného nariadenia by išlo o provokáciu k násilnostiam *„na základe náboženstva“*.²⁷⁴ Scaliuov dôvtipný argument je poučnou lekciou, prečo skupiny ohrozené nenávistnými prejavmi je vhodnejšie vyrátavať pomocou otvorených výpočtov. K tejto téme sa však ešte vrátíme.

Skutočné hrozby

Ak nenávistné prejavy burcujú k páchaniu násilia, dajú sa kvalifikovať ako podnecovanie k bezprostrednému protiprávnemu konaniu. Ak tieto prejavy slúžia na vyprovokovanie obete k nevráživej reakcii, môžu spadať pod doktrínu slovnej potýčky či bojových slov. Ak šírením nenávisti mieni rečník vyvolať v mysli obete obavy o vlastnú bezpečnosť, potom ich možno podradiť pod doktrínu skutočných hrozieb. Najvyšší súd pod skutočnými hrozbami rozumie *„tvrdenia, pomocou ktorých rečník komunikuje vážny úmysel spáchať akt protiprávného násilia na určitom jednotlivcovi či skupine jednotlivcov. Rečník pritom v skutočnosti nemusí zamýšľať svoju hrozbu naplniť“*. Postihovaním skutočných hrozieb štát chráni jednotlivcov nielen pred sa-

²⁷³ R.A.V. vs. St. Paul 505 U.S. 377 z 22. júna 1992.

²⁷⁴ Ibidem.

motným násilím, ale aj pred ich obavou z násilia, resp. z ublíženia na zdraví či smrti.²⁷⁵ Pri hodnotení toho, či prejav možno považovať za skutočnú hrozbu, uplatňujú americké sudy objektívny štandard, to znamená, že sa pýtajú, či by predmetné tvrdenie považovala za zastrašovanie priemerná rozumná osoba. Berú pri tom do úvahy nielen obsah tvrdenia, ale aj kontext jeho vyslovenia, reakcie jeho adresátov či predchádzajúce indície násilných sklonov autora prejavu.²⁷⁶

Najvyšší súd USA použil doktrínu skutočných hrozieb pri kvalifikácii nenávistných prejavov v precedense *Virginia vs. Black* z roku 2003. Skutkový stav tohto prípadu sa nápadne ponáša na kauzu R.A.V.: Barry Black spolu s ďalšími obžalovanými usporiadal zjazd Ku Klux Klanu, na konci ktorého zapálil 8 či 9 metrov veľký kríž. Akcia sa odohrala na súkromnom otvorenom poli s povolením jeho vlastníka, no neďaleko od verejnej cesty, po ktorej prechádzali okoloidúce autá. Barryho odsúdili na základe zákona štátu Virgínia, ktorý zakazoval pálenie krížov s úmyslom zastrašovať jednotlivcov alebo skupiny jednotlivcov. Zákon pritom automaticky stanovoval nevyvrátiteľnú domnienku, podľa ktorej „akékoľvek pálenie kríža sa považuje za dôkaz úmyslu zastrašiť osobu alebo skupinu osôb“. Spoliehajúc sa na precedens vo veci R.A.V. Najvyšší súd Virgínie daný zákon prehlásil za protiústavný, pretože spomedzi všetkých skutočných hrozieb zákonodarca zakázal iba pálenie krížov, čím sa dopustil neprípustnej diskriminácie na základe obsahu prejavu. Prekvapivo však Najvyšší súd Spojených štátov tento argument odmietol a o symbolickom pálení krížov vyhlásil nasledujúce:

„Namiesto zákazu všetkých zastrašujúcich prejavov sa Virgínia môže rozhodnúť, že bude regulovať iba túto ich podmnožinu, pretože **pálenie krížov je dlho a smutne známe ako signál blížiaceho sa násilia**. Tak ako môže štát regulovať iba obscénnosti s najsmilnejším obsahom, tak isto sa môže štát rozhodnúť, že zakáže iba tie formy zastrašovania, ktoré najväčšmi vyvolávajú strach z ublíženia na zdraví.“²⁷⁷

Súd razantne odmietol podobnosť s nariadením mesta St. Paul, pretože virgínsky zákon nešpecifikoval, či mal páchatel úmysel zastrašiť niekoho z dôvodu jeho príslušnosti k určitej rase, rodu či náboženstvu. Podľa súdu

²⁷⁵ Rozhodnutie Najvyššieho súdu USA vo veci *Virginia vs. Black* 538 U.S. 343 (2003) zo 7. apríla 2003, s. 359 – 360.

²⁷⁶ BEAUSOLEIL, E, L. Free, Hateful, and Posted: Rethinking First Amendment Protection of Hate Speech in a Social Media World. *Boston College Law Review*. 2019, Vol. 60, 7, s. 2120 – 2121.

²⁷⁷ *Virginia vs. Black* 538 U.S. 343 (2003) zo 7. apríla 2003, s. 363.

totiž nie je pravda, že pálenie krížov je namierené len proti rasovým či náboženským minoritám.²⁷⁸ Aj napriek tomu však posudzovaný zákon nakoniec zrušil, a to kvôli jeho domnienke, podľa ktorej pálenie krížov bolo nevyvrátiteľným dôkazom úmyslu zastrašovať. Podľa súdu totiž ľudia rituálne pália kríže aj s inými úmyslami, napríklad preto, že chcú prejaviť určitú politickú ideológiu alebo len chcú symbolizovať skupinovú solidaritu. Zobrazenie horiaceho kríža vo filmoch dokonca nemusí plniť ani jednu z týchto funkcií. Súd teda konštatoval, že sporná zákonná domnienka „*ignoruje všetky tieto kontextuálne faktory nevyhnutné pre rozhodnutie, či bolo určité pálenie kríža mienené ako akt zastrašovania. Prvý dodatok však takéto skratky nedovoľuje*“.²⁷⁹

Dve veľké ironie

Sú teda nenávistné prejavy v Spojených štátoch povolené alebo zakázané? Takto postavená otázka vedie k zavádzajúcim odpovediam, pretože vec nestojí v rovine buď/alebo. Z *case law* Najvyššieho súdu Spojených štátov vyplýva, že aj v tejto jurisdikcii sú niektoré nenávistné prejavy postihované, hlavný rozdiel v porovnaní s inými liberálnymi demokraciami však spočíva v tom, že americký najvyšší súd kladie na tento typ postihov osobitne prísne požiadavky. Aby mohol štát postihovať nenávistné prejavy, nestačí preukázať iba to, že tieto prejavy zneisťujú človeka v otázke jeho plnoprávneho sociálneho statusu v príslušnej spoločnosti, potrebné je preukázať aj ich spojenie s násilím. ***Totíž aby mohli byť nenávistné prejavy v USA trestané, musia k násiliu priamo podnecovať alebo ho priamo provokovať, alebo vzbudzovať z jeho prepuknutia dôvodné obavy.*** Ak teda budete roznášať leták, ktorý nabáda majiteľov reštaurácií, aby neposkytovali svoje služby osobám čiernej farby pleti, je to v poriadku, pretože nejde o výzvu na páchanie násilia. Ak vopred úradom ohlásite, že na určitom mieste v určitom čase plánujete pochod v nacistických uniformách, je to v poriadku, pretože každý, koho by takýto pochod provokoval či urážal, má príležitosť sa mu vyhnúť. Ak si necháte na čelo vytetovať hákový kríž, je to v poriadku, pretože týmto gestom môžete mať v úmysle nielen zastrašiť členov určitej skupiny ľudí, ale aj vyjadriť solidaritu s členmi inej skupiny...

Zjavnou výhodou tohto benevolentného prístupu k šíreniu nenávisti je jeho politická neutralita. Ak sa súdy pri právnej kvalifikácii nenávistných

²⁷⁸ Ibidem, s. 362.

²⁷⁹ Ibidem, s. 367.

prejavov sústredia iba na hľadanie ich prepojenia s násilím, potom nemusia príliš špekulovať nad tým, či a ako narysovať čiaru medzi ústavne prípustnými a neprípustnými obsahmi prejavov. Alternatívu k tomuto prístupu sme ponúkli v podkapitole 1.3, kde sme rozlíšili medzi prvorádovými a druhorádovými ideológiami, hoci s dôvetkom, že takáto kategorizácia môže v niektorých prípadoch zlyhávať. Aj tak však ostáva veľkou iróniou, že za slobodu, ktorú dnes americkí fašisti nerušene užívajú pri šírení svojich rasistických posolstiev, v minulosti draho zaplatili najmä americkí komunisti postihovaní za zvestovanie proletárskej revolúcie.

Pri blúdení v zákutiach precedensov Najvyššieho súdu Spojených štátov zrejme nejednému človeku napadlo, že všetko mohlo byť aj inak, že **súčasný benevolentný prístup k nenávistným prejavom nie je právnou nevyhnutnosťou**. Jazyk prvého ústavného dodatku je síce kategorický, no jeho najvyšší autoritatívny interpret vytvoril celý rad súdnych doktrín, ktoré umožňujú postihovať rôzne druhy prejavov, ak je to nevyhnutné na ochranu iných ústavných hodnôt. Ako sme pritom videli, tieto doktríny nemajú podobu rigidných kogentných pravidiel s jasne vymedzenou pôsobnosťou, skôr ide o expozíciu právnych názorov výrazných právnických osobností, ktorým sa podarilo zavŕšiť ich kariéru na najvyššom súde. O tom, ktorým smerom sa uberal vývoj právnej regulácie nenávistných prejavov, tak nakoniec nerozhodoval text ústavy, ale výrečnosť, s akou sa jednotlivým sudcom podarilo uplatniť ich politickú a právnú filozofiu pri riešení prelomových prípadov.

Aby sme pochopili, ako veľmi je americká regulácia nenávistných prejavov príbehom s otvoreným koncom, pozrime sa ešte na zabudnutý precedens **Beauharnais vs. Illinois** z roku 1952. Joseph Beauharnais dostal pokutu 200 dolárov za to, že distribuoval letáky, na ktorých bolo okrem iného napísané: „Ak nás nezjednotí presviedčanie a potreba zabrániť tomu, aby sa biela rasa skrížila s tou čiernou, potom nás určite zjednotí agresia ... znásilnenia, lúpeže, nože, pušky a marihuana černochoch.“ Miestny súd skonštatoval, že týmto prejavom došlo k porušeniu illinoiského trestného zákona, ktorý zakazoval verejné prejavy „zobrazujúce skazenosť, zločinnosť, necudnosť a nečesťnosť skupín občanov akejkoľvek rasy, farby pleti, vierovyznania či náboženstva spôsobom, ktorý ich vystavuje pohrdaniu, posmechu či osočovaniu alebo ktorý spôsobuje narušenie mieru či nepokoje“.²⁸⁰ Zvláštnosťou tohto prípadu je to, že súdy (vrátane toho najvyššieho) odmietli daný prejav posudzovať

²⁸⁰ Rozhodnutie Najvyššieho súdu USA vo veci Beauharnais vs. Illinois 343 U.S. 250 z 27. apríla 1952, s. 252. Dostupné na: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/343/250/>

podľa doktríny zjavného a prítomného nebezpečenstva, ale namiesto nej použili doktrínu ohovárania podľa trestného práva (*criminal libel*). Pri takejto kvalifikácii už viac nebolo podstatné to, s akou pravdepodobnosťou prejav vyvolá násilnosti, ale to, či ním došlo k zásahu do dobrej povesti. Prelomový aspekt precedensu, ktorý odôvodňoval liberálny sudca Felix Frankfurter, spočíval vo vyjasnení otázky, či možno ohováraním zasiahnuť nielen do povesti jednotlivca, ale aj do povesti skupiny. Frankfurter odpovedal kladne, pričom z jeho argumentov sme zacitovali v podkapitole 1.1. Dôležité však je, že pri hodnotení ústavnosti zákona sudca upriamil pozornosť na spoločenské pomery v štáte Illinois, pre ktoré bolo charakteristické intenzívne rasové napätie. Práve pálčivosť a komplikovanosť tohto problému odôvodňovala podľa Frankfurtera zhovievavejší postoj súdu voči legislatíve, ktorá sa tento problém snažila riešiť:

„Iba tí, ktorým chýba zodpovedná pokora, budú mať sebavedomé riešenia pre také zložité problémy, ako sú konflikty spôsobené rozdielmi medzi rasou, farbou pleti či náboženstvom. Za týchto okolností nie je v kompetencii súdnictva odoprieť zákonodarcovi výber politik, ibaže by tieto nesúviseli s riešeným problémom alebo by boli zakázané nejakým explicitným obmedzením štátnej moci. Skutočnosť, že legislatívne riešenie v praxi nemusí zmierniť daný problém, alebo že dokonca môže vyvolať problémy nové, by iba opäť potvrdila paradox spojený s reformami. To je však cena, ktorú je potrebné zaplatiť za pokusy a omyly spojené s legislatívnymi snahami cielenými na riešenie neústupných spoločenských problémov.“²⁸¹

Liberálny sudca si nezatvoril oči ani pred kardinálnym argumentom amerických právnikov – pred rizikom zneužitia zo strany štátnej moci:

„Varujú nás, že voľba, ktorú tu priznávame illinoiskému zákonodarcovi, môže byť zneužitá, že daný zákon môže byť vynucovaný diskriminačne; hovorí nám, že postihovanie ohovárania náboženských a rasových skupín je len krôčikom k postihovaniu ohovárania politickej strany. Každá moc môže byť zneužitá, no možnosť zneužitia je len chabým dôvodom pre odopretie práva štátu Illinois prijať opatrenia proti kriminálnemu ohováraníu, ktoré angloamerické právo uznáva celé storočia.“²⁸²

Ak by namiesto Frankfurtera odôvodňoval rozhodnutie sudca podobný Scaliovi, najvyšší súd by sporný zákon pravdepodobne zrušil už len preto, že trestal ohováranie len niektorých spoločenských skupín, zatiaľ čo iné si

²⁸¹ Ibidem, s. 263.

²⁸² Ibidem, s. 264.

vôbec nevšimál. Na druhej strane, ak by bol v precedense *R.A.V. vs. St. Paul* sudcom spravodajcom niekto podobný Frankfurterovi, sporné mestské nariadenie by zrejme zostalo v platnosti už len z toho dôvodu, že nie je úlohou súdov hľadať *optimálne* riešenia takých nesmierne zložitých problémov, ako sú nevraživé vzťahy medzi jednotlivými rasami v USA. Teraz vidíme, že ak prípad spadá do pôsobnosti viacerých súdnych doktrín, sudcovia si medzi nimi vyberajú podľa politickej a právnej filozofie, ktorú osobne vyznávajú. Možno aj preto je jednou z najväčších politických udalostí v americkom verejnom živote menovanie sudcov a sudkýň najvyššieho súdu. A to nás privádza k druhej veľkej irónii: americký prístup k slobode slova sa síce môže pýšiť najvyššou mierou politickej neutrality, pri menovaní najvyšších strážcov tejto slobody sa však nikdy nezabúda aj na ideologické kritériá.

2.4 Ústavnoprávna regulácia nenávistných prejavov v Európe

Nemecká metóda

Ako typický príklad spôsobu ústavnoprávnej regulácie nenávistných prejavov v kontinentálnej Európe možno uviesť ústavný systém Nemecka. Ústavnoprávnym základom slobody prejavu v Nemecku je článok 5 ods. 1 a 2 nemeckej ústavy, ktorá sa formálne označuje ako Základný zákon (*Grundgesetz*). Podľa článku 5 ods. 1 Základného zákona platí: „Každý má právo slobodne vyjadrovať a rozširovať svoje názory slovom, písmom alebo obrazom a slobodne získavať informácie zo všeobecne dostupných zdrojov. Sloboda tlače a sloboda podávania správ prostriedkami vysielania a filmov sú zaručené. Nesmie tu byť žiadna cenzúra.“²⁸³ V odseku 2 tohto článku sa však stanovuje, že: „Tieto práva sú obmedzené ustanoveniami všeobecných zákonov, ustanoveniami právnych predpisov na ochranu mladistvých a právom na nedotknuteľnosť osobnej dôstojnosti.“²⁸⁴ Už na prvý pohľad je zrejmé, že na rozdiel od prvého dodatku k ústave USA Základný zákon v článku 5 ods. 2 priamo stanovuje podmienky, za splnenia ktorých možno slobodu prejavu obmedziť. Citovaný odsek 2 nemeckého Základného zákona umožnil v Nemecku prijatie trestnoprávnej legislatívy zameranej na potlačenie rasistických, revizionistických, neonacistických či iných druhov nenávistných prejavov. V nemeckom ústav-

²⁸³ Article 5, Basic Law for the Federal Republic of Germany. Dostupné na: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gg/englisch_gg.pdf

²⁸⁴ Ibidem.

nom systéme tak na rozdiel od USA možno pozorovať priamu organickú väzbu medzi ústavnými normami umožňujúcimi obmedzenie slobody prejavu obsiahnutými v článku 5 ods. 2 Základného zákona a trestnoprávnou legislatívou postihujúcou nenávistné prejavy.

V Nemecku pri ústavnoprávnej regulácii nenávistných prejavov taktiež zohráva dôležitú úlohu judikatúra nemeckého Spolkového ústavného súdu (ďalej len „nemecký ústavný súd“). Nemecký ústavný súd pri výklade ústavných noriem obsiahnutých v Základnom zákone zaujíma tzv. holistický prístup, čo znamená, že jednotlivé ustanovenia Základného zákona väčšinou nevykladá izolovane, ale vo vzájomnej súvislosti všetkých relevantných ústavných ustanovení. Uvedený prístup pri výklade Základného zákona možno pozorovať aj v jeho judikatúre týkajúcej sa slobody prejavu a nenávistných prejavov.²⁸⁵ Táto totiž stanovuje, že pri ochrane jednotlivca a jeho dôstojnosti v súvislosti s nenávistnými prejavmi treba zásadný význam prikladať aj prvému článku Základného zákona, ktorý stanovuje kategorickú ochranu ľudskej dôstojnosti: *„Dôstojnosť človeka je nedotknuteľná. Rešpektovať a chrániť ju je povinnosťou všetkých štátnych orgánov.“*²⁸⁶ Nemecký ústavný súd k tomuto ešte bližšie uviedol: *„Základný zákon ustanovil hodnotovo orientovaný poriadok, ktorý stavia jednotlivca a jeho dôstojnosť do centra všetkých rozhodnutí a je to práve táto ústavná hodnota, ktorá usmerňuje organizáciu a výklad celého právneho poriadku.“*²⁸⁷ Nemecký Základný zákon teda vytvára objektívny hodnotový poriadok, na vrchole ktorého sa ako ústredná hodnota nachádza jednotlivec a jeho ľudská dôstojnosť. Dôležité je tiež spomenúť, že nemecký ústavný súd pri riešení kolízie slobody prejavu s inými ústavnými hodnotami využíva metodiku ústavného prieskumu v podobe testu proporcionality ako jeden zo základných nástrojov európskeho ústavného súdnictva a v každom prípade individuálne skúma, ktorá z ústavne chránených hodnôt má v tom-ktorom prípade prednosť, resp. ako ich možno medzi sebou čo najspravodlivejšie vyvážiť. Bol to práve nemecký ústavný súd, z ktorého judikatúry vznikol v 2. polovici 20. storočia kontinentálny princíp testu proporcionality a ktorý následne prevzali aj súdne orgány ochrany ústavnosti iných európskych štá-

²⁸⁵ K tomu bližšie pozri napr. BVerfGE 7, 198; BVerfGE 35, 202; BVerfGE 30, 173 a pod. Dostupné na: https://www.bundesverfassungsgericht.de/EN/Das-Gericht/das-gericht_node.html

²⁸⁶ Article 1, Basic Law for the Federal Republic of Germany. Dostupné na: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gg/englisch_gg.pdf/

²⁸⁷ Bundesverfassungsgericht, BVerfGE 39, 1 (67). Dostupné na: https://www.bundesverfassungsgericht.de/SiteGlobals/Forms/Suche/EN/Entscheidungensuche_Formular.html?language=en

tov či aj ESLP.²⁸⁸ Účelom tejto metodiky ústavného prieskumu je zabezpečiť vyvažovanie kolidujúcich ústavných hodnôt tak, aby sa dosiahol ich maximálny účinok a aby žiadna z hodnôt nebola realizovaná na úkor úplnej ignorácie druhej. V prípade zásahu do slobody prejavu napr. vo forme trestného postihu za prednesený nenávistný prejav tak nemecký ústavný súd pomocou testu proporcionality skúma, či bol zásah do slobody prejavu vykonaný v súlade s podmienkami stanovenými v článku 5 ods. 2 Základného zákona, ako aj zabezpečuje spravodlivé vyvažovanie slobody prejavu s inými základnými právami a slobodami či ústavnými hodnotami, ktoré majú rovnakú ústavnú váhu ako ústavné právo na slobodu prejavu.

Na povrchu vyzerá európska metóda obmedzovania slobody prejavu celkom odlišne od tej americkej. Nemecký súd a pod jeho vplyvom aj ostatné európske súdy vrátane toho štrasburského nechápu slobodu prejavu ako právo s privilegovaným ústavným postavením, ale len ako jednu z mnohých ústavných hodnôt, medzi ktorými treba hľadať spravodlivú rovnováhu. V predchádzajúcej kapitole sme však videli, že ani americký najvyšší súd si nezatvára oči pred nespochybniteľným faktom, že sloboda prejavu sa môže dostať do kolízie s inými hodnotami a že v niektorých prípadoch musí týmto hodnotám ustúpiť. Rozdiel medzi európskymi a americkými súdmi teda nespočíva v tom, že tie prvé sú ochotné slobodu prejavu vyvažovať, zatiaľ čo tie druhé nie. Skôr ide o to, že pri vyvažovaní majú americké súdy dispozíciu prikladať slobode prejavu väčšiu váhu ako súdy európske. Takže ***ak sa má nejaký prejav potrestať bez toho, aby došlo k narušeniu spravodlivej rovnováhy, potom miera jeho zásahu do ostatných ústavných hodnôt musí byť v USA vyššia ako v Európe.*** Z tohto pohľadu kontrast medzi americkým a európskym prístupom ani tak nespočíva v metóde, ako skôr vo výsledkoch. Preto sa v nasledujúcej časti pozrieme na kľúčové precedensy štrasburského súdu.

Štrasburské výsledky

Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd zakotvuje slobodu prejavu v článku 10, pričom v jeho druhom odseku sa explicitne píše, že výkon tohto práva „*zahŕňa povinnosti aj zodpovednosť*“, a preto môže podliehať zákonným obmedzeniam, ktoré „*sú nevyhnutné v demokratickej spoločnosti v záujme národnej bezpečnosti, územnej celistvosti alebo verejnej*

²⁸⁸ Porovnaj ONDŘEJEK, P. *Princip proporcionality a jeho role při interpretaci základní práv a svobod*. Praha: Leges, 2012, s. 136 a nasl.

bezpečnosti, na predchádzanie nepokojom alebo zločinnosti, ochranu zdravia alebo morálky, ochranu povesti alebo práv iných, zabránenia úniku dôverných informácií alebo zachovania autority a nestrannosti súdnej moci“. Navyše dohovor obsahuje v článku 17 aj všeobecný zákaz zneužitia práv, podľa ktorého tento dokument nemožno vykladať spôsobom, ktorý by viedol k narušeniu práv alebo slobôd alebo k ich obmedzeniu vo väčšom ako explicitne stanovenom rozsahu.

Európsky súd pre ľudské práva môže teda postihovanie nenávistných prejavov ospravedlniť na základe dvoch článkov. V praxi pritom využíva obidva, pričom o článok 17 opiera odmietnutie sťažnosti voči zásahu do takého prejavu, ktorý je celkom zjavne v rozpore s duchom dohovoru. Ide napríklad o popieranie holokaustu, obhajobu nacistickej politiky či šírenie explicitného antisemitizmu.²⁸⁹ Ak takýto rozpor zjavný nie je, súd používa druhý odsek článku 10, čo mu umožňuje hľadať spravodlivú rovnováhu v explicitnejšej podobe. Pozrime sa teda, k akým záverom štrasburský súd (prípadne Komisia pre ľudské práva) pri posudzovaní nenávistných prejavov dospeli. Ako sme avizovali pred chvíľou, v tomto prehľade predstavíme iba konečné verdikty, nie aj argumenty. Pôjde teda skôr o fotoalbum s portrétmi jednotlivých prípadov, nie o ich hĺbkovú analýzu.²⁹⁰

Vo veci **Balsytė-Lideikienė vs. Litva** z roku 2008 štrasburský súd odobril konfiškáciu vyše 2 000 kusov nepredaných kalendárov, na ktorých ich autorka a vydavateľka komentovala historické udalosti okrem iného aj antisemitskými poznámkami, napríklad, že Židia páchali genocídu proti Litovčanom. Vo veci **Glimmerveen a Hagenbeek vs. Holandsko** z roku 1979 štrasburská komisia odmietla sťažnosť predsedu holandskej nacionalistickej strany podľa článku 17, ktorý dostal dvojtyždňový trest odňatia slobody za to, že vlastnil rasistické letáky, ktoré obhajovali vysťahovanie hostujúcich pracovníkov (Surinamčanov, Turkov...) z holandského pracovného trhu. Podľa rovnakého článku odmietol štrasburský súd aj sťažnosť vo veci **Pavel Ivanov vs. Rusko** z roku 2007, v ktorej redaktor mesačníka namietal porušenie slobody prejavu, pretože mu bola udelená pokuta 10 000 rubľov za to, že publikoval sériu článkov zobrazujúcich Židov ako zdroj všetkého zla v Rusku. Vo veci **Sou-**

²⁸⁹ WILFLING, P. *Nenávistné prejavy a extrémizmus v rozhodnutiach Európskeho súdu pre ľudské práva*. Pezinok: Via Iuris, 2017, s. 9 – 10.

²⁹⁰ Prehľad sme spracovali na základe publikácie WILFLING, P. *Nenávistné prejavy a extrémizmus v rozhodnutiach Európskeho súdu pre ľudské práva*. Pezinok: Via Iuris, 2017, s. 19 – 124. V tejto knihe možno nájsť aj podrobnejší popis skutkového stavu prípadov spolu s argumentáciou súdu.

las a ďalší vs. Francúzsko z roku 2008 súd odobril uloženie pokuty 7 500 eur francúzskemu vydavateľovi a popri ňom aj spisovateľovi za vydanie a napísanie knihy vykresľujúcej imigráciu moslimov do Európy ako druh „nepriateľského dobývania“. Podľa autora danej knihy je kriminalita moslimských imigrantov predzvesťou veľkej etnickej občianskej vojny, ktorá bude jednou z najťažších skúšok európskej civilizácie. V prípade **M'Bala M'Bala vs. Francúzsko** z roku 2015 súd posudzoval sťažnosť známeho francúzskeho komika, ktorý dostal pokutu 10 000 eur za svoje recesistické predstavenie, na ktorom udelil cenu známemu popieračovi holokaustu za „neobyčajnosť a drzosť“. Cena mala podobu trojramenného svietnika s nastoknutým jablkom na každom ramene, pričom popieračovi ju odovzdal herec prezlečený za židovského väzňa z koncentračného tábora. Súd odmietol sťažnosť ako neprijateľnú podľa čl. 17. Ako neprijateľnú odmietol súd sťažnosť aj v prípade **Norwood vs. Spojené kráľovstvo** z roku 2004, v ktorom išlo o pokutu 300 libier uloženú regionálnemu organizátorovi extrémistickej pravicovej strany za to, že v okne svojho bytu na prvom poschodí obytného domu vystavil plagát s fotografiou budov Svetového obchodného centra v New Yorku v plameňoch so slovami „Islam preč z Británie – chráňme Britov“ a s prečiarknutým symbolom polmesiaca a hviezdy. Podobne súd odmietol sťažnosť ako neprijateľnú aj v prípade **Belkacem vs. Belgicko** z roku 2017, v ktorom sťažovateľ namietal pokutu 550 eur a podmienený trest odňatia slobody na jeden a pol roka za to, že na Youtube obhajoval džihád a zavedenie práva šaria v Belgicku. Vo veci **I. A. vs. Turecko** z roku 2005 súd odobril uloženie pokuty vyše troch miliónov tureckých lír (asi 16 amerických dolárov) vydavateľovi knihy *Zakázané frázy*, podľa ktorej prorok Mohamed prerušil pôst pohlavným stykom medzi večerou a modlitbou, pričom zároveň nezakazoval pohlavný styk s mŕtvou osobou či živým zvieratom. Vo veci **Klein vs. Slovensko** z roku 2006 súd naopak konštatoval porušenie slobody prejavu, keď štát udelil pokutu 15 000 slovenských korún novinárovi Kleinovi, ktorý kritizoval arcibiskupa Sokola za spoluprácu s ŠTB aj týmito slovami: *„Tento primas prvej kresťanskej cirkvi nemá v sebe ani toľko cti ako primáš poslednej cigánskej kapely v sláku! Vôbec nechápem, prečo slušní katolíci nevystúpia z organizácie, na čele ktorej je taká obluda.“* V prípade **Kühnen vs. SRN** z roku 1988 bol uložený trest 3 roky a 4 mesiace nemeckému občanovi, vedúcemu straníckovi neonacistickej strany, za explicitnú obhajobu národného socializmu. Komisia pre ľudské práva odmietla jeho sťažnosť ako neprijateľnú podľa čl. 17. Ako neprijateľnú odmietol súd sťažnosť aj v prípade **Garaudy vs. Francúzsko** z roku 2003, v ktorom bola uložená pokuta 390 000 frankov a podmie-

nečný trest odňatia slobody spisovateľovi, pretože vo svojej knihe naznačoval, že holokaust je podvod a že plynové komory v koncentračných táboroch sú príznakom. Už predtým sme rozoberali precedens **Witzsch vs. SRN** (č. 2) z roku 2005. Súd v ňom odmietol ako neprijateľnú sťažnosť nemeckého občana, ktorý si musel odpykať trojmesačné väzenie za to, že v súkromnom liste adresovanom známemu profesorovi histórie odmietol osobnú zodpovednosť Hitlera za holokaust. Do kontrastu s týmto prípadom sme dali precedens vo veci **Perinçek vs. Švajčiarsko** z roku 2015, v ktorom súd konštatoval porušenie práva tureckého právnik, pretože dostal sériu pokút v celkovej hodnote zhruba 8 000 eur za to, že na území Švajčiarska zorganizoval tlačové konferencie v turečtine, na ktorých popieral arménsku genocídu. Vo veci **Kern vs. SRN** z roku 2007 súd odmietol ako neprípustnú sťažnosť nemeckého občana, ktorý bol prepustený zo štátnej služby za to, že deň po útoku na Svetové obchodné centrum v New Yorku vydal tlačovú správu v mene extrémistického spolku, v ktorej tento teroristický čin schvaľoval, pretože USA považoval za dlhoročného agresora konajúceho v záujme „sionistickej oligarchie“. V prípade **Vejdeland a ďalší vs. Švédsko** z roku 2012 súd odobril pokuty do 2 000 eur za šírenie letákov v priestoroch gymnázia, na ktorých bolo napísané, že „homosexualita má morálne ničujúce účinky na podstatu spoločnosti“. V precedense **Vajnai vs. Maďarsko** z roku 2008 súd konštatoval porušenie slobody prejavu zo strany Maďarska, ktorého orgány odsúdili pána Vajnaia za to, že na demonštrácii vystúpil ako rečník s červenou hviezdou na svojom saku. Súd povedal, že takáto hviezda nie je len symbolom komunistickej totalitnej vlády, ale aj medzinárodného robotníckeho hnutia či niektorých registrovaných politických strán v rôznych členských štátoch. V precedense **Jersild vs. Dánsko** z roku 1994 súd konštatoval porušenie slobody prejavu, keď štát udelil novinárovi pokutu 1 000 dánskych korún za to, že odvysielal interview s mladými rasistami, v ktorom zaznelo okrem iného aj to, že „neger nie je ľudská bytosť, je to zviera, podobne ako všetci ostatní zahraniční robotníci...“. Veľká komora súdu to považovala za porušenie práva novinára, pretože on osobne sa od týchto rasistických myšlienok dištancoval. V prípade **Delfi vs. Estónsko** z roku 2015 súd rozhodol, že nedošlo k porušeniu slobody prejavu, keď štát potrestal pokutou 5 000 estónskych korún (cca 320 eur) firmu prevádzkujúcu profesionálny komerčný spravodajský portál za to, že po dobu šiestich týždňov nevyrezala nenávistné komentáre návštevníkov portálu pod jedným zo svojich článkov, hoci redakčný systém portálu neumožňoval, aby tento obsah editovali samotní návštevníci...

Aj bez podrobnej analýzy argumentácie nám tento prehľad pomáha vytvoriť si veľmi plastickú predstavu o tom, ako európske súdy vyvažujú slobodu (nenávistného) prejavu s inými ústavnými hodnotami. V kontraste s americkým prístupom **európske súdy na postihovanie nenávistných prejavov nevyžadujú, aby bolo komunikované posolstvo spojené s násilím, či už vo forme podnecovania, provokácie alebo vyhrážania sa**. Zdá sa, že zatiaľ jedinou výnimkou z tohto pravidla je situácia, keď prejav útočí na členov dominantnej väčšiny, nie na členov historicky znevýhodnenej či zraniteľnej menšiny (*Belkacem vs. Belgicko*). Niektoré z potrestaných prejavov možno nepochybne chápať aj ako príspevky do legitímnej diskusie o verejných politikách, čo sa osobitne týka diskusie o migrácii. Prísnejšia migračná politika sa však dá obhajovať aj bez rozširovania stereotypných predstáv o kriminalite cudzincov, ktoré zvyšujú napätie v multietnických spoločnostiach. Preto sa v Európe postihovanie takejto komunikácie nechápe ako porušenie princípu politickej neutrality, hoci americké súdy by mohli namietajú, že ide o nepripustné vynucovanie slušnosti len voči jednej strane politickej kontroverzie. **V Európe nie je porušením politickej neutrality ani dôsledné potieranie nacistickej ideológie a symboliky**. Tento principiálny postoj sa opiera o koncept militantnej demokracie, ktorého teoretické zdôvodnenie sme načrtli v prvej kapitole, kde sme rozlíšili medzi ideológiami prvého a druhého rádu.

Na druhej strane však treba zdôrazniť, že **vo veľkej väčšine prípadov sú nenávistné prejavy v Európe postihované uložením nelikvidačnej peňažnej pokuty**. Odsúdenie teda väčšinou plní najmä symbolickú či expresívnu funkciu: štátu prioritne nejde o nápravu páchatela ani o odstránenie ostatných, ale o vyjadrenie hodnotového postoja, podľa ktorého aj komunikatívne konanie musí mať určité hranice. Tresty odňatia slobody sú väčšinou spojené až s obhajobou nacizmu či s organizovaním sa v nacistických stranách. Dodajme, že v zložitých prípadoch štrasburský súd len málokedy dosahuje jednomyselné rozhodnutia, čo indikuje, že názory európskych právnických elít na túto problematiku nie sú jednoliate a že európsky prístup je podobne ako ten americký v neustálom vývoji. Na tomto mieste zopakujeme ešte raz, že posvätením trestu za šírenie nenávisti nám štrasburský súd nehovorí, že takúto represívnu politiku chápe ako jediný a najefektívnejší spôsob, akým sa vyrovnáť s nenávistnými prejavmi. Súdtakýmto rozhodnutím len potvrdzuje, že z pohľadu Európskeho dohovoru ide o prostriedok prípustný. To prakticky znamená, že zmluvné štáty majú možnosť problém šírenia nenávisti riešiť aj inak.

Len celkom výnimočne súd dospel k záveru, že neriešením problému šírenia nenávisti štát porušil svoje pozitívne ľudskoprávne záväzky. Napríklad v precedense **Király a Dömötör vs. Maďarsko** z roku 2017 súd povedal, že štátna moc svojím nekonaním porušila právo sťažovateľov na rešpektovanie ich súkromného a rodinného života. V prípade išlo o protirómsku demonštráciu, ktorej sa zúčastnili aj krajne pravicové skupiny a ktorá prebiehala na ulici prevažne obývanej rómskou menšinou. Niektorí demonštranti označovali domy, v ktorých mali bývať Rómovia, došlo aj k hádzaniu kameňov do rómskych záhrad, pričom polícia nepodnikla žiadne kroky na odstránenie týchto provokácií. Podobný prípad **R. B. vs. Maďarsko** z roku 2016 skončil rovnakým verdiktom. Rovnako aj tu organizovali extrémistické skupiny protirómsky pochod v obci s prevažne rómskou populáciou. V čase pochodu sa sťažovateľka nachádzala vo svojej záhrade, pričom okoloidúci protestujúci na ňu kričali: „*Chodte dovnútra, vy prekliati špinaví cigáni!*“ Sťažovateľka protestujúcich vyzvala, aby išli preč, na čo jeden z nich so sekerou v ruke reagoval vyhrážkou, že v danej štvrti postaví dom „*z ich krvi*“. Štrasburský súd konštatoval porušenie práva na súkromie, pretože kompetentné orgány štátu odmietli tento incident riadne vyšetriť. Na základe týchto prípadov môžeme formulovať tézu, že zmluvné štáty Európskeho dohovoru sú povinné riadne vyšetriť a stíhať šírenie takých nenávistných prejavov, pri ktorých hrozí bezprostredné vypuknutie násillia. Keď to celé zjednodušíme a dáme do kontrastu s americkými súdnymi doktrínami, dospejeme k záveru, že **nenávistné prejavy, ktoré Spojené štáty v zmysle prvého dodatku ústavy trestať môžu, európske štáty v zmysle Európskeho dohovoru trestať musia**.

Ústavný súd ČSFR: Kedy trestať propagáciu komunizmu?

Nemecký model ľudskoprávnej argumentácie s dôrazom na hodnotu ľudskej dôstojnosti a princíp proporcionality k nám dorazil dvoma cestami: cez Štrasburg a cez Brno. Judikatúra Európskeho súdu pre ľudské práva má u nás vplyv, pretože ide o autoritatívny výklad medzinárodného ľudskoprávneho katalógu, ktorému slovenský ústavný súd priznáva právnu silu ústavy. Judikatúra českého ústavného súdu nám zasa slúži ako vzor nielen kvôli svojej argumentačnej presvedčivosti a jazykovej blízkosti, ale aj kvôli spoločnej histórii ústavnej ochrany ľudských práv, ktorá vychádza z federálnej Listiny základných práv a slobôd. Napokon k nenávistným prejavom sa stihol vyjadriť aj spoločný Ústavný súd Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky v náleze **Pl. ÚS 5/92**, v ktorom posudzoval ústavnosť tejto normy: „*Kto podporuje*

*alebo propaguje hnutie, ktoré preukázateľne smeruje k potlačeniu práv a slobôd občanov alebo hlása národnostnú, rasovú, triednu alebo náboženskú zášť (ako napríklad fašizmus alebo komunizmus), potresce sa odňatím slobody na jeden rok až päť rokov.*²⁹¹

Skupine poslancov, ktorí toto ustanovenie napadli, sa nepáčilo, že novela Trestného zákona zaviedla do skutkovej podstaty explicitný odkaz na komunizmus, ktorý sa takto dostal do ekvivalencie s termínom fašizmus. Tento paragraf bol podľa nich v rozpore okrem iného aj s čl. 2 ods. 1 ústavnej listiny, podľa ktorého štát „sa nesmie viazať na výlučnú ideológiu“. Federálny ústavný súd však túto argumentáciu odmietol, pretože „*trestnoprávny zákaz podpory a propagácie ideológií, ktoré svojou doktrínou i praktickým postupom vylučovali a vylučujú šírenie iných ideológií, prispieva k zabezpečeniu plurality názorov, ideológií, politických a iných hnutí a k realnej možnosti ich šírenia, podpory a propagácie.*“²⁹² Súd teda urobil koncepčný rozdiel medzi politickými ideológiami, ktorý korešponduje nášmu rozdielu medzi ideológiami prvého a druhého rádu. Ideológie súťažiacie medzi sebou navzájom v zabehnutom demokratickom rámci sú prípustné, zatiaľ čo ideológie, ktorých skutočným (či už otvoreným alebo skrytým) cieľom je zničenie tohto rámca, najmä politického pluralizmu, sú neprípustné.

Ústavný súd však dal navrhovateľom za pravdu, keď pripustil, že časť ustanovenia skutkovej podstaty, ktorá v zátvorke uvádzala fašizmus a komunizmus ako príklady nenávistných ideológií, môže byť na účely trestného práva zmätočná. Podľa sudcov totiž existovali pochybnosti o tom, či sú vymenované ideológie skutočne iba príkladmi, alebo aj legálnymi definíciami neprípustných ideológií. V prvom prípade by bolo potrebné preukazovať nielen to, či páchatel podporoval alebo propagoval komunistické či fašistické hnutie, ale aj to, či jeho konkrétny prejav skutočne smeroval k potláčaniu práv alebo hlásal neprípustnú zášť. V druhom prípade by, naopak, stačilo dokázať iba podporu či propagáciu menovaných ideológií, pretože v tejto interpretácii je komunizmus a fašizmus vždy v rozpore s demokratickým politickým rámcom. Aby ústavný súd tomuto výkladovému zmätku zabránil, konštatoval, že inkriminovaná časť skutkovej podstaty v zátvorke je v rozpore s princípmi právneho štátu. V tejto súvislosti aj bližšie vysvetlil, kedy možno propagáciu komunizmu považovať za nenávistný prejav a kedy, naopak, ide o prejav akceptovateľný:

²⁹¹ § 260 zákona č. 140/1961 Zb. (Trestný zákon) v znení zákona č. 557/1991 Zb.

²⁹² Nález ÚS ČSFR Pl ÚS 5/92 zo 4. septembra 1992. Sbírka usnesení a nálezů č. 1, roč. 1992, s. 32. Dostupné na: <https://www.usoud.cz/sbirka-usneseni-a-nalezu-us-csfr>

„Jadrom problematiky je teda požiadavka, aby Trestný zákon postihoval podporu alebo propagáciu komunistického hnutia iba vtedy, ak hnutie hlása alebo svojím programom, uznávaním doktríny alebo konkrétnymi činmi je zamerané na potlačenie práv a slobôd občanov alebo na prejavy vystupňovanej nenávisti (zášte), popísané v posudzovanom ustanovení. Takým zameraním alebo prejavom je najmä program, doktrína alebo snaha uchopiť moc násilím, po akomkoľvek získaní moci vylúčiť slobodné voľby, uznávanie učenia o diktatúre proletariátu (ktoré sa dosiaľ namiesto diktatúry triedy vždy prejavilo ako diktatúra politickej strany, presnejšie vládnucej špičky tejto strany), teória alebo prax vedúcej úlohy jednej politickej strany atď. Niet však dôvodu samotné učenie o beztriednej spoločnosti, ak by bolo sprevádzané snahou dosiahnuť uvedení cieľ demokratickou cestou a po jeho dosiahnutí uchovať demokraciu a politický pluralitu, trestnoprávne postihovať.“²⁹³

Federálny ústavný súd sa, bohužiaľ, nevyjadril, ako je to s fašizmom, teda za akých okolností možno podporu fašistickej ideológie považovať za súladnú s demokraciou a ľudskými právami. Táto otázka je dôležitá najmä z toho dôvodu, že k propagácii uvedených ideológií často dochádza pomocou rôznych skratkovitých sloganov či pomocou neverbálnych prejavov, ktoré majú čisto symbolickú alebo obrazovú povahu. A práve pri kvalifikácii tohto typu komunikácie neskorší európsky súdny úzus potvrdil, že fašizmus a komunizmus nie sú na jednej lodi. Totiž zatiaľ čo znútorné vystavovanie nacistických symbolov, ako je hákový kríž sa automaticky spája s nenávistným či antidemokratickým posolstvom, pri kvalifikácii komunistických symbolov tento automatizmus neplatí. Ako sme videli predtým, ESLP pripúšťa, že červená hviezda môže symbolizovať nielen komunistickú diktatúru, ale aj medzinárodné robotnícke hnutie. Situácia je ešte komplikovanejšia pri posudzovaní historických osobností. Je nosenie trička s potlačou Che Guevaru takým istým previnením ako nosenie trička s potlačou Josepha Goebbelsa?²⁹⁴

²⁹³ Ibidem, s. 36.

²⁹⁴ V slovenskej spoločnosti napríklad zarezonovala kauza busty Vasiľa Biľaka, ktorú poliali červenou farbou a popísali nápisom „sviňa“ výtvarníci Peter Kalmus a Ľuboš Lorenz. Tento „happening“, ktorý niektorí umeleckí kritici hodnotili ako kultúrnu udalosť roka 2015, naplnil skutkovú podstatu trestného činu poškodzovania cudzej veci a dotknutí umelci boli zaň odsúdení na podmienený trest odňatia slobody a náhradu škody. Ich právny zástupca Daniel Lipšic – dnes špeciálny prokurátor, pod agendu ktorého spadá stíhanie extrémizmu – postavil obhajobu na tom, že išlo o nutnú obranu, ktorou výtvarníci odvracali útok spočívajúci v propagácii hnutia smerujúceho k potláčaniu ľudských práv. Vasiľ Biľak bol totiž vysoký komunistický funkcionár, ktorý je v českej a slovenskej verejnosti všeobecne známy najmä tým, že sa podpísal pod list pozývajúci vojská Varšavskej zmluvy, aby zvrátili liberalizačný proces známy ako Pražská jar. Dá sa teda legitímne predpokla-

Opatrnejšie hodnotenie komunizmu v porovnaní s fašizmom pravdepodobne vyplýva z toho, že základný cieľ komunizmu – beztriedna spoločnosť – je aspoň teoreticky v súlade s demokratickou hodnotou rovnosti, zatiaľ čo základný cieľ fašizmu – výlučná nadvláda vyvolenej rasy či národa – je s touto hodnotou v hrubom rozpore. **Pri kvalifikácii prejavov propagujúcich komunizmus tak možno tematizovať otázku, akým spôsobom chce autor prejavu uvedený komunistický ideál dosiahnuť, zatiaľ čo pri kvalifikácii prejavov propagujúcich fašizmus je táto otázka nadbytočná, pretože samotný ideál je apriori nedemokratický.** V tejto súvislosti stojí za pozornosť, že skutková podstata trestného činu, ktorého ústavnosť posudzoval federálny súd, pamätala aj na „*triednu zášť*“, čiže podnecovanie nenávisti medzi spoločenskými triedami. Z dnešnej západnej perspektívy to môže znieť paradoxne, ale v historickom kontexte postkomunistických krajín môžu byť členmi zraniteľných menšín aj osoby patriace k buržoáznej triede.

V každom prípade Ústavný súd ČSFR v danom náleze potvrdil, že trestné stíhanie nenávistných prejavov nie je v rozpore so slobodou prejavu, pretože ide o obmedzenie, ktoré je „*v demokratickej spoločnosti nevyhnutné o. i. na ochranu práv a slobôd iných, na bezpečnosť štátu a na verejnú bezpečnosť*“.²⁹⁵ **Potlačanie nenávistných ideológií je teda nielen vecou ochrany individuálnych práv, ale aj otázkou štátnej bezpečnosti.** Po rozpade federácie si tento

dať, že ak chce niekto propagovať komunizmus vo variante kompatibilnom s demokraciou a ľudskými právami, určite to nebude robiť pomocou vystavenia Biľakovej busty. Tento predpoklad však automaticky nevedie k záveru, že ktokoľvek, kto takúto bustu zazrie, ju môže aj beztrestne zničiť. Totiž v krajine, v ktorej by samozvaní ochrancovia spravodlivosti aktívne vyhľadávali „*priamo hroziace alebo trvajúce útoky na záujmy chránené trestným zákonom*“, aby tieto útoky odvracali spôsobom vykazujúcim znaky iných trestných činov, by neustále hrozilo roztočenie nekonečnej špirály odvetného násillia či výtržností. Navyše ak je odhalenie Biľakovej busty propagáciou extrémizmu, potom k odvráteniu tohto útoku ju stačilo opäť zahaliť, napríklad prekrytím plachtou. Okrem splnenia podmienky primeranosti by takéto odvrátenie útoku vytvorilo kurióznu trestnoprávnu situáciu: Ktokoľvek, kto by plachtu odkryl so znalosťou, čo sa pod ňou skrýva, by bol spolupáchateľom trestného činu. Ku kauze pozri bližšie Prípád Biľakovej busty (téma). Dostupné na: <https://dennikn.sk/tema/sud-s-kalmusom-a-lorenzom/>. K historickému hodnoteniu Vasilu Biľaka pozri bližšie SOMBATI, J. LETKOVÁ, A.: Pravda zostala pravdou – Kariéra Vasilu Biľaka pred súdom dejín, časť prvá. In: LENHART, M., GIBA, M. *Milníky práva v stredoeurópskom priestore* 2016. Bratislava: PF UK, 2016, s. 356 – 368. LETKOVÁ, A., SOMBATI, J. Pravda zostala pravdou – Kariéra Vasilu Biľaka pred súdom dejín, časť druhá. In: LENHART, M., GIBA, M. *Milníky práva v stredoeurópskom priestore* 2016. Bratislava: PF UK, 2016, s. 369 – 377. Dostupné na: https://www.flaw.uniba.sk/fileadmin/praf/Veda/Konferencie_a_podujatia/milniky_zborniky_2011_2018/Zbornik_Milniky_2016.pdf

²⁹⁵ Ibidem, s. 33.

postoj osvojili obidva nástupnícke ústavné sudy. Ústavný súd Českej republiky sa v náleze IV. ÚS 2011/10 prihlásil k doktríne militantnej demokracie, v rámci ktorej konštatoval, že prejavy možno postihovať aj prostriedkami trestného práva, ak budú explicitne, ale aj implicitne obsahovať „výzvy k násiliu či k popieraníu, spochybňovaniu, schvaľovaniu alebo ospravedlňovaniu zločinov proti ľudskosti spáchaných v minulosti (napr. tzv. Osviečenskú lož), ako aj k podpore a propagácii hnutí smerujúcich k potlačeniu základných práv a slobôd, a to obzvlášť vo vzťahu k niektorým minoritám“.²⁹⁶

Český ústavný súd zároveň potvrdil nám už dobre známy metodologický kánon, podľa ktorého kvalifikácia nenávistného prejavu nie je len vecou sémantiky, ale aj pragmatiky:

*„V prípade nenávistných prejavov pritom nie je možné skúmať iba ich prvoplánový obsah, ale aj ich celkový kontext, t. j. predovšetkým miesto, čas a spôsob prejavu. To sa týka napr. prejavov prednášaných v blízkosti problémových lokalít, miest historicky, nábožensky či identitárne spojených s určitou menšinou (proti ktorej následné prejavy smerujú) alebo ktorých (hoci i skrytým) cieľom bude ‚pripomenka‘ výročia súvisiaceho s ľudským utrpením, ktoré nastalo v dejinách Európy 20. storočia práve v dôsledku zlyhania obranných schopností demokracie.“*²⁹⁷

Ústavný súd SR a jeho úzkosť z otvorených výpočtov

Slovenský ústavný súd sa k problematike nenávistných prejavov komplexne vyjadril vo svojom náleze **PL. ÚS 5/2017** z 9. januára 2019, teda tesne pred zavŕšením svojho tretieho funkčného obdobia. Návrh podala skupina poslancov, ktorým sa nepáčilo, že podľa protiextremistickej novely Trestného zákona č. 316/2016 Z. z. sa trestný čin založenia, podpory a propagácie hnutia smerujúceho k potlačeniu základných práv a slobôd a trestný čin prejavu sympatie k takémuto hnutiu mal vzťahovať nielen na také skupiny, hnutia či ideológie, ktoré hlásali „rasovú, etnickú, národnostnú alebo náboženskú nenávisť“, ale aj na také, ktoré hlásali nenávisť „**voči inej skupine osôb**“. Navrhovatelia ďalej namietali, že predmetná novela je protiústavná v časti, v ktorej zaviedla trestnosť hanobenia skupiny osôb alebo jednotlivca pre ich či jeho „**politické presvedčenie**“, resp. trestnosť podnecovania k násiliu alebo nenávisti z tohto dôvodu.

²⁹⁶ Rozhodnutie Ústavného súdu Českej republiky IV. ÚS 2011/10 bod 29 z 28. novembra 2011. Dostupné na: <http://nalus.usoud.cz/>

²⁹⁷ Ibidem.

Právni zástupcovia navrhovateľov Daniel Lipšic a Peter Kubina použili dva druhy argumentov: všeobecné a osobitné. Vo všeobecnej rovine advokáti tvrdili, že nie je možné presne identifikovať ústavné práva, do ktorých nenávistné prejavy zasahujú. Ďalej, že trestanie šírenia nenávisti stojí na spor-
nom predpoklade, podľa ktorého občania nevedia rozlišovať medzi pravdou a nepravdou, zatiaľ čo štát takéto rozlíšenie robiť dokáže. Napokon vyjadrili aj svoje pochybnosti o efektívite danej represívnej politiky, pretože nikdy nebolo spoľahlivo preukázané, že trestanie šírenia nenávisti vedie k zníženiu počtu nenávistou motivovaných násilných deliktov.²⁹⁸ Na prvý argument odpovedal už nález federálneho ústavného súdu, ktorý sme citovali pred chvíľou, na zvyšné dva možno nájsť odpovede v prvej kapitole tejto knihy, takže na tomto mieste sa k nim nebudeme vracáť. V každom prípade uvedené všeobecné argumenty boli zo strany právnych zástupcov skôr len rétorickým cvičením, pretože ak by ich boli mysleli vážne, v petite svojho návrhu by žiadali vyslovenie protiústavnosti celých skutkových podstát dotknutých trestných činov, nie iba ich marginálnych častí.

Hlavný osobitný argument odôvodňujúci protiústavnosť stíhania podpory a propagácie hnutia hlásajúceho nenávisť „voči inej skupine osôb“ spočíval v tvrdení, že táto formulácia je príliš vágna, takže neumožňuje adresátom práva vytvoriť si adekvátnu predstavu o tom, za čo môžu alebo nemôžu byť stíhaní. Zahrnutie daného výrazu do príslušnej skutkovej podstaty trestného činu je preto v rozpore aj so zásadou trestného práva *nullum crimen sine lege*. Ústavný súd zreprodukoval tento argument takto:

„Slovné spojenie ‚nenávisť voči inej skupine osôb‘ v časti ‚inej skupine osôb‘ používa podľa argumentácie navrhovateľov tri neurčité pojmy: iná, skupina a osôb. Navrhovatelia sa pýtajú, čo znamená slovo ‚iná‘. Iná čím, kvalitou alebo kvantitou? To podľa nich platí aj pre slovo ‚skupina‘. Čo charakterizuje skupinu? Slovo ‚iná‘ na to nie je spôsobilé, lebo absentuje porovnávacie kritérium. Osobami sa mienia len ľudské bytosti alebo aj právnické osoby? Alebo obidve skupiny? ... Samotné znenie skutkových podstát v inkriminovanej časti nedáva žiadnu odpoveď na otázku, o aké iné skupiny osôb by mohlo ísť. Principiálny výklad tohto textu evokuje, že môže ísť o akúkoľvek inú skupinu osôb, ktorá je definovaná na základe jedného spoločného kritéria. Mohlo by ísť teda o skupinu fajčiarov, veteránov, recidivistov, prokurátorov, smetiarirov či pedofilov.“²⁹⁹

²⁹⁸ Nález Ústavného súdu SR PL. ÚS 5/2017 body 5, 7, 9, 11 et passim z 9. januára 2019.

²⁹⁹ Ibidem, body 23, 14.

Právni zástupcovia napokon vyjadrili presvedčenie, že uvedený ústavný deficit sa nedá odstrániť ani pomocou zaužívaného interpretačného pravidla *ejusdem generis*, podľa ktorého ak za otvoreným výpočtom špecifických prvkov nasleduje prvok všeobecný, potom ten sa má vykladať tak, ako keby odkazoval na rovnako špecifickú triedu toho istého druhu. Problém tohto pravidla podľa advokátov totiž spočíva v tom, že „*nie je vôbec zrejmé, na aké druhovo príbuzné skupiny (nad rámec rasových, etnických, národnostných a náboženských skupín) by sa mala trestnoprávna ochrana vzťahovať. Inými slovami, pravidlo ejusdem generis nie je aplikovateľné v prípade, ak sú špecifické pojmy uvedené v právnej norme tak heterogénne, že nemajú žiaden spoločný základ*“.³⁰⁰

Druhý osobitný argument navrhovateľov sa týkal sporného výrazu „*politické presvedčenie*“, ktorý vymedzoval jednu z množín potenciálnych obetí trestného činu hanobenia a podnecovania k nenávisti. Zahrnutie daného výrazu do príslušných skutkových podstát je podľa právnych zástupcov protiústavné, pretože: i) to obmedzuje politický prejav, ktorý požíva osobitnú ochranu; ii) neexistuje naliehavá spoločenská potreba, ktorá by zahrnutie sporného výrazu odôvodňovala; iii) sporný výraz je obzvlášť náchylný na zneužitie zo strany výkonnej moci.³⁰¹

Prijatím návrhu na ďalšie konanie získal ústavný súd príležitosť formulovať v otázke nenávistných prejavov svoju vlastnú pozíciu. Podobne ako argumenty navrhovateľov, aj tú si môžeme rozdeliť na všeobecnú a osobitnú časť. Vo všeobecnej rovine ústavný súd potvrdil, že za splnenia určitých podmienok je trestanie nenávistných prejavov ústavne konformnou politikou. Súd konštatoval, že účelom šírenia nenávisti je „*znevážiť osoby patriace k určitým skupinám a urobiť ich zodpovednými za sociálne problémy všetkého druhu*“, naopak, trestaním nenávistných prejavov štát okrem iného vyjadruje kategorický postoj, že aj tieto osoby sú „*plnohodnotnými členmi spoločnosti*“.³⁰² Dôvod trestania nenávistných prejavov vidí ústavný súd v temnej histórii 20. storočia, ktorá sa vyznačuje „*metafyzickým násilím*“.³⁰³ Podobne ako už citovaný Allport, aj ústavný súd vidí šírenie nenávisti a páchanie genocídy ako jedno spektrum, na poli ktorého možno uvedené skutky odlíšiť len podľa

³⁰⁰ Ibidem, bod 27.

³⁰¹ Ibidem, body 15 – 17. Uvedené argumenty navrhovateľov sú dostatočne presvedčivé, takže sa im ďalej nebudeme venovať.

³⁰² Ibidem, bod 71.1.

³⁰³ Ibidem, bod 73.

miery ich závažnosti.³⁰⁴ Napriek tomu, že táto všeobecná perspektíva ústavného súdu je úplne protikladná perspektíve navrhovateľov, nakoniec aj tak ich návrhu vyhovel a napadnuté ustanovenia zrušil. Dôvody verdiktu treba preto hľadať v osobitostiach, konkrétne v osobitnostiach trestného práva.

Ústavný súd vyšiel z premisy, že nový Trestný zákon z roku 2005 je postavený na formálnej koncepcii trestného činu. Pre kvalifikovanie určitého skutku ako trestného činu teda nie je podstatné to, či je nebezpečný pre spoločnosť, ale to, či napĺňa znaky príslušnej skutkovej podstaty. Trestný zákon je preto skôr uzavretým predpisom, ktorého aplikácia „je veľmi analytická“. K tomu sa navyše pridáva aj tendencia predpisu k špecializácii, čo zvyšuje nároky na presné vymedzenia skutkových podstát trestných činov, nehovoriac o relatívnej prísnosti ukladaných trestov, ktorá „vyžaduje dokonalé inštitucionálne a procesné zázemie“.³⁰⁵ Aplikujúc tieto kritéria na skutkovú podstatu podpory a propagácie hnutia hlásajúceho nenávisť aj „voči inej skupine osôb“, súd dospel k záveru, že „nateraz“ je takýto otvorený výpočet možných obetí daného prejavu protiústavný. Ústavný súd pritom zdôraznil, že „nemôže nechať právnu úpravu ... verbálnych trestných činov testovať praxou, teda tým, či judikatúra bude správne vykladať otvorenú klauzulu“. Ďalej dodal, že zákonodarcu je povinný explicitné vymedzenie chránených skupín stanovovať konzistentne v celom trestnom práve aj v zákone o priestupkoch, čo došiaľ nespravil. Svoju argumentáciu v tomto bode napokon uzavrel konštatovaním, že z komparatívneho hľadiska sú nenávistné trestné činy „vybavené znakom porušenia verejného poriadku alebo kritériom násilia“, takže ustanovenia, ktorým tieto znaky chýbajú, je potrebné vykladať reštriktívne.³⁰⁶

Problematickosť pozície, ktorú právni zástupcovia navrhovateľov formulovali vo svojich osobitných argumentoch a ktorú *de facto* ústavný súd bezvýhradne prijal, nespočíva v ich pohľade na trestné právo, ale v ich pohľade na jazyk. Nikto nepopiera, že trestné právo má byť dostatočne určité na to, aby dokázalo usmerniť správanie občanov a príslušných štátnych orgánov. Z tohto tvrdenia však vôbec nevyplýva, že otvorené výpočty usmerňujú ľudské správanie vždy menej alebo horšie ako výpočty uzavreté. Uzavretý výpočet abstraktných prvkov zaiste usmerňuje ľudské správanie horšie ako otvorený výpočet prvkov konkrétnych. Otvorené výpočty antidiskriminačných klauzúl zrejme plnia aj expresívnu funkciu, pretože uisťujú dotknuté skupiny

³⁰⁴ Ibidem, bod 88.

³⁰⁵ Ibidem, bod 94.

³⁰⁶ Ibidem, bod 102.

osôb, že právo myslí aj na ne,³⁰⁷ **základným poslaním otvorených výpočtov vo všeobecnosti je však explanačná funkcia. Otvorené výpočty tu nie sú na to, aby komunikované posolstvo zahmlievali, ale práve naopak – aby ho spresňovali.** Napríklad § 25 ods. 2 Trestného zákona hovorí, že „*nejde o nutnú obranu, ak obrana bola celkom zjavne neprimeraná útoku, najmä k jeho spôsobu, miestu a času, okolnostiam vzťahujúcim sa k osobe útočníka alebo k osobe obrancu*“. Otvorený výpočet do tohto ustanovenia zákonodarca doplnil preto, aby si jeho adresáti vedeli urobiť lepšiu predstavu, aké faktory hrajú úlohu pri posudzovaní primeranosti obrany. Takýchto otvorených výpočtov pritom nájdeme v Trestnom zákone desiatky.

Navyše, ak sa na jazyk pozrieme z genetického hľadiska, teda ak budeme uvažovať nad tým, ako sa jazyk učíme používať, potom prídeme k záveru, že každý jeden výraz či už prirodzeného alebo právneho jazyka je otvoreným výpočtom. Konkrétne otvoreným výpočtom prípadov, v ktorých sme daný výraz použili s úspechom, napr. keď druhí pochopili, čo sme im chceli povedať alebo keď došlo k splneniu účelu právnej normy alebo k potvrdeniu nášho rozhodnutia vyšším orgánom a pod. Práve z tohto dôvodu potrebujeme na dokonalé ovládanie právnického remesla nielen štúdium zákonníkov, ale aj prehľad v judikatúre. Preto je na výkon tradičných právnických povolaní potrebná nielen teória, ale aj prax. Preto istota nášho právneho úsudku stúpa nie spolu s dĺžkou definície, ktorá vymedzuje dikciu normy, ale s počtom prípadov, v ktorých sme túto normu v minulosti bezchybne aplikovali. Takéto otvorené výpočty potrebujeme tým viac, čím vágnejšie sú výrazy príslušného právneho predpisu. A o tom, že vágne výrazy obsahuje aj náš vysoko formalizovaný Trestný zákon by nemali byť pochybnosti.³⁰⁸

Ak by sme teda mali úprimnú starosť o určitosť slovenského trestného práva, najväčšie obavy by v nás vyvolávala skutočnosť, že Trestný zákon vymedzuje skutkové podstaty trestných činov aj pomocou slov ako „dôležitý“, „neobvyklý“, „dostatočný“, „svojvoľný“ či „spravodlivý“. Ak by sme boli váš-

³⁰⁷ Porovnaj ibidem, body 41 a 71.1.

³⁰⁸ Napríklad podľa § 158 možno poslať do väzenia toho, kto z nedbanlivosti ublíži na zdraví tým, že poruší svoju „dôležitú“ pracovnú povinnosť. Podľa § 234 môže dostať osem rokov väzenia každý, kto v rozpore so svojou pracovnou povinnosťou neoznámi „neobvyklú“ obchodnú operáciu. Podľa § 248 možno odsúdiť každého, kto poškodí „dôležitý kultúrny záujem“ tým, že zničí vlastnú vec. Pohrdania súdom podľa § 343 sa dopustí aj ten, kto opakovaním napriek predchádzajúcemu upozorneniu „bez dostatočného ospravedlnenia“ neuposlúchne príkaz súdu. Podľa § 432 hrozí desaťročné väzenie osobe, ktorá počas vojny „svojvoľne znemožní civilnému obyvateľstvu alebo vojnovým zajatcom, aby sa o ich trestných činoch rozhodovalo v spravodlivom konaní“.

niví milovníci slobody slova, a preto by nám osobitne záležalo na určitosti trestnoprávnej regulácie prejavov, v prvom rade by sme mali obavy z § 361, na základe ktorého možno uložiť dvojročné väzenie každému, kto úmyselne spôsobí „*nebezpečenstvo vážneho znepokojenia aspoň časti obyvateľstva nejakého miesta*“ alebo z § 373, ktorý rovnakým trestom hrozí každému, kto o inom oznámi nepravdivý údaj „*spôsobilý značnou mierou ohroziť jeho vážnosť*“. Naše obavy z týchto paragrafov však výrazne tlmí vedomosť, že aplikácia takýchto vágnych výrazov je usmerňovaná otvoreným a stále narastajúcim výpočtom typických prípadov ich minulého použitia.³⁰⁹

Čo však robiť v prípade, ak zákon stanovuje otvorený výpočet prvkov, avšak nijako nevymedzuje triedu, do ktorej tieto prvky patria? Právni zastupcovia navrhovateľov vo svojom podaní tvrdili, že trestanie propagácie hnutia hlásajúceho „*rasovú, etnickú, národnostnú alebo náboženskú nenávisť alebo nenávisť voči inej skupine osôb*“ je protiústavné, pretože v uvedenom výpočte sú vyrátané príliš heterogénne skupiny osôb, takže sa nedá riadne vymedziť trieda, do ktorej spadajú všetky z nich. V rozpore s učebnicovými poučkami advokáti vytrhli z danej frázy najskôr slovo „*iná*“, potom slovo „*skupina*“ a nakoniec slovo „*osoba*“, aby ukázali, že každé z týchto slov má množstvo významov, takže ich kombináciou sa zákonite dostávame k myriade rôznych interpretácií. To ich viedlo k záveru, že ak možno trestať propagáciu hnutia hlásajúceho nenávisť voči „*inej skupine osôb*“, potom možno trestať aj propagáciu hnutia hlásajúceho nenávisť k fajčiarom, veteránom, recidivistom, prokurátorom, smetiariom či pedofilom. Veď pod „*osobami*“ môžeme napokon myslieť aj osoby právnické... Takáto predstieraná nechápavosť je možno vhodná ako pedagogická metóda na seminári z právnej argumentácie, v oficiálnom podaní adresovanom vrcholnému orgánu ochrany ústavnosti však pôsobí tak trochu nevkusne.

Počul azda niekto o tom, že by do koncentračných táborov zväžali ľudí podľa toho, či sú fajčiari alebo nefajčiari? V ktorej krajine existuje spoločenské napätie medzi smetiarmi a nesmetiarmi? Ako často zaznieva v našom verejnom diskurze, že veteráni sú kriminálnici a príživníci? Pamätajú európske dejiny na pogrom proti osobám, ktoré boli príslušníkmi zraniteľnej skupiny akciových spoločností? Postihovanie nenávistných prejavov podobne ako vynucovanie antidiskriminačných klauzúl prispieva k ochrane marginalizovaných alebo historicky znevýhodnených skupín, typicky menšín, ktoré

³⁰⁹ K filozofickým súvislostiam pozri bližšie KÁČER, M. Na okraji krajnej núdze: O prepisovaní zákonov počas ich aplikácie. Praha: Leges, 2015, s. 72 a nasl.

majú napäté vzťahy s väčšinami. Tieto skupiny možno vymedziť charakteristicky – nie však nevyhnutne – pomocou znakov, ktoré sú relatívne trvalé a ktoré spoluutvárajú identitu ich nositeľov a nositeľiek. Keďže je však takéto vymedzenie príliš vágne a kontextuálne citlivé, pre zvýšenie jeho informačnej hodnoty je užitočné ho doplniť – alebo nahradiť – otvoreným výpočtom skupín, ktoré sú jeho obvyklými reprezentantmi. Ide o skupiny rasové, etnické, národnostné, náboženské a ďalšie **podobné** skupiny. Pravidlo *ejusdem generis*, ktoré právni zástupcovia vo svojom návrhu spomenuli, slúži práve na to, aby sa otvorené výpočty nedopĺňali svojvoľne, ale vždy len o také prvky, ktoré sa podobajú na tie explicitne vyrátané. Je síce pravda, že toto pravidlo nedokáže riadne usmerňovať, ak sú vyrátané prvky príliš rôznorodé, no toto nebol prípad prvkov vyrátaných v napadnutom ustanovení Trestného zákona.

Keď britský právny filozof Herbert Hart rozmýšľal nad tým, čo je to právo, hneď na začiatok uviedol, že „*existuje len málo podobných otázok, na ktoré by seriózni myslitelia odpovedali tak rozmanito, podivne a dokonca paradoxne*“.³¹⁰ Hart si pritom všimol, že tieto nekonečné spory o definíciu práva veľmi ostro kontrastujú „*so schopnosťou väčšiny ľudí nonšalantne a so značným sebavedomím na požiadanie citovať rôzne jeho príklady*“.³¹¹ Keď americký najvyšší sudca Potter Stewart v rozhodnutí **Jacobellis vs. Ohio** z roku 1964 uvažoval nad tým, ako vymedziť tvrdú pornografiu, otvorene sa priznal, že možno nikdy nebude schopný takú definíciu ponúknuť. Zároveň však sebavedome dodal, že pornografiu dokáže rozpoznať, keď ju má pred očami („*But I know it when I see it.*“).³¹² Keď sa prijímala novela Trestného zákona, ktorá zaviedla trestnosť propagácie hnutia hlásajúceho „*rasovú, etnickú, národnostnú alebo náboženskú nenávisť alebo nenávisť voči inej skupine osôb*“, v Európe práve zúrila migračná kríza, ktorá urýchlila radikalizáciu časti politického spektra. V tomto kontexte nemožno mať vážne pochybnosti o tom, že migranti sú „*inou skupinou osôb*“, ktorú mal zákonodarca na mysli, hoci sa dá hodiny sporiť o to, čo majú migranti spoločné s rasovými, etnickými, národnostnými či náboženskými skupinami. Je to ako s onou Wittgensteinovou fotografiou široko rozvetvenej rodiny, na ktorej dokážeme rozpoznať, ako sa deti ponášajú na rodičov či sestry na bratov, no z ktorej nedokážeme vyčí-

³¹⁰ HART, H. L. A. *Pojem práva*. Praha: Prostor, 2004, s. 17.

³¹¹ Ibidem, s. 18.

³¹² Rozhodnutie Najvyššieho súdu USA vo veci Jacobellis vs. Ohio 378 U.S. 184 z 22. júna 1964. Dostupné na: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/378/184/>

tať, že by mal každý člen rodiny jednu nevyhnutne prítomnú črtu.³¹³ Takýmto spôsobom sa dajú chápať nenávistné prejavy nielen v ich mimoprávnom poňatí, ako to navrhoval Alexander Brown, ale aj v ich právnom poňatí, a to minimálne v časti vymedzujúcej skupiny ich potenciálnych obetí. Otvorené výpočty podobných prvkov nie sú v nevyhnutnom a nezmieriteľnom napätí s požiadavkou na určitosť jazyka, a to ani v trestnom práve.

Ústavný súd vyhlásil inkriminovanú časť skutkovej podstaty za protiústavnú nie preto, že by mal zlé dôvody, ale preto, že tieto dôvody naniesol na súradnice nie celkom adekvátnej teórie jazyka, ktorú mu podstrčili navrhovatelia a ktorá je, priznajme si, medzi právnikmi a právničkami stále vo veľkej oblube. Iste, vhodné legálne definície zvyšujú určitosť práva, to však neznamená, že túto určitosť nemožno zvýšiť aj pomocou otvorených výpočtov podobných prvkov alebo že takéto otvorené výpočty sú vždy menej určité ako výpočty uzavreté. Ústavný súd povedal, že „nemôže nechať právnu úpravu ... verbálnych trestných činov testovať praxou, teda tým, či judikatúra bude správne vykladať otvorenú klauzulu“. Faktom však ostáva, že medziludská komunikácia je príliš komplexnou činnosťou, aby ju bolo možné upravovať len pomocou kanonizovaných pravidiel zákona, ktoré sú na tento účel príliš všeobecné a rigidné. Preto má podstatná časť právnej regulácie prejavov všade vo svete podobu súdnych precedensov. Tým, že ústavný súd napadnutú formuláciu z Trestného zákona vyčiarkol, sa fakticky vzdal možnosti v konaní o individuálnych sťažnostiach ďalej rozvíjať svoje úvahy o obetiach nenávistných prejavov. Namiesto toho, aby otvorený výpočet ďalej citlivo dopĺňal, tak ho radšej necitlivo usekol.

Keď sa predseda LSNS na súde bránil, že ceremoniálnym odovzdaním šeku v hodnote 1 488 eur v deň výročia založenia slovenského vojnového štátu nespáchal žiadny trestný čin ani priestupok, pretože „v slovenskej legislatíve nie je zákonná ani podzákonná norma, ktorá by moje konanie označovala ako protizákonné“,³¹⁴ v podstate len zveličil teoretické predpoklady, ku ktorým sa vo svojom náleze prihlásil aj ústavný súd. Kým trestné právo nekonicupujeme ako striktné uzavretý systém, v ktorom je taxatívne a presne vypočítaný každý jeden trestaný skutok, sloboda človeka bude ponechaná napospas svojvôli štátnej represii. Kotleba si to zrejme predstavoval tak, že ak chce právny štát trestať nejaké prejavy, potom musí vopred schváliť a zve-

³¹³ WITTGENSTEIN, L. *Filosofická zkoumání*. Praha: Filosofický ústav AV ČR, 1993, s. 45 – 46, (§ 66 – § 67).

³¹⁴ Spravodajská správa Denníka N z 12. 10. 2020, 11:39. Dostupné na: <https://dennikn.sk/minuta/2084175/>

rejniť oficiálny zoznam zakázaných symbolov, slov, obrázkov, fráz či gest, za ktoré tieto tresty bude ukladať. V niektorých oblastiach trestnoprávnej regulácie skutočne takéto zoznamy existujú, napríklad človeka možno potrestať za držbu, výrobu a distribúciu len takých omamných a psychotropných látok, ktoré sú taxatívne a presne vypočítané v prílohe špecifického zákona.³¹⁵ Slová však nie sú látky, medziludská komunikácia nie je chemickou reakciou a nenávistné posolstvá nie sú zlúčeniny, ktoré by sa dali prepísať do nejakých vzorcov. Tieto fenomény sa bez otvorených výpočtov regulovať nedajú.

³¹⁵ Zákon č. 139/1998 Z. z. o omamných látkach, psychotropných látkach a prípravkoch.

3 POLITICKÁ KOREKTNOSŤ A CANCEL CULTURE

V tejto kapitole budeme uvažovať o politickej korektnosti, o termíne, ktorý sa používa väčšinou s pejoratívnym nádychom na označenie snahy o slušné vyjadrovanie, a to najmä v politickej diskusii. Podľa zaužívaného naratívu, ktorý šíria najmä extrémistické a populistické strany, je politická korektnosť symptómom degenerácie diskusie, pretože nám bráni pomenovávať veci pravými slovami a hľadať optimálne riešenia našich spoločenských problémov. Ide o akýsi aristokratický žargón, ktorý spoločnosti nanucuje jej „liberálna elita“ z pozície morálne nadradenej mienkotvorkyne. V tejto kapitole sa pozrieme na politickú korektnosť z dvoch hľadísk. Najskôr budeme uvažovať nad tým, či sa dá politická korektnosť vynucovať právnymi prostriedkami (3.1). Analýzou americkej diskusie o imigračnej politike bývalého prezidenta Donalda Trumpa dospievame k prekvapivému záveru, že to tak skutočne je. Politicky korektný jazyk totiž možno koncipovať aj ako ústavnokonformný jazyk. V prvom rade je to jazyk právnych predpisov, ktorý nesmie byť v rozpore s ústavným zákazom diskriminácie. A v druhom rade je to jazyk politických programov, na ktorý zákaz diskriminácie nepriamo dolieha tiež. V tejto časti kapitoly sa ďalej venujeme problému urážania náboženského citenia. Trestný čin rúhania, ktorý je v tejto súvislosti relevantný, je skôr právnym archaizmom, no ak urážky náboženského citenia vykazujú znaky nenávisťného prejavu, z ústavného hľadiska je prípustné ich postihovať. V každom prípade slušné vyjadrovanie na verejnosti a v politike sa vonkoncom nedá garantovať iba prostriedkami práva, či už ústavného alebo trestného. V druhej časti tejto kapitoly preto budeme skúmať, ako sa spoločnosť vyrovnáva s politicky nekorektným jazykom aj mimoprávnou cestou (3.2). Spoločnosť nemá na výber iba medzi represiou a diskusiou, jej samoregulačné mechanizmy majú aj formu ignorácie, bojkotu, ostrakizácie či protestu. Takýto typ spoločenského odporu dostal v niektorých politických kruhoch označenie *cancel culture*. Kolektívna snaha o používanie politicky korektného jazyka vraj nabrala také rozmery, že to viedlo k vytvoreniu úplne novej diskurzívnej kultúry; kultúry, v ktorej vás za vyslovenie nekonformného názoru nečaká vecná konfrontácia s protiargumentmi, ale sociálna smrť, resp. „zrušenie“ či „vymazanie“ z určitej komunikačnej platformy. Takáto forma spoločenského odporu je však prirodzeným doplnením právnej regulácie prejavov, takže čím benevo-

lentnejšie je právo voči šíreniu nenávisťi a hrubej neslušnosti, tým viac možno očakávať, že ho budú suplovať mimoprávne regulačné mechanizmy. Výhodou takejto samoregulácie je diverzifikácia štandardov, pretože na rozdiel od práva platného pre celú spoločnosť si môže každá sociálna skupina vynucovať svoje vlastné kánony slušnosti. Nevýhodou je riziko straty spoločnej reči, ktorá je predpokladom politickej súdržnosti.

3.1 Politická korektnosť a jej vynucovanie právnymi prostriedkami

Slovenská debata o politickej korektnosti

Koncom roka 2016 vtedajší predseda vlády Robert Fico na pracovnom sneme svojej strany prehlásil, že „*politická korektnosť nás zabíja*“, pretože tým ohladupľnejším zapcháva ústa, zatiaľ čo tým ostatným ponúka priestor hovoriť hlasnejšie. Pre Fica to bol pragmaticko-mocenský problém: ak výsledky volieb indikujú, že politickú nekorektnosť si voliči cenia viac ako politickú korektnosť, potom sa treba zbaviť škrupúl a treba začať rozprávať „*správnymi a zrozumiteľnými slovami*“, treba hovoriť „*otvorenou a pravdivou rečou*“. Ak sa (štandardná) strana zriekne tohto spôsobu hovorenia, umožní tak extrémistom a radikálom získať „*obrovskú prevahu*“. Mentor Fico neskôr snemu ukázal, ako to myslel: najskôr sa rozhovoril o „*ľuďoch, ktorí spôsobom svojho života zneužívajú sociálny systém*“, aby rýchlo skončil pri ráznom zvolaní: „*Musíme začať robiť v rómskych osadách poriadky!*“ Publikum ho poctilo spontánnym potleskom.³¹⁶

Ficovo vystúpenie zaujalo aj Ivana Mikloša, jednu z kľúčových figúr reformných vlád Mikuláša Dzurindu. Bývalí politickí rivali sa v otázke politickej korektnosti vzácnne zhodli: Mikloš totiž považuje politickú korektnosť za hrozbu pre liberálnu demokraciu, pretože podľa jeho názoru ide o „*neschopnosť, strach, ba až nemožnosť otvorene a kriticky pomenovať spoločenské problémy a ich príčiny, ak by to mohlo byť citlivé pre rôzne skupiny obyvateľstva, najmä z hľadiska ich viery, rasy, pohlavia, sexuálnej orientácie či politických názorov*“. Podľa Mikloša totiž platí, že ak nemôžeme o problémoch slobodne diskutovať, „*potom neexistuje ani teoretická šanca na to, aby sa dali hľadať optimálne riešenia*“, čoho dôsledkom je, že sa občania odkláňajú od politického

³¹⁶ Pozri bližšie youtube video s názvom *Robert Fico – Politická korektnosť zabíja! – Segregátor menšín*. Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=9OCWUWQVwAw>

mainstreamu k politickému extrému. Bývalý minister financií túto tézu podopiera príkladom Brexitu a voľbou Donalda Trumpa za prezidenta USA.³¹⁷

Fico a Mikloš sa teda zhodujú v názore, že politická korektnosť je škodlivá, no každý z iných dôvodov. Fico politickú korektnosť vníma v prvom rade ako ohrozenie vlastnej strany, pretože takýto štýl rozprávania spôsobuje odliv jej voličov k extrémistom. Mikloš ide ďalej, keď tvrdí, že odliv voličov k extrémistickým stranám nie je škodlivý kvôli tomu, že nejaká (štandardná) strana týchto voličov stratí, ale kvôli tomu, že to ohrozuje samotnú podstatu liberálnej demokracie: politická korektnosť nepripustne obmedzuje slobodnú diskusiu, a teda aj našu schopnosť hľadať optimálne riešenia.

Miklošova úvaha mala v slovenských liberálnych médiách azda väčšiu odozvu ako pôvodné Ficovo vystúpenie. Komentátor Peter Schutz si myslí, že Mikloš to so svojim hodnotením prehnal. Hoci „vo svojej zdurenej forme“ je politická korektnosť „horšia ako nerest“, stále je veľmi ďaleko od toho, aby bola jednou z hlavných príčin radikalizácie verejnej mienky. Aj keď sa bývalý americký prezident Obama zdráhal hovoriť o „islamskom terorizme“, nijako nezabránil ani zvyšku Ameriky o tejto hrozbe slobodne diskutovať, ani príslušným bezpečnostným orgánom proti nej kedykoľvek razantne zasiahnuť.³¹⁸ Nesedia ani Miklošom vyrátané príklady: v kampani k Brexitu „*obe strany klamali, strašili, či predkladali skvelé argumenty a analýzy najľahostejšie, ako sa len dalo*“ a rovnaká bola aj kampaň pred americkými prezident-skými voľbami v roku 2016, v ktorej sa slobodne diskutovalo napr. o takých kontroverzných otázkach, akou bol múr proti Mexičanom. Príčiny príklonu k extrémizmu sú podľa Schutza oveľa pestrejšie a ak sa medzi nimi politická korektnosť vôbec nachádza, tak určite nie na popredných miestach.³¹⁹

O necelé dva roky neskôr sa v západných médiách a na sociálnych sieťach zdvihla vlna pobúrenia voči Markovi Knightovi, ktorý svojou kresbou kari-kujúcou nešportové správanie tenistky Sereny Williamsovej údajne prejavil sexizmus a rasizmus. Túto udalosť videl Mikloš ako vhodnú príležitosť pre zopakovanie svojho pôvodného stanoviska, čím posunul slovenskú debatu

³¹⁷ MIKLOŠ, I. Bojovník Fico [online]. *HNonline* [cit. 2016-12-12]. Dostupné na: <https://kommentare.hnonline.sk/dnes-pise/875091-bojovnik-fico>

³¹⁸ SCHUTZ, P. Ivan, neblázni [online]. *SME* [cit. 2016-12-19]. Dostupné na: <https://komentare.sme.sk/c/20413775/ivan-neblazni.html>

³¹⁹ Ako jednu z hlavných príčin radikalizácie Schutz identifikoval všeobecne zdieľaný politický naratív, podľa ktorého „*sme všetci chudobní*“ a štát sa o nás postará „*od pôrodného až po pohrebné*“. Takáto sugescia totiž prirodzene zväčšuje očakávania občanov až do takej miery, v ktorej už nie sú reálne splniteľné, z čoho plynie ich strata dôvery v mainstreamové politické elity. Pozri bližšie Ibidem.

o politickej korektnosti do druhého kola. Mikloš si všimol, že predmetnú karikatúru vnímajú ako prejav sexizmu a rasizmu iba „západné liberálne elity“, na rozdiel od našich „bežných ľudí“, ktorí na českých a slovenských webových portáloch vyjadrili opačný názor. Sloboda a demokracia tak nakoniec nemusia byť ohrozované iba politickým extrémom, či už sú to islamisti, nacisti alebo komunisti, pre slobodu a demokraciu je hrozbou aj „takzvaná progresívna, liberálna ľavica presadzujúca politickú korektnosť a multikulturalizmus“. Takéto škodlivé protipóly Mikloš vidí aj pri otázke migrácie, kde na jednej strane odsudzuje xenofóbnu politiku Viktora Orbána, no na strane druhej vystríha pred príliš ústretovou politikou, ktorá riziká migrácie podceňuje či zámerne prehliada.³²⁰ Na námietku, že svojím prirovnaním liberálnej ľavice k politickému extrému stratil cit pre mieru,³²¹ Mikloš reaguje, že obor jeho úvahy sa neviaže na slovenské realie, ale na západný svet reprezentovaný mainstreamovými médiami a americkými univerzitami. Ak sa karikaturistovi na sociálnych sieťach vyhrážajú smrťou, ak na univerzitách nedovoľujú vystupovať hosťom s konzervatívnymi názormi, potom sa naozaj niekde stala chyba, ktorá sa svojou škodlivosťou v dlhodobom horizonte vyrovná aj škodlivosti politického extrému.³²²

Napokon komentátorka Kepplová Miklošovi navrhla, aby sme sa vrátili na začiatok debaty, teda na pracovný snem, kde Fico vyzval svojich kolegov, „aby odteraz hovorili, ako im huba narástla, pretože to politicky vynáša“. Podľa Kepplovej sa politická korektnosť na Slovensku príliš nenosí a ak si ju vôbec niekto pýta, tak skôr tí mocnejší ako slabší, napríklad cirkev, ktorá žiada ohľaduplnosť pri prepieraní pedofilných škandálov jej predstaviteľov, alebo národnári, ktorí žiadajú ohľaduplnosť pri hodnotení zahraničnej a bezpečnostnej politiky Ruska. Tak teda ak bolo pointou Miklošovho zamyslenia varovanie pred „akousi upiatou precitlivenosťou na menšiny“, ktorá sa k nám pomaličky plíži zo Západu, potom je jeho diskusný príspevok rov-

³²⁰ MIKLOŠ, I. Nepobúrila vás Serenina karikatúra? Asi ste normálni [online]. *SME* [cit. 2018-09-24]. Dostupné na: <https://komentare.sme.sk/c/20921069/o-serene-slobode-a-politickej-korektnosti.html>

³²¹ RITOMSKÝ, M. Keď Ivan Mikloš stráca cit pre mieru [online]. *SME* [cit. 2018-09-25]. Dostupné na: <https://komentare.sme.sk/c/20921879/ked-ivan-miklos-straca-cit-pre-mieru.html>

³²² MIKLOŠ, I. Keď to príde k nám, budem kričať ako prvý [online]. *SME* [cit. 2018-09-26]. Dostupné na: <https://komentare.sme.sk/c/20923103/ked-to-pride-k-nam-budem-kricat-ako-prvy.html>

nako zmysluplný ako „oplakávanie nešťastia, ktoré sa stane tak o dve generácie, ak vôbec“.³²³

Kto by mal rozprávať politicky korektným jazykom?

Slovenská diskusia o politickej korektnosti nám naznačuje, že aj hodnotovo podobne orientovaní ľudia sa môžu v tak zásadnej morálnopolitickej otázke rozchádzať. Je však takýto rozkol nevyhnutný? Naozaj platí, že úprimné schvaľovanie slobody a demokracie v kombinácii s úprimným odmietaním populizmu a extrémizmu nestačí na zhodu v otázke politickej korektnosti? Aby sme si v tom spravili poriadok, bude užitočné najskôr si špecifikovať kontext, v súvislosti s ktorým chceme o danej otázke diskutovať. Totiž požiadavka na politicky korektný jazyk je samozrejmosťou v novoročnom príhovore prezidentky, no absurditou v texte hip-hopovej piesne, takže bez zohľadnenia tejto kontextuálnej rôznorodosti ostáva akákoľvek diskusia zmätočná. V záujme odstránenia týchto zmätkov preto navrhujeme, aby sme o politickej korektnosti uvažovali ako o ***morálnom princípe regulujúcom verejné prejavy osôb, ktoré konajú v mene verejnej moci (úradné osoby) alebo ktoré sa svojím prejavom snažia túto moc získať (politické osoby)***.

Kontext výkonu verejnej moci a účasti na politickej súťaži zužuje požiadavku na používanie politicky korektného jazyka na nevyhnutné minimum. Na druhej strane nám takéto zúženie umožňuje relatívne jednoduché zdôvodnenie uvedeného princípu, pod ktoré sa môžu podpísať aj takí skeptici, ako je Ivan Mikloš. V čom toto zdôvodnenie spočíva?

Hoci sa v súčasnosti často hovorí o kríze dôvery v štát,³²⁴ stále platí, že získaním štátnej funkcie človek svoju dôveryhodnosť skôr zvýši, ako zníži. V rovine teórie sa to dá vysvetliť myšlienkou reprezentácie: človek hovoriaci v mene štátnej moci nehovorí sám za seba, ale za všetkých. Preto slová jedného môžu vyvolať vojnu medzi miliónmi.³²⁵ V praktickej rovine ide pred-

³²³ KEPPOVÁ, Z. Fico a Mikloš konečne našli spoločnú tému [online]. SME [cit. 2018-09-26]. Dostupné na: <https://komentare.sme.sk/c/20923541/na-barikadach-s-ficom-aj-miklosom.html>

³²⁴ URBAN, M., KYSELA, J. Stát a společnost – spojené nádoby. In: KYSELA, J., ONDŘEJEK, P. a kol. *Kolos na hliněných nohou? K proměnám státu a jeho roli*. Praha: Leges, 2016, s. 230 – 243.

³²⁵ Carl Schmitt považoval reprezentáciu za znak, pomocou ktorého možno odlíšiť štát od bandy pirátov: „To, že moc ustanoveného spoločenstva je niečo iné ako moc piráta, sa nedá pochopiť cez perspektívu spravodlivosti, ani cez spoločenskú prospešnosť či cez iné normatívne perspektívy, keďže tieto všetky možno rovnako aplikovať aj na zlodějov. Hľadaný rozdiel spočíva v tom, že každý skutočný štát reprezentuje politickú jednotu ľudu, a nie ľudí v ich

všetkým o mediálny priestor: čím vyššiu funkciu človek získa, tým väčšiu mediálnu pozornosť na seba priťahuje, čo je nevyhnutnou, (no nie dostatočnou) podmienkou na dobré umiestnenie sa v rebríčku dôveryhodnosti.

Dôveryhodnosť sa pritom prenáša z osoby na jej slová. V rovine argumentácie ide o argument z autority: Nejaké tvrdenie je pravdivé, nejaká norma platná, pretože to povedala či stanovila uznávaná autorita. V rovine psychológie ide o racionalizáciu: moje presvedčenie je správne, pretože také isté presvedčenie má aj pán predseda, prednosta, premiér, prezident... Jednoduché názory, ku ktorým sa prikláňajú osoby konajúce v mene verejnej moci, získavajú v spoločnosti väčšiu *faktickú* legitimitu, majú väčšiu šancu rozšíriť sa medzi ľuďmi a usadiť sa v ich myšliach. Keďže ich slová nesú väčšiu váhu, musia úradné osoby – a v tesnom slede za nimi aj osoby politické – niesť aj väčšiu zodpovednosť za to, čo hovoria. Viac moci prináša so sebou aj viac zodpovednosti, a preto je morálne správne, ak máme na úradné a politické osoby vyššie nároky ako na osoby ostatné. To sa týka aj spôsobu ich vystupovania na verejnosti.

Sme presvedčení, že okruh osôb, ktorých verejné vystúpenia podliehajú vyšším nárokom, možno extrapolovať ďalej. Nejde len o formálne, ale aj prirodzené autority: o učiteľov, novinárky, farárov, vedkyne atď. Navyše treba mať na pamäti, že požiadavku na politicky korektný jazyk koncipujeme v prvom rade ako morálny princíp (s presahmi do práva), ktorý nám hovorí, prečo je morálne správne, ak od určitých osôb vyžadujeme, aby používali určité spôsoby hovorenia a zároveň prečo je morálne správne, ak odoprieme priazeň niekomu, kto sa týmto spôsobom prieči. Je len prirodzené, že názory ľudí o týchto otázkach sa budú rozchádzať. Je však dôležité si uvedomiť, že ***diskusia neprebíha o tom, či je politická korektnosť správnym morálnym princípom, ale o tom, voči komu a v akých kontextoch sa má uplatňovať***. Ako však máme pojmu politickej korektnosti vôbec rozumieť?

Pre koho je politická korektnosť problémom?

Ostaňme pri výkone a získavaní verejnej moci. Platí v rámci takto úzko vymedzeného oboru úvahy, že politická korektnosť bráni ľuďom používať „správne a zrozumiteľné slová“, že im bráni hovoriť „otvorenou a pravdivou rečou“, pretože majú „strach kriticky pomenovať spoločenské problémy, ak by

prirodzenej existencii.“ SCHMITT, C. *Constitutional Theory*. Durham – London: Duke University Press, 2008, s. 245.

to mohlo byť citlivé pre rôzne skupiny obyvateľstva“, čím sa oberajú o priestor pre hľadanie „optimálnych riešení“?

Fico a Mikloš chápu politickú korektnosť ako škodlivý politický a občiansky postoj, pre ktorý je typické uprednostňovanie slušnosti pred úprimnosťou, predstieraného občianskeho zmieru pred nepohodlnou pravdou, naivného optimizmu pred trizvym realizmom. Opäť sa nám pred očami odohráva scéna z antickej tragédie, v ktorej hrdina – tentokrát bojovník proti politickej korektnosti – podstupuje osobné riziko perzekúcie za to, že chce odhaliť ťažko stráviteľnú pravdu.³²⁶ Tento obraz je však zavádzajúci a Fico s Miklošom ho nekriticky prevzali od konzervatívnych populistov spoza Atlantiku.

Termín „politická korektnosť“ vznikol v amerických lavicových kruhoch behom sedemdesiatych rokov minulého storočia a až do konca osemdesiatych rokov sa používal len tu, väčšinou v ironickom zmysle slova, ako kritika prílišného dogmatizmu vo vlastných radoch. Napríklad, ak bola časť feministiek proti sadomasochistickým praktikám, ich radikálnejšie kolegyne si ich mohli doberať, že preferovali iba „politicky korektný“ sex.³²⁷ Začiatkom deväťdesiatych rokov sa tohto slova chopili konzervatívni autori a z položarotného výrazu ľavičarskeho žargónu sa zrazu stal politický program aktívne presadzovaný naprieč americkým univerzitným prostredím. V tomto novom význame sa daný termín rýchlo uchytil u časti republikánov, pretože im „pomohol vraziť klin medzi triedu pracujúcich a demokratickú stranu, ktorá si nárokovala hovoriť v ich mene“. ³²⁸ Od tohto momentu sa do povedomia verejnosti začala vštepovať myšlienka, že demokratická strana či skôr „liberálna elita“ nemá záujem o riešenie skutočných problémov „bežných ľudí“. Moira Weigelová je presvedčená, že tento posun doviedol do svojich bizarných konzekvencií práve Donald Trump.

Typický bojovník proti politickej korektnosti v období pred Trumpom síce trval na principiálnom postoji, že sloboda slova chráni aj poburujúce

³²⁶ Politicky nekorektný prejav sa tak podobá na antickú reč, v ktorej je hovoriaci úprimný, pravdovravný, odvážny, kritický a principiálny a ktorá sa v gréčtine označuje ako *parrhesia*: „...hovoriaci využíva svoju slobodu a volí úprimnosť namiesto presviedčania, pravdu namiesto klamstva alebo mlčania, riziko smrti namiesto života a pohodlia, kritiku namiesto lichotení, morálnu povinnosť namiesto vlastného záujmu a morálnej apatie. Toto je, vcelku všeobecne, pozitívny význam slova *parrhesia* vo väčšine gréckych textov, v ktorých sa vyskytuje od piateho storočia pred našim letopočtom až do piateho storočia nášho letopočtu.“ FOUCAULT, M., *Fearless Speech*. Los Angeles: Semiotext(e), 2001, s. 20.

³²⁷ WEIGEL, M. Political correctness: how the right invented a phantom enemy [online]. *The Guardian* [cit. 2016-11-30]. Dostupné na: <https://www.theguardian.com/us-news/2016/nov/30/political-correctness-how-the-right-invented-phantom-enemy-donald-trump>

³²⁸ Ibidem.

či urážlivé prejavy, no sám sa do takýchto prejavov príliš nepúšťal, pretože mu v tom bránil ostych, ohľaduplnosť či taktika. Trump toto tabu kompletne zrušil. Sloboda slova mu slúžila ako ospravedlnenie pre otvorené urážky a urážanie mu zasa slúžilo ako dôkaz, že má odvahu. Napríklad ženy, ktoré mu nepadli do oka, nemal problém označiť ako „*tučné svine*“, „*suky*“, „*povaľacky*“ či „*nechutné zvery*“,³²⁹ pričom na otázku, či si stojí za týmito výrazmi, odpovedá, že nemá čas na politickú korektnosť a že na ňu nemá čas ani Amerika.³³⁰ Tragikomickosť predstavy Trumpa ako bojovníka za pravdu dokladá denník *The Washington Post*, ktorý vypočítal, že bývalý americký prezident počas svojho štvorročného funkčného obdobia povedal vyše 30-tisíc nepravdivých alebo zavádzajúcich tvrdení.³³¹

Weigelová považuje Trumpov boj proti politickej korektnosti za nebezpečný nielen preto, že jeho podporovateľov povzbudzuje k otvoreným prejavom sexizmu, rasizmu, xenofóbie či islamofóbie, ale aj preto, že ich utvrdzuje v názore, že politika je sama osebe iba falošnou hrou proti zdravému sedliackemu rozumu:

*„Jeho pohrdanie politickou korektnosťou sa veľmi podobá na pohrdanie politikou samotnou. ... Debata a nezhoda sú pre politiku ústredné, no Trump dal jasne najavo, že nemá čas na takéto odbiehania. Ak hráte rolu bojovníka proti politickej korektnosti, keď máte odpovedať na legitímnu otázku týkajúcu sa vašej politiky (policy), potom diskusiu fakticky uzatvárate a robíte to, čo odporcovia politickej korektnosti dlhodobo vyčítali liberálom a ľavičiarom. Diskusiu obídete tak, že jej tému vyhlásite za takú triviálnu alebo priečiacu sa zdravému rozumu, že je zbytočné o nej diskutovať. Tento impulz je autoritársky. A tým, že sa Trump prezentuje ako šampión zdravého rozumu, sám sebe udeľuje povolenie politiku (politics) úplne obchádzať.“*³³²

³²⁹ V origináli: „*fat pigs*“, „*dogs*“, „*slobs*“ a „*disgusting animals*“. Pozri bližšie aj FARLEY, R. Fact check: Trump's comments on women. *USA Today News*. Dostupné na: <https://eu.usatoday.com/story/news/politics/elections/2015/08/12/fact-check-trump-comments-women-megyn-kelly/31525419>

³³⁰ Ibidem. Pozri aj BLAKE, A. Here are the Megyn Kelly questions that Donald Trump is still sore about [online]. *The Washington Post* [cit. 2016-01-26]. Dostupné na: <https://www.washingtonpost.com/news/the-fix/wp/2016/01/26/here-are-the-megyn-kelly-questions-that-donald-trump-is-still-sore-about/>

³³¹ Databáza tvrdení je dostupná na: <https://www.washingtonpost.com/graphics/politics/trump-claims-database/>

³³² WEIGEL, M. Political correctness: how the right invented a phantom enemy [online]. *The Guardian* [cit. 2016-11-30]. Dostupné na: <https://www.theguardian.com/us-news/2016/nov/30/political-correctness-how-the-right-invented-phantom-enemy-donald-trump>

Ak je Trump učebnicovým modelom politika brojaceho proti politickej korektnosti, potom môžeme konštatovať, že odmietanie politicky korektného jazyka nie je motivované snahou o vystihnúť podstatu veci, ani snahou o zachovanie rôznorodosti názorov pri hľadaní optimálnych riešení spoločenských problémov, ale snahou o pútanie pozornosti vedúcej k väčšej popularite. Nie je to starosť o ľudí, ale starosť o seba, presný opak „*otvorenej a pravdivej reči*“.

Posuňme sa od motivácie smerom k formám: politická nekorektnosť má veľmi často podobu buď neférovej generalizácie, alebo zbytočne necitlivého výrazu. Obidve tieto formy pritom môžu nabráť intenzitu, ktorá z politicky nekorektného jazyka robí nielen morálny, ale aj právny problém.

Neférové generalizácie a ústavný zákaz diskriminácie

Bežným typom politicky nekorektného jazyka sú neférové generalizácie, pomocou ktorých sa určitý spoločenský problém kladie za vinu celej spoločenskej skupine namiesto toho, aby sa konkrétny škodlivý skutok kládol za vinu konkrétnemu jednotlivcovi. Už pri analýze argumentu z pravdy v prvej kapitole tejto knihy sme spomenuli, že verejné šírenie neférových generalizácií môže v krajnom prípade podliehať aj trestným postihom. Mazureka odsúdili práve kvôli tomu, že Rómov označil za asociálov, ktorí vyciciavajú sociálny systém. Rostas dostal trest za to, že otvorene schvaľoval citáty, podľa ktorých Židia sú príčinou mnohých bied slovanských národov.

Paradoxom je, že k zvýšenej produkcii neférových generalizácií osobitne motivuje aj účasť na politickom zápase. Tento zápas sa totiž rámcuje aj ako súťaž vecných riešení spoločenských problémov, ktorého súčasťou je aj súťaž rôznych generalizácií. Aby mohli úradné a politické osoby obhájiť pred verejnosťou zavedenie nejakej novej politiky alebo prijatie nového právneho pravidla, musia ich koncipovať ako riešenie určitého problému vyvolaného špecifickými príčinami. Sú to práve generalizácie, pomocou ktorých spájame vytipovaný problém s jeho príčinou, napríklad globálne otepľovanie s produkciou skleníkových plynov, slabý ekonomický rast s komplikovanou reguláciou podnikania, nehody na cestách s opitnosťou šoférov, zvýšenú násilnú kriminalitu v určitých regiónoch s imigráciou, chudobu niektorých vrstiev spoločnosti so sprisahaním príslušníkov nejakej menšiny... Ako sme spomenuli pred chvíľou, pokiaľ prezentácia takýchto generalizácií nadobudne formu šírenia nenávisti, môže to mať – aspoň v kontinentálnych kraji-

nách – trestnoprávnu dohru. Táto prezentácia je však nepriamo regulovaná aj ústavným zákazom diskriminácie, a to aj v Spojených štátoch.

Vo svojej predvolebnej kampani v roku 2015 Donald Trump sľúbil, že zastaví prílev moslimov na územie Spojených štátov, pretože podľa jeho názoru islamský terorizmus predstavuje pre americkú spoločnosť vážnu bezpečnostnú hrozbu.³³³ Trump teda vychádzal z generalizácie, podľa ktorej – povedané nekorektne – čo moslim, to terorista. O vyše pol roka neskôr pripustil, že to, čo spôsobuje terorizmus, v podstate nie je moslimské vierovyznanie páchatelov, ale špecifické územia, z ktorých teroristi do USA prichádzajú. Na námietku, že splnenie jeho predvolebného sľubu by bolo v rozpore s americkou ústavou, totiž reagoval takto: „*Nazvite si to, ako chcete. My to budeme volať územia. ... existujú územia, teroristické štáty a teroristické národy, ktorých ľudí nepustíme do našej krajiny.*“³³⁴ Krátko po nastúpení do úradu Trump vydal vykonávací príkaz (*executive order*), ktorým zakázal ľuďom pochádzajúcim zo siedmich moslimských krajín vstup na územie USA. Tento príkaz bol od začiatku predmetom ostrej kritiky: týždeň po jeho vydaní súdy pozastavili platnosť jeho podstatných častí, na čo Trump reagoval vydaním nového príkazu, ktorý neskôr nahradil oficiálnou prezidentskou proklamáciou. Ústavnosť proklamácie napokon potvrdil Najvyšší súd Spojených štátov počtom hlasov 5 : 4.³³⁵ Táto genéza je pre nás zaujímavá aj bez toho, aby sme zachádzali do technických detailov; postačí sústrediť sa na jazyk, v ktorom Trump o probléme terorizmu rozprával.

Trump zmenil jazyk, keď namiesto moslimského vierovyznania zacielenil svoje imigračné opatrenie na „teroristické územia“. Tento manéver mu poradil jeho poradný výbor skladajúci sa z popredných republikánskych právnikov, ktorých dal dohromady bývalý primátor New Yorku Rudy Giuliani, Trumpov nekritický podporovateľ. Trump sa totiž na neho obrátil, aby mu ukázal, ako sa dá zakázať vstup moslimov na územie Spojených štátov „práv-

³³³ Trumpov prejav prednesený 7. decembra 2015 na predvolebnom zjazde v Mount Pleasant, Južná Karolína. Dostupné na: <https://www.c-span.org/video/?401762-1/presidential-candidate-donald-trump-rally-mount-pleasant-south-carolina&start=1830> [inkriminovaná pasáž začína v čase 30:30].

³³⁴ The Republican Ticket: Trump and Pence. Interview s prezidentským kandidátom a jeho poradcom odvysielané 17. júla 2016 na televíznej stanici CBS. Dostupné na: <https://www.cbsnews.com/news/60-minutes-trump-pence-republican-ticket/>

³³⁵ Pozri bližšie Rozhodnutie Najvyššieho súdu Spojených štátov 585 US (2018) vo veci Trump, President of the United States, et. al. vs. Hawaii et al. vydané 26. júna 2018. Dostupné na: https://www.supremecourt.gov/opinions/17pdf/17-965_h315.pdf. Genéza prezidentského právneho aktu je obsiahnutá na s. 1 – 8 tohto rozhodnutia.

ne čistým spôsobom“.³³⁶ Trump sa teda nakoniec rozhodol, že personálnu pôsobnosť svojho zákazu nebude určovať podľa vierovyznania cudzinca, ale podľa krajiny jeho pôvodu. Tváril sa pritom, že nejde o podstatnú zmenu jeho imigračnej politiky a dali mu za pravdu aj jeho kritici vrátane sudcov, ktorí neskôr suspendovali platnosť príslušného zákazu s odôvodnením, že ide o skrytú diskrimináciu moslimov. Trump teda zmenil jazyk svojej politiky, no jej podstatu nechal takú istú.

Uvedená jazyková zmena však bola zásadná: namiesto pôvodnej generalizácie, v ktorej sa terorizmus spájal s moslimami, sa teraz začal spájať s určitými špecifickými územiaми. Čím musí byť určitá krajina špecifická, aby ľudia, ktorí z nech pochádzajú, nesmeli vstúpiť na americké územie, pretože predstavujú zvýšenú teroristickú hrozbu? Podľa Trumpovej proklamácie išlo o krajiny, ktoré nemali dostatočné informácie o totožnosti svojich občanov, alebo ich nechceli zdieľať so Spojenými štátmi a tie v dôsledku toho nedokázali poriadne preveriť, či sa medzi záujemcami o vstup na ich územie nenachádzal potenciálny terorista. Pre zhodnotenie, či konkrétna krajina do takejto kategórie spadá, brali prezidentom poverené orgány do úvahy, či krajina hlási stratené alebo ukradnuté pasy, či v dostatočnej miere zdieľa informácie o kriminálnej minulosti svojich občanov vrátane ich potenciálnych väzieb na terorizmus, či je daná krajina bezpečným prístavom pre teroristov a či je ochotná prijímať svojich občanov po ich vyhostení z USA.³³⁷ Logika Trumpovho zákazu teda hovorila jasne: Ak v dôsledku zavinenia vašej krajiny nevieme zistiť, kto ste, tak vás nevpustíme, pretože predstavujete zvýšené bezpečnostné riziko. Text zákazu hovoril ešte jasnejšie: Čad, Irán, Líbya, Severná Kórea, Sýria, Venezuela, Jemen a Somálsko.

V dôsledku takejto zmeny jazyka mohli Američania a Američanky vo všetkých nasledujúcich debatách riešiť túto otázku: Zníži sa pravdepodobnosť teroristického útoku, ak zakážeme ľuďom pochádzajúcim z uvedených krajín vstup na naše územie? Kritici Trumpovej politiky boli skeptickí okrem iného aj preto, že behom pätnástich rokov od pádu Svetového obchodného centra až 85 % z celkového počtu teroristov žilo v USA dlho pred spácha-

³³⁶ „Show me the right way to do it legally.“ Pozri bližšie WANG, A. B. Trump asked for a „Muslim ban,“ Giuliani says – and ordered a commission to do it „legally“ [online]. *The Washington Post* [cit. 2017-01-29]. Dostupné na: <https://www.washingtonpost.com/news/the-fix/wp/2017/01/29/trump-asked-for-a-muslim-ban-giuliani-says-and-ordered-a-commission-to-do-it-legally/>

³³⁷ Rozhodnutie Trump vs. Hawaii, s. 4.

ním alebo plánovaním útoku.³³⁸ V zmysle tejto výhrady Trumpov zákaz síce ochráni Američanov pred určitými cudzincami, no neochráni ich pred terorizmom. Tohto aspektu sa dotkol aj Najvyšší súd Spojených štátov, ktorý v rozhodnutí *Trump vs. Hawaii* zvažoval, ako prísne má posudzovať racionalitu Trumpovho zákazu, aby zistil, či je v rozpore s ústavou. Väčšina sudcov sa zhodla, že ústavnosť prezidentskej proklamácie treba posudzovať zdržanlivo, keďže daný akt rieši vzťahy s cudzími štátmi a upravuje premenlivé politicko-ekonomické okolnosti, čo sú otázky, ktoré spadajú skôr do kompetencie zákonodarnej a výkonnej moci. Z hľadiska ústavnosti teda netreba zisťovať to, či je daný zákaz efektívny, ale len to, či stojí na nejakom racionálnom základe, teda či ho možno rozumne chápať ako opatrenie smerujúce k naplneniu politického cieľa, ktorý nie je v rozpore s ústavou (*rational basis review*).³³⁹ Súd konštatoval, že takýmto miernym testom neprejde iba taká regulácia, ktorej jediným účelom je ublížiť „*politicky nepopulárnej skupine*“. Toto však nie je prípad napadnutej proklamácie, pretože tá sa dá rozumne uchopiť ako prostriedok na dosiahnutie legitímneho cieľa: cieľom je ochrana bezpečnosti, prostriedkom je zákaz vstupu cudzincov, ktorých rizikovosť nie je možné spoľahlivo preveriť. Zákaz nie je skrytou diskrimináciou, pretože pokrýva iba 8 % celkovej moslimskej populácie. Navyše z jeho genézy sa dá vyčítať, že zoznam inkriminovaných krajín sa menil a z jeho pôvodnej verzie boli vyčiarknuté niektoré moslimské krajiny, zatiaľ čo pridané boli aj krajiny nemoslimské. Okrem toho proklamácia počíta s množstvom výnimiek, z ktorých niektoré majú povahu humanitárnych dôvodov. Zákaz je teda v súlade s ústavou, pretože má zjavný súvis s legitímnym politickým cieľom, pričom z hľadiska ústavnosti nie je relevantné, či a ako veľmi sa mu podarí tento cieľ dosiahnuť.³⁴⁰

Rozhodnutie väčšiny súdu vyvolalo kritické ohlasy, spomedzi ktorých spomenieme aspoň odlišné stanovisko sudkyne Sotomayorovej a sudkyne Ginsburgovej. Disentujúce sudkyne uviedli, že rozumný pozorovateľ, ktorý berie do úvahy verejne dostupné dáta vrátane historickej genézy vzniku proklamácie, musí dospieť k záveru, že hlavným účelom Trumpovho záka-

³³⁸ JENKINS, B. M. Why a Travel Restriction Won't Stop Terrorism at Home [online]. *The Rand Blog* [cit. 2017-02-10]. Dostupné na: <https://www.rand.org/blog/2017/02/why-a-travel-restriction-wont-stop-terrorism-at-home.html>

³³⁹ Rozhodnutie *Trump vs. Hawaii*, s. 32.

³⁴⁰ Ibidem, s. 33 – 38.

zu bola diskriminácia moslimov.³⁴¹ Keďže ide o zásah do významnej ústavnej hodnoty, väčšina súdu mala pri posudzovaní ústavnosti napadnutého aktu zvoliť prísnejší test. Tak či onak, aj pri zdržanlivom posudzovaní mali sudcovia dospieť k záveru, že daný akt je protiústavný, pretože jeho odôvodnenie odkazom na národnú bezpečnosť bolo iba maskovacím manévrom.³⁴² Totiž regulácia vstupu cudzincov na územie USA s ohľadom na národnú bezpečnosť bola obsiahnutá už v existujúcej zákonnej úprave a prezidentovi sa nepodarilo preukázať, že jeho proklamácia riešila túto problematiku lepšie.³⁴³ Prijatie proklamácie sa teda nedalo vysvetliť inak, ako len odkazom na úmysel diskriminovať vybranú kategóriu ľudí.

„Liberálne elity“ boli z rozhodnutia konzervatívnej väčšiny najvyššieho súdu sklamané, no určite by nemali podceňovať fakt, že Trump sa nakoniec podriadil pravidlám príslušnej jazykovej hry. Hoci sa v kampani zastrájal, že Amerika nemá čas na politickú korektnosť, pri presadzovaní kľúčového bodu svojej politickej agendy sa prispôbobil a začal rozprávať „korektne“. V hľadáčku už nemal moslimské vierovyznanie, ale bezpečnostné „protokoly a postupy“ cudzích krajín. Nejde tu o to, že pôvodný Trumpov plán sa vydaril len na 8 %, ale o to, že náboženská nenávisť sa prestala rozširovať explicitne a že sa nedostala do oficiálneho textu práva. Teda namiesto toho, aby bolo predmetom verejnej debaty o štátnych politikách, či moslimské vierovyznanie predurčuje veriacich na kariéru teroristov, sa diskutovalo o tom, aká podoba imigračnej politiky prispieva k národnej bezpečnosti. Pre liberálov je to úspech. A nielen pre nich. Tento príklad ilustruje, že **politicky korektný jazyk možno uchopiť aj ako ústavnokonformný jazyk**. Teda jazyk, pomocou ktorého mal prezident v danom kontexte vyššiu šancu ubrániť svoju politiku pred najvyšším súdom. Jazyk, ktorý Trumpovi poradili jeho konzervatívni právnici a ktorý mu nakoniec odobrili aj konzervatívni sudcovia na najvyššom súde. V tomto prípade teda korektnosť jazyka nebola predmetom ideologického sporu, ale všeobecne zdieľaného predpokladu vytvoreného ústavným zákazom diskriminácie. Ak teda nejaké elity vôbec dohliadajú na to, či politici a politicky používajú korektný jazyk, potom sú to v prvom rade právnické elity, ktoré formulujú slová práva, a teda čiastočne a sprostredkované aj slová politických programov. V tomto kontexte nejde ani tak o obme-

³⁴¹ Odlišné stanovisko sudkyne Sotomayorovej a Ginsburgovej vo veci Trump vs. Hawaii, s. 10.

³⁴² Ibidem, s. 15 – 16.

³⁴³ Ibidem, s. 21.

dzovanie diskusie ako skôr o jej rámcovanie. A nevedie ich k tomu ideologická zaslepenosť, ale rešpekt k ústave.

Zbytočne necitlivé prejavy a zákaz rúhania

V rozpore s politickou korektnosťou je aj obyčajná urážka, nadávka či zbytočne necitlivé pomenovanie. Aké prejavy sú však „zbytočne necitlivé“? Otestujme funkčnosť tohto výrazu na príkladoch.

Štrasburský súd vo veci **E. S. vs. Rakúsko**³⁴⁴ rozhodol, že uloženie peňažného trestu vo výške 480 eur za verejný prejav, v ktorom sťažovateľka označila proroka Mohameda za pedofila, je v súlade s Európskym dohovorom. Sťažovateľka uvedené slová povedala ako prednášajúca na bezplatnom verejnom seminári *Základné informácie o islame*, ktorý pre mladých voličov a voličky zorganizoval Rakúsky vzdelávací inštitút Strany slobodných. Sťažovateľka svoje tvrdenie opierala o historické zdroje dokladujúce, že 56-ročný Mohamed mal pohlavný styk s 9-ročnou Aišou, svojou manželkou, s ktorou sa oženil v jej šiestich rokoch. Aj napriek tejto skutočnosti rakúske súdy sťažovateľku odsúdili za trestný čin znevažovania náboženských doktrín. Pri odôvodnení príslušných rozsudkov, s ktorým sa stotožnil aj štrasburský súd, konštatovali, že inkriminované vyjadrenie sťažovateľky bolo hodnotiacim súdom bez dostatočného faktického podkladu.³⁴⁵ Aj keby sťažovateľka preukázala, že Mohamed mal pohlavný styk s deväťročným dieťaťom, samo osebe to nestačí na to, aby sme ho mohli nazvať pedofilom. Podľa názoru súdov pedofil je človek „s primárnym sexuálnym záujmom o deti, ktoré ešte nedosiahli vek puberty“. Mohamed však ostal s Aišou v manželstve až do času svojej smrti, v ktorom Aiša dosiahla vek 18 rokov a žiadne pramene nedokladajú, že by jeho ostatné manželky a konkubíny mali podobne nízky vek. Práve naopak, dôkazy, ktoré sťažovateľka predložila, potvrdzujú, že jeho prvá manželka bola o 15 rokov staršia ako on. Navyše sťažovateľka vo svojom prejave použila zovšeobecniteľné výrazy ako „*rád to robil s deťmi*“ či „*detický sex*“, z čoho možno vyvodiť, že jej dominantným motívom nebola objektívna kritika náboženského vyznania, ale zneuctenie Mohameda. Ostrá kritika náboženských spoločností, tradícií a praktík je prípustná, pokiaľ nevyúsťuje do „*urážok alebo zosmiešňovania náboženskej viery alebo uctiewanej osoby*“.³⁴⁶

³⁴⁴ Rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci E. S. vs. Austria číslo sťažnosti 38450/12, rozsudok komory z 25. októbra 2018.

³⁴⁵ Ibidem, bod 54.

³⁴⁶ Ibidem, bod 18.

Zástancovia určitého náboženského svetonázoru teda nie sú ušetrení kritiky, „no ak táto spočíva v provokatívnom zobrazení objektov náboženského uctievaní, ktoré je spôsobilé ublížiť pocitom veriacich, potom ju možno poňať ako zlomyseľné porušenie ducha tolerancie, ktorý je jedným zo základov demokratickej spoločnosti“.³⁴⁷

Kedy je však prejav „spôsobilý ublížiť pocitom veriacich“? Veriaci majú prah citlivosti nastavený rôzne a keby sa všeobecne platné štandardy určovali podľa tých najcitlivejších z nich, zo slobody prejavu by nakoniec veľa nezostalo. Čo takto záverečná scéna z filmu *Život Briana*, ktorý natočila britská humoristická skupina *Monty Python*? Táto paródia na veľkovýpravné biblické príbehy končí zosmiešnením ukrižovania: približne dvadsiatka odsúdencov pribitých na krížoch začne spievať a vypiskovať chytlavú melódiu s textom, podľa ktorého na živote si vždy treba všímať jeho svetlejšie stránky. Citlivejších kresťanov sa dielo dotklo, pretože v ich očiach zľahčovalo utrpenie Ježiša Krista a zosmiešňovalo niektoré aspekty ich religiózneho života. Aj napriek tomu, že v niektorých častiach sveta bolo premietanie filmu dočasne zakázané, dnes sa považuje za súčasť zlatého fondu svetovej kinematografie.³⁴⁸ Existujú medzi uvedenými dvoma prípadmi necitlivého prejavu relevantné rozdiely? Ktorý z nich bol necitlivý „zbytočne“ a prečo?

V prípade *E. S. vs. Rakúsko* videli sudy rozhodujúce kritérium v úmysle autora prejavu. Dobromyseľný autor používa necitlivé výrazy, pretože hľadá a upozorňuje na pravdu alebo sa snaží o morálnu kritiku. Zlomyseľný autor je necitlivý, pretože chce ublížiť alebo ponížiť. Pri určovaní povahy úmyslu treba vychádzať z viacerých faktorov. Okrem významu použitých výrazových prostriedkov treba skúmať aj okolnosti ich prezentácie (resp. zverejnenia), ich pravdepodobný spoločenský dopad, prípadne aj osobnú históriu autora prejavu a jeho vzťah k adresátom. Rakúske sudy považovali za potrebné určiť aj to, aký je vzťah necitlivého prejavu k pravde; skúmali, či je Mohamed „skutočne“ pedofilom.³⁴⁹ Neexistuje nijaký algoritmus, ktorý by zohľadnil všetky

³⁴⁷ Ibidem, bod 15.

³⁴⁸ Pozri bližšie BHASKAR, S. Why Monty Python's „foul, disgusting and blasphemous“ Life of Brian wouldn't get made today [online]. *The Telegraph* [cit. 2018-04-16]. Dostupné na: <https://www.telegraph.co.uk/films/0/monty-pythons-foul-disgusting-blasphemous-life-brian-wouldnt/>

³⁴⁹ Zbytočne necitlivý môže byť aj pravdivý prejav, typicky ak ide o zverejnenie informácie týkajúcej sa niektoej z utajovaných stránok súkromného života jednotlivca. Tomáš Sobek v diskusii k tomuto textu uviedol príklad, v ktorom človek pravidelne zdravil svojho suseda pripútaného na invalidnom vozíku zvolaním: „Ty si hendikepovaný!“ Používanie týchto slov namiesto pozdravu je zbytočne necitlivé, hoci ich pravdivosť nikto nepopiera.

potenciálne relevantné faktory a zaviedol nás k nespochybniteľne správne-mu riešeniu každého jedného prípadu. Aj napriek tomu však často dokážeme s pomerne veľkou mierou istoty určiť, či bol úmysel autora dobrý alebo zlý.

Stažovateľka E. S. bola zrejme zlomyseľná, pretože historické fakty, o ktoré opierala svoj názor na Mohamedov sexuálny život, vyberala selektívne, zatiaľ čo jej slová zostali zavádzajúco všeobecné („*rád to robil s deťmi*“) a navyše odznali na verejnej prednáške určenej pre mladé voličstvo, ktorú organizovala inštitúcia prepojená na politickú stranu so sympatiami ku xenofóbnym názorom. Tvorcovia záverečnej scény *Života Briana* boli zrejme dobromyseľní: hoci bol film plný alúzií na život Ježiša Krista, hlavný príbeh sa koncentroval okolo fiktívnej postavy Briana; inkriminovaná scéna nezosmiešňovala Krista trpiaceho na kríži, ale vtedajší spôsob popravy, ktorým zišli zo sveta tisíce ľudí. Pointou necitlivého žartu nebolo ponížiť kresťanských veriacich, ale spochybniť niektoré aspekty ich religiózneho života, napríklad uprednostňovanie obradnosti pred úprimnosťou viery. Áno, záverečná scéna zľahčuje utrpenie ukrižovaných, a teda aj utrpenie Krista, zároveň však provokuje k otázke, či je Kristus hodný úcty práve kvôli tomu, ako veľmi trpel na kríži, alebo kvôli morálnemu posolstvu, ktoré šírili medzi ľuďmi či kvôli pevnosti vôle, ktorou dokázal odolávať zlu. Navyše do širšieho kontextu treba zahrnúť aj skutočnosť, že terčom vtipov britských komikov neboli len náboženské predstavy, ale napríklad aj koloniálna nadvláda Rimanov nad Židmi či povstalecký odpor proti nej, ktorý pripomínal aktivity moderných separatistických skupín. Toto všetko zapadá do mozaiky silných indícií vedúcich k záveru, že úmyslom filmárov nebolo ublížiť konkrétnej náboženskej skupine, ale s nadhľadom sa kriticky zamyslieť nad niektorými problémami minulosti i súčasnosti.

Keď sme v prvej kapitole približovali povahu škody, ktorú spôsobujú nenávistné prejavy, spomenuli sme, že hranice slobody prejavu by sme nemali kalibrovať podľa urážlivosti jednotlivých osôb. Nenávistný prejav nie je zlý preto, že svoju obeť fakticky uráža, ale preto, že ju zneisťuje v otázke jej plnoprávneho členstva v príslušnej spoločnosti. V poňatí Jeremyho Waldrona má toto zneistenie objektívnu povahu, pretože ide o útok na objektívnu hodnotu. Právnomu filozofovi sa darí túto koncepciu podržať aj preto, že robí jasný rozdiel medzi sústavou vnútorných presvedčení človeka a jeho základným spoločenským statusom:

„V každom aspekte demokratickej spoločnosti rozlišujeme medzi statusom, ktorý priznávame občanovi či občanke a nezhodou, ku ktorej dospievame vo veci jeho či jej sociálnych a politických presvedčení. Politický život vždy pozor-

stával z kombinácie toho najúzkostlivejšieho rešpektu voči tomu prvému a tých najostrejších útokov voči tomu druhému. ... Jednotliví kresťania, milióny kresťanov, požívajú ochranu proti ohováraníu, aj proti ich ohováraníu ako skupiny kresťanov. To však neznamená, že rovnakú ochranu požíva aj pápež, svätí či vieroučné doktríny, ani že je takto chránená aj povesť Ježiša Krista. S rovnakou logikou platí, že proti ohováraníu sú chránení aj jednotliví moslimovia, milióny moslimov vrátane ochrany proti ich ohováraníu ako skupiny moslimov. To však neznamená, že je chránená aj povesť Mohameda či vieroučné presvedčenie veriacich. Občianska dôstojnosť členov skupiny existuje nezávisle od statusu ich názorov, akokoľvek odporný sa nám môže javiť útok na proroka, či dokonca korán.³⁵⁰

Na základe tejto elegantnej úvahy dokáže Waldron rozlišovať medzi šírením nenávisti a blasfémiou, problém však spočíva v tom, že načrtnutý rozdiel existuje iba v teórii. V praxi sa totiž nenávisť šíri aj pomocou výsmechu či znevažovania myšlienok, predstáv a symbolov, ktoré sú pre obeť útoku osobitne dôležité. Je rituálne pálenie Biblie alebo Koránu útokom na presvedčenie človeka alebo útokom na jeho sociálny status? Dá sa vôbec pri takýchto symbolických prejavoch medzi týmito dvoma predmetmi útokov rozlišovať? Vyvolávanie posmechu je bezpochyby jedným z prostriedkov šírenia a prehlbovania väčšinového pocitu znechutenia z určitej menšiny, a teda aj prostriedkom oslabovania sociálneho statusu jej príslušníkov. Znáмым príkladom z histórie je nacistický týždenník *Der Stürmer*, v ktorom jeho vydavateľ Julius Streicher pravidelne uverejňoval protižidovské karikatúry.³⁵¹

V prvej kapitole sme zdôraznili, že určovanie škodlivosti nenávistných prejavov je skôr hermeneutickou ako psychologickou operáciou. Akékoľvek hermeneutické úsilie však vedie k udržateľným výsledkom iba pri dostatočnej vnímavosti voči historickým a spoločenským reáliám, na pozadí ktorých sa interpretovaný prejav urobil a šírila. Nie je správne určovať škodlivosť prejavu podľa toho, ako veľmi uráža konkrétnu osobu. No ak prejav zosmiešňuje nejaký symbol, pri určovaní jeho škodlivosti je namieste zisťovať aj to, akú dôležitosť tomuto symbolu pripisuje skupina, proti ktorej je prejav namierený. Je celkom možné, že autor zosmiešnil daný symbol práve preto, lebo chcel zraniť danú skupinu na mieste, kde ju to bolí najviac. **Neexistuje žiadny apriórny dôvod, kvôli ktorému by zneisťovanie príslušníkov zraniteľnej**

³⁵⁰ WALDRON, J. *The Harm in Hate Speech*. Cambridge (Mass.) – London: Harvard University Press, 2012, s. 121 – 123.

³⁵¹ Príklady karikatúr sú dostupné napr. tu: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/caricatures-from-der-st-uuml-rmer-jewish-virtual-library/>

skupiny o ich plnoprávnom postavení v spoločnosti nemohlo mať aj podobu výsmešného, vulgárneho či zbytočne necitlivého pomenovania alebo zobrazenia či už skupiny samej alebo predstáv, myšlienok a symbolov, o ktorých je známe, že ich táto skupina považuje za osobitne dôležité.

Aplikujúc túto úvahu na problém kontroverzných karikatúr proroka Mohameda môžeme dospieť k záveru, že v krajinách, kde panuje nevraživosť medzi moslimskou menšinou a zvyškom spoločnosti, kde sa zakazuje nosiť hidžáb na verejnosti, kde v politickej kampani často zaznievajú prirovnania moslimov k teroristom, by bolo *prípustné* uvedené karikatúry považovať za nenávistné prejavy. Podobne v krajinách, kde je väčšinová spoločnosť nevraživá voči menšine kresťanov, kde sa zakazuje na verejnosti nosiť symbol kríža a kde politickí predstavitelia pravidelne prirovnávajú kresťanov ku križiakom, by mohli mať nenávistné prejavy aj podobu karikatúr Ježiša Krista. V týchto prípadoch by išlo o osobitný typ rúhania, pomocou ktorého autor prejavu šíril nielen výsmech, ale aj nenávisť.

Priznávame, že takýto záver je problematický. Problém však nespočíva v tom, že postihovaním kvalifikovaného rúhania si „zakrývame oči pred krutou pravdou“, čo je obľúbená mantra bojovníkov proti politickej korektnosti. Hlavný problém spočíva v nachádzaní hraníc medzi legitímnu morálnou kritikou a „zlomyselným porušením ducha tolerancie“, ktorý sme v tejto knihe tematizovali už viackrát. Hľadanie týchto hraníc je ešte komplikovanejšie pri karikatúrach, teda satirických výtvarných dielach, ktorých pointa spočíva vo zveličovaní negatívnych vlastností zobrazovanej predlohy. Ako sme však navrhli v prvej kapitole, riziko omylu pri kvalifikovaní prejavov sa dá odstraňovať nielen tak, že určitú kategóriu prejavov – v tomto prípade výtvarné diela – imunizujeme pred akýmkoľvek trestným postihom, ale aj tak, že príslušným orgánom prikážeme, aby v prípade pochybností favorizovali slobodu pred trestom. K tomu si pripomeňme, že opodstatnenie politicky korektného prejavu, ktoré sme navrhli v tejto kapitole, sa týkalo úradných a politických osôb. Sú to najmä tieto osoby, ktoré znášajú vyššie nároky na úroveň svojho verejného vystupovania, pretože moc, ktorou disponujú alebo sa o ňu usilujú, prepožičiava ich slovám väčšiu faktickú legitimitu. Vo svetle tohto návrhu sa zbytočne necitlivé karikatúry môžu stať problémom až v závislosti od kontextu svojho šírenia, napríklad ak sa používajú v politickom boji.

V každom prípade ambícia vynucovať slušnosť v medzilidskej komunikácii pomocou donucovacích prostriedkov práva musí mať veľmi úzke hranice. V prvom rade ide o to, aby sa sám jazyk práva vedel ubrániť proti neslušnosti, čo sa mu darí vďaka vynucovaniu zákazu diskriminácie, ktorý z práva od-

straňuje neférové generalizácie. V druhom rade ide o to, aby sa právo smelo vyrovnávať s extrémnymi prípadmi neslušnosti, ktoré spoločnosti či jednotlivcom škodia aspoň tak ako typické nenávistné prejavy. Toto sú však len vrcholy ľadovcov, všade inde ostáva slušnosť normou len vďaka ochote ľudí postaviť sa na jej obranu, ak sa po nej šliape.

3.2 Politická korektnosť a jej vynucovanie mimoprávnymi prostriedkami

Medzi represiou a diskusiou

Franka Collina, ktorému úrady zakázali zorganizovať neonacistický pochod v židovskej štvrti Skokie, zastupovala v nasledujúcich súdnych sporoch Americká únia pre občianske slobody (ACLU), vplyvná nezisková organizácia poskytujúca právne služby v profilových ľudskoprávných prípadoch. Rozhodnutie ACLU obhajovať neonacistu v takom pozorne sledovanom spore vyvolalo veľkú nevôľu jej členov a členiek: 30 000 z nich organizáciu opustilo, čo viedlo k strate na členských príspevkoch zhruba pol milióna dolárov ročne.³⁵² To rozhorčenie sa dá pochopiť: Ako sa mohlo stať, že známa ľudskoprávna organizácia zastupuje človeka, ktorý schvaľuje hrubé popieranie ľudských práv? Právnicki ACLU však mohli svoje svedomie utíšiť známym bonmotom – „*Nesúhlasím s tým, čo hovoríte, ale budem do smrti brániť vaše právo torobiť*“ – ktorý vraj napísal Voltaire v liste jednému zo svojich známych.³⁵³

Takýto postoj je typickým rozpoznávacím znamením tolerancie. Tolerovať totiž môžeme iba také správanie či názory, ktoré vnútorne odmietame ako zlé či nesprávne, no z nejakých závažnejších dôvodov sme sa rozhodli ich nepostihovať.³⁵⁴ Zostávajúc verní dominantnej americkej právnej tradícii, právnicki ACLU zrejme považovali za najdôležitejšie, aby debata o ľudských právach nedegradovala do podoby exkluzívneho diskusného klubu, v ktorom zaznievajú iba konformné názory. V demokracii by sme mali skôr aktívne vyjadrovať vecný nesúhlas s nesprávnym názorom, ako upierať druhým právo ho vyslovovať. Táto duchaplná voľba, pred ktorou stojí každý to-

³⁵² BOLLINGER, L. C. *The Tolerant Society*. New York – Oxford: Oxford University Press, 1988, s. 15.

³⁵³ Porovnaj WALDRON, J. *The Harm in Hate Speech*. Cambridge (Mass.) – London: Harvard University Press, 2012, s. 10.

³⁵⁴ Pozri bližšie SOBEK, T. Tolerance pro expresivisty. (draft).

lerantný človek, však v skutočnosti nemusí byť taká čiernobiela, ako sa na prvý pohľad zdá.

Vyjadrenie vecného nesúhlasu s názorom a upieranie slobody daný názor šíriť, to sú len dve krajné možnosti zo širokej škály alternatív, z ktorých si človek vyberá, keď zvažuje adekvátnu reakciu na prejavy, ktoré ho odpudzujú. S názorom môžem vecne nesúhlasiť, rovnako ho však môžem ignorovať a verejne sa prihovárať, aby ho ignorovali aj ostatní. Hoci nemusím žiadať trest za jeho šírenie, druhých môžem žiadať, aby sa na takomto šírení nepodieľali. Teoreticky môžem pripustiť, že človek má ústavné právo šíriť nenávisť, zároveň však môžem šíriteľovi nenávisti kategoricky odoprieť vlastnú priazeň, napríklad mu odmietnem dať hlas vo voľbách alebo mu neposkytnem priateľské služby či ukončím s ním pracovnú spoluprácu. O zaujatie takéhoto rezervovaného postoja môžem žiadať aj ostatných, dokonca to môžem považovať za všeobecnú občiansku povinnosť. Ne/tolerancia odpudivých názorov má jednoducho veľa rôznorodých podôb.

Ako sme spomenuli v prvej kapitole, ak chápeme štátnu represiu ako prostriedok *ultima ratio*, potom nám stále ostáva veľa príležitostí na to, aby sme sa so šírením nenávisti konfrontovali aj mimo arény trestného práva. Ako sme uviedli v druhej kapitole, nenávistné prejavy majú aj svoje laické či mimoprávne poňatie, ktoré je podstatne širšie a rôznorodejšie ako poňatie (trestno)právne. Konfrontácia s prejavmi nenávisti teda ani zďaleka nie je len úlohou štátnych orgánov. Je vecou každého občana a občianky, každej fyzickej i právnickej osoby, do akej miery bude vo svojom správaní a činnosti reflektovať svoj postoj k šíreniu nenávisti či predsudkov, k rovnosti, demokracii či k obvyčajnej ne/slušnosti. Ak súkromné osoby so šírením nenávisti nesúhlasia, môžu protestovať, podobne ako členovia a členky ACLU, ktorí a ktoré sa rozhodli z tejto organizácie vystúpiť, keď jej právnici súhlasili, že budú obhajovať právo nacistov pochodovať v štvrti obývanej preživšími z koncentračných táborov. Lenže nemôžu takéto typy masových akcií obmedzovať slobodu prejavu ešte viac ako párstodolárové pokuty? Nie je cenzúra uvalená súkromnými osobami ešte nebezpečnejšia ako cenzúra uvalená štátom?

V americkej spoločnosti zarezonovali tieto otázky osobitne naliehavo o štyri dekády neskôr, v roku 2020, v ktorom prebehli rozsiahle demonštrácie proti policajnej brutalite spustené násilnou smrťou Afroameričana Georga Floyd. Časť verejnosti začala veľmi citlivo reagovať na akékoľvek prejavy rasizmu, sexizmu, homofóbie či transfóbie, čo v druhej časti verejnosti vyvolalo obavy o slobodu slova. V atmosfére tohto zvýšeného sociálneho napätia vyšiel v kultúrnom mesačníku *Harper's Magazine* otvorený list s názvom *List*

o spravodlivosti a otvorenej debate, ktorý podpísalo 153 uznávaných autorov a autoriek. V liste sa okrem iného píše:

„Vplyvné protesty za rasovú a sociálnu spravodlivosť vznášajú oneskorené požiadavky na reformu polície spolu so širšími výzvami na väčšiu rovnoprávnosť a inklúziu naprieč našou spoločnosťou, v neposlednom rade v oblasti vysokého školstva, žurnalistiky, filantropie a umenia. Táto potrebná iniciatíva však umocnila aj nový súbor morálnych postojov a politických záväzkov, ktoré majú tendenciu oslabovať naše normy otvorenej debaty a tolerance rozdielov v prospech ideologickej konformity. Tak ako vzdávame hold prvému trendu, vznášame protest proti tomu druhému. Po celom svete mocnejší sily iliberalizmu, ktoré získali svojho vplyvného spojenca v Donaldovi Trumpovi, v osobe predstavujúcej skutočnú hrozbu pre demokraciu... Slobodná výmena informácií a myšlienok, ktorá je žriedlom liberálnej spoločnosti, sa každým dňom zmenšuje. Aj keď sme to očakávali od radikálnej pravice, cenzúra sa spustila z reťaze aj v našej kultúre: netolerancia protichodných názorov, móda verejného zahanbovania a ostrakizmu a tendencia pristupovať k zložitým politickým otázkam s oslepujúcou morálnou istotou. ... Ešte znepokojujúcejšie je to, že pri znižovaní škôd prepádajú inštitucionálni lídri panike a namiesto premyslených reforiem ukladajú unáhlené a neprimerané tresty. Redaktori sú prepúšťaní za vydávanie kontroverzných článkov; knihy sú sťahované z obehu z dôvodu ich údajnej neautenticity; novinári majú zakázané písať o niektorých témach; profesori sú vyšetrovaní kvôli citovaniu literárnych diel na vyučovacej hodine; výskumný pracovník je prepustený za šírenie recenzovanej akademickej štúdie; a vedúci organizácií sú vylučovaní za to, čo sú niekedy len chyby z nepozornosti. ... Obmedzovanie diskusie či už zo strany represívnej vlády alebo netolerantnej spoločnosti oberá všetkých ľudí o možnosti ich demokratickej participácie a poškodzuje vždy tých, ktorí nemajú moc. Cesta, ako poraziť zlé myšlienky, vedie cez ich odhaľovanie, argumentáciu a presvedčanie, nie cez pokusy o ich umlčovanie a cez živenie viery, že zmiznú samy od seba. Odmietame falošnú voľbu medzi spravodlivosťou a slobodou, keďže jedna hodnota bez druhej nemôže existovať. Ako autori potrebujeme kultúru, ktorá nám ponechá priestor na experimentovanie, riskovanie či dokonca na dopúšťanie sa omylov. Musíme zachovať možnosť dobromyseľnej nezhody bez vážnych profesionálnych dôsledkov.“³⁵⁵

³⁵⁵ A Letter on Justice and Open Debate. *Harper's Magazine* [online]. [cit. 2020-07-07]. Dostupné na: <https://harpers.org/a-letter-on-justice-and-open-debate/>

Reakcia na tento manifest nenechala na seba dlho čakať. Otvorená replika vyčítala citovanému listu najmä jeho neúprimnosť. Hoci jeho signatári vyjadrili obavy z toho, že súčasná vlna občianskej angažovanosti vedie k obmedzovaniu diskusie, ani len slovom nespomenuli, že marginalizované skupiny autorov a autoriek boli v mediálnom a akademickom svete umlčované po celé generácie. Hoci niektoré z bližšie nešpecifikovaných prípadov umlčovania, ktoré sa v liste spomínajú, sú „*skutočné a znepokojujúce*“, tieto prípady nie sú manifestáciou prevládajúceho trendu. Skôr to vyzerá tak, že signatárom – zväčša prominentným autorom, ktorí nemusia mať starosti o honoráre ani čitateľov – sa nepáči predstava, že za svoje prejavy môžu byť brání na zodpovednosť aj ľuďmi z dosiaľ marginalizovaných skupín. Otvorený list ani tak nie je obhajobou slobody slova, ako skôr obhajobou privilegovaného prístupu k platformám, k informačným kanálom, prostredníctvom ktorých sa slová šíria do sveta.³⁵⁶

Na tomto mieste sa nebudeme zapájať do škriepok o tom, ako a prečo boli konkrétni autori alebo spisovateľky v tom-ktorom prípade „zrušení“. Spor však nie je o to, či môže byť snaha o umlčovanie nekonformných názorov prehnaná, pretože aj otvorený list aj replika naň explicitne pripustili, že môže. Spor sa vedie skôr o to, či sú takéto neprimerané reakcie trendom typickým nielen pre radikálnu pravicu, ale aj pre to, čo signatári pôvodného listu pomenovali výrazom „naša kultúra“. Teda pre kultúru tvorenú v redakciách vplyvných novín a vydavateľstiev či na pôde významných univerzít. Aby sme dokázali na túto otázku odpovedať, musíme si vyjasniť, či vôbec existujú situácie a dôvody, v ktorých je správne umlčovať nekonformné názory pomocou neštátnej cenzúry a masových protestných akcií.

Selekcia prejavov ako znak fungovania inštitúcií

Otázka prípustnosti súkromnej či neštátnej cenzúry sa týka dvoch vzájomne prepojených aspektov: prvým je problém selekcie, druhým je pozitívna koncepcia slobody prejavu. Problém selekcie vystihol Frederick Schauer s pre neho príznačnou jasnosťou. Pri uchopovaní rozdielu medzi obmedzovaním prejavu zo strany štátu a obmedzovaním prejavu zo strany súkromných osôb je kľúčové zobrať do úvahy prvok výberu, ktorý v danej rečovej situácii robí poslucháč. Ja ako poslucháč či poslucháčka:

³⁵⁶ A More Specific Letter on Justice and Open Debate [online]. *The Objective* [cit. 2020-07-10]. Dostupné na <https://www.objectivejournalism.org/p/a-more-specific-letter-on-justice/>

„Robím rozhodnutie o tom, či je komunikované tvrdenie zaujímavé alebo nudné, dôležité alebo triviálne, užitočné alebo hlúpe, cenné alebo bezcenné. Taktiež rozhodujem, či je tvrdenie pravdivé alebo nepravdivé, platné či neplatné, správne či nesprávne. Ako poslucháč sa explicitne alebo implicitne zapájam do procesu hodnotenia obsahu komunikácie. Ak reagujeme na reč týmto spôsobom, zvyčajne si o sebe nemyslíme, že sme cenzori, a to z veľkej časti preto, lebo sa zdá, že dané hodnotenie nikomu nebráni v tom, aby rozprával.“³⁵⁷

Podobné rozhodnutia robia aj redaktorky novín, keď zvažujú, či uverejnia na svojich stránkach nejaký rukopis. Alebo pracovníci knižníc, ktorí rozhodujú o tom, aké knihy objednáajú do knižničného fondu. Alebo dekaní fakúlt, ktoré rozhodujú o tom, koho prijmú do pedagogického zboru. Alebo riaditelia *think tankov*, keď si vyberajú svojich budúcich spolupracovníkov. Rozhodnutia osôb zastávajúcich takéto vplyvné pozície sa však od čisto súkromného hodnotenia prejavov odlišujú v dvoch bodoch: po prvé, hodnotenie prejavu v danom kontexte vyúsťuje do rozhodnutia o pridelení nejakého cenného či obmedzeného zdroja, či už je ním komunikačná platforma s určitou sledovanosťou, miesto na poličke v určitej knižnici, alebo zamestnanie v určitej organizácii; po druhé, za hodnotenie prejavu nesie príslušná osoba spoločenskú zodpovednosť, ktorej obsah je vymedzený najmä poslaním danej inštitúcie.

Asi len málokoho pohorší, ak redaktor Katolíckych novín odmietne zverejniť na stránkach svojho týždenníka článok obhajujúci právo žien na interrupciu. Nikoho nenahnevá, ak knižnica Liberálneho domu nebude obsahovať všetkých 53 zväzkov Leninových spisov. Z rovnakého dôvodu by sa nikoho nemalo dotknúť, ak dekan prírodovedeckej fakulty neprijme do funkcie výskumnej pracovníčky uchádzačku, ktorá vo svojej akademickej práci zastáva kreacionizmus, ani ak dekan bohosloveckej fakulty neprijme do učiteľskej funkcie nietzscheovca.³⁵⁸ Všimnime si, že uvedené rozhodnutia robia zodpovedné osoby nielen na základe obsahovej relevancie a kvality prejavov, ale aj na základe neskrývaných ideologických kritérií. Nevyhnutnou podmienkou správnosti takýchto rozhodnutí však stále zostáva, že musia slúžiť poslaniu príslušnej inštitúcie. Zdá sa teda, že primeraná forma selekcie a kádrovania je symptómom riadneho fungovania inštitúcií, nie symptómom ich zlyhávania. **Rozhorčenie zainteresovanej verejnosti (a v krajných prípadoch aj uklada-**

³⁵⁷ SCHAUER, F. *Free speech: a philosophical enquiry*. Cambridge: Cambridge University Press, 1982, s. 120.

³⁵⁸ Porovnaj SADURSKI, W. *Freedom of Speech and Its Limits*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1999, s. 187.

nie právnych sankcií) je teda namieste, ak inštitúcia prestala primeraným spôsobom cenzurovať, nie ak cenzurovať začala. Zaujímavé je aj to, že takéto praktiky považujeme za správne aj v prípade inštitúcií podporovaných z verejných zdrojov či priamo napojených na štátny rozpočet. To nás privádza k druhému aspektu rozoberaného problému: k pozitívnej koncepcii slobody prejavu.

Pozitívna sloboda prejavu

Sloboda prejavu sa tradične chápe ako negatívna sloboda, teda sloboda od moci, ktorá ľuďom garantuje, že štát nebude neodôvodnene a neprimerane zasahovať do ich komunikatívneho konania. Táto sloboda sa však dá chápať aj ako pozitívna sloboda, teda sloboda k moci, pomocou ktorej štát ľuďom garantuje prístup do masovokomunikačných prostriedkov.³⁵⁹ Niektoré z argumentov v prospech slobody prejavu znejú presvedčivejšie, ak túto slobodu chápeme práve v pozitívnom zmysle. Napríklad taký argument z demokracie: Ako veľmi môžeme trvať na tom, že spoločnosť dokáže prijímať férové rozhodnutia len za predpokladu, že každý má právo sa k nim vyjadriť, ak sme si zároveň vedomí toho, že niektorí ľudia sa môžu vyjadrovať v televízii, rádiu či mienkotvorných novinách, zatiaľ čo iným ostávajú iba blogy a statusy na sociálnych sieťach?³⁶⁰

Voči pozitívnej koncepcii slobody však možno vzniesť vážne námietky. Fakt, že niektoré platformy sú mnohonásobne sledovanejšie ako iné, vonkoncom nemusí súvisieť s neférovou distribúciou moci v spoločnosti, ale s kvalitou či príťažlivosťou ponúkaného obsahu. Ak má TV Markíza násobne väčší mediálny dosah ako TV Lux, je to predovšetkým dôsledok slobodnej voľby divákov a diváčok.³⁶¹ V tomto kontexte nie je vôbec zrejmé, prečo by účinkujúcim menej sledovanej televízie mal štát garantovať prístup do televízie sledovanejšej. Zrejmé nie je ani to, prečo by mal štát garantovať prístup do médií úplne každému, teda aj ľuďom, ktorí si myslia – slovami Václava

³⁵⁹ K rozlíšeniu medzi negatívnou a pozitívnou slobodou pozri bližšie BERLIN, I. Two Concepts of Liberty. In: BERLIN, I. *Liberty (Incorporating Four Essays on Liberty)*. Oxford: Oxford University Press, 2002, s. 169 a nasl.

³⁶⁰ V slovenskej literatúre uvažuje o pozitívnej koncepcii slobody prejavu v kontexte zákazu cenzúry Ján Drgonec. Pozri bližšie DRGONEC, J. *Sloboda prejavu a sloboda po prejave*. Šamorín: Heuréka, 2013, s. 72.

³⁶¹ Porovnaj SCHAUER, F. *Free speech: a philosophical enquiry*. Cambridge: Cambridge University Press, 1982, s. 127.

Moravca – že „*rakovinu je možné vykašliť*“.³⁶² Asi najväčší problém pozitívnej koncepcie slobody prejavu však spočíva v tom, že jej kategorické uplatňovanie obmedzuje slobodu prejavu v jej pravom, teda negatívnom zmysle. Sloboda prejavu totiž zahŕňa nielen právo niečo povedať, ale aj právo niečo nepovedať, pretože komunikatívnu povahu má nielen podpora, ale aj odmietnutie určitého názoru.³⁶³ Ak by teda štát od redaktorov novín a dramaturgických televíznych relácií aktívne vyžadoval, aby umožňovali šíriť názory, s ktorými nesúhlasia, potom by nepochybne zasahoval do ich slobody slova: „*Súkromnú cenzúru dokážeme odstrániť iba zavedením cenzúry verejnej.*“³⁶⁴

Napriek týmto výhradám sa v liberálnych demokraciách bežne objavujú praktiky, ktoré sa na prvý pohľad dajú rámcovať aj ako prvky pozitívnej koncepcie slobody prejavu. Jednou z nich je napríklad poskytovanie vysielacieho času vo verejnoprávnej televízii alebo rozhlase rôznym spoločenským skupinám, napríklad národnostným menšinám. Alebo regulácia predvolebnej kampane, ktorá ukladá vysielateľom povinnosť pozvať do predvolebnej politickej relácie zástupcov či zástupkyne zo všetkých kandidujúcich strán. Alebo úprava, ktorá stanovuje rádiám povinné kvóty na odvysielanie domácej hudobnej produkcie. Alebo povinnosť vysielateľov „*zabezpečiť všestrannosť informácií a názorovú pluralitu*“ či „*objektívnosť a nestrannosť spravodajských programov a politickopublicistických programov*“.³⁶⁵ Alebo povinnosť vyda-

³⁶² TITLBACH, F. Václav Moravec: V diskusiách dostávajú priestor ľudia, ktorým by sme sa pred 15 rokmi len vysmiali [online]. *Denník N* [cit. 2020-07-02]. Dostupné na: <https://dennikn.sk/1940151/vaclav-moravec-v-diskusiach-dostavaju-priestor-ludia-ktorym-by-sme-sa-pred-15-rokmi-len-vysmiali/>

³⁶³ Porovnaj BOLLINGER, L. C. *The Tolerant Society*. New York – Oxford: Oxford University Press, 1988, s. 63

³⁶⁴ SCHAUER, F. *Free speech: a philosophical enquiry*. Cambridge: Cambridge University Press, 1982, s. 122. Uvedené závery však treba modifikovať vo vzťahu k digitálnym sociálnym sieťam. Napríklad Facebook mal ku koncu roku 2020 takmer 3 miliardy používateľov a používateľiek, čo z neho robí špecifický digitálny variant univerzálneho priestoru pre stýkanie sa verejnosti. Nemať účet na tejto sociálnej sieti je teda určitým typom sociálnej izolácie. Ďalším dôležitým faktorom je skutočnosť, že sociálne siete sú používané aj politickými a úradnými osobami. Napríklad Donald Trump z pozície oficiálneho predstaviteľa štátu používal na komunikáciu svojich posolstiev účet na Twitteri. Tento účet teda predstavoval dôležité verejné fórum, na ktorom sa diskutuje o oficiálnych politikách hlavy štátu. Z uvedeného dôvodu Odvolací súd Spojených štátov pre druhý okruh konštatoval, že Trump porušil prvý ústavný dodatok, keď niektorým používateľom Twitteru zablokoval možnosť komentovať príspevky na jeho profile. Pozri bližšie Knight First Amendment Institute, et al vs. Donald J. Trump, et al, 1691 (2d Cir. 2019). Dostupné na: <https://law.justia.com/cases/federal/appellate-courts/ca2/18-1691/18-1691-2019-07-09.html>

³⁶⁵ § 16 ods. 3 písm. a) a b) zákona č. 308/2000 Z. z. o vysielaní a retransmisii.

vateľa periodickej tlače uverejniť odpoveď osoby, ktorej česť bola dotknutá uverejnením „*nepravdivého, neúplného alebo pravdu skresľujúceho skutkového tvrdenia*“.³⁶⁶

Sú však tieto špecifické práva na prístup do médií dôsledkami garancie slobody prejavu? Thomas Scanlon konštatuje, že neférová distribúcia komunikačných platforiem nie je príkladom porušenia slobody prejavu, ale skôr príkladom distributívnej nespravodlivosti.³⁶⁷ Ak štát poskytuje licencie na televízne vysielanie na základe dražobného princípu, potom tým znevýhodňuje záujemcov s nedostatočným kapitálom, čo môže následne deformovať verejnú diskusiu, v ktorej je viac počuť bohatých ako chudobných. Wojciech Sadurski si zasa všíma, že pri zabezpečovaní plurality informačných zdrojov je v hre skôr záujem na diverzite, ktorého nositeľmi sú poslucháči, ako sloboda prejavu, ktorej nositeľmi sú rečníci.³⁶⁸ Tam, kde je diverzita osobitne dôležitou hodnotou – typicky napríklad pri podpore krásneho umenia a kultúry – dáva zmysel, aby štát poskytoval prístup do platforiem aj takým žánrom, ktoré na verejnosti nie sú príliš populárne. Napokon inštitút práva na odpoveď je špecifický v tom, že ide o prostriedok dosahovania korektívnej spravodlivosti. Konkrétna osoba získava právo na prístup k určitej platforme nie preto, že má slobodu prejavu, ale preto, že takýmto spôsobom odstraňuje krivdu, ktorá vznikla neoprávneným zásahom do jej osobnostných práv.

Odmietnutie nekonformného názoru, či už zo strany redakcie novín, ktorá nezverejní určitý rukopis, alebo zo strany dramaturgie televíznej relácie, ktorá nepozve určitého hosta, alebo zo strany inštitúcie, ktorá ukončí spoluprácu so širiteľom daného názoru, nie je porušením slobody prejavu. V závislosti od konkrétnych okolností prípadu a celkových spoločenských pomerov by však mohlo ísť o porušenie práva na platformu, ak poskytnutie takéhoto práva odôvodňuje naliehavý záujem na zachovaní diverzity alebo na vyrovnaní distributívnej či korektívnej nespravodlivosti. Nešťatna cenzúra, ktorá znepokojovala signatárov *Listu o spravodlivosti a otvorenej debate*, by bola skutočným problémom, ak by sa týkala prejavov, ktorých nerušené šírenie je odôvodnené práve takýmto naliehavým záujmom. Na prvé prečítanie tohto listu sa však nezdá, že by išlo o tento prípad.

³⁶⁶ § 8 zák. č. 167/2008 o periodickej tlači a agentúrnom spravodajstve (tlačový zákon).

³⁶⁷ SCANLON, T. A Theory of Freedom of Expression. *Philosophy and Public Affairs*. 1972, vol. 1, no. 2, s. 223.

³⁶⁸ SADURSKI, W. *Freedom of Speech and Its Limits*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1999, s. 83.

Spôsob hovorenia ako predmet politického zápasu

Dosiaľ sme opomenuli jeden dôležitý aspekt aktuálnej diskusie o nešťátnej cenzúre: jej politizáciu. Štyri dni predtým, ako bol zverejnený *List o spravodlivosti a otvorenej debate*, sa k tomuto problému vyjadril aj Donald Trump vo svojom príhovore ku Dňu nezávislosti. Hoci otvorený list explicitne označil Trumpa za „skutočnú hrozbu pre demokraciu“, v jednom bode sa s vtedajším prezidentom zhodoval: že za súčasnú vlnu nešťátnej cenzúry v USA nesie zodpovednosť opak krajnej pravice. Autori listu to vyjadrili opatrne, cenzúra vraj podľa nich stratila zábrany „aj v našej kultúre“, teda v liberálnom svete médií a univerzít. Na rozdiel od nich to Trump pomenoval s jemu vlastným štýlom: *cancel culture* je vraj politickou zbraňou „nového ultralavicového fašizmu“, ide o prejav „lavičarskej kultúrnej revolúcie“.³⁶⁹ V slovenskom prostredí podobný naratív zaznieva v dvoch odlišných politických kruhoch a s celkom rozdielnymi motiváciami. Prvé kruhy sa víria okolo bývalého predsedu vlády Roberta Fica a ich hybnou silou je oportunizmus. Druhé kruhy vytvárajú niektorí konzervatívni intelektuáli, ktorí v debate o nešťátnej cenzúre hľadajú svoju vlastnú ideologickú identitu.

O Ficovom postoji k politickej korektnosti sme hovorili už predtým. Na straníckom sneme v roku 2016 otvorene priznal, že používaním korektného jazyka strana prichádza o voličov, ktorí sa presúvajú k extrémistom. Fico sa dlhé roky štylizoval ako ľavicový politik, takže človek by čakal, že bude bojovať skôr o sympatizantov extrémnej ľavice. Na Slovensku však takýchto sympatizantov takmer niet,³⁷⁰ preto sa Fico obrátil doprava. Bývalý premiér v tom nevidel protirečenie, pretože svoju ideologickú vyhranenosť nikdy nechápal ako vec princípu, ale ako vec marketingu. Ak je to v súlade s jeho mocenskými zámermi, svoje deklarované ideologické ukotvenie dokáže šikovne prispôbiť aktuálnym spoločenským náladám a politickým naratívom. Veľmi výpovedný je status zverejnený na jeho facebookovom profile k výročiu vpádu vojsk Varšavskej zmluvy do ČSSR. Autor statusu prirovnáva cenzúru v komunistickej totalite po roku 1968 so súčasnou situáciou na Slovensku, kde represívne orgány za aplauzu mainstreamových médií veľmi asertívne stihajú korupciu, ktorá prekvitala za bývalých – Ficových – vlád. Autor inkriminovaného statusu to komentuje slovami, že vyšetrovatelia, prokurátori

³⁶⁹ <https://factba.se/transcript/donald-trump-speech-mount-rushmore-independence-day-july-3-2020>

³⁷⁰ Napríklad výsledky Komunistickej strany Slovenska v parlamentných voľbách sa od roku 2010 pohybujú pod jedným percentom.

a sudcovia „radšej konajú alibisticky a v rozpore s vlastným svedomím“, než aby podstúpili „mediálny lynch ľudových tribunálov, dnes označovaných ako mienkotvorné médiá“. Na jazyk si však musia dávať veľký pozor aj „bežní ľudia“, pretože ak sa odvážia vyjadriť vlastné názory, môžu mať „neprijemné dôsledky v pracovnom či osobnom živote“.³⁷¹

Vplyv médií na nestranný výkon spravodlivosti je bezpochyby legitímnou otázkou verejného záujmu bez ohľadu na osobné motívy, kvôli ktorým rečník túto tému nastoľuje. Neexistujú však rozumné dôvody, prečo by sa táto téma mala rámcovať ako problém porušovania slobody prejavu. Veď predsa ak mediálne pokrytie súdnych prípadov vedie k zaujatému výkonu spravodlivosti, potom problém nespočíva v tom, že príslušné orgány majú málo slobody prejavu, ale nanajvýš v tom, že médiá jej majú veľa. Ako rečnícky manéver dáva takéto uchopenie témy zmysel iba za predpokladu, že rečníkovi pripíšeme úmysel priživiť sa na nejakom zabehnutom politickom naratíve s cieľom zvýšiť zainteresovanosť publika. Naratív o *cancel culture* prichádza vhod, pretože v jeho rámci možno z pomerne technického problému ne/zaujatosti štátnych orgánov vymodelovať jednu z epizód hlbokého spoločenského konfliktu, ktorý lomcuje nielen Slovenskom, ale aj Spojenými štátmi. Nič to, že súčasťou tohto rétorického dobrodružstva bolo porovnanie slobody disidentov v totalite so slobodou represívnych orgánov v demokracii a zároveň prirovnanie ľudových tribunálov k liberálnej elite.

Na rozdiel od Ficovho oportunizmu považuje časť slovenských konzervatívov *cancel culture* za vec princípu. Lukáš Krivošík z konzervatívneho deníka *Postoj* konštatuje, že tlak na vymazávanie z verejného priestoru je namierený proti ľuďom, ktorí sa na internete dopustia výroku alebo konania nepatričného „z pohľadu progresívnych ideologických dogiem“.³⁷² Za súčasný trend neštátnej cenzúry teda nesú zodpovednosť „progresívni radikáli“, ktorí sú „woke“, teda „ostrážiti“ či „prebudení“. Tento termín pôvodne označoval spoločensky angažovanú osobu, ktorá bdelo sledovala naprávanie krívd spôsobených štrukturálnou nespravodlivosťou, v kontexte USA najmä rasovou

³⁷¹ Status na facebookovej stránke Roberta Fica z 21. augusta 2020. Dostupné na: <https://www.facebook.com/robertficosk/photos/a.738618529655505/1478527212331296/>

³⁷² KRIVOŠÍK, L. List 150 osobností/Liberáli a ľavičiari sú vydesení „woke“ radikálmi [online]. *Postoj* [cit. 2020-07-13]. Dostupné na: <https://www.postoj.sk/58056/liberali-a-laviciari-su-vydeseni-woke-radikalmi/>

diskrimináciou.³⁷³ V konzervatívnych kruhoch však postupne získal silne pejoratívny nádych, až sa stal synonymom pre agilného udavača.³⁷⁴

Čo si však slovenskí konzervatívci pod takýmto udavačstvom predstavujú? Peknou ilustráciou je prípad Rudolfa Rusa, moderátora relácie o metalovej hudbe vysielanej verejnoprávnym rozhlasom. Rus na facebookovom profile relácie zverejnil status komentujúci podozrenie z týrania, ktorého sa mal dopustiť kontroverzný spevák Marilyn Manson voči svojej dlhoročnej partnerke: „*Antichrist Superstar Marilyn Manson nie je obyčajný chlapík odvedľa, empatický, citlivý, milujúci a bezproblémový partner a spolunažívanie s ním je extrémne náročné a vyčerpávajúce. Božemôj, čo šokujúce sa ešte v roku 2021 dozvieme!?*“ Status a následné reakcie moderátora v komentároch k nemu spôsobili vlnu verejného pohoršenia spojeného s výzvami na vyvodenie zodpovednosti. Moderátor vzápätí skutočne dostal od rozhlasu mesačný dištanc a za svoj status sa verejne ospravedlnil.³⁷⁵ V konzervatívnych kruhoch sa táto kauza považuje za dôkaz toho, že *cancel culture* dorazila už aj na Slovensko. Napríklad Štefan Chrappa, konzervatívny hudobník a spisovateľ, označil ľudí kritizujúcich problematický prejav za „*neokolchozníkov*“, resp. za „*húf internetových neomarxistov a neomarxistiek*“, pre ktorých sú symptomatické „*falošné udania a hľadanie nepriateľa*“. Rusov status vraj nemohol byť zľahčovaním utrpenia Mansonovej obete, pretože „*Rudi je ten, čo celé roky bojuje proti násiliu a intolerancii...*“³⁷⁶

Táto kauza nám veľmi názorne ukazuje, ako ďaleko zašla politizácia súčasnej debaty o neštátnej cenzúre. To, čo bolo pôvodne banálnou apolitickou požiadavkou slušného vystupovania na verejnosti, sa dnes rámcuje ako predmet politického konfliktu medzi liberálnymi elitami a bežnými ľuďmi, eventuálne medzi premotivovanými neomarxistami a prenasledovanými konzervatívami. Súťaženie rôznych politických ideológií sa teda v praxi prejavuje nielen v personálnych nomináciách do štátnych funkcií či vo vecných

³⁷³ <https://www.merriam-webster.com/words-at-play/woke-meaning-origin/>

³⁷⁴ ROSE, S. How the word „woke“ was weaponised by the right [online]. *The Guardian* [cit. 2020-01-21]. Dostupné na: <https://www.theguardian.com/society/shortcuts/2020/jan/21/how-the-word-woke-was-weaponised-by-the-right/>

³⁷⁵ STRUHÁRIK, F. Moderátor Rudi Rus dostal mesačnú stopku vo vysielaní: Keď som hovoril o vzťahu Mansona, mnohí ľudia sa v tom našli [online]. *Denník N* [cit. 2021-02-18]. Dostupné na: <https://dennikn.sk/2276331/moderator-rudi-rus-dostal-mesacnu-stopku-vo-vysielani-ked-som-hovoril-o-vztahu-mansona-mnohi-ludia-sa-v-tom-nasli/>

³⁷⁶ CHRAPPA, Š. Rozhlasový moderátor dostal mesačný dištanc. Problém bol Marilyn Manson [online]. *Týždeň* [cit. 2021-02-14]. Dostupné na: <https://www.tyzden.sk/nazory/70978/tyzden-stefana-chrappu-rozhlasovy-moderator-dostal-mesacny-distanc-problemom-bol-marilyn-manson/>

programoch politických strán, ale aj v odlišných spôsoboch hovorenia na verejnosti. Ak sa vo verejnom prejave snažíte vyhýbať neférovým generalizáciám, ak odmietať stereotypizáciu menšín, ak k citlivým spoločenským témam pristupujete obzvlášť opatrne, ak aktívne vyjadrujete svoj nesúhlas s hrubosťou a vulgárnosťou, už viac nie ste len úzkostlivo slušným človekom, už ste aj podporovateľom či podporovateľkou určitej politickej ideológie. V dobe, v ktorej sa nenávisť stala „*najväčšou hodnotou súčasnej politiky*“,³⁷⁷ v dôsledku čoho sa verbálna hrubosť vníma ako zaručený recept k politickému úspechu,³⁷⁸ byť slušný či slušnou už nemôže byť iba jednoduchou občianskou cnosťou, ide zákonite aj o politický protest.

Aj keby sa nedalo akceptovať, určite sa dá aspoň pochopiť, prečo niektorým konzervatívcom takáto slušnosť prekáža. Ak požiadavka rešpektu voči menšinám implikuje aj to, že nesmieme o homosexualite hovoriť ako o hriechu, potom sa slušnosť môže dostať do rozporu so zaužívaným výkladom Písma. Podobne sa rešpekt k transrodovým či nebinárnym osobám dostáva do rozporu so stáročiami tradovanou predstavou, podľa ktorej každému človeku je vždy prisúdené iba jedno pohlavie z dvoch. V takýchto prípadoch sa slušnosť naozaj môže javiť ako „*progresívna ideologická dogma*“ a smutným faktom ostáva, že bez toho, aby sa ňou stala, sa dotknuté menšiny plnohodnotného rešpektu nikdy nedočkajú. Napriek tomu však z požiadavky na slušné verejné vystupovanie nie je potrebné robiť nepriateľské ideologické dogmy tam, kde žiadny spor neexistuje. Ako napríklad v kauze Rudolfa Rusa, v ktorej išlo o obyčajnú ohľaduplnosť voči obetiam domáceho násillia, teda o cnosť nesporne vyplývajúcu nielen z „*progresívnych dogiem*“, ale aj z imperatívu kresťanskej lásky. Práve v takýchto prípadoch sa zdá, akoby spôsob, ktorým konzervatívci rámcujú debatu o neštátnej cenzúre, bol jedným veľkým experimentom s ich vlastnou ideologickou identitou.

Vôbec totiž nie je zrejmé, prečo v debate o vystupovaní na verejnosti, osobitne v politickom živote, konzervatívci dávajú prednosť slobode pred zodpovednosťou. V konzervatívnej ideológii je predsa poslanie človeka vymedzené skôr cez povinnosti, ako cez práva. Základná otázka konzervatíva vo vzťahu

³⁷⁷ BENEDIKOVIČOVÁ, M. Shooty: Igor Matovič je desivý klaun. Jeho vláda je aj dielo Andreja Kisku [online]. *Denník N* [cit. 2020-11-13]. Dostupné na: <https://dennikn.sk/2140944/shooty-igor-matovic-je-desivy-klaun-jeho-vlada-je-aj-dielo-andreja-kisku-vyber/>

³⁷⁸ MIKUŠOVIČ, D. Exminister Draxler: K Matovičovi som vulgárny, lebo slušnosť sa dnes považuje za slabosť [online]. *Denník N* [cit. 2021-01-15]. Dostupné na: <https://dennikn.sk/2226385/exminister-draxler-k-matovicovi-som-vulgarny-lebo-slusnost-sa-dnes-povazuje-za-slabost/>

k druhým ľuďom a spoločnosti predsa nezníe *ako sa smiem správať*, ale *ako sa mám správať*. Navyše svedomie dokáže konzervatívcovi žalostivo vyčítať nielen jeho zlomyseľnosť, ale aj jeho nedbanlivosť. Konzervatívec teda nemôže byť ľahostajný voči faktu, že slová dokážu ubližovať aj bez zlého úmyslu rečníka. Na dôvažok konzervatívec predsa musí vedieť, že tak ako usporiadaná spoločnosť nemôže existovať bez toho, aby ústavné slobody obmedzovala výnimkami, tak isto nemôže dospelý človek existovať bez toho, aby svoje vnútorné pochody podriadil autocenzúre. Autocenzúra je totiž technikou sebaovládania, bez ktorého človek nedosiahne svoje predurčené poslanie. Toto poslanie sa pritom nevyčerpáva len založením si vlastnej rodiny, pretože konečným účelom človeka je aktívny život v politickom spoločenstve. Občiansku angažovanosť vo veciach verejných by teda konzervatívci nemali chápať ako revolučno-neokolchoznícku nereseň, pretože ide o aristotelovsko-republikánsku cnosť. Napokon ak by sme pri potlačovaní verbálnej hrubosti nahrádzali prirodzený organizmus spoločenstva mološským mechanizmom štátu, išlo by o veľmi nerozumné rozhodnutie, pretože v konzervatívnej ideológii vedie takéto inžinierstvo len k oslabovaniu väzieb medzi ľuďmi a ich pocitu zodpovednosti za spoločný osud... Človek sa až čuduje, čoho všetkého sa museli konzervatívci vzdať, aby mohli obhajovať Trumpovo právo nadávať ženám do „tučných sviň“.

Lost in translation

V legislatívnej i súdnej praxi sa na domáce problémy často používajú cudzie riešenia. Načo doma vymýšľať koleso, keď ho už vymysleli za hranicami? Prístup, ktorý funguje skvele v mechanike, však nie vždy funguje v práve. Ak totiž vyrežete právny inštitút z jeho prirodzeného sociálneho prostredia a transplantujete ho do prostredia nového, v tomto novom prostredí nielenže nemusí plniť svoju pôvodnú funkciu, ale môže vyvolať aj nové problémy. Teda podobne ako v chirurgii, aj v práve treba pred transplantáciou skúmať, či existujú podobnosti medzi darcom a prijímateľom.³⁷⁹

³⁷⁹ Alan Watson je presvedčený, že právne transplantáty majú prekvapivo veľkú schopnosť prispôbiť sa novému spoločenskému prostrediu. WATSON, A. *The Evolution of Law*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1985, s. 73 a nasl. Podľa tradičnejšieho názoru zastávaného v právnej komparatistike však musia byť dotknuté krajiny, daryňa i prijímateľka, kultúrne príbuzné, musia patriť do jednej právnej rodiny. ESQUIROL, J. L. RENÉ DAVID. At the Head of the Legal Family. In: RILES, A. (ed.). *Rethinking the Masters of Comparative Law*. Oxford – Portland: Hart Publishing, 2001, s. 221.

Takýto opatrný prístup by sme mali voľiť aj pri preberaní termínov používaných v politickom diskurze. Možnože to, čo v Amerike aspoň pre časť publika pôsobí ako dôvtipné vystihnutie podstaty nejakého spoločenského problému, u nás vyvoláva len zbytočnú eskaláciu spoločenského napätia. Americká debata o *cancel culture* je výrazne konotovaná pretrvávajúcou rasovou neznášanlivosťou. Trump vo svojom príhovore ku Dňu nezávislosti v roku 2020 reagoval najmä na protesty spustené vraždou Georga Floyd. Jeho slová o „*ľavičiarскеj kultúrnej revolúcii*“ mohli mať v časti americkej spoločnosti odozvu aj preto, že niektoré z uvedených protestov prerástli do nepokojov a rabovania, pričom v tom čase boli po celej krajine strhávané desiatky sôch symbolizujúcich otrokárske zriadenie. Časť konzervatívne zmýšľajúcej verejnosti preto skutočne mohla byť autenticky znepokojená z toho, že spoločenský poriadok, na ktorý bola zvyknutá desiatky rokov, sa pomaly začína rozpadáť. Ak však Trumpove slová o ľavičiarскеj revolúcii prevezmeme do nášho slovníka s cieľom popísať spoločenskú realitu v inej krajine, mali by sme to robiť s vedomím, že spolu s nimi preberáme aj časť onoho sociálneho napätia, v kontexte ktorého boli vyslovené. A tak namiesto duchaplného porovnania s dianím v Spojených štátoch môžeme slovami o „radikálnej ľavici“ nakoniec nevedome ponúknuť len slaboduché rozoštvávanie medzi ľuďmi, ktorých názory na meritum veci sa v princípe ani nerozchádzajú.

Ďalším zamlčaným predpokladom politického diskurzu je samotné právo. Je fascinujúce, s akou ľahkosťou dokážu niektorí ľudia preniesť problém *cancel culture* z Ameriky do Európy, aj keď je všeobecne známe, že ústava Spojených štátov upravuje prejavy nenávisti a hrubosti celkom odlišne od ústav štátov európskych. Totiž to, čo vytvára tolerancia amerického práva v kombinácii s netoleranciou časti americkej spoločnosti, ani tak nemusí byť kontrastom ako skôr funkčnou symbiózou. Časť americkej spoločnosti sa mobilizuje proti prejavom nenávisti a hrubosti nie napriek, ale vďaka tomu, že americké právo je voči nim celkom benevolentné. V debate o nenávisťných prejavoch sa často hovorí o tom, že slobodným šírením nenávisti umožňuje štát určitému typu ľudí vypúšťať paru.³⁸⁰ Zabúda sa však na to, že garancia beztrestnosti pre šíriteľov nenávisti vedie k hromadeniu pary u opačného typu ľudí, ktorí sa so šírením nenávisti nedokážu zmieriť. Nahrádzanie benevolentnej právnej úpravy spontánnou spoločenskou reguláciou môže byť dokonca aj zamýšľaným dôsledkom trestnej politiky. Ako jeden z mála o tom

³⁸⁰ BROWN, A. What is Hate Speech? Part 1: The Myth of Hate. *Law and Philosophy*. 2017, Vol. 36, č. 4, s. 455.

píše Edwin Baker, ktorý sa prihovára za to, aby namiesto štátu postihovala šíriteľov nenávisti samotná spoločnosť:

„...tolerancia zo strany práva nie je dôvodom pre neutralitu či spokojnosť so škodlivými názormi. Neutralita či spoločenská tolerancia je opakom toho, čo spoločnosť potrebuje. ... Napriek konzervatívnym výhradám by sa ľudia mali usilovať o politickú korektnosť, podobne ako o všetky formy korektnosti. ... Ako empirickú hypotézu navrhujem, že aktívnejší (a teda aj efektívnejší) odpor proti rasistickým názorom vyplynie skôr zo spoločenských praktík netolerovania rasistických prejavov ako zo zákonov, ktoré tieto prejavy zakazujú. Ľudia s mocou a autoritou strácajú a aj by mali strácať svoj vplyv a často dokonca i tú autoritu kvôli ich verejným prejavom alebo vystaveným súkromným prejavom rasizmu. Spoločnosť by mala byť a zjavne aj je pripravená vynucovať prísne spoločenské normy odmietajúce rasistické názory.“³⁸¹

Tam, kde je menej cenzúry zo strany štátu, by malo byť viac cenzúry zo strany spoločnosti. Priaznivci uvoľneného právneho režimu slobody prejavu by teda mali *cancel culture* odporúčať, nie zatracovať. V každom prípade európska spoločnosť má v porovnaní s tou americkou oveľa slabšie impulzy na ráznu mobilizáciu proti prejavom nenávisti a hrubosti, pretože s vypúšťaním pary jej pravidelne pomáha trestné právo. To neznamená, že v Európe sa hromadné internetové protesty proti problematickým názorom nevyskytujú. Ich intenzita je však slabšia a počet nižší, nejde o žiadnu neomarxistickú revolúciu.

Chceme jazyk slušný alebo spoločný?

Už predtým sme uviedli, že primeraná forma neštátnej cenzúry je znakom normálneho fungovania inštitúcií. Je v poriadku, ak na cirkevných gymnáziách neprednášajú učitelia, ktorí verejne popierajú existenciu Boha. Alebo ak v redakciách ľavicových novín nesedia redaktori s pravicovými názormi. Hoci takáto názorová segregácia oslabuje diverzitu vo vnútri jednotlivých platforiem, sama osebe neporušuje slobodu prejavu. To však automaticky nemusí znamenať, že ide v každom ohľade o neproblematickú praktiku.

Ak sa ľudia zatriedujú do sociálnych skupín iba podľa úprimnosti svojho presvedčenia, dôslednosti vyznávanej doktríny a pevnosti vôle bojovať za „správnu vec“, potom to v spoločnosti môže vytvárať výrazné odstredivé sily. V slovenskej diskusii o *cancel culture* si tento problém všimol Mar-

³⁸¹ BAKER, C. E. Autonomy and Hate Speech. In: HARE, I., WEINSTEIN, J. (eds.). *Extreme Speech and Democracy*. New York: Oxford University Press, 2009, s. 151.

tin M. Šimečka. Známy liberálny spisovateľ a publicista čiastočne akceptoval konzervatívny naratív o ľavičiarскеj revolúcii, pretože súčasnú radikalizáciu ľavice vníma ako verný zrkadlový obraz radikalizácie pravice. Aj napriek tomu však Šimečka prichádza k cennému postrehu: ***pokiaľ sa jednotlivé sociálne skupiny uzatvárajú samé do seba, potom ich sociálna dynamika smeruje skôr k zvyrazňovaniu vzájomných odlišností ako k hľadaniu toho, čo ich spája.***³⁸² Oblúbenosť jednotlivcov vo vnútri takýchto skupín teda rastie spolu s ich pravovernosťou, nie s umiernenosťou. Pokiaľ sa v takýchto skupinách socializujú budúci politickí lídri a líderky, z dlhodobého hľadiska to môže viesť k ochromeniu schopnosti politického spoločenstva nachádzať kompromisy. Nehovoriac o tom, že v digitálnom priestore sa v takýchto segregovaných skupinách socializujeme prakticky všetci. Darmo teda bude časť spoločnosti rozprávať veľmi slušnou a citlivou rečou, keď jej druhá časť spoločnosti nebude rozumieť. A to je presne to, čo sa stalo Rudimu, keď napísal a komentoval svoj status o Marilynovi Mansonovi – úprimne *nerozumel* rozhorčeniu, ktoré svojimi slovami vyvolal.

³⁸² ŠIMEČKA, M. M. Radikálna ľavica je pre slobodu rovnakou hrozbou ako jej pravicová sestra [online]. *Denník N* [cit. 2020-11-24]. Dostupné na: <https://dennikn.sk/2157148/radikalna-lavica-je-pre-slobodu-rovnakou-hrozbou-ako-jej-pravicova-sestra/>

Za typický prejav zradikalizovanej ľavice považuje Šimečka prípad komentátorky Suzanne Mooreovej, ktorá vraj musela odísť z redakcie britského Guardianu po tom, čo jej kolegovia a kolegyne vyjadrili nesúhlas s jej názormi o ženských právach. Mooreová si totiž dovolila napísať komentár, podľa ktorého účinná ochrana ženských práv je v rozpore s právami transrodových ľudí. Hromadný list, ktorý podpísalo vyše 300 redaktoriek a spolupracovníkov Guardianu, však nežiadal priamo Mooreovej hlavu, skôr len vyjadroval sklamanie z toho, že noviny opakovane publikujú články s transfóbnym obsahom a žiadal ich šéfredaktorku, aby na tento trend nejakou reagovala. Šéfredaktorka sa Mooreovej zastala, no tá noviny nakoniec opustila z vlastného rozhodnutia. Kontext tejto udalosti dotvára fakt, že v priebehu posledného roka odišli z redakcie Guardianu aj tri transrodové osoby, ktorých pravidelné uverejňovanie transfóbných komentárov ponížovalo. Ak je profilovým programom súčasnej liberálnej ľavice spoločenská inklúzia rôznych zraniteľných skupín, potom návrh, aby sa za takúto skupinu považovali nielen ženy, ale aj transrodové či nebinárne osoby, môže skutočne niekomu pripadať „radikálny“. Podobne ako starým Rimanom pred dvetisíc rokmi mohla pripadať radikálna napríklad aj požiadavka akýchsi sektárov, ktorí hlásali lásku nie k priateľom, nie k vlasti, ale k všetkým ľudským bytostiam, dokonca aj k otrokom a barbarom.

ZÁVER

Existujú dobré dôvody, prečo je sloboda prejavu ľudským právom garantovaným ústavou a medzinárodnými dohovormi. Je to preto, že s jej pomocou môžu ľudia medzi sebou nerušene komunikovať, odhaľovať pravdu, žiť v demokracii a vzájomne rešpektovať svoju morálnu autonómiu. Zároveň je to preto, že regulácia medziľudskej komunikácie generuje až podozrivo veľa chýb v porovnaní s reguláciou iných druhov ľudského konania.

Ani jeden z týchto dôvodov však nestačí na to, aby sme kategoricky odmietli postihovanie nenávistných prejavov ako neprijateľnú alternatívu. Hoci je komunikácia pre mierové spolužitie medzi ľuďmi kľúčová, posolstvo komunikované typickým nenávisným prejavom toto spolužitie skôr sťažuje, keďže jeho účelom je zneistiť príslušníkov zraniteľných spoločenských skupín o ich plnoprávnom postavení v spoločnosti. Zhovievavý prístup k šíreniu nenávisti sa nedá dostatočne odôvodniť ani hodnotou pravdy, pretože príspevok nenávistných prejavov k rozširovaniu či prehľbovaniu ľudského poznania je v porovnaní s ich spoločenskou škodlivosťou celkom zanedbateľný.

Na prvý pohľad sa zdá, že nenávistné prejavy nemožno vylúčiť z procesu demokratickej rozpravy, pretože v demokracii sa majú počítať a počúvať všetky hlasy, nielen tie prínosné. Demokracia však nemá povinnosť byť ľahostajná voči hlasom, ktoré volajú po jej zániku alebo ktoré namiesto rovnosti navrhujú rozlišovať medzi občanmi prvej a druhej kategórie. Navyše súčasný model demokracie nie je len o férovosti procesu, ale aj o akceptovateľnosti jeho výsledkov z pohľadu ľudských práv.

Ak sú však ľudské práva, rovnosť a demokracia takým veľkým dobrodeňom, nemali by ich ľudia akceptovať z vlastného autonómneho rozhodnutia? V ideálnom prípade áno, v každom prípade však nie. Demokracia nemôže pretrvať bez toho, aby ju autonómne podporovala výrazná časť spoločnosti, to však neznamená, že si rešpekt nemôže v niektorých prípadoch aj vynútiť. Osobitne ak existujú situácie, ktoré schopnosť autonómneho úsudku oslabujú, napríklad šírenie nenávisti na sociálnych sieťach či verejných zhromaždeniach.

Nemôžu však všetky tieto argumenty nakoniec skolabovať pod ťarchou rizika, že štátne orgány, či už zo zaujatosti alebo prirodzenej ľudskej omylnosti, budú namiesto nenávistných prejavov stíhať legitímnu kritiku? Túto námietku treba brať vážne, nie však fatálne. Úspech represívnej politiky voči šíreniu nenávisti nezávisí iba od textácie Trestného zákona, ale aj od kvality inšti-

tucionálneho prostredia, v ktorom sa tento zákon vynucuje. Dôležité sú garancie nezávislosti súdnej moci, profesionalizácia štátnej služby, špecializácia vyšetrojúcich osôb a súdneho znelectva, ako aj procesné kódexy favorizujúce slobodu na úkor trestu. Stíhanie nenávistných prejavov môže byť dobrou politikou v Nemecku a súčasne zlou v Somálsku.

Možno sa nájdú čitatelia, ktorí budú tieto úvahy považovať len za abstraktnú teóriu bez dopadu na reálny život práva. Skromne sa však domnievame, že platí skôr opak. V nemalej miere je to práve odlišnosť vo filozofických názoroch, ktorá je príčinou rozdielu medzi americkým a európskym prístupom k nenávistným prejavom. Na západ od Atlantiku je štát skôr nevyhnutným zlom, ktorého by sa mali občania obávať, zatiaľ čo v európskom poňatí je štát skôr partnerom, ktorého úlohou je občanom všestranne slúžiť. Ako sme videli na kontraste medzi liberálnym sudcom Frankfurterom a konzervatívnym sudcom Scaliom, rozdiel v zastávanej filozofii sa môže podpísať aj pod rôznu právnu kvalifikáciu nenávistných prejavov v jurisdikcii jedného a toho istého súdu. Napokon aj slovenská právna úprava nenávistných prejavov mohla dnes vyzeráť trochu inak, ak by slovenský ústavný súd zastával odlišnú filozofiu jazyka; takú, v ktorej sa otvorené výpočty podobných pravkov nepovažujú za neúnosnú neurčitosť v práve.

Dodajme, že spôsob, akým človek vystupuje na verejnosti, už dnes nie je len vecou slušného správania, ale aj predmetom politického zápasu. Mnoho súčasných politikov sa snaží prekódovať koncept slušnosti, ktorý sme zdedili po rodičoch: vulgárnosť predávajú ako úprimnosť, bezohľadnosť ako rozhodnosť, vecnosť ako slabosť... Aktívne vyžadovanie slušnosti sa vraj stalo politickým programom „liberálnej elity“, ohľaduplnosť voči menšinám je zasa manifestom „radikálnej ľavice“. Takéto ochabnutie politickej kultúry sa však nedá napraviť prostriedkami práva, podstatnú časť normatívnych výkonov musí podávať sama spoločnosť. Odmietnutie rukopisu v redakcii novín, nepozvanie hosta do televíznej relácie, verejný protest proti statusu na sociálnej sieti, to všetko sú symptómy normálneho fungovania samoregulačných mechanizmov spoločnosti, ktoré sú plne kompatibilné s ochranou slobody prejavu. Ak niekto preferuje voľnejší právny režim slobody prejavu, no zároveň mu záleží na úrovni verejnej debaty, väčšiu angažovať spoločnosti pri presadzovaní slušnosti bude skôr vítať, ako zavrňovať.

LITERATÚRA

- ABRAMS, F. Hate Speech: The Present Implications of a Historical Dilemma [online]. *Vill. L. Rev.* Vol. 37, 4, 1992. Dostupné na: <https://digitalcommons.law.villanova.edu/vlr/vol37/iss4/2/>
- ALLPORT, G. W. *The Nature of Prejudice*. 25th Anniversary Edition. New York: Basic Books, 1979.
- ARENDT, H. *The Human Condition*. Chicago – London: The University of Chicago Press, 1998.
- ARISTOTELES. *Politika*. Bratislava: Kalligram, 2006.
- ARISTOTELÉS. *Etika Níkomachova*. Praha: Petr Rezek, 2009.
- ARISTOTELÉS. *Rétorika*. Praha: Petr Rezek, 2010.
- BAKER, C. E. Autonomy and Hate Speech. In: HARE, I., WEINSTEIN, J. (eds.). *Extreme Speech and Democracy*. New York: Oxford University Press, 2009.
- BARTOŇ, M. Rozlíšení projevu od jiného jednání v kontextu dogmatiky svobody projevu. *Právní rozhledy*. 2014, č. 9.
- BEAUSOLEIL, E, L. Free, Hateful, and Posted: Rethinking First Amendment Protection of Hate Speech in a Social Media World. *Boston College Law Review*. 2019, Vol. 60, 7. Dostupné na: <https://lawdigitalcommons.bc.edu/bclr/vol60/iss7/6>
- BEDNÁR, P. *Amerika nestaví chodníky. Ještě by po nich chodili černí* [online]. [cit. 2020-06-10]. Dostupné na: <https://finmag.penize.cz/kaleidoskop/417277-amerika-nestavi-chodniky-jeste-by-po-nich-chodili-cerni?>
- BENČÍK, J. O „bábike z Dráčka“ [online]. Blog na Denníku N. [cit. 2020-05-31]. Dostupné na: <https://dennikn.sk/blog/1909755/o-babike-z-dracika>
- BENČÍK, J. *Kotlebove cigánstva o Rómoch* [online]. Blog na Denníku N [cit. 2020-06-29]. Dostupné na: <https://dennikn.sk/blog/1948461/kotlebove-ciganstva-o-romoch>
- BENEDIKOVIČOVÁ, M. Shooty: Igor Matovič je desivý klaun. Jeho vláda je aj dielo Andreja Kisku [online]. *Denník N* [cit. 2020-11-13]. Dostupné na: <https://dennikn.sk/2140944/shooty-igor-matovic-je-desivy-klaun-jeho-vlada-je-aj-dielo-andreja-kisku-vyber>
- BERLIN, I. Two Concepts of Liberty. In: BERLIN, I. *Liberty (Incorporating Four Essays on Liberty)*. Oxford: Oxford University Press, 2002.
- BHASKAR, S. Why Monty Python's „foul, disgusting and blasphemous“ Life of Brian wouldn't get made today [online]. *The Telegraph* [cit. 2018-04-16]. Dostupné na: <https://www.telegraph.co.uk/films/0/monty-pythons-foul-disgusting-blasphemous-life-brian-wouldnt>

- BLAKE, A. Here are the Megyn Kelly questions that Donald Trump is still sore about [online]. *The Washington Post* [cit. 2016-01-26]. Dostupné na: <https://www.washingtonpost.com/news/the-fix/wp/2016/01/26/here-are-the-megyn-kelly-questions-that-donald-trump-is-still-sore-about>
- BOLLINGER, L. C. *The Tolerant Society*. New York – Oxford: Oxford University Press, 1988.
- BROWN, A. What is Hate Speech? Part 1: The Myth of Hate. *Law and Philosophy*. 2017, Vol. 36.
- BROWN, A. What is Hate Speech? Part 2: Family Resemblances. *Law and Philosophy*. 2017, Vol. 36.
- BRUGGER, W. The Treatment of Hate Speech in German Constitutional Law (Part I). *German Law Journal*. 2002, Vol. 4, no. 1.
- BŮTOROVÁ, Z., GYÁRFÁŠOVÁ, O. Názorový a hodnotový profil slovenskej verejnosti v čase vzostupu extrémizmu. In: BŮTOROVÁ, Z., MESEŽNIKOV, G. (eds.). *Zaostrené na extrémizmus. Výskumná štúdia*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2017.
- CÍBIK, M. *Liberáli a tí druhí*. Bratislava: AKAdemia, 2017.
- COLOTKA, P., KÁČER, M., BERDISOVÁ, L. *Právna filozofia dvadsiateho storočia*. Praha: Leges, 2016.
- CRANSTON, M. *What are human rights?* New York: Basic Books, Inc., Publishers, 1962.
- DAHL, R. *Demokracie a její kritici*. Praha: Victoria Publishing, 1995.
- DEL VECCHIO, G. *The Formal Bases of Law*. Boston: The Boston Book Company, 1914.
- DONNELLY, J. *Universal Human Rights in Theory and Practice*. 3rd ed. Ithaca – London: Cornell University Press, 2013.
- DRÁBIK, J. *Fašizmus*. Bratislava: Premedia, 2019.
- DRGONEC, J. *Sloboda prejavu a sloboda po prejave*. Šamorín: Heuréka, 2013.
- DUFEK, P. Lidská práva, ideologie a veřejné ospravedlnění: co obnáší brát pluralismus vážně. *Právník*. Roč. 158.
- DWORKIN, R. *Když se práva berou vážně*. Praha: Oikoymenh, 2001.
- DWORKIN, R. Foreword. In: HARE, I., WEINSTEIN, J. (eds.). *Extreme Speech and Democracy*. New York: Oxford University Press, 2009.
- ESQUIROL, J. L. René David. At the Head of the Legal Family. In: RILES, A. (ed.). *Rethinking the Masters of Comparative Law*. Oxford – Portland: Hart Publishing, 2001.
- FARLEY, R. Fact check: Trump's comments on women. *USA Today News*. Dostupné na: <https://eu.usatoday.com/story/news/politics/elections/2015/08/12/fact-check-trump-comments-women-megyn-kelly/31525419>
- FAY, B. *Současná filosofie sociálních věd: Multikulturní přístup*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2002.

- FINDOR, A. *Morality in prejudice: A group-centred approach to moral judgment*. Habilitation thesis. Bratislava: FSEV UK, 2017.
- FINDOR, A. Detecting and reducing intergroup bias: Using vignettes in experimental research. A textbook. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2017, s. 19 – 34. Dostupné na: https://fses.uniba.sk/fileadmin/fsev/uesmv/dokumenty_2017_2018/Textbook_30_1.pdf
- FINNIS, J. *Natural Law and Natural Rights*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 2011.
- FISCHER, A. et al. Why We Hate. *Emotion Review*. 2018, Vol. 10, No. 4. Dostupné na: <https://www.semanticscholar.org/paper/Why-We-Hate-Fischer-Halperin/e5edbd4a6271a14f1037a0b3f1109d0292d3e153>
- FOUCAULT, M. *Fearless Speech*. Los Angeles: Semiotext(e), 2001. FRANK, J. *Law & Modern Mind*. New Brunswick – Londn: Transaction Publishers, 2009.
- FÜLÖP-MILLER, R. *Vůdcové, snílci a rebelové*. Praha: Nakladatelství Jos. R. Vilímek, 1935.
- GLENDON, M. A. *Rights Talk. The Impoverishment Of Political Discourse*. New York: The Free Press, 1991.
- GLENDON, M. A. *A World Made New: Eleanor Roosevelt and the Universal Declaration of Human Rights*. New York: Random House, 2001.
- HAJDU, D., KLINGOVÁ, K. *Voices of Central and Eastern Europe: Slovensko*. Democracy & Resilience Programme, GLOBSEC. Dostupné na: https://www.globsec.org/wp-content/uploads/2020/09/Voices-of-Central-and-Eastern-Europe_Slovensko.pdf
- HAMILTON, A., MADISON, J., JAY, J. *Listy federalistov*. Bratislava: Kalligram, 2002.
- HANSEN, M. H. *The Athenian Democracy in the Age of Demosthenes: Structure, Principles, and Ideology*. Norman: University of Oklahoma Press, 1999.
- HAPLA, M. *Lidské práva bez metafyziky: legitimita v (post)moderní době*. Brno: Masarykova univerzita, Brno 2016.
- HART, H. L. A. *Pojem práva*. Praha: Prostor, 2004.
- HAVEL, V. Slovo o slovu. *Kritický sborník*. 1989, č. 4.
- HAVRAN, M. Pošlite Kuffu do cirkusu [online]. *SME* [cit. 2018-06-27]. Dostupné na: <https://komentare.sme.sk/c/20858569/poslite-kuffu-do-cirkusu.html>
- HAVRENTOVÁ, D., DIANIŠKA, G, a kol. *Psychológia pre právnikov*. Bratislava: IURA EDITION, 2010.
- HEINZE, E. *Hate Speech and Democratic Citizenship*. Oxford: Oxford University Press, 2016.
- HERN, A. How hate speech campaigners found Facebook's weak spot [online]. *The Guardian* [cit. 2020-06-29]. Dostupné na: <https://www.theguardian.com/technology/2020/jun/29/how-hate-speech-campaigners-found-facebooks-weak-spot>

- HERCZEG, J. Hranice svobody projevu nejen ve světle judikatury Spolkového ústavního soudu. *Trestněprávní revue*. 12/2009.
- HORÁK, O. Na Rómov sú Slováci prísnejší ako na iný [online]. *Denník N* [cit. 2015-11-03]. Dostupné na: <https://dennikn.sk/280078/moralne-prehresky-romov-trestame-o-vela-prisnejšie-vlastne-hovori-sociolog-findor>
- CHARVET, J., KACZYNSKA-NAY, E. *The Liberal Project and Human Rights. Theory and Practice of a New World Order*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
- CHRAPPA, Š. Rozhlasový moderátor dostal mesačný dištanc. Problém bol Marilyn Manson [online]. *Týždeň* [cit. 2021-02-14]. Dostupné na: <https://www.tyzden.sk/nazory/70978/tyzden-stefana-chrappu-rozhlasovy-moderator-dostal-mesacny-distanc-problemom-bol-marilyn-manson>
- INVERNIZZI-ACCETTI, C. Reconciling legal positivism and human rights: Hans Kelsen's argument from relativism. *Journal of Human rights*. 2018, vol. 17, no. 2.
- JAKHELLN, H. *Freedom of Speech and the Prohibition of Racial Discrimination*. Stockholm Institute for Scandinavian Law, 1957 – 2009, s. 102 – 103.
- JENKINS, B. M. Why a Travel Restriction Won't Stop Terrorism at Home [online]. *The Rand Blog* [cit. 2017-02-10]. Dostupné na: <https://www.rand.org/blog/2017/02/why-a-travel-restriction-wont-stop-terrorism-at-home.html>
- JUN, Y., MENG, R., VENKATARAMANI, J. G. Perceived social presence reduces fact-checking. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*. 2017, vol 114, issue 23, s. 5976 – 5981. Dostupné na: <https://www.pnas.org/content/114/23/5976>
- KANT, I. *The Metaphysics of Morals*. Cambridge: Cambridge University Press, 1991.
- KANT, I. *Základy metafyziky mravov*. Bratislava: Kalligram, 2004.
- KÁČER, M. *Na okraji krajnej núdze: O prepisovaní zákonov počas ich aplikácie*. Praha: Leges, 2015.
- KÁČER, M. Politická korektnosť a radikalizácia verejnej mienky. In: VYHNÁNEK, L. et al. (eds.). *Dny práva, 2018, časť VIII*. Brno: Masarykova univerzita, 2019.
- KELSEN, H. Foundations of Democracy. *Ethics*. 1955, vol. 66, no. 1.
- KELSEN, H. What is Justice? In: KELSEN, H. *What is Justice? Justice, Law, and Politics in the Mirror of Science*. Berkeley – Los Angeles – London: University of California Press, 1957.
- KELSEN, H. *General Theory of Law and State*. New Brunswick – London: Transaction Publishers, 2006.
- KEPPLOVÁ, Z. Fico a Mikloš konečne našli spoločnú tému [online]. *SME* [cit. 2018-09-26]. Dostupné na: <https://komentare.sme.sk/c/20923541/na-barikadach-s-ficom-aj-miklosom.html>

- KISKA, R. Hate Speech: A Comparison Between The European Court of Human Rights and the United States Supreme Court Jurisprudence. *Regent University Law Review*. Vol. 25, s. 110 – 111.
- KNAPP, V. *Problém nacistické právní filosofie*. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2002.
- KOVÁČ, P. Zrušili obvinenie Havrana, do prípadu zasiahla Generálna prokuratúra [online]. *SME* [cit. 2020-09-22]. Dostupné na: <https://domov.sme.sk/c/22493434/obvinenie-havrana-zrusili-do-pripadu-zasiahla-generalna-prokuratura.html>
- KRIVOŠÍK, L. List 150 osobností/Liberáli a ľavičiari sú vydesení „woke“ radikálmi [online]. *Postoj* [cit. 2020-07-13]. Dostupné na: <https://www.postoj.sk/58056/liberali-a-laviciari-su-vydeseni-woke-radikalni>
- KUNA, M. Kritika Brownovej koncepcie nenávisťného prejavu. *Filozofia*. 2020, roč. 75.
- KYSELA, J. *Ústava mezi právem a politikou: Úvod do ústavní teorie*. Praha: Leges, 2014.
- LEITER, B. Review of Jeremy Waldron, The Harm in Hate Speech [online]. *Notre Dame Philosophical Reviews* [cit. 2021-07-29]. Dostupné na: <https://ndpr.nd.edu/news/the-harm-in-hate-speech>
- LETKOVÁ, A., SOMBATI, J. Pravda zostala pravdou – Kariéra Vasila Biľaka pred súdom dejín, časť druhá. In: LENHART, M., GIBA, M. *Milníky práva v stredoeurópskom priestore 2016*. Bratislava: PF UK, 2016.
- LEWIS, A. *Freedom for the Thought That We Hate: A Biography of the First Amendment*. New York: Basic Books, 2007.
- MACINTYRE, A. *After Virtue: A Study in Moral Theory*. 3rd ed., Notre Dame: University of Notre Dame Press, 2007.
- MAGÁT, M. Epidémia, o ktorej sa (radšej) mlčí by zmenila nielen dejiny [online]. *Kulturblog* [cit. 2020-04-27]. Dostupné na: <https://web.archive.org/web/20200427121159/https://www.kultur-blog.sk/epidemia-o-ktorej-sa-radsej-mlci-by-zmenila-nie-len-dejiny>
- MAGÁT, M. Keď niekto nedokáže stráviť fakty. Alebo: Z čoho vlastne žije demokracia? [online]. *Kulturblog* [cit. 2020-04-27]. Dostupné na: <https://web.archive.org/web/20200621084627/https://www.kultur-blog.sk/ked-niekto-nedokaze-stravit-fakty-alebo-z-coho-vlastne-zije-demokracia>
- MAGÁT, M. Vrba-Wetzlerova správa – sofistikovaný podvod? A čo ostatní svedkovia? [online]. *Kulturblog* [cit. 2020-04-28]. Dostupné na: <https://web.archive.org/web/20200610021722/https://www.kultur-blog.sk/vrba-wezlerova-sprava-sofistikovany-podvod-a-co-ostatni-svedkovia>
- MAGÁT, M. V Denníku N hasia požiar benzínom. Alebo: Ako sami používajú dezinformácie skrz najatých „profesionálov“ [online]. *Kulturblog* [cit. 2020-04-29]. Dostupné na: <https://web.archive.org/web/20200525203058/https://www.kultur-blog.sk/v-den-niku-n-hasia-poziar-benzinom-alebo-ako-sami-pouzivaju-dezinformacie-skrz-najatych-profesionalov>

- MAJCHRÁK, J. Neexistuje kriminalita etnickej skupiny [online]. *Týždeň* [cit. 2009-08-17]. Dostupné na: <https://www.tyzden.sk/casopis/5135/neexistuje-kriminalita-etnickej-skupiny>
- MARCELLI, F. Repression of Hate Speech: Its Foundations in International and European laws. In: *Hate Crime and Hate Speech in Europe: Comprehensive Analysis of International Law Principles, EU-wide Study and National Assessments*. Dostupné na: <https://ec.europa.eu/migrant-integration/librarydoc/hate-crime-and-hate-speech-in-europe-comprehensive-analysis-of-international-law-principles-eu-wide-study-and-national-assessments>
- McGONAGLE, T. The Council of Europe against online hate speech: Conundrums and challenges. Expert Paper. s. 3. In: JAMES, B., JACOBS AND KIMBERLY POTTER, HATE CRIMES. *Criminal Law and Identity Politics*. New York: Oxford University Press, 1998.
- MEIKLEJOHN, A. *Free Speech and Its Relation to Self-Government*. New York: Harper & Brothers Publishers, 1948.
- MELZER, F. *Metodologie nálezání práva*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2011.
- MERCIER, B., SHARIFE, A. F., NORRIS, A. Muslim Mass Shooters Are Perceived as Less Mentally Ill and More Motivated by Religion. *Psychology of Violence*. 2018, vol. 8. no. 6, s. 772 – 781. Dostupné na: <https://www.apa.org/pubs/journals/features/vio-vio0000217.pdf>
- MICHAELS, J. *McCarthyism: The Realities, Delusions and Politics Behind the 1950s Red Scare*. New York – London: Routledge, 2017.
- MIKLOŠ, I. Bojovník Fico [online]. *HNonline* [cit. 2016-12-12]. Dostupné na: <https://komentare.hnonline.sk/dnes-pise/875091-bojovnik-fico>
- MIKLOŠ, I. Nepobúrila vás Serenina karikatúra? Asi ste normálni [online]. *SME* [cit. 2018-09-24]. Dostupné na: <https://komentare.sme.sk/c/20921069/o-serene-slobode-a-politickej-korektnosti.html>
- MIKLOŠ, I. Keď to príde k nám, budem kričať ako prvý [online]. *SME* [cit. 2019-09-26]. Dostupné na: <https://komentare.sme.sk/c/20923103/ked-to-pride-k-nam-budem-kri-cat-ako-prvy.html>
- MIKUŠOVIČ, D. Mazurek v parlamente končí, súd mu potvrdil vinu za rasistické reči v rádiu [online]. *Denník N* [cit. 2019-09-03]. Dostupné na: <https://dennikn.sk/1571676/mazurek-v-parlamente-konci-sud-mu-potvrdil-vinu-za-rasisticke-reci-v-radiu>
- MIKUŠOVIČ, D. Po pätnástich rokoch padol trest, sudkyňa Sabová to Kotlebovi zráta za celú kariéru (odôvodnenie rozsudku) [online]. *Denník N* [cit. 2020-10-13]. Dostupné na: <https://dennikn.sk/2085719/po-patnastich-rokoch-padol-trest-sudkyna-sabova-to-kotlebovi-zratala-za-celu-karieru-odovodnenie-rozsudku>
- MIKUŠOVIČ, D. Exminister Draxler: K Matovičovi som vulgárny, lebo slušnosť sa dnes považuje za slabosť [online]. *Denník N* [cit. 2021-01-15]. Dostupné na: <https://dennikn.sk/2085719/po-patnastich-rokoch-padol-trest-sudkyna-sabova-to-kotlebovi-zratala-za-celu-karieru-odovodnenie-rozsudku>

- sk/2226385/exminister-draxler-k-matovicovi-som-vulgarny-lebo-slusnost-sa-dnes-povazuje-za-slabost
- MILL, J. S. *O politickej slobode*. Bratislava: Kalligram, 2001.
- ONDŘEJEK, P. *Princip proporcionality a jeho role při interpretaci základní práv a svobod*. Praha: Leges, 2012.
- OSIATYŇSKI, W. *Human Rights and Their Limits*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
- OSVALDOVÁ, L. Rostas je vinný z hanobenia rasy a národa, Harabina vykázali z miestnosti [online]. *Denník N* [cit. 2019-12-16]. Dostupné na: <https://dennikn.sk/1688183/rosta-s-je-vinn-y-z-hanoben-ia-rasy-a-naroda-harabina-vy-kazali-z-miestnosti>
- OSVALDOVÁ, L. Magát spochybnil plynové komory v koncentračných táboroch, píše o tom na Kulturblogu [online]. *Denník N* [cit. 2020-04-28]. Dostupné na: <https://dennikn.sk/1873490/magat-spochybnil-plynove-komory-v-koncentracnych-taboroch-pise-o-tom-na-kulturblogu>
- OSVALDOVÁ, L. NAKA zadržala bratislavského extrémistu Rogela z kapely Krátky proces aj bubeníka Horkýže Slíže Viršíka [online]. *Denník N* [cit. 2020-08-11]. Dostupné na: <https://dennikn.sk/1999489/naka-zadrzala-agresivneho-bratislavskeho-extremistu-rogela-z-kapely-kratky-proces-aj-bubenika-horkyze-slize-virsika>
- PLATÓN. Štát. In: PLATÓN. *Dialógy*. 2. zväzok. Bratislava: Tatran, 1990.
- POPPER, K. *Otvorená spoločnosť a jej nepřátelé I: Uhrnutí Platónem*. Praha: Oikoymenh, 1994.
- PROCHÁZKA, R., KÁČER, M. *Teória práva*. 2. vydanie. Bratislava: C. H. Beck, 2019.
- PROVAZNÍK, J. „Pravé“ verbální trestné činy z nenávisti. *Časopis pro právní vědu a praxi*. 2020, roč. 28, č. 4.
- PRUŠOVÁ, V. Policajti využili pojem „mentalica romica“, aby odôvodnili, že Rómom sa nedá veriť [online]. *Denník N* [cit. 2017-09-21]. Dostupné na: <https://dennikn.sk/885577/policajti-vyuzili-pojem-mentalita-romica-aby-odovodnili-ze-romom-sa-neda-verit>
- QUINE, W. V. O. *Hľadání pravdy*. Praha: Herrmann a synové, 1994.
- RADBRUCH, G. Zákonné neprávó a nadzákonné právo. In: RADBRUCH, G. *O napětí mezi účely práva*. Praha: Wolters Kluwer, 2012.
- RAWLS, J. *Spravedlivost ako férovosť*. Bratislava: Kalligram, 2007.
- REŽO, J. Klin židov medzi Slovanmi a jeden znalecký posudok... *Zem a vek* [online]. [cit.2018-06-23]. Dostupné na: <https://zemavek.sk/klin-zidov-medzi-slovanmi-a-jeden-znalecky-posudok>
- RITOMSKÝ, M. Keď Ivan Mikloš stráca cit pre mieru [online]. *SME* [cit. 2018-09-25]. Dostupné na: <https://komentare.sme.sk/c/20921879/ked-ivan-miklos-straca-cit-pre-mieru.html>

- ROSE, S. How the word „woke“ was weaponised by the right [online]. *The Guardian* [cit. 2020-01-21]. Dostupné na: <https://www.theguardian.com/society/shortcuts/2020/jan/21/how-the-word-woke-was-weaponised-by-the-right>
- ROSENFELD, M. Hate Speech in Constitutional Jurisprudence: A Comparative Analysis. *Cardozo Law Review*. 2003, Vol. 24.
- ROSS, A. *On Law and Justice*. New Jersey: The Lawbook Exchange, 2012.
- ROSTAS, T. Klin židov medzi Slovanmi. *Zem a Vek*. Máj 2017. Fotokópia výtlačku. Dostupné na: <https://www.facebook.com/pavelsibyla/posts/449098622109175>
- ROTHMAN, J. D. *Notorious in the Neighborhood: Sex and Families Across the Color Line in Virginia, 1787 – 1861*. Chapel Hill – London: The University of North Carolina Press, 2003.
- SADURSKI, W. *Freedom of Speech and Its Limits*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1999.
- SCANLON, T. A Theory of Freedom of Expression. *Philosophy & Public Affairs*. 1972, vol. 1, no. 2.
- SCHAUER, F. *Free speech: a philosophical enquiry*. Cambridge: Cambridge University Press, 1982.
- SCHAUER, F. The Politics and Incentives of First Amendment Coverage. *William & Mary Law Review*. Vol. 56, 4.
- SCHLAG, P. Freedom of Speech as Therapy. *UCLA Law Review*. 1986, Vol. 34.
- SCHLEUNES, K. A. (ed.). *Legislating the Holocaust: The Bernhard Loesener Memoirs and Supporting Documents*. Colorado – Oxford: Westview Press, 2001.
- SCHMITT, C. *Constitutional Theory*. Durham – London: Duke University Press, 2008.
- SCHUMPETER, J. A. *Capitalism, Socialism, and Democracy*. London – New York: Routledge, 1994.
- SCHUTZ, P. Ivan, neblázní [online]. *SME* [cit. 2016-12-19]. Dostupné na: <https://komentare.sme.sk/c/20413775/ivan-neblazni.html>
- SMITH, A. *The Theory of Moral Sentiments*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- SOBEK, T. *Nemorální právo*. Praha: Ústav státu a práva AV ČR, 2010.
- SOBEK, T. *Tolerance pro expresivisty*. (draft).
- SOMBATI, J., LETKOVÁ, A. Pravda zostala pravdou – Kariéra Vasilu Biľaka pred súdom dejín, časť prvá. In: LENHART, M., GIBA, M. *Mílniky práva v stredoeurópskom priestore 2016*. Bratislava: PF UK, 2016.
- SOROUGH, V., DEB, R., SINAN, A. The spread of true and false news [online]. *Science*. vol. 359, issue 6380, s. 1146 – 1151 [cit. 2018-03-09]. Dostupné na: <https://science.sciencemag.org/content/359/6380/1146.full>

- STRUHÁRIK, F. Moderátor Rudi Rus dostal mesačnú stopku vo vysielaní: Keď som hovoril o vzťahu Mansona, mnohí ľudia sa v tom našli [online]. *Denník N* [cit. 2021-02-18]. Dostupné na: <https://dennikn.sk/2276331/moderator-rudi-rus-dostal-mesacnu-stopku-vo-vysielani-ke-d-som-hovoril-o-vztahu-mansona-mnohi-ludia-sa-v-tom-nasli>
- SUDOR, K. Michal Havran: Kuffa nám nadáva a keď sa ohradíme, stihajú nás [online]. *Denník N* [cit. 2020-05-14]. Dostupné na: <https://dennikn.sk/1893466/michal-havran-kuffa-nam-nadava-a-ke-d-sa-ohradime-stihaju-nas>
- SURMÁNEK, Š. LS Naše Slovensko má riešenia na potlačanie cigánskej kriminality [online]. *Prehľad správ* [cit. 2019-04-06]. Dostupné na: <http://www.prehldsprav.sk/s-surmanek-ls-nase-slovensko-ma-riesenia-na-potlacanie-ciganskej-kriminality/2658>
- ŠIMEČKA, M. M. Radikálna lavica je pre slobodu rovnakou hrozbou ako jej právicová sestra [online]. *Denník N* [cit. 2020-11-24]. Dostupné na: <https://dennikn.sk/2157148/radikalna-lavica-je-pre-slobodu-rovnakou-hrozbou-ako-jej-pravicova-sestra>
- ŠKVARNA, D a kol. *LEXIKÓN SLOVENSKÝCH DEJÍN*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá. 3. vydanie, 2006.
- TITLBACH, F. Václav Moravec: V diskusiách dostávajú priestor ľudia, ktorým by sme sa pred 15 rokmi len vysmiali [online]. *Denník N* [cit. 2020-07-02]. Dostupné na: <https://dennikn.sk/1940151/vaclav-moravec-v-diskusiach-dostavaju-priestor-ludia-ktorym-by-sme-sa-pred-15-rokmi-len-vysmiali>
- TÓDOVÁ, M. Fico novinárom: Ste špinavé protislovenské prostitútky [online]. *Denník N* [cit. 2016-11-23]. Dostupné na: <https://dennikn.sk/614939/fico-novinarom-ste-spinave-protislovenske-prostitutky/>.
- URBAN, M., KYSELA, J. Stát a společnost – spojené nádoby. In: KYSELA, J., ONDŘEJEK, P. a kol. *Kolos na hliněných nohou? K proměně státu a jeho rolí*. Praha: Leges, 2016.
- VOZÁR, J. a kol. *Sloboda prejavu v rozhodnutiach súdov*. Bratislava: VEDA, 2015.
- VÝBORNÝ, Š. *Nenávistný internet versus právo*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2013.
- WALDRON, J. *The Harm in Hate Speech*. Cambridge (Mass.) – London: Harvard University Press, 2012.
- WANG, A. B. Trump asked for a „Muslim ban,“ Giuliani says – and ordered a commission to do it „legally“ [online]. *The Washington Post* [cit. 2017-01-29]. Dostupné na: <https://www.washingtonpost.com/news/the-fix/wp/2017/01/29/trump-asked-for-a-muslim-ban-giuliani-says-and-ordered-a-commission-to-do-it-legally>
- WATSON, A. *The Evolution of Law*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1985.
- WEIGEL, M. Political correctness: how the right invented a phantom enemy [online]. *The Guardian* [cit. 2016-11-30]. Dostupné na: <https://www.theguardian.com/us-news/2016/nov/30/political-correctness-how-the-right-invented-phantom-enemy-donald-trump>
- WILFLING, P. *Nenávistné prejavy a extrémizmus v rozhodnutiach Európskeho súdu pre ľudské práva*. Pezinok: Via Iuris, 2017.

WINTOUR, P. ICC asks for more evidence on Uighur genocide claims [online]. *The Guardian* [cit. 2020-12-11]. Dostupné na: <https://www.theguardian.com/world/2020/dec/11/international-criminal-icc-china-uighur-genocide-claims>

WINTR, J. Alexyho vážící formule. *Právník*. 2016, roč. 155, č. 3.

WITTGENSTEIN, L. *Filosofická zkoumání*. Praha: Filosofický ústav AV ČR, 1993.